Universiteit Leiden
The Netherlands

Omgang met regels

Plantenga, R.A.

Citation
Plantenga, R. A. (2024, September 26). *Omgang met regels*. *SIKS Dissertation Series*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/4093852

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/4093852

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Omgang met regels

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden
op gezag van rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op donderdag 26 september
2024 klokke 11.30 uur
door
Ritsart Anne Plantenga
geboren te ’s-Gravenhage
in 1949

Promotores
Dr. M. Dechesne
Prof. dr. H.J. van den Herik
Prof. mr. dr. E.R. Muller

Promotiecommissie
Prof. dr. mr. J.A.A. Adriaanse
Prof. dr. C.L.J. Caminada (voorzitter)
Prof. dr. V. Frissen
Prof. dr. J.W. van Prooijen (Vrije Universiteit Amsterdam)
Prof. dr. M.L.M. Hertogh (Rijksuniversiteit Groningen)
Prof. dr. A.K. Yesilkagit

Voorwoord

Dit manuscript heb ik goeddeels tijdens de Covid pandemie geschreven. Een bijzondere tijd voor iemand die de wijze waarop mensen met regels omgaan tracht te doorgronden. Toen ik mijn onderzoek begon ging de overheid er voornamelijk van uit dat mensen min of meer rationeel met regels omgaan. In de loop van tijd, maar vooral tijdens de pandemie, manifesteerde zich in de samenleving een meer emotioneel geladen, intuïtieve omgang met regels. Dit verschil in omgang is echter van alle tijden en boeide mij al voordat ik aan mijn promotie onderzoek begon. Toen ik in de gelegenheid werd gesteld om het begrip regeldruk te onderzoeken vroeg ik me dan ook af of mensen die rationeel met regels omgaan, regeldruk op een andere wijze ervaren, dan mensen die meer intuïtief met regels omgaan. Wordt de (psychische) druk die regels veroorzaken ook op een rationele- dan wel intuïtieve wijze ervaren?

Ik maakte bij de opzet van mijn onderzoek gebruik van psychologische- en neurowetenschappelijke inzichten die het verschil in omgang adequaat konden beschrijven en goeddeels konden voorspellen of regels al dan niet nageleefd worden. Informatie blijkt in het menselijk brein via twee, door evolutie bepaalde, systemen te worden verwerkt. Het gaat hier om een intuïtief- en een rationeel systeem, die met elkaar verbonden zijn en nauw samenwerken. Alhoewel mensen over beide systemen beschikken blijken zij een voorkeur te hebben voor één van beide systemen. Zij lijken dan (iets) meer op één van beide systemen te vertrouwen. Mijn onderzoek toont aan dat een verwerkingsvoorkeur zich weerspiegelt in de wijze waarop mensen met regels omgaan. Zo maken mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren verschillende representaties van de “werkelijkheid”, gebruiken verschillende uitingsvormen en gebruiken hierbij verschillende woorden. Zij voeren ieder een eigen regeldrukdiscours. Zij verschillen zelfs in de wijze waarop zij beslissen om een regel al dan niet na te leven. Bij de omgang met Coronamaatregelen hebben wij, op een bijzondere wijze, van deze verschillen getuigen mogen zijn.

Ritsart Plantenga, s’-Gravenhage, 31 januari 2024

Inhoud

Voorwoord ... III
Inhoud ... V
Lijst van afkortingen ... X
Lijst van figuren ... XII
Lijst van grafieken ... XII
Lijst van tabellen ... XIII
1 Omgang met regels ... 1
1.1 Twee wijzen van benaderen ... 4
1.1.1 De objectieve en subjectieve regeldrukdimensies ... 5
1.1.2 Aandacht voor regeldruk ... 6
1.1.3 Weinig inzicht in subjectieve dimensie ... 7
1.1.4 Verschuiving van perspectief ... 8
1.2 Twee theorieën ... 8
1.2.1 Het duale-informatieverwerkingsmodel van Epstein ... 8
1.2.2 De theorie van Cropanzano ... 9
1.3 Ons onderzoek ... 11
1.3.1 Het begrip regeldruk ... 11
1.3.2 Geringe rol van emoties in het regeldrukdebat ... 12
1.3.3 Mediërend effect van emoties ... 15
1.3.4 Rechtvaardig interveniëren ... 16
1.3.5 Doelstelling ... 16
1.3.6 Relevantie van dit onderzoek ... 17
1.4 Probleemstelling en zes onderzoeksvragen ... 18
1.4.1 Probleemstelling ... 18
1.4.2 Onderzoeksvraag 1 ... 18
1.4.3 Onderzoeksvragen 2 en 3 ... 19
1.4.4 Onderzoeksvragen 4 en 5 ... 20
1.4.5 Onderzoeksvraag 6 ... 21
1.4.6 Overzicht van de probleemstelling en onderzoeksvragen ... 21
1.5 Onderzoeksmethodologie ... 22
1.5.1 Methode 1: Trendonderzoek ... 23
1.5.2 Methode 2: Enquête-1 ... 23
1.5.3 Methode 3: Experiment ... 24

1.5.4 Methode 4: Enquête-2 25
1.5.5 Onderzoeksmethode per onderzoeksvraag 26
1.6 Structuur van het proefschrift 26
2 De twee gezichten van regeldruk 29
2.1 Regels, tussen orde en wanorde 30
2.2 Weerstand tegen gedragsinterventie 32
2.3 Motieven voor regeldruk 34
2.3.1 Distributieve rechtvaardigheid 35
2.3.2 Procedurele rechtvaardigheid 37
2.3.3 De rol van emoties bij rechtvaardigheidsoordelen 39
2.3.4 Cropanzano, instrumentele- en sociaal-emotionele belangen 40
2.4 Beschrijving regeldruk 43
2.5 Verschil in ervaren van regeldruk 44
2.5.1 Dual-process theorieën 44
2.5.2 Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality (CEST) 47
2.5.3 Structuur van de twee regeldrukdimensies 50
2.6 Twee beelden van regeldruk 51
3 Aandacht van de overheid voor regeldruk 55
3.1 Kabinetsplannen 2007-2011 57
3.2 WRR rapport (2009) “De menselijke beslisser” 59
3.3 Kabinetsplannen 2012-2017 61
3.4 Drie nieuwe gedragswetenschappelijke pleidooien 64
3.4.1 WRR rapport (2014) “Met kennis van gedrag beleid maken” 65
3.4.2 WRR rapport (2017) “Weten is nog geen doen” 66
3.4.3 Het ACTAL rapport (2017) “Gedrag & Regeldruk” 67
3.5 Kabinetsplannen 2018-2021 67
3.6 Minder kosten, meer maatschappelijke onrust 70
4 Twee regeldrukdiscoursen in de Amerikaanse literatuur 73
4.1 Traceren van verzamelingen van regeldrukuitdrukkingen 73
4.1.1 De Google Ngram viewer als nieuwe vorm van discours analyse 74
4.1.2 Toepassing Ngram viewer op het domein regeldruk 77
4.1.3 Aandacht voor regeldruk in de Verenigde Staten 79
4.1.4 Traceren van verschillende regeldrukdiscoursen met PCA 82
4.1.5 De wijze van selectie van regeldrukuitdrukkingen 83
4.2 Methode 85
4.2.1 Selectie van regeldrukuitdrukkingen 85

4.2.2 Het bepalen van de frequentie van de uitdrukkingen 90
4.2.3 De rechtvaardiging van de statistische analyse 91
4.3 Resultaten 97
4.3.1 Analyse van beide helften van de data 97
4.3.2 Twee regeldrukdiscoursen 103
4.3.3 Trend van de regeldrukdiscoursen 107
4.3.4 Regeldruk, reguleringsdruk of wettendruk? 109
4.4 Onderzoeksvraag 1 en overige resultaten 110
4.4.1 Antwoord op onderzoeksvraag 1 110
4.4.2 What's in a name 112
4.4.3 Sociaal-emotionele motieven? 112
4.5 Conclusie: Twee regeldrukdiscoursen 115
5 Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid 119
5.1 Methode van onderzoek 121
5.1.1 Deelnemers 122
5.1.2 Procedure 122
5.1.3 Geïnformeerde toestemming en demografische vragen 122
5.1.4 Vier regels 122
5.1.5 Zeventien uitspraken 123
5.2 Onderzoeksresultaten 126
5.2.1 Validatie van de schaal 126
5.2.2 Driehoeksverhouding 131
5.2.3 Twee routes naar nalevingsbereidheid 133
5.3 Antwoord op OV2 en OV3 133
5.3.1 Antwoord onderzoeksvraag 2 134
5.3.2 Antwoord onderzoeksvraag 3 134
5.3.3 Twee routes naar naleving 135
5.4 Conclusie: Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid 135
6 De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid 137
6.1 Methode van Onderzoek 139
6.1.1 Deelnemers 139
6.1.2 De Rational-Experiential Inventory (REI-40) 140
6.1.3 Materialen en procedure 141
6.1.4 Manipulatiecheck 145
6.2 Onderzoeksresultaten ten aanzien van OV2 en OV3 146
6.2.1 Correlatie tussen beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid 146

6.2.2 Rechtvaardigheidsinformatie, beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid 147
6.2.3 Mediërende effecten 148
6.2.4 Verificatie van de antwoorden op OV2 en OV3 149
6.3 Invloed verwerkingsvoorkeur op driehoeksverhouding (OV4 en OV5) 150
6.3.1 Verwerkingsvoorkeur 151
6.3.2 Invloed verwerkingscondities 151
6.3.3 Verwerkingsconditie en instrumentele manipulatie 151
6.3.4 Verwerkingsconditie en sociaal-emotionele manipulatie 153
6.3.5 Verwerkingsconditie en mediërend effect 154
6.3.6 Antwoord op OV4 en OV5 155
6.4 Conclusie: De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid 157
7 Ieder het zijne geven 159
7.1 Methode van onderzoek 160
7.1.1 De casus 161
7.1.2 Meetinstrumenten 162
7.1.3 Respondenten 170
7.1.4 Procedure 170
7.1.5 Controlevariabelen 171
7.2 Verwerkingsvoorkeur en woordgebruik 171
7.3 Ervaringsgericht woordgebruik 175
7.3.1 Functiewoorden 175
7.3.2 Socialewoorden 176
7.3.3 Inzichtwoorden 179
7.4 Rationeel woordgebruik 181
7.4.1 Formeel taalgebruik 182
7.4.2 Zekerheidwoorden 183
7.5 Antwoord op OV6: Vingerafdrukken van de *mindset* 185
7.6 Regeldrukbeleid: *Nudging or Interacting?* 186
7.7 Conclusie: Ieder het zijne geven 189
8 Verwerkingsvoorkeur en de omgang met regels 192
8.1 Antwoord op de probleemstelling 193
8.2 Maatschappelijk belang 195
8.3 Wetenschappelijk belang 196
8.4 Kanttekeningen 198
8.5 Verder onderzoek 198
8.6 Slotbeschouwing 199

Referenties 201
Bijlagen bij hoofdstuk 2 222
Summary 225
Curriculum Vitae 232
Woorden van dank 233
SIKS Dissertation Series 235

Lijst van afkortingen

ACTAL	Adviescollege toetsing administratieve lasten
Adverb	LIWC subcategorie van bijwoorden
AI	Artificial intelligence
AMVB	Algemene maatregel van bestuur
AR	Algemene Rekenkamer
Ar	Aanwijzingen voor de regelgeving
ATR	Adviescollege toetsing regeldruk
BCA	Bevestigende Componentenanalyse
Certain	LIWC subcategorie van zekerheidwoorden
CEST	Cognitive-experiential self-theory
CRK	Centrum voor regionale kennisontwikkeling
DPC	Leiden University Dual PhD Centre
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Funct	LIWC categorie van functiewoorden
GNV	Google Books Ngram Viewer
I	LIWC subcategorie van persoonlijke voornaamwoorden, 1^{e} persoon enkelvoud
IAK	Integraal Afwegingskader
IBO	Interdepartementaal beleidsonderzoek
Insight	LIWC subcategorie van inzichtwoorden
IZZ	Ledencollectief van mensen in de zorg (stichting)
KMO	Het Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy
LIWC	Linguistic Inquiry and Word Count
NC	Need for cognition
NFC	Need for closure
NFCS	Need for closure scale
OCR	Optical character recognition
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OMO	Ondersteuningsnetwerk maatschappelijke onrust
ONL	Ondernemend Nederland
OVs	Onderzoeksvragen
PA	Parallel Analyse
PCA	Principal Component Analysis
Ppron	LIWC subcategorie van persoonlijke voornaamwoorden
Pronoun	LIWC subcategorie van voornaamwoorden
PS	Probleemstelling
REI	Rational-Experiential Inventory
Reiexp	Ervaringsgerichte schaal van de de REI
REIm	Rational-Experiential Multimodel Inventory
Reirat	Rationele schaal van de REI
RvS	Raad van State
SDT	Self-Determination Theory
SIT	Social Identity Theorie
Sixltr	LIWC subcategorie van woorden die bestaan uit 6 of meer letters
SKM	Standaardkostenmodel

Social	LIWC subcategorie van socialewoorden
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
Stcrt	Staatscourant
TBR	Tijdschrift voor Bouwrecht
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum van het Ministerie van Justitie en Veiligheid
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Lijst van figuren

Figuur 1.1: Driehoeksverhouding tussen rechtvaardigheid, emoties en nalevingsbereidheid 16
Figuur 1.2: Verband tussen onrecht, regeldruk en nalevingsbereidheid. 19
Figuur 1.3: De in OV2 en OV3 te onderzoeken verbanden. 20
Figuur 1.4: De in OV4 en OV5 te onderzoeken verbanden 21

Figuur 5.1: Onderzoek schema voor OV2 en OV3..... 121

Figuur 6.1: De in OV4 en OV5 te onderzoeken verbanden 139

Lijst van grafieken

Grafiek 4.1: Relatief gebruik woordcombinatie regulatory burden 75
Grafiek 4.2: Scree Plot en Parallel analyse beide helften van de data 98
Grafiek 4.3: Trend regeldruk discoursen VS..... 107
Grafiek 4.4: Vergelijking trend rationele regeldrukdiscours en trend van de term deregulation(s) ... 113
Grafiek 4.5: Vergelijking trend sociaal emotioneel discours en trend termen trust en voice..... 115

Lijst van tabellen

Tabel 1.1: Onderzoeksmethode per onderzoeksvraag 26

Tabel 4.1: Zes woordcombinaties en hun meervoud op basis van onderzoek Van Gestel en Hertogh . 87
Tabel 4.2: 144 geselecteerde regeldruk woordcombinaties (2grams) 90
Tabel 4.3: 1e helft van de data 92
Tabel 4.4: 2e helft van de data 92
Tabel 4.5: Rotated Component Matrices van beide helften van de data 102
Tabel 4.6: Rotated Component Matrix Conformerende PCA 104
Tabel 4.7: Numerieke verdeling van termen binnen beide regeldrukdimensies 109
Tabel 4.8: Twee regeldrukdimensies 111

Tabel 5.1: Factorladingen voor Principal Component Analyse met Varimax Rotatie per regel 129
Tabel 5.2: Cronbach's alpha van de dimensies 131
Tabel 5.3: Correlaties tussen regeldruk, nalevingsbereidheid en de rechtvaardigheidsdimensies 132

Tabel 6.1: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en de beleving van regeldruk binnen de vier condities (n = 229) 148
Tabel 6.2: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en beleefde regeldruk binnen de vier condities (n=100) 152
Tabel 6.3: Gemiddelden en Standard Deviatie van beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid binnen de vier condities (n=100) 154

Tabel 7.1: Vergelijking schaalbetrouwbaarheid tussen de verschillende onderzoeken 165
Tabel 7.2: Correlaties tussen uitkomsten REI en LIWC 173
Tabel 7.3: Beschrijvende statistiek 174
Tabel 7.4: Sub-subcategorieën van socialwoorden 178
Tabel 7.5: Gebruik van inzichtwoorden 180
Tabel 7.6: Target-words uit woordcategorie certain 183

1 Omgang met regels

Mensen houden van regels, we kunnen niet zonder. Zelfs als we van de nodige regels af willen, gebruiken we hiervoor weer nieuwe regels. Zo gaf de gekozen president[1] Trump bij de presentatie van zijn belangrijkste beleidsvoornemens voor de eerste honderd dagen van zijn presidentschap aan, dat hij een regel zou formuleren die ervoor moest zorgen dat bij de aanname van iedere nieuwe regel, twee oude regels zouden verdwijnen[2] [3]. We hebben kennelijk regels nodig om van regels af te komen.

Regels hebben twee kanten. Aan de ene kant zijn regels een steun. Burgers en bedrijven doen vaak een beroep op de wetgever om op de uiteenlopende terreinen allerlei belangen veilig te stellen. In de samenleving bestaat zowel een grote behoefte aan ordening die de nodige rust en voorspoed moet brengen, als een verlangen naar waarborgen zoals rechtvaardigheid, rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Orde en waarborgen zijn een kostbaar bezit. Op grond daarvan zien we een jaarlijkse autonome groei van ons regelcomplex.[4]

Aan de andere kant roepen regels ook weerstand op. In het gewone leven zien we dat er veel over regels wordt geklaagd. Zo zijn er grieven van diverse aard, namelijk dat er te veel regels zijn, dat ze te veel kosten met zich meebrengen of dat ze te veel administratieve rompslomp vergen. Soms is het web aan regels te complex, te ingewikkeld of ondoorzichtig. Ook hebben regels soms te weinig nut of veranderen te vaak, zodat men niet weet waar men aan toe is. Dan weer deugt de uitvoering van wetten niet of is, in het verlengde hiervan, de handhaving te rigide. Kortom, regels vormen voor de klagers een bron van ongenoegen. Dit roepen om regels en tegelijkertijd erover klagen, wordt ervaren als de *regelparadox.*[5]

---

1 De *president-elect* is in de Verenigde Staten de reeds gekozen president die nog niet geïnaugureerd is.

2 http://www.msn.com/nl-nl/video/nieuws/dit-gaat-trump-direct-doen/vi-AAkBuLy?ocid=spartandhp laatst geraadpleegd op 2 februari 2017.

3 Voermans 2015, p. 21. Het Verenigd Koninkrijk kent sinds 2010 een zogenaamde *one-in, one-out rule* die ervoor moet zorgen dat lasten ten gevolge van nieuwe regels voor bedrijven niet mogen stijgen.

4 De Jong & Herweijer 2004 en De Jong & Zijlstra 2009 zien een groei van 2% per jaar: Het WODC constateerde in 2004 een jaarlijkse groei van werkzame wetten van 2,5%, terwijl hiernaast ook een toename werd geconstateerd in de productie van AMvB's en Ministeriële Regelingen. Uit een brief die het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) in 2019 aan de Eerste Kamer stuurde blijkt het aantal wettelijke regelingen tussen 2004 en 2009 iets te zijn afgenomen maar na 2009 weer sterk te zijn gestegen. De Raad van State heeft het, in zijn Jaarverslag 2018, over een stijging van het aantal wetten van 17%. Als alle regelingen, reglementen, protocollen of andere uitwerkingen van wetgeving door medewetgevers meegerekend worden, dan is de toename moeilijk te berekenen.

5 Bokhorst & van Ommeren 2007.

De voortdurende stroom aan klachten die mensen in hun omgang met regels hebben wordt samengebundeld in het begrip *regeldruk* en staat al sinds de tachtiger jaren van de vorige eeuw in de publieke belangstelling. We zien dan ook een toename in wetenschappelijke verhandelingen over het begrip. Zo zijn er verhandelingen die regeldruk in verband brengen met *de groei* van het regelcomplex[6] of met *de aard* van verschillende soorten regels.[7] Maar er zijn ook bijdragen die *regeldruk* relateren aan andere begrippen zoals het begrip *draagvlak*[8], het begrip *wetgevingskwaliteit*[9] of het begrip *legitimiteit*.[10] Andere bijdragen zijn gericht op bepaalde *doelgroepen* die regeldruk ervaren zoals ondernemers[11], werkers in de gezondheidszorg[12], publieke professionals[13], werkers in de logistiek[14], of leraren in het (beroeps)onderwijs.[15] Weer andere studies onderzoeken de wijze waarop regeldruk in de (inter)nationale literatuur wordt begrepen.[16]

Enerzijds laten deze verhandelingen zien dat regeldruk een zeer interessant onderwerp is waaraan veel mensen bijdragen hebben geleverd (zie de referenties). Staande op de schouders van velen, bedienen wij ons derhalve van de Pluralis Modestiae (in de betekenis van bescheidenheids meervoud) om te laten zien dat het mede gaat om de meningen van diverse onderzoekers waardoor gezamenlijk een nieuw wetenschappelijk pad geëffend kon worden.

Anderzijds leveren de wetenschappelijke verhandelingen, waarvan we hierboven voorbeelden gaven, een goed beeld van de wijze waarop het debat over regeldruk zich heeft ontwikkeld.[17] Er blijkt namelijk uit dat het begrip regeldruk vooral *economisch*[18] wordt benaderd.

---

6 De Jong & Herweijer 2004.
7 Westerman 2006.
8 Stoter & Huls 2006.
9 Van Ommeren & Bokhorst 2007.
10 Bokhorst 2014.
11 Vergeer 2017.
12 Noordegraaf, Bos & Schiffelers 2016; Van de Bovenkamp et al. 2017; Wallenburg et al. 2021; Blesgraaf 2022.
13 Noordegraaf & Sterrenburg 2009.
14 Veenstra et al. 2013.
15 Blesgraaf 2019; Blesgraaf 2022.
16 Van Gestel & Hertogh 2006; Blesgraaf 2022.
17 Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
18 De literatuur noemt hier meerdere perspectieven zoals een juridisch, een financieel of een bestuurskundig perspectief, zie Bokhorst & Van Ommeren 2007. Al deze perspectieven benaderen het begrip regeldruk op een min of meer rationele wijze en hebben weinig oog voor intuïtie of emoties.

Dit wil zeggen dat regeldruk wordt opgevat als het negatieve resultaat van een kosten-baten-analyse van regels.[19] Een goede lezer ziet echter dat de verhandelingen daarnaast laten zien dat een economische instrumentele benadering niet voldoet en dat er grote behoefte bestaat om meer te weten te komen over de wijze waarop regeldruk wordt ervaren.[20]

Het ervaren van die regeldruk vatten wij op als een *psychologisch* verschijnsel. We vragen ons daarbij af wat er psychologisch gebeurt, wanneer mensen met regels omgaan? De hoofdvraag daarbij is hoe de psychologische architectuur van regeldruk er uit ziet?

In dit proefschrift onderzoeken we de wijze waarop mensen met regels omgaan. We willen hierbij weten (1) wat mensen ertoe brengt om over regels te klagen en (2) wat de consequenties hiervan zijn. De literatuur lijkt ervan uit te gaan dat mensen regeldruk op twee verschillende wijzen benaderen, vaak aangeduid als een *objectieve* wijze en een *subjectieve* wijze.[21] Blesgraaf spreekt in dit kader over een objectieve dimensie en een subjectieve dimensie van regeldruk.[22] Regeldruk lijkt daarmee twee gezichten te hebben. Wij associëren regeldruk daarom met de Romeinse god Janus, de god met twee gezichten. Het onderscheid tussen het begrippenpaar objectief-subjectief is echter niet altijd duidelijk waardoor de beide gezichten van regeldruk niet helder uit de verf komen.

Geïnspireerd door de *Cognitive-experiential self-theory* (CEST)[23] van Epstein vragen wij ons allereerst af of de beide dimensies van regeldruk wellicht beter te omschrijven zijn als een *rationele* dimensie en een *op ervaring gebaseerde* dimensie? De CEST laat namelijk zien dat het verschil in een rationele- en een ervaringsgerichte benadering, in verband te brengen is met de wijze waarop ons brein informatie verwerkt. Dat geldt dus ook voor het verwerken van informatie over regels.

We zullen allereerst de verschillen onderzoeken tussen een rationele- en een ervaringsgerichte verwerking van de informatie die mensen bij hun omgang met regels vergaren. We vragen ons hierbij af wat mensen binnen beide dimensies ertoe aanzet om regeldruk te ervaren en welke gevolgen dit heeft voor de nalevingsbereidheid?

---

[19] Deze opvatting is gebaseerd op de rationele keuze theorie die ervan uit gaat dat mensen op rationele wijze keuzes maken door de voordelen tegen de nadelen af te wegen. Zie WRR 2009 en in het bijzonder de bijdrage van Van Dijk & Zeelenberg.

[20] Zie o.a. Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.

[21] Zie voor de tweedeling in opvattingen over regeldruk Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.

[22] Blesgraaf 2022, pp. 99-111.

[23] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

Samen met de CEST[24] van Epstein stelt een theorie van Cropanzano[25] ons in staat om meer inzicht te krijgen in de psychologische architectuur van een regeldrukoordeel. Daardoor kunnen we de onderliggende psychologische processen beter beschrijven en ook de gedragsmatige consequenties aangeven. De regeldrukliteratuur laat namelijk duidelijk zien dat een volledig inzicht in de psychologische architectuur van regeldruk nog ontbreekt.

Om de focus van ons onderzoek duidelijk in beeld te brengen behandelen we in 1.1 eerst het onderscheid tussen de twee wijzen (objectieve wijze en subjectieve wijze) waarop het begrip regeldruk in de literatuur wordt benaderd. Hierin geven wij aan waarom het onderscheid in een objectieve en een subjectieve dimensie niet adequaat is. Wij denken vanuit ons onderzoek dat de wijzen waarop mensen regeldruk benaderen een andere ondergrond nodig heeft. Daarom behandelen wij in 1.2 twee theorieën (ontleend aan Epstein en Cropanzano). Bij de CEST (de theorie van Epstein) geven we aan waarom de twee genoemde benaderingsdimensies beter te onderscheiden zijn in een *rationele* en een *ervaringsgerichte* dimensie. Daarna leggen wij een theorie van Cropanzano uit die ons inzicht verschaft in de motieven van mensen om regeldruk te ervaren. We behandelen vervolgens in 1.3 zes onderwerpen die relevant zijn voor de inrichting van ons onderzoek. Dan volgen: Probleemstelling en onderzoeksvragen (1.4), Onderzoeksmethodologie (1.5) en Structuur van het proefschrift (1.6).

1.1 Twee wijzen van benaderen

De literatuur geeft aan dat het begrip regeldruk op twee wijzen wordt benaderd.[26] Vaak worden deze beschreven als een objectieve en een subjectieve benadering. In deze sectie besteden we in 1.1.1 eerst aandacht aan het onderscheid tussen de objectieve en subjectieve regeldrukdimensies. Vervolgens beschrijven wij in 1.1.2 in het kort de historische groei in aandacht voor regeldruk. In 1.1.3 geven wij aan dat er nog weinig inzicht is in de subjectieve dimensie van regeldruk. Om beter te begrijpen op welke wijze mensen regeldruk ervaren geven wij in 1.1.4 aan hoe we het perspectief willen verschuiven naar een psychologisch perspectief.

[24] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[25] Cropanzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano & Ambrose 2001; Cropanzano et al. 2011.
[26] Blesgraaf 2022, pp. 104-106.

1.1.1 De objectieve en subjectieve regeldrukdimensies

De tot nu toe geproduceerde literatuur geeft aan dat regeldruk ofwel objectief ofwel subjectief wordt benaderd.[27] Blesgraaf concludeert hieruit dat regeldruk twee dimensies bezit. Maar waarin onderscheiden beide dimensies zich? Het begrippenpaar objectief-subjectief is niet altijd helder. Het begrip objectief wordt in Van Dale omschreven als *"*zich beperkend tot de feiten, niet beïnvloed door eigen gevoel of door vooroordelen; onbevooroordeeld, onbevangen."[28] Tussen haakjes staat erbij dat objectief de tegenstelling van subjectief is. Het begrip subjectief wordt omschreven als "persoonlijk, volgens eigen mening; partijdig".[29] Ook hier wordt subjectief als tegenstelling van objectief gepresenteerd. Dit onderscheid is echter geen zuivere tegenstelling. Zo kan een persoonlijke zienswijze of mening gebaseerd zijn op feiten. De argumentatietheorie gebruikt hier dan ook liever de tegenstelling tussen feitelijk en waarderend.[30] Binnen de regeldrukliteratuur wordt objectief echter veelal geassocieerd met begrippen als *kwantificeerbaar* en *meetbaar.*[31] Subjectief wordt dan in verband gebracht met kwalitatieve begrippen als *persoonlijk ervaren, beleven of percipiëren van regels.*[32] Maar ook het begrippenpaar kwantitatief en kwalitatief lijkt de beide dimensies minder adequaat te kunnen beschrijven. Zo stelt Blesgraaf dat, in theorie, objectieve regeldruk, kwalitatief te meten is en dat subjectieve regeldruk ook kwantitatief in kaart te brengen is.[33] De grens tussen beide dimensies lijkt hierdoor te vervagen.

---

[27] an Gestel & Hertogh 2006, pp. 23-25; Vergeer 2017, p. 62; Blesgraaf 2022, pp. 104-106. Sommige onderzoekers hanteren vergelijkbare begrippenparen om de dimensies te onderscheiden. Zo wordt voor het begrip objectief ook wel het begrip feitelijk gebruikt. Meurs 2014, p. 4; Donker van Heel et al. 2004, p. 19; Dorbeck-Jung et al. 2005, p. 20. Voor het begrip subjectief wordt ook wel het begrip immaterieel gebruikt. Dorbeck-Jung et al. 2005, p. 20; Van Gestel & Hertogh 2006, p. 110.

[28] Van Dale Online, laatst geraadpleegd 9 maart 2023.

[29] Van Dale Online, laatst geraadpleegd 9 maart 2023.

[30] Schuurs & Schellens 2016, p. 6.

[31] Van Gestel & Hertogh beschrijven deze benadering als "de toename van de invloed van regels gemeten aan de hand van duidelijk meetbare en in brede kring als relevant geaccepteerde criteria.*"* Vergeer beschrijft objectieve regeldruk eveneens als meetbare regeldruk en Blesgraaf geeft aan dat objectieve regeldruk "veelal kwantitatief zal worden gemeten*"* en dat de kwantitatieve dimensie van regeldruk voor een deel de objectieve dimensie overlapt. Van Gestel & Hertogh 2006, p. 20; Vergeer 2017, p. 33: Blesgraaf 2022, pp. 104-106.

[32] Van Gestel & Hertogh beschrijven subjectieve regeldruk onder andere als volgt, "in hoeverre de normadressaten van een regel daarvan naar hun gevoel (onnodige) hinder ondervinden." Stoter & Huls omschrijven dit als "de regeldruk die geadresseerden van regelgeving in subjectieve zin 'ervaren'.*"* Blesgraaf merkt in dit kader op "dat regeldruk als subjectief begrip, meer met de individuele ervaring van de verschillende actoren binnen een bepaalde groep te maken heeft." Of dat "de subjectieve dimensie van regeldruk te maken heeft met de ervaring en beleving van regels door degenen die ze moeten naleven." Van Gestel & Hertogh 2006, p. 24; Stoter & Huls 2006, p. 11; Blesgraaf 2022, pp. 104-106.

[33] Blesgraaf 2022, p. 105.

Regeldruk onderzoekers gebruiken ook wel de tegenstelling tussen *feitelijke* regeldruk en *gepercipieerde* regeldruk.[34] Stoter en Huls geven hierbij aan dat "bij gepercipieerde regeldruk de focus niet zozeer ligt op objectiveerbare kosten van regelgeving als wel op subjectieve percepties. Het betreft de regeldruk zoals die door geadresseerden van regelgeving wordt ervaren."[35]

Uit de voorgaande beschrijvingen volgt dat objectief vooral lijkt te betekenen dat regeldruk als een feitelijk, kwantitatief en meetbaar begrip wordt benaderd en niet wordt beïnvloed door eigen gevoel, waardeoordelen of vooroordelen. Subjectief verwijst dan naar een zienswijze die wel wordt beïnvloed door eigen gevoel, waardeoordelen of vooroordelen. Maar ook deze notering lijkt de beide dimensies niet helder te kunnen onderscheiden. Zo geven Van Gestel en Hertogh aan dat de geobjectiveerde regeldruk, (daarmee bedoelen ze dat "de toename van de invloed van regels gemeten aan de hand van duidelijk meetbare en in brede kring als relevant geaccepteerde criteria"[36]), iets subjectiefs heeft, omdat "de keuze voor een bepaalde specifieke invalshoek mede wordt bepaald door bepaalde persoonlijke voorkeuren of aannames."[37] Zij suggereren dat het beter zou zijn om hier te spreken over "geobjectiveerde subjectieve regeldruk".[38] De beide benaderingswijzen lijken hiermee deels in elkaar op te gaan.

1.1.2 Aandacht voor regeldruk

Het onderscheid tussen een objectieve en subjectieve benadering mag niet worden vereenzelvigd met de ontwikkeling in aandacht voor regeldruk die in het kort als volgt weer te geven is. Sinds de tachtiger jaren van de vorige eeuw is regeldruk vooral opgevat als een economisch begrip.[39] De aandacht gaat hierbij uit naar het terugdringen van de hoeveelheid regels en het verminderen van de daaraan verbonden kosten. Kosten worden hierbij ruim opgevat en behelzen de lasten die mensen onnodig moeten dragen om aan alle regels te voldoen. Illustratief voor deze kwantitatieve benadering is het in 2003 geïntroduceerde "Standaard Kosten Model

[34] Sommige onderzoekers hanteren vergelijkbare begrippenparen om de dimensies te onderscheiden. Zo wordt voor het begrip objectief ook wel het begrip feitelijk gebruikt. Meurs 2014, p. 4; Donker van Heel et al. 2004, p. 19; Dorbeck-Jung et al. 2005, p. 20. Voor het begrip subjectief wordt ook wel het begrip immaterieel gebruikt. Van Gestel & Hertogh 2006, p. 110; Dorbeck-Jung et al. 2005, p. 20.

[35] Stoter & Huls 2006, p. 13.

[36] Van Gestel & Hertogh 2006, noot 17, pp. 20-21.

[37] Van Gestel & Hertogh 2006, noot 17, pp. 20-21.

[38] Van Gestel & Hertogh 2006, noot 17, pp. 20-21.

[39] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.

(SKM)" waarmee alle (onnodige) kosten die regels met zich meebrengen, te berekenen zijn.[40] Ondanks dat deze benadering de regeldrukkosten succesvol wist te reduceren groeide de kritiek op deze benadering.[41] Een belangrijke grief is dat degenen die met regels omgaan doorgaans weinig merken van een reductie van de kwantitatieve regeldruk.[42] In hun beleving neemt regeldruk dan niet af en sterker nog, in sommige gevallen neemt de druk juist toe. De belangstelling is daarom meer verschoven naar de wijze waarop normadressaten regeldruk ervaren. De verschuiving van de economische aandacht voor regeldruk naar aandacht voor de wijze waarop normadressaten regeldruk ervaren mag niet de suggestie wekken dat *objectief* met het (economische) regeldrukbeleid van de overheid kan worden geassocieerd en dat *subjectief* wordt opgevat als de ervaring van normadressaten. Deze suggestie laat onderbelicht dat de overheid persoonlijke voorkeuren, waardeoordelen of vooroordelen kan hebben[43] en dat een normadressaat zijn perceptie van regeldruk op feiten, cijfers en metingen kan baseren.

1.1.3 Weinig inzicht in subjectieve dimensie

Het is opvallend dat er met het vormen van een beeld van de subjectieve, kwalitatieve benadering nog heftig wordt geworsteld[44] en dat het veelal gehanteerde economisch perspectief hierbij nog weinig effectief is geweest. Dit economisch perspectief lijkt er te zeer van uit te gaan dat mensen (1) rationele keuzes[45] maken en dat zij (2) economische wezens zijn die voor- en nadelen van regels afwegen en hierbij een zo groot mogelijk voordeel voor zichzelf najagen.[46] Regeldruk is hiermee de resultante van een rationele belangenafweging. Maar welk inzicht kan dit perspectief bieden in de beleving van regeldruk? Op welke wijze dient de invloed te worden begrepen die eigen gevoel, waardeoordelen, vooroordelen, voorkeuren of

[40] Interdepartementale Projectdirectie Administratieve Lasten 2003.
[41] Van Gestel & Hertogh 2006; Voermans 2013; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[42] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[43] Zie bij voorbeeld over de discriminerende belastingwetgever, Caminada en den Boogert 2014. Of de uitspraak van Rechtbank 's-Hertogenbosch 19 september 2008: weigeren zorgtoeslag vanwege onrechtmatig verblijf partner is discriminatie. Een ander voorbeeld is de beïnvloedingsmogelijkheid van veldpartijen met eigen belangen op regelgeving, Stoter & Huls 2006.
[44] Blesgraaf 2022, pp. 105-106.
[45] Voor de rationele keuze theorie zie WRR 2009 en in het bijzonder de bijdrage van Van Dijk & Zeelenberg.
[46] Social exchange theory zie Walster, Walster & Berscheid 1978; Walster, Berscheid & Walster 1973.

aannames al dan niet op de benaderingswijze hebben? Of welke duiding dient te worden gegeven aan termen als drukkend, irritatie of last die vaak met de subjectieve dimensie worden geassocieerd?[47]

1.1.4 Verschuiving van perspectief

Om het *ervaren van regeldruk* te onderzoeken is het noodzakelijk om het *economisch* perspectief meer naar een *psychologisch* perspectief te verschuiven. Met het psychologische perspectief lijken de beide wijzen waarop regeldruk wordt benaderd helderder te kunnen worden beschreven. In de volgende sectie zullen we op basis van psychologische theorieën betogen dat er goede gronden zijn om aan te nemen dat regeldruk niet zo zeer op een *objectieve* of *subjectieve* wijze wordt benaderd maar eerder op een *rationele* dan wel een *ervaringsgerichte* wijze. Dit perspectief (of beter gezegd: deze meetschaal) stelt ons in staat meer inzicht te krijgen in de psychologische architectuur van regeldruk.

1.2 Twee theorieën

De *Cognitive-experiential self-theory* (CEST) van Epstein[48] laat zien dat het verschil in benadering in verband te brengen is met de wijze waarop ons brein informatie verwerkt. De theorie van Cropanzano[49] kan meer licht werpen op de motieven die mensen hebben om regeldruk te ervaren. Hieronder introduceren wij kort het duale-informatieverwerkingsmodel van Epstein (1.2.1) en daarna de theorie van Cropanzano (1.2.2). In Hoofdstuk 2 zullen we bij het model van Epstein en de theorie van Cropanzano uitgebreider stilstaan.

1.2.1 Het duale-informatieverwerkingsmodel van Epstein

De *Cognitive-experiential self-theory* (CEST)[50] van Epstein wordt in dit proefschrift gebruikt om de wijze waarop mensen regeldruk benaderen te beschrijven. In plaats van een tweedeling in een *objectieve* en een *subjectieve* wijze van benadering, zoals in de regeldrukliteratuur wordt gehanteerd, maken wij, op basis van de CEST, onderscheid tussen een *rationele* en *ervaringsgerichte* benadering. Deze beschrijving dient om te ontdekken welke consequenties de tweedeling in benadering heeft voor de wijze waarop met regels wordt omgegaan. De theorie geeft

[47] Blesgraaf 2022, p. 106.
[48] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999. Deze thorie wordt in Hoofdstuk 2 nader uitgewerkt.
[49] Cropanzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano & Ambrose 2001; Cropanzano et al. 2011.
[50] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

aan dat het menselijk brein, de binnengekomen informatie (dus ook de informatie over regeldruk) langs twee verschillende systemen verwerkt; (a) langs een *rationeel systeem* en (b) langs een *ervaringsgericht systeem*. Het rationele (cognitieve) systeem, werkt vooral bewust en is voornamelijk analytisch, logisch en rationeel[51]. Emoties hebben hier slechts een geringe invloed. Het ervaringsgerichte (experiëntiële) systeem heeft een voor-bewuste[52], automatische werking. Dit systeem opereert holistisch, maakt gebruik van heuristieken en is sterk verbonden met emoties. Mensen beschikken zowel over een rationeel- als over een ervaringsgericht informatieverwerkingssysteem, maar het blijkt, dat ieder mens voor zichzelf, een voorkeur voor één van beide routes heeft.[53] Dit heeft tot gevolg dat sommige mensen informatie (dus ook informatie over regels) meer rationeel en andere mensen meer ervaringsgericht verwerken.

Uitgebreid onderzoek[54] naar de werking van beide informatieverwerkingssystemen laat zien dat beide groepen verschillende representaties van de werkelijkheid maken. Mensen met een rationele voorkeur maken deze representatie vooral met verbale middelen (argumenten) en abstracte symbolen.[55] Mensen met een ervaringsgerichte preferentie (emotie) vertalen deze representatie vooral in beelden, verhalen en metaforen. Op grond van dit theoretisch onderscheid zou het kunnen zijn dat mensen, afhankelijk van hun voorkeur, het begrip regeldruk, hetzij rationeel dan wel ervaringsgericht benaderen. Dit verschil in benadering, zou verstrekkende gevolgen kunnen hebben voor ons (naleef)gedrag en vervolgens ook voor de wijze waarop wij onze gevoelens van ongenoegen uiten.

1.2.2 De theorie van Cropanzano

Het economisch perspectief op het begrip regeldruk lijkt er van uit te gaan dat mensen alleen uit *instrumentele motieven* over regels klagen. Dat wil zeggen dat zij aannemen dat mensen

---

[51] Volgens Epstein 2003, p. 4, verwijst het woord “rationeel” zoals gebruikt in het rationele systeem naar een reeks analytische principes en heeft geen implicaties met betrekking tot de redelijkheid van het gedrag, wat een alternatieve betekenis is van het woord “rationeel”.

[52] Freud maakte in zijn topografisch model van de psyche onderscheid in drie bewustzijnsniveau’s, (1) het bewuste, (2) het voor-bewuste en (3) het onderbewuste. Dit model heeft een grote invloed op de wetenschap gehad maar oogstte ook veel kritiek. Het concept van het experiential system van Epstein is een nieuw model van het onderbewuste. Dit systeem heeft een voor-bewuste werking, wat wil zeggen dat dit systeem in wisselwerking opereert met het rationele systeem (zoals bij voorbeeld bij het rationaliseren van emotionele reacties). Zie Bornstein 2003, pp. 119-120 en Epstein 2003.

[53] De preferentie lijkt relatief stabiel in de tijd. Zie Epstein, Pacini, Denes-Raj & Heier 1996.

[54] Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.

[55] Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.

op rationele wijze, de voor- en nadelen van regels tegen elkaar afwegen en tot een regeldrukoordeel komen als de (economische) nadelen van regels de voordelen overtreffen.[56] Dit perspectief lijkt te suggereren dat regeldrukinformatie voornamelijk rationeel wordt verwerkt. Wij vroegen ons dan ook af welke motieven mensen hebben die regeldrukinformatie bij voorkeur ervaringsgericht verwerken? Deze vraag is tot nog toe niet beantwoord.

Maar er zijn wel onderzoeken die ons aanwijzingen kunnen geven over dergelijke motieven. Zo wordt er in de literatuur een *negatief* verband gesuggereerd tussen de *beleving van regeldruk* en de *bereidheid om regels na te leven.*[57] Deze relatie lijkt aannemelijk maar is tot nu toe niet onderzocht. De relatie tussen het *ervaren van onrechtvaardigheid* en *nalevingsbereidheid* is echter wel uitgebreid onderzocht. Mensen blijken regels minder snel op te volgen als zij die als onrechtvaardig ervaren en zij hebben hiervoor volgens Cropanzano[58] twee (typen) motieven, (1) een *instrumenteel* motief en een (2) een *sociaal-emotioneel* motief. Deze motieven houden verband met belangen (waarden) die mensen koesteren. Zij hechten aan zowel instrumentele belangen als aan sociaal-emotionele belangen. Regels worden als rechtvaardig beoordeeld als ze deze belangen ondersteunen. Als regels deze belangen schenden dan worden ze als onrechtvaardig beoordeeld. Instrumentele belangen zijn te omschrijven als profijtige zelfbelangen die met rationele kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld. Sociaal-emotionele belangen houden verband met de gehechtheid van mensen aan zowel (1) de relatie met de autoriteit[59] van de groep waarmee zij zich verbonden voelen, als (2) de positie die zij binnen hun groep innemen.[60] *Vertrouwen* [61] en het hebben van een *stem* [62] spelen bij deze sociaal-emotionele belangen een invloedrijke rol.

Het kan zijn dat rationele mensen meer binding hebben met instrumentele belangen en dat ervaringsgerichte mensen meer hechten aan sociaal-emotionele belangen. Dit betekent dat rationele mensen zowel rechtvaardigheid als ook regeldruk vanuit instrumentele overwe-

---

[56] Zie voor de Social Exchange Theory; Walster, Berscheid & Walster 1973; Walster, Walster & Berscheid 1978. Deze theorie is een uitwerking van de rationele keuze theorie. Zie WRR 2009 en in het bijzonder de bijdrage van Van Dijk & Zeelenberg.

[57] In de literatuur en praktijk wordt vaak een negatief verband gelegd tussen de bereidheid om een regel na te leven en de beleving van regeldruk, zie: Dorbeck-Jung & Oude Vrielink-Van Heffen 2006, p. 7; Van Gestel & Hertogh 2006, p. 11; Huisman & Beukelman 2007, p. 28; Advies ACTAL 2013, p. 9; Blesgraaf 2022, pp. 75-77.

[58] Cropanzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano & Ambrose 2001; Cropanzano et al. 2011.

[59] Tyler & Lind 1992.

[60] Tyler & Blader 2003.

[61] Lind & Tyler 1988; Tyler 1990; Tyler & Huo 2002; Murphy & Tyler 2008.

[62] Van den Bos 1996.

gingen beoordelen. Ervaringsgerichte mensen maken in dit soort gevallen voor beide begrippen een inschatting vanuit sociaal-emotionele motieven. Het lijkt er daarbij op dat mensen in hun omgang met regels regeldruk beleven als zij die regels als onrechtvaardig ervaren. De theorie van Cropanzano helpt ons op weg bij het onderscheiden van de verschillende motieven voor het ervaren van regeldruk. We nemen deze gedachte mee in onze formulering van de onderzoeksvragen.

1.3 Ons onderzoek

De CEST van Epstein en de theorie van Cropanzano kunnen ons helpen om meer inzicht te verkrijgen in de psychologische architectuur van regeldruk. In deze sectie besteden we eerst aandacht aan zes onderwerpen die relevant zijn voor de inrichting van ons onderzoek. Wij bespreken deze onderwerpen in de volgende subsecties. In 1.3.1 geven wij aan wat wij onder *regeldruk* verstaan. Vervolgens vragen wij ons in 1.3.2 af waarom *emoties geen rol* spelen in het regeldrukdebat. In 1.3.3 laten we zien welke *grillige rol* emoties bij de omgang met regels kunnen spelen. In 1.3.4 geven wij aan waarom wij tevens de wijze waarop mensen rechtvaardige verdelingen maken willen onderzoeken. In 1.3.5 staan we stil bij de *doelstelling* van ons onderzoek en in 1.3.6 beschrijven wij tenslotte de *relevantie* van dit onderzoek.

1.3.1 Het begrip regeldruk

Wij onderzoeken de wijze waarop mensen met regels omgaan. We zijn hierbij geïnteresseerd in de psychologische architectuur van regeldruk. Maar wat verstaan we onder *regeldruk*? Op welke wijze kunnen wij dit begrip definiëren? Uit de literatuur valt op te maken dat regeldruk een problematisch concept is.[63] Er zijn veel verschillende definities en omschrijvingen in omloop en telkens als onderzoekers weer een nieuw concept beschrijven, lijkt het begrip aan de gegeven beschrijving te ontsnappen. Sommigen betwijfelen zelfs of het begrip volledig beschreven kan worden.[64]

Verschuiven wij het economisch perspectief naar een psychologisch perspectief dan valt de druk die mensen bij hun omgang met regels ervaren eenvoudiger te verklaren. In

[63] Zie o.a. Van Gestel & Hertogh 2006, p. 120; Blesgraaf 2022 p. 33 en pp. 77-98.
[64] Van den Bosch 2005, p. 63; Blesgraaf 2022, p. 86.

Hoofdstuk 2 betogen wij dat de druk die door regels kan worden opgeroepen, gedragswetenschappelijk op te vatten is als weerstand tegen een gedragsinterventie. Regels trachten wenselijk gedrag[65] te bevorderen maar zij kunnen hierbij inbreuk maken op belangen van normadressaten. Regels kunnen daarom voor weerstand en een zekere psychische druk zorgen. Regeldruk gaat over de onnodige werking of bijwerkingen die regels, net als medicijnen, kunnen hebben. De term regeldruk heeft derhalve een negatieve boodschap en wordt opgevat als een onnodige druk.[66] Op basis van de theorie van Cropanzano, gaan wij ervan uit dat de weerstand door twee typen motieven kan worden opgewekt, een instrumenteel motief en een sociaal-emotioneel motief. Dit betekent dat als een interventie (bijvoorbeeld regels) onnodig instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen schenden, mensen dit als regeldruk ervaren. In Hoofdstuk 2 beschrijven we regeldruk daarom als volgt:

> *Regeldruk is de weerstand die onnodig wordt opgeroepen door een interventie in gedrag die instrumentele- en sociaal-emotionele belangen bedreigt.*

Regeldruk is op zichzelf een misleidende term. Regels zoals wet en regelgeving van de overheid zijn weliswaar vaak krachtige interventies en kunnen dan ook veel weerstand oproepen, maar het kan ook gebeuren dat regeldruk (mede) door andere interventies wordt opgeroepen. In onze studie gaat het daarom eerder om interventiedruk dan om regeldruk. Wij richten ons in ons onderzoek echter voornamelijk op regels zodat wij in ons betoog de termen regels en regeldruk blijven gebruiken.

1.3.2 Geringe rol van emoties in het regeldrukdebat

De overheid lijkt door verschillende interventies in gedrag hevige emoties in de samenleving los te maken die leiden tot maatschappelijke onrust. In het regeldrukdebat spelen emoties echter slechts een geringe rol. Daar wordt er kennelijk vanuit gegaan dat mensen slechts geïrriteerd raken door regels. Emoties lijken binnen het overwegend rationele beeld van regeldrukonderzoekers miskend te worden. Hieronder gaan we eerst in op de huidige *maatschappelijke onrust*. Vervolgens behandelen wij *regeldruk en irritatie* en sluiten deze sectie af met *miskenning, onrecht en regeldruk*.

---

[65] Twinnig & Miers 1976, p. 48.

[66] Aangehaalde auteurs noemen in dit verband onnodige regeldruk. Van Gestel & Hertogh 2006; Witteveen 2007, p. 10; Voermans 2008, p. 30; Van Ommeren 2012, p. 133; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022, p 215.

Maatschappelijke onrust

Maatschappelijke onrust is van alle tijden. De laatste jaren is de onvrede in de samenleving echter dermate manifest dat velen zich zorgen maken om het behoud van de democratische rechtstaat.[67] Bij het doen en laten van de overheid lijken groepen burgers steeds ergens verontwaardigd, boos of woedend om te zijn. In hun woede verzetten zij zich tegen democratische processen en vertonen soms grensoverschrijdend gedrag dat niet past binnen de democratische rechtsstaat. Onder hoog oplopende emoties wordt de openbare orde verstoord en het openbaar bestuur bedreigd. Groepen mensen keren zich af van de samenleving en gaan extremistische en radicale ideeën aanhangen.[68] Gevoelens van onbehagen, onvrede en onmacht leiden tot onrust in de samenleving. Burgers zijn niet alleen boos of woedend, maar ook bang en bezorgd.[69] Of ze ervaren emoties als minachting, walging en wrok.[70]

Het lijkt onwaarschijnlijk dat de weerstanden die mensen ervaren tegen gedragsinterventies van de overheid, geen rol spelen in de maatschappelijke onrust. In de dagelijkse praktijk zien we mensen vaak geëmotioneerd op regels of andere interventies van autoriteiten reageren. Zo zien we soms emotioneel geladen protesten tegen de uitvoering van migratiebeleid, Coronabeleid, belastingen, gezondheidszorg, gaswinning of stikstofbeleid. Als op 25 januari 2021 opnieuw hevige rellen in het land uitbreken als gevolg van het gevoerde Coronabeleid spreekt de burgemeester van Eindhoven zelfs over een dreigende burgeroorlog.[71] Zo lijken emoties juist een invloedrijke rol te spelen bij de omgang met regels.

Regeldruk en irritatie

Het is des te opmerkelijker dat emoties in het regeldrukdebat tot nu toe weinig aandacht hebben gekregen. Slechts enkele onderzoekers brengen de gepercipieerde regeldruk voorzichtig in verband met irritatie en willen dan achterhalen welke condities van invloed zijn op de irritaties die normadressaten van (open) normen ondervinden. We geven drie voorbeelden.

---

67 De Lange & Zuure 2018.
68 De Lange & Zuure 2018 verwijzen voor deze gevolgtrekking naar Bal & Van den Bos 2017a en 2017b.
69 De Lange & Zuure 2018 verwijzen hier naar Van Houwelingen 2011.
70 De Lange & Zuure 2018 verwijzen hier naar Postmes et al. 2014.
71 Nos journaal, 'Rust terug in Roermond, Venlo en Stein' • Burgemeester Eindhoven emotioneel over rellen (nos.nl), laatst geraadpleegd 13 maart 2023.

Allereerst onderzochten Donker van Heel et al.[72] welke regels de meeste irritatie opleveren bij OCW-instellingen.[73] Zij maakten hierbij onderscheid tussen zes beïnvloedingsfactoren te weten (1) Proces wet- en regelgeving; (2) Inhoud van de regelgeving (oneens); (3) Vorm (complexiteit); (4) Uitvoering (klantvriendelijkheid uitvoeringsorganisaties); (5) Capaciteit (gebrek aan middelen); (6) Samenloop van wet- en regelgeving (uitdoving).

Als tweede noemen wij Dorbeck-Jung et al.[74] Zij onderzochten de irritatie die normadressaten ondervinden van open normen op het gebied van de kwaliteitszorg in de gezondheidszorg, het hoger onderwijs en de bedrijfsinterne milieuzorg. Zij verkenden of factoren, die volgens de internationale vakliteratuur van invloed zijn op de naleving van regelgeving, al dan niet bijdragen aan de toename van irritatie. Het gaat hierbij om kenmerken van (1) normen, (2) de normadressaat, (3) de sector en (4) externe organisaties (toezichthoudende en certificerende/accrediterende organisaties).

Ten derde noemen we Van Kuijk et al.[75] Zij brengen in de verschillende onderwijssectoren in kaart welke regels aanleiding geven tot irritatie bij leraren en in welke mate dit het geval is.

Deze drie onderzoeken geven weliswaar een beeld van irritatie veroorzakende factoren binnen de onderzochte organisaties maar bieden geen inzicht in de psychologische architectuur van regeldruk. Bovendien is er nog geen enkele aandacht voor heftigere emoties zoals boosheid of woede. Gedragsinterventies kunnen kennelijk hooguit irriteren maar geen boosheid of woede veroorzaken.

Miskenning, onrecht en regeldruk

Het lijkt er dan ook meer op dat het *emotioneel verwerken van regeldruk* niet binnen het overwegend rationele beeld van beleidsontwikkelaars en regeldrukonderzoekers past. Op basis van de CEST[76] valt te voorspellen dat mensen die informatie uit voorkeur meer ervaringsgericht verwerken, regeldruk emotioneler zullen ervaren dan mensen die informatie meer rati-

[72] Donker van Heel et al. 2004.

[73] Het gaat om de volgende OCW instellingen: Primair Onderwijs (PO), Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie (BVE), Wetenschappelijk Onderwijs (WO), Onderzoek en Wetenschapsbeleid (OWB) en de podiumkunsten. Donker van Heel et al. 2004, p. 9.

[74] Dorbeck-Jung, Oude Vrielink-Van Heffen & Reussing 2005.

[75] Van Kuijk, Van Rens, Elfering & Van Gennip 2008.

[76] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

oneel verwerken. Binnen het gehanteerde economisch perspectief lijken de (sociaal-emotionele) belangen (waarden) die de meer emotionele, ervaringsgerichte mensen koesteren niet te worden herkend en erkend. Het is daarom zeer aannemelijk dat mensen deze miskenning niet alleen als onrecht ervaren, maar ook als regeldruk. Dit sluit goed aan bij onze eerder in 1.2.2 weergegeven gedachte dat mensen in hun omgang met regels regeldruk ervaren als zij die regels als onrechtvaardig beschouwen. Het (rationeel) economisch perspectief op regeldruk lijkt de instrumentele belangen te herkennen en te erkennen, maar de sociaal-emotionele belangen juist te miskennen. Dit kan ervoor hebben gezorgd dat het gevoerde beleid de rationele regeldruk heeft doen afnemen maar de ervaringsgerichte regeldruk juist heeft doen toenemen.

1.3.3 Mediërend effect van emoties

We gaven hierboven aan dat emoties slechts een geringe rol spelen in het *regeldrukdebat*. In het *rechtvaardigheidsdebat* krijgen emoties echter wel de volle aandacht. Onderzoekers hebben daar ontdekt dat emoties een grillige rol kunnen spelen bij de omgang met regels. Zo vonden zij dat daar waar rechtvaardigheid de nalevingsbereidheid gunstig beïnvloedt, emoties dit effect weer te niet kunnen doen. Het heeft tot gevolg dat de mensen de regels niet meer opvolgen.[77] Zij zagen het mediërend effect vooral bij bedreiging van sociaal-emotionele belangen[78] optreden. Dus zelfs als de autoriteiten mensen met vertrouwen en respect behandelen, kunnen emoties ervoor zorgen dat het gunstige effect op de naleving van regels tenietgedaan wordt. In Figuur 1.1 geven wij deze driehoeksverhouding tussen *rechtvaardigheid*, *emoties* en *nalevingsbereidheid* in een figuur weer.

[77] Van Yperen, Hagedoorn, Zweers & Postma 2000; Chebat & Slusarczyk 2005; Gordijn, Yzerbyt, Wigboldus & Dumont 2006; Murphy & Tyler 2008.

[78] Door onderzoekers werd weliswaar de “procedurele rechtvaardigheid” onderzocht maar de onderzoeken waren zo ingericht dat hier in feite sociaal-emotionele belangen in het geding waren. In Hoofdstuk 2 gaan we daar nader op in.

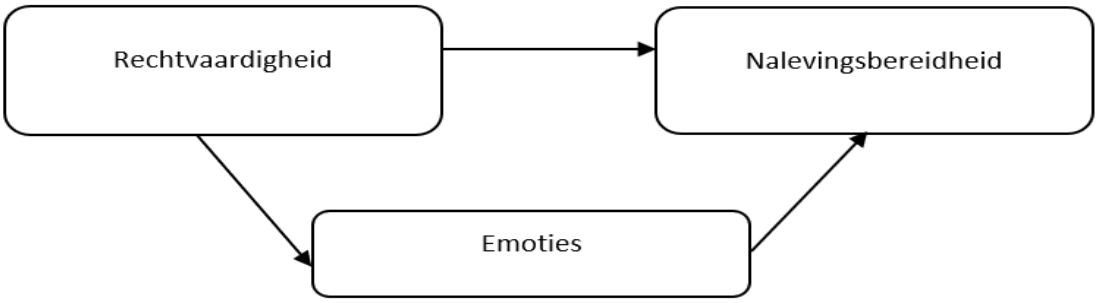

Figuur 1.1: Driehoeksverhouding tussen rechtvaardigheid, emoties en nalevingsbereidheid

Op basis hiervan gaan we onderzoeken of informatie over het schenden van instrumentele en sociaal-emotionele belangen door regels, ook daadwerkelijk regeldruk veroorzaakt. Hierbij zullen wij tevens onderzoeken welke effecten emoties, die door het ervaren van regeldruk te weeg worden gebracht, hebben op het besluit om de regel al dan niet na te leven.

1.3.4 Rechtvaardig interveniëren

Wij onderzoeken de wijze waarop mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren met regels omgaan. Zo willen we weten op welke wijze mensen binnen de beide verwerkingsdimensies regeldruk ervaren en welke gevolgen dit heeft voor de nalevingsbereidheid. Hierbij is het van belang om te weten te komen of mensen regeldruk ervaren als zij gedragsinterventies als onrecht beschouwen. Dit wil dan zeggen dat mensen instrumentele en sociaal-emotionele motieven hebben om regeldruk te ervaren. Om een volledig beeld te krijgen van de wijze waarop mensen met regels omgaan, willen we niet alleen onderzoeken op welke wijze mensen met andermans interventies omgaan maar ook op welke wijze zij zelf interveniëren in andermans gedrag. Zo willen we ontdekken welke motieven zij hebben als van hen gevraagd wordt om op een rechtvaardige wijze te interveniëren in andermans gedrag. In Hoofdstuk 2 zullen we laten zien dat rechtvaardigheid vaak wordt bestudeerd binnen een *context van verdeling.* De vraag is dan welke motieven mensen hebben om rechtvaardig te verdelen?

1.3.5 Doelstelling

Ons onderzoek is exploratief. Vooraf hadden we geen duidelijke doelstelling, maar wel een meer algemene missie, we wilden ontdekken wat regeldruk is. De tussenresultaten van ons

onderzoek leverden echter steeds weer nieuwe vragen op waardoor wij uiteindelijk onze doelstelling ruimer formuleerden dan het ontdekken wat regeldruk precies inhoudt. Ons uiteindelijke doel is het antwoord geven op de vraag: welk effect heeft een verwerkingsvoorkeur op de wijze waarop mensen met regels omgaan?

1.3.6 Relevantie van dit onderzoek

Naleving van regels vergt jaarlijks miljarden euro's aan onnodig gemaakte kosten. Als we alleen al kijken naar de wetgevingsdossiers die ministeries in 2021 voor advies aan het Adviescollege Toetsing Regeldruk (ATR)[79] hebben voorgelegd dan zien we een toename van de (*structurele*) regeldruk. In 2021 was de toename van structurele regeldruk 2.824,4 miljoen euro tegenover 2020 toen de toename 635,7 miljoen euro bedroeg. De door de ministeries berekende *incidentele* regeldruktoename bedroeg in 2021 1.495,6 miljoen euro tegen 1.060 miljoen in 2020.[80] Als we alle regelgeving in de rekensom zouden betrekken en niet alleen de toename zouden berekenen, dan zal de werkelijke kostenpost voor onze economie per jaar nog vele miljarden hoger liggen. Het is derhalve van groot belang om deze kostenpost zo veel mogelijk te beperken.

Regeldruk veroorzaakt niet alleen economische schade. Regeldruk kan ook emoties en andere onrustgevoelens te weeg brengen. Mensen kunnen gefrustreerd raken, onverschillig worden, zich afwenden en regels de rug toe keren. Of ze worden boos, woedend en opstandig. Het gaat hierbij niet alleen om regels of zelfs gedragsinterventies. Onrustgevoelens richten hun pijlen vaak op allerlei abstracties die voor de ontstane onrust verantwoordelijk worden gehouden. Zo kunnen de emoties zich ontladen op het kabinet, de *overheid*, *Europa* of *Brussel*, die in de ogen van de geëmotioneerde persoon niet goed functioneren. De vrees van politici en bestuurders is dat *beleving van regeldruk* ervoor zorgt dat regels minder worden nageleefd waardoor de politiek en het beleid minder geloofwaardig worden. Het kan er uiteindelijk toe leiden dat de *overheid* volledig wordt gewantrouwd. De gevolgen van regeldruk, kunnen derhalve verder strekken dan het leiden van economische schade.

---

[79] Het Adviescollege toetsing regeldruk (ATR) adviseert het kabinet en de Eerste en Tweede Kamer over de regeldrukeffecten van wet- en regelgeving. De kernopdracht is de toetsing van voorgenomen wet- en regelgeving op regeldrukeffecten. Het college is de rechtsopvolger van ACTAL dat per 1 juni 2017 ophield te bestaan.

[80] Jaarverslag 2021, Adviescollege Toetsing Regeldruk (ATR) online beschikbaar op websitee https://www.atr-regeldruk.nl/, laatst geraadpleegd 2 oktober 2022.

Regeldruk vormt een groot probleem waar de overheid, gezien de door de ATR geconstateerde jaarlijkse toename en het groeiend wantrouwen in de overheid, maar geen vat op lijkt te krijgen. Ons onderzoek is relevant omdat het kan bijdragen aan een beter begrip van de wijze waarop mensen met regels omgaan.

1.4 Probleemstelling en zes onderzoeksvragen

In deze sectie zullen we eerst de probleemstelling (zie 1.4.1) weergeven. In de subsecties 1.4.2 tot en met 1.4.5 beschrijven wij zes onderzoeksvragen, die vanuit de probleemstelling zijn geformuleerd. Hierbij beginnen we met de achtergrond van elke onderzoeksvraag en geven daarna de formele definiëring. Bij onderzoeksvragen 2 tot en met 5 geven wij in schemavorm vervolgens de samenhang van de begrippen aan, zodat wij in de beschrijving van de onderzoekmethodologie gemakkelijk kunnen terugverwijzen naar begrippen en samenhang.

1.4.1 Probleemstelling

Ons onderzoeksdoel is nauw verweven met onze probleemstelling (PS). Het doel is zo intrigerend dat wij ervoor hebben gekozen om de PS zo gelijkvormig mogelijk te formuleren.[81]

PS: Welk effect heeft een verwerkingsvoorkeur op de omgang met regels?

1.4.2 Onderzoeksvraag 1

Het rationele (objectieve) regeldrukdiscours is in de literatuur uitvoerig in beeld gebracht.[82] We weten echter nog weinig van de wijze waarop mensen regeldruk ervaren. Naar de ervaringsgerichte dimensie van regeldruk werd tot op heden nauwelijks onderzoek gedaan en eigenlijk weten we nog steeds niet of er naast een rationeel discours wel een formeel te definieren ervaringsgericht discours valt te onderscheiden. Wij formuleren onze onderzoekvraag 1 als volgt.

OV1: *Is er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden?*

[81] De verwerkingsvoorkeur wordt hierbij door de CEST beschreven.
[82] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.

Het antwoord op deze fundamentele vraag wordt in 4.4.1 gegeven.

1.4.3 Onderzoeksvragen 2 en 3

Vervolgens willen wij de psychologische architectuur van regeldruk onderzoeken en proberen vast te stellen (a) welke motieven mensen hebben om regeldruk te ervaren? En (b) welke gevolgen het ervaren van regeldruk heeft voor de nalevingsbereidheid? Wat de motieven betreft gaan wij er van uit dat als interventies instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen schenden deze interventies dan als onrechtvaardig worden beoordeeld en als regeldruk worden ervaren. Wij geven deze verbanden schematisch in Figuur 1.2 als volgt weer.

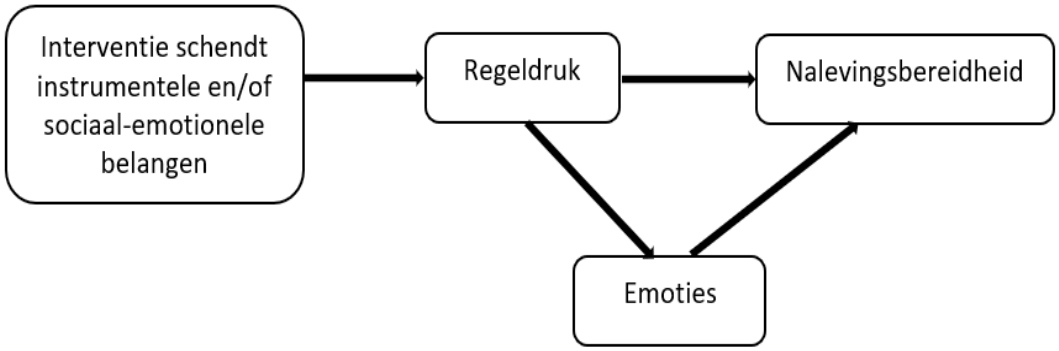

Figuur 1.2: Verband tussen onrecht, regeldruk en nalevingsbereidheid.

Wij stellen ten aanzien van de in Figuur 1.2 weergegeven verbanden twee vragen, onderzoeksvraag 2 (OV2) en onderzoeksvraag 3 (OV3).

We vragen ons af of interventies die instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen schenden worden ervaren als regeldruk. We formuleren daarom onze tweede onderzoeksvraag als volgt.

OV2: *Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?*

Vervolgens willen wij de psychologische architectuur van regeldruk verder onderzoeken en proberen vast te stellen welke gevolgen beleving van regeldruk heeft voor de nalevingsbereidheid? Zoals we hierboven aangaven[83] hebben onderzoekers twee zaken vastgesteld te weten (1) dat de ervaring van (on)rechtvaardigheid de nalevingsbereidheid beïnvloedt en (2) dat emoties dit effect kunnen mediëren. Naar aanleiding van deze resultaten willen wij, op grond van het antwoord op OV2, weten of ervaring van regeldruk een zelfde mediërend effect te weeg brengt. Wij formuleren onze derde onderzoeksvraag daarom als volgt.

OV3: *Welk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?*

Hieronder zijn de te onderzoeken verbanden weergegeven met de notering welk verband door welke vraag onderzocht wordt.

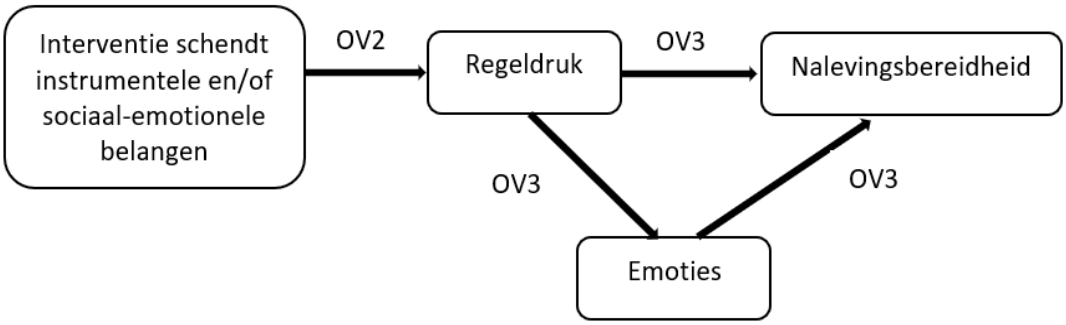

Figuur 1.3: De in OV2 en OV3 te onderzoeken verbanden.

1.4.4 Onderzoeksvragen 4 en 5

Met in achtneming van de antwoorden op OV2 en OV3 zetten wij ons onderzoek naar de psychologische architectuur van regeldruk voort en vragen ons af (a) op welke wijze mensen binnen de beide verwerkingsdimensies regeldruk ervaren en (b) op welke wijze binnen de beide verwerkingsdimensies het ervaren van regeldruk de nalevingsbereidheid beïnvloedt. De vierde onderzoeksvraag luidt daarom als volgt.

OV4: *Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies heeft op de beleving van regeldruk?*

[83] Zie 1.3.3.

Vervolgens formuleren wij de vijfde onderzoeksvraag op de volgende wijze.

OV5: Welke rol speelt de verwerkingsvoorkeur bij het effect dat regeldruk heeft op nalevingsbereidheid?

Wij onderzoeken met OV4 en OV5 de driehoeksverhoudingen die in Figuur 1.4 zijn weergegeven.

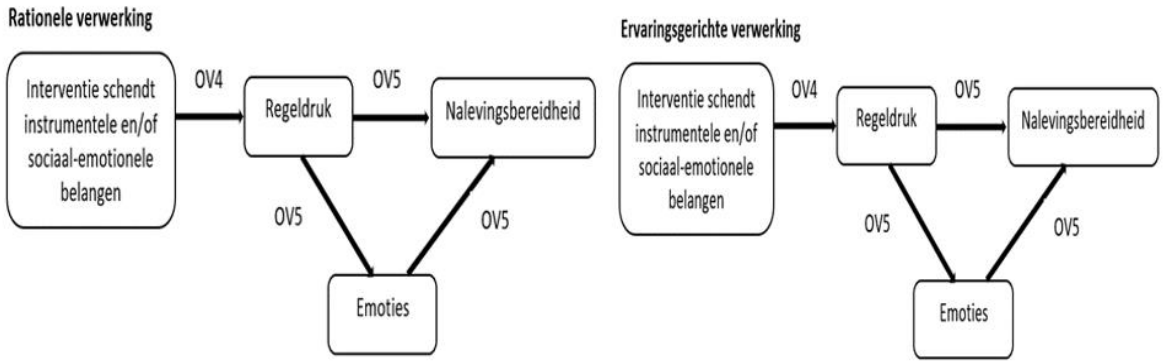

Figuur 1.4: De in OV4 en OV5 te onderzoeken verbanden

1.4.5 Onderzoeksvraag 6

Om een volledig beeld te krijgen van de wijze waarop mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren met regels omgaan, draaien we in onze zesde onderzoeksvraag (OV6) het perspectief om. We onderzoeken welk effect een verwerkingsvoorkeur heeft op de wijze waarop mensen (zelf) op rechtvaardige wijze interveniëren in andermans gedrag. In de voorgaande onderzoeksvragen onderzoeken wij welke motieven mensen hebben *om interventies als onrecht* te ervaren. In onderzoeksvraag 6 willen we weten welke motieven mensen hebben als zij op *rechtvaardige wijze interveniëren* in andermans gedrag? De zesde onderzoeksvraag wordt daarom als volgt geformuleerd.

OV6: Welk effect heeft verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling?

Het antwoord op OV6 wordt in 7.5 gegeven.

1.4.6 Overzicht van de probleemstelling en onderzoeksvragen

Samengevat wordt in dit onderzoek de probleemstelling (PS) in zes onderzoeksvragen geadresseerd.

PS: Welk effect heeft een verwerkingsvoorkeur op de omgang met regels?

OV1: *Is er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden?*

OV2: *Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?*

OV3: *Welk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?*

OV4*: Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies heeft op de beleving van regeldruk?*

OV5*: Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat regeldruk heeft op nalevingsbereidheid?*

OV6*: Welk effect heeft verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling?*

Met het onderzoek van de zes onderzoeksvragen verwachten wij belangrijke informatie te verkrijgen over de wijze waarop mensen met regels omgaan. Hiermee kan onze probleemstelling worden beantwoord.

1.5 Onderzoeksmethodologie

Het onderzoek leent zich heel goed voor een empirisch-analytische benadering. De zes onderzoeksvragen steunen op reeds bestaande theorieën en zijn mede geformuleerd op basis van literatuurstudie. Naast het reeds verrichte literatuuronderzoek wordt door middel van vier methoden data verzameld. Deze vier methoden worden in de volgende subsecties beschreven: Trendonderzoek (1.5.1), Enquête-1 (1.5.2), Experiment (1.5.3) en Enquête-2 (1.5.4). Sectie 5.1 wordt afgesloten met het onderwerp Onderzoeksmethodologie (per onderzoeksvraag) (1.5.5) waarin een overzicht wordt gegeven van de methodologie waarmee de zes onderzoeksvragen worden onderzocht.

1.5.1 Methode 1: Trendonderzoek

Het trendonderzoek geeft, in een historische context, antwoord op onderzoeksvraag OV1: *Is er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden*?

We gaven al eerder aan[84] dat de rationele (economische) dimensie van regeldruk uitvoerig is onderzocht terwijl onderzoek naar de ervaringsgerichte dimensie nog nauwelijks van de grond is gekomen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ervaringsgerichte ervaringen volgens de CEST op een andere wijze worden geuit dan rationele ervaringen. Deze signalen dienen te worden onderscheiden. We moeten daarom naar andersoortige uitingen zoeken dan gebruikelijk bij rationele, instrumentele communicatie. Het gaat dan niet om argumentatieve, logische redenaties maar om holistische, associatieve en emotionele uitingen.[85]

Om beide uitdrukkingswijzen te onderscheiden wordt er onderzoek gedaan in de verzameling aan gedrukte en gepubliceerde boeken[86] die *Google Books* sinds 2004 gedigitaliseerd heeft. In 2019 bestond de verzameling al uit meer dan 40 miljoen boeken.[87] Via het internet is een deel van deze verzameling, door middel van de beschikbaar gestelde *Ngram viewer*, per jaar, op relatieve woordfrequentie te onderzoeken. Wij gebruiken de versie uit 2019 en onderzoeken de jaren 1919-2019. Door middel van component-analyse worden verbanden tussen deze woordfrequenties van uitdrukkingen ten aanzien van regels en regeldruk onderzocht. Het doel is (1) te ontdekken of clusters van woorden verschillende componenten vormen en (2) of deze clusters geassocieerd kunnen worden met een rationele dan wel ervaringsgerichte verwerking van regeldrukinformatie.

1.5.2 Methode 2: Enquête-1

Met Enquête-1 (N = 129) onderzoeken wij de tweede en derde onderzoeksvraag. We onderzoeken derhalve de volgende onderzoeksvragen.

OV2: Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk? en

---

84 Zie 1.1.

85 Epstein 1991; Norris & Epstein, 2011; Epstein 2014.

86 Volgens onderzoek van *Google Books* in 2010 zijn er 129.864.880 boeken gepubliceerd sinds de uitvinding van de boekdrukkunst door Gutenberg in 1440.

87 https://www.google.com/intl/en/googlebooks/about/history.html.

OV3: Welk effect heeft regeldruk op de nalevingsbereidheid?

Omdat regeldruk nog niet eerder werd onderzocht binnen de context van onrechtvaardigheidsbeleving gaat het hier om een exploratief onderzoek. Met enquête-1 wordt het driehoeksverband onderzocht tussen (1) instrumentele en sociaal-emotionele informatie, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid. Zo willen we onderzoeken (a) of instrumentele- en relationele informatie ((on)rechtvaardigheidsinformatie) regeldruk veroorzaakt, (b) of er een negatief verband is tussen de beleving van regeldruk en de bereidheid om de regel, die deze regeldruk veroorzaakt, na te leven. Bovendien willen we nagaan (c) of beleving van regeldruk het effect medieert dat instrumentele- en relationele informatie heeft op naleefgedrag.

In de enquête leggen wij respondenten vier regels voor die sociaal-emotionele en instrumentele belangen bedreigen of juist beschermen. Per regel geven wij situaties weer waarin er al dan niet vertrouwen en inspraak (sociaal-emotionele belangen[88]) geboden worden en waarin de regel al dan niet nut en noodzaak (instrumenteel belang[89]) heeft en gaan per situatie na of respondenten regeldruk ervaren en of zij bereid zijn de regel na te leven. Enquête-1 levert data op waarmee de tweede en derde onderzoeksvragen kunnen worden geadresseerd.

1.5.3 Methode 3: Experiment

Het door ons uitgevoerde experiment (N= 342) onderzoekt de vierde en vijfde onderzoeksvragen. Het gaat om de vragen OV4 en OV5 en deze luiden als volgt.

OV4: W*elke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies heeft op de beleving van regeldruk? en*

OV5: Welke rol speelt de verwerkingsvoorkeur bij het effect dat regeldruk heeft op nalevingsbereidheid?

[88] Volgens de literatuur zijn bij bedreigingen van sociaal-emotionele belangen “stem” en “vertrouwen” de belangrijkste begrippen. Zie Tyler & Lind 1992; Van den Bos 1999; Tyler & Huo 2002; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007; Van Dijke & Verboon 2011.

[89] Overwegingen van “nut en noodzaak” van de regel beschouwen wij als instrumenteel omdat dergelijke belangenafwegingen de perspectieven van nutsmaximalisatie en eigenbelang weerspiegelen die kenmerkend zijn voor instrumentele keuzes.

Het experiment bestond uit vier condities waarbij zowel sociaal-emotionele als instrumentele informatie werden gemanipuleerd. Respondenten waren allen studenten van de Haagse Hogeschool. Hen werd een regel voorgelegd waar zij geen enkele ervaring mee hadden. Wij hadden hierbij condities geschapen waarin aan de ene kant bedreigingen van sociaal-emotionele belangen werden beïnvloed door informatie over het hebben van een stem en vertrouwen te manipuleren en aan de andere kant werden bedreiging van instrumentele belangen beïnvloed door de manipulatie van informatie over nut en noodzaak van een regel.[90] Wij vroegen de respondenten aan te geven of zij in de hun toegewezen conditie regeldruk ervoeren en of zij bereid waren de regel op te volgen. Vervolgens werd een *Rational-Experiential Inventory Test* (REI-40)[91] afgenomen. Deze test wordt gebruikt om een voorkeur in informatieverwerking, zoals door CEST beschreven, te meten. We onderzochten eerst welk effect de manipulaties hadden (1) op de beleving van regeldruk en (2) op de bereidheid om de regel na te leven. Daarna onderzochten wij of de beleefde regeldruk het effect medieerde dat de manipulaties (rechtvaardigheidinformatie) op de nalevingsbereidheid had. Door gebruik van de REI test kon binnen iedere conditie worden gekeken welke rol een rationele- dan wel ervaringsgerichte verwerking speelt (1) bij de beleving van regeldruk, (2) bij de bereidheid om de regel na te leven en (3) bij het hierboven aangegeven mediërend effect. Met de resultaten konden we OV2 en OV3 nogmaals verifiëren en OV4 en OV5 beantwoorden.

1.5.4 Methode 4: Enquête-2

Met Enquête-2 (N = 119) adresseren we de zesde onderzoeksvraag (OV6): *Welk effect heeft verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling?*
Respondenten werden via *social media* benaderd. Aan hen werd een verdelingsconflict voorgelegd waarbij drie kinderen ruzie maken om een fluit. De kinderen claimen de fluit ieder op een verschillende rechtvaardigheidsgrond. De één claimt de fluit omdat zij de enige is die erop kan spelen, een ander omdat hij zo arm is dat hij zich geen ander speelgoed kan permitteren en de derde vraagt met de claim waardering van de andere twee kinderen.

Er zijn twee meetmomenten. Als eerste meetmoment wordt aan de respondenten gevraagd om een rechtvaardige verdeling te maken en dit in tenminste 200 woorden weer te

[90] Zie de twee voorgaande noten.
[91] Epstein et al. 1998; Pacini & Epstein 1999; De REI-40 is beschikbaar op: https://www.researchgate.net/publication/319444554_Rational-Experiential_Inventory-40_REI-40 (geraadpleegd op 12 juni 2020).

geven. Als tweede meetmoment werd de *Rational-Experiential Inventory Test* (REI) afgenomen om te onderzoeken welke rol een ervaringsgerichte dan wel een rationele verwerking speelt bij de gevraagde rechtvaardige verdeling.

In de analyse van de geleverde teksten is de *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC)[92] gebruikt die bepaalde categorieën van woorden telt die ons informatie kunnen geven over het gedrag en denken van de respondenten. Deze categorieën verwijzen naar bepaalde psychologische kenmerken van de respondenten, zoals de wijze waarop zij oordelen of in hoeverre zij hechten aan sociale structuren. Met een correlatie analyse onderzoeken wij of respondenten met verschillende informatieverwerkingsvoorkeuren ook verschillende categorieën van woorden gebruiken. Zo analyseren wij op grond van welke psychische kenmerken mensen, met verschillende verwerkingsvoorkeuren, verschillen. Met de gegevens kunnen we onderzoeken op welke wijze mensen met verschillende voorkeuren gemotiveerd worden om een rechtvaardige verdeling te maken. Hiermee kunnen we OV6 beantwoorden[93].

1.5.5 Onderzoeksmethode per onderzoeksvraag

De vier onderzoeken leveren tezamen voldoende diverse data op om de zes onderzoeksvragen (OV1 tot en met OV6) te beantwoorden. In Tabel 1.1 wordt het overzicht gegeven van welke onderzoeksvraag door welke methode(n) is/zijn onderzocht.

Tabel 1.1: Onderzoeksmethode per onderzoeksvraag

	OV1	OV2	OV3	OV4	OV5	OV6
Trendonderzoek	X					
Enquête -1		X	X			
Experiment		X	X	X	X	
Enquête -2						X

1.6 Structuur van het proefschrift

In deze sectie wordt de structuur van het onderzoek gegeven aan de hand van een korte hoofdstukbespreking.

[92] Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker, Booth & Francis 2007; Pennebaker, Booth, Boyd & Francis 2015.

[93] Zie 7.5.

Hoofdstuk 1 leidt ons onderzoek in en beschrijft het te onderzoeken probleem. De vraag is welk effect een verwerkingsvoorkeur (CEST) heeft op de omgang met regels. Deze vraag is vervat in een probleemstelling die wordt uitgewerkt in zes onderzoeksvragen. Deze zes onderzoeksvragen worden aan de hand van vier onderzoeksmethoden onderzocht. Tevens worden de doelstelling, de relevantie en de structuur van dit onderzoek beschreven.

Hoofdstuk 2 ontwerpt op basis van de CEST en de theorie van Cropanzano een psychologische architectuur van de wijze waarop mensen regeldruk ervaren en formuleert onze definitie van regeldruk.

Hoofdstuk 3 beschrijft de worsteling van de sinds 2007 elkaar opvolgende kabinetten om vat te krijgen op de wijze waarop mensen regeldruk ervaren.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan het trendonderzoek waar, aan de hand van data ontleend aan het gebruik van de *Ngram viewer* van *Google Books* (corpus VS), OV1 getest wordt. Dit hoofdstuk analyseert of er naast een rationeel regeldruk discours ook een ervaringsgericht discours te onderscheiden is. Tevens wordt de trend van aandacht voor regeldruk binnen beide discoursen onderzocht. Met de resultaten geven we vervolgens antwoord op OV1.

Hoofdstuk 5 beschrijft het Enquête-1 onderzoek. Hierin wordt het driehoeksverband tussen (1) (on)rechtvaardigheidsinformatie, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid onderzocht. Zoals boven aangegeven wordt er met dit onderzoek antwoord gegeven op OV2 en OV3.

Hoofdstuk 6 behandelt het Experiment. We onderzoeken de invloed van een voorkeur in informatieverwerking (CEST) op het in het Hoofdstuk 5 onderzochte driehoeksverband. De resultaten geven antwoord op OV4 en OV5 en verifiëren OV2 en OV3.

Hoofdstuk 7 beschrijft de analyse van Enquête-2 en geeft antwoord op OV6. Hierin wordt de invloed van een voorkeur voor informatieverwerking onderzocht op de motieven die mensen hebben voor het maken van een rechtvaardige verdeling.

Hoofdstuk 8 brengt alle conclusies uit de voorgaande hoofdstukken bij elkaar en geeft antwoord op de probleemstelling. Daarna besteden we aandacht aan zowel het maatschappelijk- als het wetenschappelijk belang van onze studie. Bovendien gaan we in op de beperkingen van ons onderzoek en doen we suggesties voor verder onderzoek.

2 De twee gezichten van regeldruk

Uit de literatuur blijkt dat regeldrukonderzoek *niet* gericht is op het analyseren en verklaren van het begrip regeldruk en dat er slechts een geringe conceptuele ontwikkeling van het begrip is.[94] Zo wordt regeldruk in de literatuur nog steeds als een problematisch- of veelkleurig begrip beschouwd dat elke keer opnieuw aan een beschrijving weet te ontsnappen.[95] Van regeldruk bestaat derhalve nog geen alomvattende definitie.[96] Blesgraaf komt, na uitvoerig literatuuronderzoek, zelfs tot de conclusie dat regeldruk als een *essentially contested concept* kan worden beschouwd, als een ongrijpbaar begrip waarover de wetenschappelijke discussie aanhoudt.[97]

Vanuit het tot nog toe voornamelijk gebruikte economisch perspectief wordt het ervaren van regeldruk nog nauwelijks begrepen. Vanuit een psychologisch perspectief valt de druk die regels kunnen veroorzaken wellicht beter te begrijpen. Regels trachten gedrag in goede banen te leiden en psychologen zijn zich ervan bewust dat mensen het niet altijd prettig vinden als iemand in hun gedrag intervenieert. Als regels door mensen gekoesterde waarden (belangen) aantasten dan kunnen zij psychische spanningen en weerstanden te weeg brengen. In dit hoofdstuk beschrijven wij wat wij onder regeldruk verstaan.

Zoals wij eerder in hoofdstuk 1 aangaven vermoeden wij op basis van de CEST dat regeldruk twee gezichten heeft. Afhankelijk van de verwerkingsvoorkeur zal regeldruk meer *rationeel* dan wel *ervaringsgericht* worden ervaren. Mensen met een rationele verwerkingsvoorkeur zullen vermoedelijk *instrumentele motieven* hebben om regeldruk te ervaren. Ervaringsgerichte mensen zullen hiertoe meer door *relationele belangen* gemotiveerd worden.

In dit hoofdstuk betogen wij in 2.1 eerst dat regels orde trachten te scheppen door gedrag te sturen. In 2.2 beschrijven wij vervolgens de weerstand die mensen ervaren tegen gedragsinterventies. In 2.3 geven wij aan dat mensen regeldruk ervaren als interventies in strijd zijn met door hen gekoesterde belangen. Wij vragen ons daar af of de motieven die wij aan het rechtvaardigheidsonderzoek van Cropanzano ontlenen dezelfde motieven zijn voor het ervaren van regeldruk. In 2.4 beschrijven wij de wijze waarop wij regeldruk begrijpen. In

[94] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 9.
[95] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017.
[96] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[97] Zie voor een beschrijving van het *essentially contested* concept, Blesgraaf 2022, pp. 84-86.

2.5 noteren we, aan de hand van de CEST (Epstein), onze vermoedens op welke wijze mensen regeldruk ervaren. Sectie 2.6 beschrijft twee beelden van regeldruk.

2.1 Regels, tussen orde en wanorde

Samenlevingen streven al sinds de oudheid naar orde en vrede. De gangbare gedachte hierbij is dat orde *voorspoed* brengt en wanorde *onheil*. Sinds die tijd houden filosofen zich al bezig met de vraag op welke wijze wetten een rechtvaardige samenleving kunnen inrichten, een samenleving waar orde en vrede heerst. Aanvankelijk speelde goddelijke voorzienigheid hierbij een belangrijk rol. Zo geloofden de Romeinen dat Janus, de god van deuren, poorten en doorgangen, verantwoordelijk was voor de overgang van de ene toestand naar een andere. Vervolgens bracht Ovidius Janus in verband met de doorgang tussen orde en wanorde.[98] Of deze doorgang in de goede richting genomen werd was volgens Ovidius afhankelijk van de gunst van Janus. Regelgevers maken regelmatig gebruik van deze poort. Zij trachten immers met regels orde te scheppen in de samenleving.[99] Van Dale omschrijft in dit kader orde dan ook als een *geregelde* toestand.[100]

Als de poort in goede richting gepasseerd wordt kunnen regels ons geluk en voorspoed brengen. Zorgvuldige wetgevingsprocessen, waarbij alle lagen van de samenleving betrokken zijn, zorgen voor een voortdurende productie aan regels die het gedrag van mensen in goede banen moeten leiden. Op die wijze zijn we er zeker van dat we conflicten vreedzaam oplossen, onze scholen en ziekenhuizen goed functioneren, het verkeer ordelijk verloopt, criminaliteit bestreden wordt en de voedselproductie op peil blijft. Regels zorgen voor een stabiele samenleving, wat gunstig is voor de economische ontwikkeling van die samenleving. De voordelen zijn hier vermoedelijk even talrijk als dat er regels zijn. Maar regels verwezenlijken niet alleen beleidsdoelen. Zij trachten ook belangrijke *beginselen te waarborgen* zoals rechtsgelijkheid, rechtszekerheid en rechtvaardigheid. Wij kunnen er daardoor vanuit gaan dat wij op een rechtvaardige wijze niet te veel belasting betalen, werknemers niet worden uitgebuit, lasten zo eerlijk mogelijk worden gedeeld en ons voedsel zo gezond mogelijk is.

---

98 Mac Mahon 2002.

99 De verschillende disciplines gaan ervan uit dat het gedrag door regels kan worden gestuurd. Zie Blesgraaf 2022, p. 69.

100 Van Dale, online beschikbaar op website https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/orde#.ZCwKYZHP3IU laatst geraadpleegd 4 april 2023.

Al deze voordelen, zoals het feit dat zaken geregeld zijn, dat mensen hierop mogen vertrouwen, dat een ieder gelijk behandeld wordt en dat de regels rechtvaardig zijn, noemt Voermans *Regelgeluk.*[101] Anderen hebben het in dit kader over *Regelnut*[102]*.* [103]

Regelgevers kunnen de poort tussen orde en wanorde ook in een onwenselijke richting passeren. Ze komen dan van een geregelde toestand in een toestand van onvrede en onrust. Regels brengen derhalve niet alleen geluk en voorspoed, ze kunnen ook tot onrust en wanorde leiden. In de hedendaagse complexe, pluriforme samenleving wordt voortdurend een beroep gedaan op het creëren van regels. In onze maatschappij neemt door de toenemende diversiteit in waarde-opvattingen de consensus af waardoor de kans op conflicten toeneemt.[104] Deze onenigheden dienen dan weer met regels in goede banen geleid te worden. Gedrag dient op steeds meer beleidsterreinen gereguleerd te worden. Bovendien houden de problemen die om regelingen vragen niet op bij de landsgrenzen. Ze vergen een internationale aanpak. “We leven tegenwoordig in een veellagige rechtsorde” waarin “recht, rechtsvorming en bestuur (ook) van niet-nationale herkomst toenemen.”[105] Wet- en regelgeving zijn complexe processen geworden waarin vele actoren samenwerken en waarbij een beroep gedaan wordt op participatie door krachten uit de samenleving.[106] Zelfregulering en alternatieve regelgeving zorgen daarbij voor nieuwe bronnen van regels.[107] Al deze regels dienen van tijd tot tijd gecorrigeerd te worden of aan de tijd aangepast te worden. Dat gebeurt met nieuwe regels. Mensen krijgen soms de indruk dat het regelcomplex zichzelf in stand houdt[108] en als vanzelf, als een op hol geslagen celdeling[109], almaar uitdijt.

Dit alles brengt lasten met zich mee. Het kunnen bedoelde maar ook onbedoelde lasten zijn. Plato waarschuwde in zijn *Wetten* reeds, dat te strenge wetten tot tirannie leiden en te veel vrijheid tot losbandigheid.[110] Als het voorvoegsel “te” in het debat betrokken wordt slaat de teneur vaak om van regelgeluk en regelnut naar regeldruk.[111] De orde en rust dat het

[101] Voermans 2008, p. 30, noot 2.
[102] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 119; Westerman 2012.
[103] Het valt ons op dat de term “regelgeluk” goed lijkt aan te sluiten bij een ervaringsgerichte benadering terwijl de term “regelnut” meer een rationele benadering suggereert.
[104] Schuyt 2006.
[105] Voermans, zelfstudie 2009 – 2015.
[106] Witteveen 2007.
[107] Giesen 2007; De Wijkerslooth 2007; Witteveen 2007.
[108] Sluysmans 2017; Voermans 2013; Voermans 2008.
[109] Westerman 2006.
[110] Plato 2008. Deel XVII, 701a.
[111] Zie voor een uitgebreide beschrijving van dit begrip; Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.

complex aan regels dient te verschaffen slaat dan om in wanorde en onrust. De druk om aan al deze regels en andere beslissingen van de autoriteiten te voldoen zorgt voor weerstanden en spanningen die de bereidheid om aan regels te gehoorzamen ondermijnen. We komen dan in een situatie waarin "*Trop des règles, tue la règle*", zoals Fransen dit zo beeldend omschrijven.

Het discours over regeldruk gaat niet alleen over een besef van te veel regels. Mensen vinden bijvoorbeeld ook dat regels te ingewikkeld, te belemmerend of overbodig zijn. Soms gaat het debat zelfs niet meer (alleen) over ondeugdelijke regels maar over niet goed functioonerende autoriteiten. Klagers vinden dan de overheid te traag, te stroperig, niet adequaat of te betuttelend is. Naleving van regels kan veel tijd en geld kosten omdat de overheid steeds weer om informatie vraagt en dit (on)nodige administratieve rompslomp met zich mee brengt. Het geeft bovendien de indruk niet vertrouwd te worden. Soms zien mensen, in een woud van regels, door de bomen het bos niet meer[112] zodat ze niet goed weten wat er van hen wordt verlangd. Zij ervaren dit alles als onredelijk belastend, als een ongewenste druk, als *regeldruk*. Regeldruk is vaak verweven met andere onderwerpen zoals bureaucratie, administratieve lasten, nakomingkosten, regelzucht, bestuurlijke drukte, bemoeizucht of irritatie.[113]

Regelgeluk en regelnut brengen orde, geluk en voorspoed, regeldruk veroorzaakt onrust en brengt de samenleving veel schade toe. In onze tijd lijkt de richting waarin de poort tussen orde en wanorde genomen wordt niet meer afhankelijk te zijn van de gunst van Janus maar eerder samen te hangen met de zorgvuldigheid van het regelgevingsproces. Zo zien we dat de bestrijding van regeldruk al sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw, hoog op de politieke agenda van veel westerse landen staat.[114]

2.2 Weerstand tegen gedragsinterventie

Verschillende disciplines gaan ervan uit dat het gedrag door regels kan worden gestuurd.[115] Maar laten mensen hun gedrag sturen? In dit kader beschouwde Voltaire de regering van een bijenkoningin als een volmaakte regeringsvorm. Alle onderdanen bedrijven immers met haar de liefde en volgen haar derhalve uit liefde.[116] Ook een gemeenschap van schapen benaderen

[112] Stoter & Huls 2006, p. 4.
[113] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[114] Van Gestel & Hertogh 2006; Voermans 2013.
[115] Blesgraaf 2022, p. 69.
[116] Voltaire 2001 (oorspronkelijke tekst 1769), pp. 434-435.

in zijn ogen dit ideaal daar ze van nature volgzaam zijn en het spreekwoordelijke schaap volgen dat over de dam is. Als een autoriteit in het hart wordt gesloten dan worden haar wetten als vanzelf opgevolgd en dat gebeurt ook als haar regels overeenstemmen met de waarden en normen[117] (belangen) van de groep waartoe mensen zich verbonden voelen. Als regels niet overeenstemmen met de belangen die mensen koesteren dan kunnen ze psychische druk veroorzaken. Mensen ervaren dan een weerstand tegen de regel.

Als we de tien definities[118] analyseren die Blesgraaf ter illustratie van de wijze waarop het begrip regeldruk in de literatuur wordt gedefinieerd[119], dan lijkt het bij het definiëren van regeldruk steeds te gaan om de *druk* van opgelegd gedrag. De druk wordt bijvoorbeeld met de volgende woorden weergegeven: Regeldruk[120], neerslaan[121], last(en)[122], lastendruk[123], druk[124], kosten[125] of hinderbeleving[126]. Dat het niet om vrij gedrag gaat maar om min of meer opgelegd gedrag (gedragsinterventie) spreekt uit de volgende woorden: moeten[127], vrijheidsbeperking(en)[128], verplicht(ing)(en)[129], ondergaan[130], noodzaak[131] en opgelegd[132]. Wij beschouwen de druk die regels kunnen veroorzaken dan ook als een weerstand tegen een gedragsinterventie die niet overeenstemt met gekoesterde belangen.

---

117 Voltaire 2001 (oorspronkelijke tekst 1769).

118 In de bijlagen is en lijst opgenomen van deze tien definities.

119 Blesgraaf introduceert het begrip regeldruk op p. 33 aan de hand van de beschrijving van Donker van Heel et al. 2004, p. 17 en noemt de overige negen definities in subsectie 2.2.9 pp. 77-84.

120 IZZ 2019, p. 2; Meurs 2014, p. 3; Deloitte 2013, p. 3; Wetenschappelijk Instituut voor het CDA 2011, p. 34; Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18; De Jong & Herweijer 2004, p.55.

121 Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18.

122 Berghuis, Schimmel & Zuurbier 2017, p. 12; Meurs 2014, p. 3; Deloitte 2013, p. 3; Wetenschappelijk Instituut voor het CDA 2011, p. 34; Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18; De Jong & Herweijer 2004, p.55.

123 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA 2011, p. 34.

124 IZZ 2019, p. 2.

125 Berghuis, Schimmel & Zuurbier 2017, p. 12; Meurs 2014, p. 3; Deloitte 2013, p. 3; Eijlander & Van Gestel 2006, p. 9; Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18.

126 Eijlander & Van Gestel 2006, p. 9.

127 Berghuis, Schimmel & Zuurbier 2017, p. 12; Meurs 2014, p. 3; Bokhorst & Van Ommeren 2007, p. 683; Stoter & Huls 2006, p.15; Donker van Heel et al. 2004, p. 17-18.

128 Meurs 2014, p. 3; Bokhorst & Van Ommeren 2007, p. 683.

129 Meurs 2014, p. 3; Stoter & Huls 2006, p.15; Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18.

130 Meurs 2014, p. 3; Bokhorst & Van Ommeren 2007, p. 683.

131 De Jong & Herweijer, 2004, p.55.

132 Berghuis, Schimmel & Zuurbier 2017, p. 12.

2.3 Motieven voor regeldruk

In ons onderzoek vragen wij ons af om welke gekoesterde belangen het gaat bij de beleving van regeldruk? Welke motieven hebben mensen om regeldruk (bewust of onbewust) te ervaren? Van Gestel en Hertogh suggereren dat het voor de inrichting van wetgeving belangrijk is om meer te weten te komen over de motieven voor regelacceptatie.[133] Deze motieven zouden ons veel kunnen leren over de wijze waarop mensen regeldruk ervaren.

Regeldrukonderzoekers hebben tot nu toe de motieven voor regelacceptatie niet expliciet onderzocht. Wat deze motieven betreft gaan onderzoekers er veelal van uit dat mensen de voor- en nadelen van regels tegen elkaar afwegen en regeldruk ervaren doordat de nadelen de voordelen overtreffen. Mensen streven naar voordeel boven nadeel en hebben zo een calculerend, instrumenteel [134] motief om regeldruk te ervaren. Zo zien Van Gestel en Hertogh dat de (internationale) literatuur wordt gekenmerkt door een sterk instrumentalistisch perspectief[135] waarin voortdurend naar nieuwe instrumenten wordt gezocht om regeldruk te meten en terug te dringen. In deze (dominante) economische benadering wordt sterk de nadruk op de kosten en baten van wetgeving gelegd.[136] Ook Voermans ziet een "kwantificatie van het regelgevingsdebat"[137] als gevolg van een dominante, calculerende benadering. Wat de beleving van regeldruk betreft omschrijft Bokhorst regeldruk als een situatie waarin "de lasten van regels in de beleving van bedrijven en organisaties niet in voldoende mate opwegen tegen de baten."[138] Vergeer concludeert dat bij de beleving van regeldruk ondernemers een afweging maken waarin de van hen gevraagde inspanningen (de factoren kosten en werkbaarheid) worden afgewogen tegen de verwachte opbrengst (factor gepercipieerde nut) van de regel.[139] We zien derhalve dat de literatuur er veelal van uit gaat dat mensen instrumentele motieven hebben om regels te accepteren. Toch kan regelacceptatie ook op een andere manier worden benaderd.

Rechtvaardigheidsonderzoekers hebben zich in tegenstelling tot *regeldrukonderzoekers* wel uitgebreid bezig gehouden met onderzoek naar de motieven van regelacceptatie.

---

[133] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 121.
[134] Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-baten-analyses kunnen worden vastgesteld.
[135] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 8.
[136] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 22.
[137] Voermans 2013.
[138] Bokhorst 2014, p. 144.
[139] Vergeer 2017, pp. 187, 202, 205.

Deze onderzoekers gaan ervan uit dat rechtvaardige regels eerder nageleefd worden dan onrechtvaardige regels. In studies naar de wijze waarop mensen (on)rechtvaardigheid ervaren gaan zij veelal uit van een tweewegmodel waar in twee verschillende rechtvaardigheidsconcepten onderscheiden worden, de *distributieve*- en de *procedurele* rechtvaardigheid.[140] Beide concepten geven een verklaring voor het al dan niet willen naleven van regels die als onrechtvaardig worden ervaren. We zullen zien dat Cropanzano er voor pleit om in onderzoek waar emoties in het spel zijn niet van de distributieve- en procedurele rechtvaardigheid uit te gaan, maar van instrumentele- en sociaal-emotionele belangen die mensen bij verdeling en het proces van verdeling hebben.[141]

Om de context te beschrijven waarbinnen de theorie van Cropanzano begrepen kan worden geven wij eerst een korte beschrijving van beide rechtvaardigheidsconcepten (in 2.3.1 Distributieve rechtvaardigheid en in 2.3.2 Procedurele rechtvaardigheid). Vervolgens geven wij in 2.3.3 aan dat het hanteren van beide rechtvaardigheidsconcepten in onderzoek waarbij emoties betrokken zijn problematisch kan zijn. In 2.3.4 behandelen wij tenslotte de theorie van Cropanzano.

2.3.1 Distributieve rechtvaardigheid

Rechtvaardige instanties dienen mensen eerlijk te bedelen. Dit principe van eerlijke verdeling, de distributieve rechtvaardigheid, kent een lange geschiedenis en werd al door Aristoteles aangehangen. De distributieve rechtvaardigheid, betreft vanuit het perspectief van de normadressaat, iemands bevinding, om bij de verdeling van middelen, binnen een sociale omgeving, op een eerlijke manier bedeeld te worden. Deze ervaring wordt veelal verklaard met de *social exchange theory.*[142] Mensen maken, binnen een sociale omgeving, uit eigen belang, een

[140] Het onderscheid in distributieve- en procedurele rechtvaardigheid (tweeweg model) is vrijwel onomstreden, zie Cropanzano, Rupp, Mohler & Schminke 2001. Onderzoekers twisten er echter over of verschillende andere benaderingen van rechtvaardigheid, ofwel onderscheidende constructen zijn (drieweg en vierweg modellen) ofwel als een onderverdeling van de procedurele rechtvaardigheid kunnen worden gezien. Ons onderzoek richt zich niet op benaderingen van het begrip rechtvaardigheid maar is geïnteresseerd in de werking van onderliggende rechtvaardigheidsmotieven zoals Cropanzano dat beschrijft. Een keuze tussen de betwiste rechtvaardigheidsmodellen is voor ons onderzoek daarom niet nodig.

[141] Cropenzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano et al. 2011.

[142] Walster, Berscheid & Walster 1973; Walster, Walster & Berscheid 1978.

afweging tussen de voor- en nadelen van een bepaald resultaat van verdeling. Rechtvaardigheidsoordelen die op basis van distributieve rechtvaardigheid worden gevormd, benadrukken de economische- of instrumentele aspecten van het resultaat van verdeling.[143]

Bij het zoeken naar proposities die kunnen voorspellen wanneer mensen zich bij een verdeling rechtvaardig behandeld voelen[144] bleken drie motieven een rol te spelen namelijk (1) gelijkheid (*equality*), bij een rechtvaardige verdeling dient iedereen hetzelfde resultaat te krijgen; (2) behoefte (*need*), bij verdeling dienen degenen die dit het meest nodig hebben meer te krijgen en (3) billijkheid (*equity*), een rechtvaardige verdeling is gebaseerd op ieders bijdrage. De belangrijkste voorspeller hierbij was echter de toewijzing naar bijdrage [145] (*Equity theory*[146]), wat betekent dat als mensen samenwerken, zij een verdeling van de resultaten van die samenwerking als rechtvaardig beschouwen als deze is gebaseerd op de grootte van hun individuele bijdragen.[147] De term distributieve (on)rechtvaardigheid wordt daarom vaak gebruikt in verband met deze *Equity*-regel[148], als een resultaat (niet) strookt met het gevoel van eigen bijdrage.[149] Het niet voldoen aan deze regel zorgt voor ontevredenheid (*distress*).

Sinds de laatste helft van de vorige eeuw krijgt deze interpretatie van de *exchange theorie* veel kritiek. Onderzoekers vragen zich af op welke wijze alle bijdragen rationeel vast te stellen zijn of twijfelen eraan dat mensen altijd uit eigen belang handelen. Intussen laat nieuw onderzoek steeds duidelijker zien dat mensen niet altijd rationeel handelen. Uit tenminste twee rapporten van de WRR waarin een *state of the art* wordt gegeven van de kennis over het *denkvermogen* [150] en het *doenvermogen* [151] van de mens blijkt dat keuzen niet slechts een resultante van mathematische, logische, instrumentele calculatie zijn. Intuïtie en emoties spelen bij keuzegedrag veelal een doorslaggevende rol. Bovendien blijken mensen niet altijd zelfzuchtig te handelen en trekken zij zich het lot van anderen aan.[152] Daarnaast bleek uit onderzoek van Kahneman dat menselijke keuzen afhankelijk zijn van de manier waarop deze

[143] Adams 1963.
[144] Walster, Berscheid & Walster 1973, p. 1.
[145] Walster, Berscheid & Walster 1973.
[146] Adams 1963.
[147] Zie ook Bal & Van den Bos 2018.
[148] In de psychologie wordt gesproken over rechtvaardigheidsregels. Dit zijn "*self-based*" standaarden of verwachtingen, afgeleid van gesocialiseerde of geïnternaliseerde individuele waarden, met betrekking tot de morele verplichtingen van individuen in een specifieke context, zie Lau & Wong 2009, p. 281.
[149] Greenberg 1982.
[150] WRR 2009.
[151] WRR 2017.
[152] Zie WRR 2009 de bijdragen van Van Dijk & Zeelenberg, pp. 25–46 en van Potters & Prast, pp. 47–64.

gepresenteerd worden (*framing effects*).[153] Verschillende presentaties van een gelijk resultaat leveren verschillende rechtvaardigheidsoordelen op. Een nadeel als gemiste kans op voordeel wordt bijvoorbeeld anders ingeschat dan een even groot puur verlies.[154] Distributieve rechtvaardigheidsoordelen zijn kennelijk afhankelijk van de wijze waarop informatie wordt gepresenteerd en verwerkt.

2.3.2 Procedurele rechtvaardigheid

Thibaut en Walker toonden aan dat rechtvaardigheidsoordelen over rechterlijke beslissingen in hoge mate afhankelijk waren van de procedure die daarbij werd gevolgd.[155] In experimenten werden steeds een *inquisitoire* procedure[156] afgezet tegen een *accusatoire* procedure[157] waarbij proefpersonen in de laatste procedure meer zeggenschap hadden over de gang van zaken dan in de eerste. Mensen blijken bij hun rechtvaardigheidsoordelen groot belang te hechten aan een rechtvaardig verlopen proces, een proces waarbij zij hun invloed hebben kunnen laten gelden door bijvoorbeeld zich uit te kunnen spreken (*Voice*). Thibaut en Walker zochten de verklaring hiervoor nog steeds in een instrumenteel eigenbelang.[158] Zij gingen ervan uit dat controle over een procedure een zekere invloed op de uitkomst kan verschaffen (*control model*). Bovendien kan een proces informatie verschaffen over al dan niet economisch profijtelijke verdelingen in de toekomst, als de omstandigheden zijn veranderd. Procedures die de beste garanties op economisch profijt in de toekomst bieden worden verondersteld als het meest rechtvaardig beoordeeld te worden.[159] Rechtvaardige processen dienen in dit model een instrumenteel economisch belang.[160]

Lind en Tyler vervolgden deze lijn van onderzoek en keken naar de rechtvaardigheidsbeleving van mensen die veroordeeld waren voor verkeersdelicten. Zij concludeerden dat de gevolgde procedure meer invloed had op hun houding ten aanzien van de rechter dan het

[153] Kahneman, Knetsch & Thaler 1986, p. 731.
[154] Kahneman, Knetsch & Thaler 1986.
[155] Thibaut & Walker 1975.
[156] Procedure waarin de rechter een actieve rol speelt.
[157] Proces waarbij de procespartijen het initiatief hebben en de rechter een passieve rol heeft.
[158] Thibaut & Walker 1975.
[159] Greenberg 1990; Lind & Tyler 1988; Shapiro 1993.
[160] Cropanzano & Ambroze 2001.

uiteindelijke resultaat.[161] Lind en Tyler[162] benoemden drie onderscheidende rechtvaardigheidsregels in de beleving van procedurele rechtvaardigheid. Partijen ervoeren een proces als rechtvaardig als er aan drie belangrijke aspecten was voldaan, te weten (1) een procedure objectief en onpartijdig was (*neutrality*), (2) de beslissende autoriteit vertrouwen wekte (*trust*) en (3) partijen de indruk hadden dat ze gerespecteerd werden als een volwaardig lid van de groep (*standing*). Volgens Lind en Tyler werd deze sociale status bevestigd als de partijen beleefd, gelijkwaardig en met respect werden behandeld.

Uitgebreid onderzoek heeft aangetoond dat dit niet alleen voor rechterlijke beslissingen gold maar voor iedere beslissing van een autoriteit.[163] Inmiddels is er aangetoond dat als autoriteiten mensen met vertrouwen (*trust*), eerlijkheid (*fairness*), respect (*standing*) en neutraliteit (*neutrality*) behandelen, mensen niet alleen bereid zijn om samen te werken, maar ook eerder geneigd zijn om, zelfs bij een minder wenselijk resultaat, de beslissingen van autoriteiten te accepteren en hun regels na te leven.[164]

De verklaring voor deze reactie op een dergelijke respectvolle behandeling werd gezocht in de waarde die mensen hechten aan relationele belangen. Mensen waarderen niet alleen instrumentele (eigen)belangen maar hechten zich eveneens aan hun relatie met de groep (*group-value model*)[165] waartoe zij zich verbonden voelen en met de autoriteit die deze groep vertegenwoordigt (*relational model of authority*).[166] Volgens het *group engagement model*[167], dat beide boven gegeven modellen integreert, kan een proces mensen informatie verschaffen over hun relatie met de groep en de autoriteit van die groep. Dit beïnvloedt hun gevoel van eigenwaarde.[168] Een respectvolle behandeling door de autoriteit geven mensen het signaal dat ze gewaardeerd worden. Een grove, bevooroordeelde of on-respectvolle behandeling geeft juist de boodschap dat ze laag worden ingeschat. Procedures worden als rechtvaardig beschouwd als ze onbevooroordeeld (*neutral*), consistent, nauwkeurig en corrigeerbaar zijn. Verder dienen ze alle in het geding zijnde belangen te representeren.[169]

---

161 Lind & Tyler 1988, p. 65.
162 Lind & Tyler 1988; Tyler & Lind 1992.
163 Lind & Tyler 1988; Tyler & Lind 1992; Folger & Cropanzano 1998; Cropanzano, Byrne, Bobocel & Rupp 2001; Tyler & Blader 2003; Murphy & Tyler 2008.
164 Lind & Tyler 1988; Tyler 1990, 2006; Lind, Tyler & Huo1997; Tyler & Huo 2002; Murphy & Tyler 2008.
165 Lind & Tyler 1988.
166 Tyler & Lind 1992.
167 Tyler & Blader 2000; Tyler & Blader 2003; Blader & Tyler 2009.
168 Deze gedachte is gebaseerd op de *Social Identity Theory* (SIT), zie Tajfel 1978; Tajfel & Turner 1979.
169 Leventhal 1976, 1980.

Procedurele rechtvaardigheid blijkt verschillende rechtvaardigheidsregels te kennen die allen, op zichzelf, invloed uitoefenen op de nalevingbereidheid. Inspraak (*voice*) wordt (vooral) binnen experimenteel onderzoek als de meest representatieve indicator gezien[170] en wordt in dit soort onderzoek veelvuldig gebruikt als de te manipuleren variabele. Een tweede belangrijk aspect is vertrouwen (*trust*).[171] Verschillende onderzoeken hebben echter aangetoond dat vertrouwen het effect van andere regels van procedurele rechtvaardigheid (zoals *voice*) kan beïnvloeden. Vertrouwen in de motieven van de autoriteit kan een bepalende factor zijn voor de werking van de procedurele rechtvaardigheid. Mensen moeten erop kunnen vertrouwen dat de autoriteit oprecht is in haar bedoelingen en hun waarden delen. Procedureel rechtvaardig handelen, vergroot het vertrouwen in de autoriteit terwijl het al dan niet hebben van vertrouwen, op haar beurt, het effect van procedurele rechtvaardigheid op de nalevingbereidheid (op verschillende wijze) beïnvloedt.[172] Dit betekent dat inspraak (*voice*) vooral een gunstige werking heeft als men er op kan vertrouwen dat de autoriteit oprecht is in zijn bedoelingen en ook oprecht naar argumenten luistert. Vertrouwen wordt hier opgevat als de beleving dat de autoriteit de fundamentele waarden van het groepslid deelt en deze ook zal beschermen.[173]

Mensen blijken derhalve niet alleen belang te hechten aan voor hen gunstige economische resultaten van een verdeling maar ook aan hun status binnen een groep en de relatie met een autoriteit van die groep. Vertrouwen in de waarden, intenties en oprechtheid van die autoriteit en de gelegenheid om zijn mening te geven over de te nemen beslissingen zijn hierbij van cruciaal belang. Mogelijk is deze discussie over rechtvaardigheidsbeleving van belang voor het begrip van regeldruk. Ook bij regeldruk zouden aspecten als vertrouwen, waargenomen intenties, oprechtheid en *voice* een belangrijke rol kunnen spelen.

2.3.3 De rol van emoties bij rechtvaardigheidsoordelen

Emoties vormen een belangrijk onderscheid tussen rationele- en ervaringsgerichte informatieverwerking. Zij kunnen een rol spelen bij het onderscheiden van beide verwerkingsdimensies. Wij zijn daarom geïnteresseerd in de rol van emoties bij de omgang met regels. *Regel-*

[170] Van den Bos 1999; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007.
[171] De Cremer & Tyler 2007; Verboon & Van Dijke 2011.
[172] De Cremer & Tyler 2007; Verboon & Van Dijke 2011.
[173] Tyler & Lind 1992; Tyler & Huo 2002.

drukonderzoekers hebben tot nu toe weinig interesse in emoties getoond. Uit meerdere studies van *rechtvaardigheidsonderzoekers* blijkt echter dat ervaring van procedurele (on)rechtvaardigheid verschillende emoties van geluk, vreugde, trots, schuld, teleurstelling, woede, frustratie en angst te weeg kunnen brengen die het nalevingsgedrag beïnvloeden.[174] Daar wij een verband vermoeden tussen onrecht en regeldruk en geïnteresseerd zijn in de effecten van regeldruk op naleefgedrag en vooral in de rol van emoties hierbij, kunnen dergelijke onderzoeken voor ons van belang zijn.

Zo onderzochten Chebat en Slusarczyk[175] een groep consumenten die eerder een klacht hadden ingediend tegen een grote Canadese bank. Onderzoekers keken of emoties invloed uitoefenden op het effect van rechtvaardigheidsoordelen op hun loyaliteit en op hun gedragingen ten aanzien van die bank (mediërende invloed). Consumenten die van mening waren dat ze oneerlijk waren behandeld door de bank, vertoonden vaker negatieve emoties. Deze personen bleken vervolgens minder geneigd om loyaal aan die bank te blijven. Dit suggereert dat negatieve emoties als reactie op waargenomen onrecht kunnen bijdragen aan non-conformistisch gedrag. In dit kader onderzochten Murphy en Tyler[176] de rol van emoties bij procedurele rechtvaardigheidsoordelen in situaties waarin mensen daadwerkelijk omgaan met regels en beslissingen van autoriteiten. Ze ontdekten dat emotionele reacties als boosheid en geluk, het effect mediëren dat de beleefde (on)rechtvaardigheid op het naleefgedrag heeft. Dit geeft aan dat iemands emotionele reacties (positief of negatief) op beleefde procedurele (on)rechtvaardigheid gezien kunnen worden als voorspellers of de mens in kwestie de regels zal opvolgen of niet. Als regeldruk inderdaad een reactie op waargenomen onrecht is dan zou dit betekenen dat de ervaringsgerichte (emotionele) beleving van regeldruk, het effect medieert dat rechtvaardigheidsinformatie op het naleefgedrag heeft.

2.3.4 Cropanzano, instrumentele- en sociaal-emotionele belangen

Het hierboven beschreven tweewegmodel van rechtvaardigheid is weliswaar weinig omstreden[177] maar kan wel problematisch zijn als basis voor onderzoek naar emotionele reacties op onrecht.

---

[174] Weiss, Suckow & Cropanzano 1999; Krehbiel & Cropanzano 2000; Chebat & Slusarczyk 2005.
[175] Chebat & Slusarczyk 2005.
[176] Murphy & Tyler 2008.
[177] Cropanzano, Rupp, Mohler & Schminke 2001.

Zoals we boven aangaven worden regels, volgens dit onderscheid, rechtvaardig gevonden (1) als het economische *resultaat* van de door de regel bewerkstelligde verdeling het zelfbelang dient (distributieve rechtvaardigheid) of (2) als het *proces* dat tot die verdeling heeft geleid een relationeel belang dient (procedurele rechtvaardigheid). Het tweewegmodel wordt hierdoor gepresenteerd als een onderscheid tussen *resultaat* en *proces*. Maar dit onderscheid zorgt niet altijd voor een duidelijk onderscheid.

Zo wordt een resultaat geacht uit eigen economisch belang (instrumenteel)[178] te worden ingeschat maar onderzoek toont aan dat economisch voordeel ook beoordeeld kan worden uit een relationeel (sociaal-emotioneel)[179] belang. Een inschatting van een resultaat kan eveneens worden beïnvloed door een gevoel van waardering binnen een groep waartoe men zich verbonden voelt.[180] Zo worden salaris en promoties niet alleen gewaardeerd om hun instrumentele functie (economisch eigenbelang), maar ook om de sociaal-emotionele waarde (*groupvalue)*, omdat het individuen een gevoel van sociale status en waarde binnen een groep geeft.[181]

Zo kunnen een resultaat van een materiële verdeling en het proces dat tot dat resultaat heeft geleid allebei worden ingeschat als instrumenteel en tegelijkertijd als sociaal-emotioneel. Dit levert vooral problemen op bij de interpretatie van de effecten van (on)rechtvaardigheid op emoties.

Cropanzano noemt een aantal onderzoeken[182] die trachten aan te tonen dat distributieve onrechtvaardigheid (in de vorm van ongelijke toewijzingen van taken[183] of bij een gebrek aan wederkerigheid), *depressie* en *burn-out* kunnen veroorzaken.[184] Maar depressie en burnout zouden zowel een instrumentele- als een sociaal-emotionele reactie op de materiële verdeling kunnen zijn. Daarom is er geen direct bewijs dat de verdeling van middelen op zichzelf dergelijke emoties uitlokt. De verdeling kan iemand informatie geven over zijn positie binnen

---

178 Cropanzano gebruikt zowel de term economisch als instrumenteel. Met instrumenteel bedoelt Cropanzano het economisch *zelf-interest* (eigenbelang) aan te geven.

179 Cropanzano gebruikt zowel de term relationeel als sociaal-emotioneel. Met relationeel bedoelt Cropanzano groupvalue (groepswaarde) aan te geven. Met sociaal-emotioneel geven wij de intra psychologische repercussie van een sociale interactie weer. Dat wil zeggen dat we met sociaal-emotioneel de innerlijke psychologische verwerking van een relationele interactie aanduiden.

180 Foa & Foa 1974; Tyler 1994.

181 Harlan & Hackett 1985; Markham, Harlan & Hackett 1987.

182 Cropanzano et al. 2011.

183 Glass & Fujimoto 1994.

184 Geurts, Buunk & Schaufeli 1994; Bakker et al. 2000.

de groep en zo zijn zelfrespect beïnvloeden[185] en emoties oproepen. Kortom, deze onderzoeken leveren nog geen bewijs over de wijze waarop mensen verdelingen inschatten.

De discussie speelt ook in de politieke wetenschap waar Gurr geïnteresseerd was in de vraag waarom mensen rebelleren. Hij kwam destijds tot de slotsom dat mensen niet in opstand komen omdat ze weinig krijgen (resultaat) maar omdat ze minder krijgen dan anderen (relationeel).[186] Arm zijn, of minimale middelen toegewezen krijgen, zijn op zich niet voldoende om negatieve emoties op te wekken. Integendeel, alleen wanneer mensen een onrechtvaardige deprivatie ervaren ten opzichte van hun omgeving (relatieve deprivatie), veroorzaakt het frustratie en woede die leidt tot rebellie en geweld in een poging het waargenomen onrecht te corrigeren.[187]

De *relatieve deprivatietheorie* toont derhalve aan dat relationele beweegredenen (meer of minder dan andere individuen krijgen) in plaats van economische overwegingen (objectieve allocatie van middelen) de negatieve emoties opwekken als antwoord op distributieve (on)rechtvaardigheid. Een direct verband tussen distributieve rechtvaardigheid en emoties valt in de eerder genoemde onderzoeken dan ook niet vast te stellen, terwijl het onderzoek van Gurr suggereert dat relationele overwegingen, in tegenstelling tot economische overwegingen, sterker kunnen worden gekoppeld aan affectieve reacties. Cropanzano pleit er voor om in onderzoek naar emotionele reacties op rechtvaardigheidsoordelen niet van de *distributieve*- en *procedurele* rechtvaardigheid uit te gaan, maar van de *instrumentele*- en *sociaal-emotionele* belangen die mensen bij verdeling en bij het proces van verdeling hebben.[188]

Het lijkt aannemelijk dat instrumentele belangen door de mens op rationele wijze worden gewaardeerd, door een afweging van voordelen en nadelen. Sociaal-emotionele belangen worden dan waarschijnlijk op basis van ervaring gewaardeerd. Mensen zijn gevoelig voor hun band met een autoriteit en hun positie in een groep. De scheidslijn tussen een rationeel- en een ervaringsgericht perspectief op rechtvaardigheid lijkt derhalve niet zozeer aan de oppervlakte van beide rechtvaardigheidsopvattingen (distributief en procedureel) te lopen maar in de hieronder liggende lagen van instrumentele- en sociaalemotionele motieven.[189]

---

[185] Greenberg, Pyszczynski & Solomon 1986; Baumeister & Leary 1995.

[186] Gurr 1970.

[187] Zie ook Bal & Van den Bos 2018.

[188] Cropenzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano et al. 2011.

[189] Sommige (organisatie)psychologen suggereren dat er naast instrumentele- en relationele motieven nog een derde rechtvaardigheidsmotief te onderscheiden is (Cropenzano, Massaro & Becker 2016). Het gaat hierbij om het belang dat mensen hechten aan “morele principes” (Bies 1993, 2001; Blader & Tyler 2001; Folger

2.4 Beschrijving regeldruk

Wij vermoeden dat mensen regeldruk ervaren als zij gedragsinterventies als onrecht beschouwen. Dit zou dan op basis van het voorgaande betekenen dat mensen instrumentele en sociaal-emotionele motieven hebben om regeldruk te ervaren. Op basis van dit vermoeden willen we het begrip regeldruk beschrijven.

Bij de beschrijving van regeldruk is van belang dat de literatuur ervan uit gaat dat regeldruk pas als negatief wordt beschouwd als de regeldruk onnodig wordt opgeroepen. In dit kader wordt vaak de term *onnodige regeldruk*[190] gebruikt. Deze notering kan tot verwarring leiden. Als onder regeldruk de druk wordt verstaan die regels kunnen veroorzaken dan kan regeldruk niet nog eens worden opgevat als onnodige regeldruk. Wij zouden daarom de volgende formulering willen gebruik: Regeldruk is onnodige druk. De druk die regels onnodig veroorzaken krijgt hiermee een negatieve lading. Op basis van het voorgaande is regeldruk als volgt te definiëren:

> *Regeldruk is de weerstand die onnodig wordt opgeroepen door een interventie in gedrag die instrumentele- en sociaal-emotionele belangen bedreigt.*

De term regeldruk is zowel krachtig als misleidend. Krachtig omdat het bij velen een beeld van weerstand oproept, misleidend omdat het suggereert dat die weerstand alleen door regels kan worden opgeroepen. Regels, maar vooral wet- en regelgeving zijn weliswaar krachtige interventies omdat ze afdwingbaar zijn, maar ook andere gedragsinterventies kunnen weerstanden oproepen die als regeldruk begrepen kunnen worden. Rechterlijke uitspraken, beslissingen van overheidsinstanties, uitvoering en handhaving van wetten en zelfs bevelen kunnen allen evenzeer regeldruk veroorzaken.

1994, 1998, 2001). Mensen kunnen uit ethisch besef bijvoorbeeld een handeling van een manager ten aanzien van een derde als onrechtvaardig ervaren. Er wordt echter getwijfeld of de hierop geënte deontische (deon = verplichting) rechtvaardigheid (Folger & Glerum 2015; Folger & Salvador 2008) als een onderscheidend motief van rechtvaardigheid kan worden gezien (Zie voor een beschrijving van deze kritiek; Cropanzano & Rupp 2003; Cropenzano, Massaro, & Becker 2016). Een belangrijke factor in deze discussie is de opvatting ten aanzien van het begrip "empathie". Hierbij speelt de vraag of mensen, los van het eigen belang, het lot van anderen kunnen aantrekken. Ons onderzoek richt zich op de vraag op welke wijze mensen zelf regels beleven en niet zozeer op de vraag in hoeverre zij zich hierbij bekommeren om de rechtvaardige bejegening van derden. Wij laten dit deontisch motief daarom verder buiten beschouwing.

[190] Van Ommeren 2012, p. 13; Blesgraaf 2022, p. 215.

2.5 Verschil in ervaren van regeldruk

Wij nemen op basis van de CEST aan dat de weerstand tegen een gedragsinterventie door mensen verschillend wordt ervaren. In deze sectie willen we het verschil in ervaren beschrijven en dit doen we aan de hand van één van de toonaangevende *Dual-process* theorieën, de CEST. We geven eerst, in subsectie 2.5.1 een korte beschrijving van *Dual-process theorieën*. In 2.5.2 behandelen wij de CEST van Epstein. We sluiten deze sectie af met 2.5.3 waarin we beschrijven op welke wijze mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren regeldruk ervaren.

2.5.1 Dual-process theorieën

Al sinds de oudheid wordt er onderzoek gedaan naar het functioneren van de diverse hersengebieden. In onze tijd houden vooral neurowetenschappers en psychologen zich hiermee bezig. Neurowetenschappers richten zich vooral op de werking van neurale netwerken. Dit interdisciplinaire onderzoeksveld constateerde, onder andere door *neuro imaging*[191]*,* dat informatie verwerkt wordt door twee onderscheidende systemen. Volgens de neurowetenschap is ons brein in de loop van zijn evolutie op een zodanige wijze ontwikkeld dat het, afhankelijk van leefomstandigheden, meerdere overlevingsstrategieën kan inzetten. Vanaf het begin van zijn evolutie, toen de oudere delen van het brein zich ontwikkelden, overleefde de mens, net als andere (hogere-orde) dieren[192], door direct en automatisch op situaties te reageren en door informatie over die situaties op automatische en associatieve wijze te verwerken. Informatie wordt hier op een snelle, onbewuste, holistische, associatieve wijze verwerkt.

Later in de evolutie, waarin de mens nieuwere delen van de hersenen ontwikkelde, worden problemen tevens overwonnen door een bewust begrip van logische redeneringen en het evalueren van bewijzen.[193] Verschillende onderzoekers gaan ervan uit dat de mens, in de

---

[191] *Neuro imaging* is een verzameling van verschillende technieken die worden gebruikt om de structuur of functie van hersengebieden in beeld te brengen zie website https://herseninstituut.nl/het-brein/begrippenlijst/neuroimaging/.

[192] Deze werking van het brein komt voor bij veel dieren, zie Perry, Barron & Cheng, 2013.

[193] Verschillende vormen van dit type verwerkingsproces "zoals gedrag dat doet denken aan op regels gebaseerd redeneren, meta-cognitie, vooruit plannen en abstract redeneren worden aangetroffen bij een breed scala aan dieren, waar onder insecten. Ook zijn mechanismen die nodig zijn om sommige Systeem-2 processen te ondersteunen, zoals werkgeheugen, aandacht, representatie en interne voorspellende modellen, bij veel dieren aanwezig. zie Kelly & Barron 2022, p. 1.

begintijd waarin de oudere delen van het brein evolueerde, voor overleving vooral was aangewezen op de samenwerking binnen de groep.[194] Veel neurowetenschappers gaan, op basis van de hierboven omschreven evolutionaire ontwikkeling, uit van twee werkzame systemen die betrokken zijn bij informatieverwerking. Beide routes maken gebruik van verschillende, op elkaar inwerkende neurale netwerken (circuits).[195]

Ook binnen de psychologie zagen wetenschappers bij het verwerken van informatie een samenwerking tussen twee systemen in het brein. Zo maakte Freud al aan het einde van de 19e eeuw onderscheid tussen een *bewust* en *onbewus*t systeem dat ons gedrag beïnvloedt. Aan het eind van de 20e eeuw krijgt deze materie weer de volle aandacht en worden er verschillende *duale-informatieverwerkingstheorieën* ontwikkeld. Deze theorieën verschillen in de aanduidingen van de onderscheidende systemen.[196]

Petty en Cacioppo[197] onderscheiden een *peripheral* en een *central* systeem,
Epstein[198] onderscheidt een *experiential* en een *cognitive* systeem,
Chaiken en Trope[199] onderscheiden een *heuristic* en een *systematic* systeem,
Kahneman[200] maakt onderscheidt tussen *intuition* en *reasoning,* en
Strack en Deutsch[201] onderscheiden een *impulsief* en een *reflectief* systeem.

Kahneman geeft deze systemen liever neutraal weer als Systeem 1 en Systeem 2.[202] Al deze theorieën hebben echter gemeen dat ze het proces dat zich langs beide systemen voltrekt min of meer op gelijke wijze beschrijven.[203] Deze theorieën worden dan ook *dual-process* theorieën genoemd.

Het is in dit licht opvallend dat sommige rechtvaardigheidsonderzoekers, net zoals wij bij het begrip regeldruk doen, twee dimensies waarnemen in de wijze waarop mensen het begrip rechtvaardigheid benaderen. Als voorbeeld noemen we Bal en Van den Bos[204] die er

194 Decety & Yoder 2017.
195 Decety & Yoder 2017.
196 Voor een overzicht zie Gawronski & Creighton 2013.
197 Petty & Cacioppo 1986.
198 Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
199 Chaiken & Trope 1999.
200 Kahneman 2011.
201 Strack & Deutsch 2004.
202 Kahneman 2011.
203 Zie bijvoorbeeld Evans & Stanovich 2013. Zij geven een beschrijving van kenmerken van beide processen die grote gelijkenis vertoont met de wijze waarop de CEST de kenmerken beschrijft.
204 Bal & Van den Bos 2018.

op grond van *dual process* theorieën[205] van uitgaan dat mensen rechtvaardigheidsinformatie langs twee verschillende systemen in het brein verwerken en dat rechtvaardigheid daardoor ook op twee verschillende wijzen wordt ervaren. Zij spreken over een logisch beredeneerd "weloverwogen rechtvaardigheidsoordeel" en een "intuïtief rechtvaardigheidsoordeel" dat meer op associaties is gebaseerd.

Dual-process theorieën worden in onderzoek vaak gebruikt en er komt steeds meer, ook neurowetenschappelijk[206], bewijs voor de werking van twee onderscheidende systemen. Al deze onderzoeken leveren een duidelijke theoretische basis voor de duale-informatieverwerking.[207] De *dual-process* theorieën kunnen een steeds breder scala aan verschijnselen verklaren en behoren inmiddels tot de gedragswetenschappelijke standaardliteratuur over besluit- en oordeelvorming.[208]

Opmerkelijk in dit kader is het onderzoek van Kelly & Barron uit 2022, waaruit blijkt dat er grote gelijkenis is tussen de werking van de informatie verwerkingssystemen zoals beschreven in *dual-process* theorieën en de werking van vormen van kunstmatige intelligentie (*AI*). Een goed voorbeeld is de familie van *AI's* die door *Google Deepmind* zijn ontwikkeld om (boven)menselijke prestatieniveaus te bereiken in strategiespellen, zoals Go en Schaken. Als wij naar het programma kijken dat in het strategiespel Go "mensen" heeft verslagen dan blijken er in dat programma twee systemen werkzaam te zijn. Het eerste (Systeem-1) wordt gevormd door de werking van associatieve diepe neurale netwerken (getraind op basis van feedback van de geselecteerde en gespeelde bewegingen). Het tweede (Systeem-2) werkt op basis van voorwaartse modellering van boomzoeksystemen (deze nemen de huidige staat van het speelbord als uitgangspunt en modelleren de uitkomsten van alle mogelijke zetten tot het einde van het spel en selecteren de zetten die het meest waarschijnlijk tot winst leiden). De samenwerking tussen de systemen vertoont volgens onderzoekers sterke overeenkomsten met de samenwerking tussen de informatieverwerkingssystemen in het menselijk brein zoals beschreven door *dual-process* theorieën[209]. Zo functioneert Systeem-1 als een voorbewuste

[205] Bal & van den Bos 2018, pp. 39-40. Zij noemen hier Kahneman 2011 en Strack & Deutsch 2004.
[206] Zie WRR 2009 en in het bijzonder de bijdrage van Klucharev en Smidts. Wij gaan in sectie 3.2 hier nader op in.
[207] Evans & Stanovich 2013.
[208] Zie bij voorbeeld Evans 2007; Kahneman 2011; Stanovich 2011. Zie ook het WRR rapport uit 2009, waarin een *state-of-the-art* wordt gegeven van gedragswetenschappelijke kennis en waar deze theorieën worden behandeld (zie sectie 3.2).
[209] Zie onder andere Kahneman 2011; Stanovich 2011; Evans en Over 2013.

fase, waarin snelle associaties worden gevormd om potentieel relevante informatie te selecteren en klaar te maken voor een meer bewuste, analytische verwerking door Systeem-2. Deze duale systeembenadering van *AI* heeft ertoe geleid dat *AI* zich in het spel Go met de "mens" kon meten en hem uiteindelijk kon overtreffen.

2.5.2 Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality (CEST)

De CEST [210] heeft binnen de huidige informatieverwerkingsdiscussie een grote relevantie omdat deze theorie een breed scala aan kenmerken aan de twee onderscheidende informatieverwerkingssystemen koppelt.[211] De theorie maakt onderscheid tussen (1) het cognitieve systeem en (2) het ervaringsgerichte systeem. De karakteristieken van beide systemen kunnen in het kort, in volgorde van ontwikkeling, als volgt worden weergegeven.

(1) Het ervaringsgerichte systeem[212] is evolutionair het oudst, is veelal reactief en heeft een voor-bewuste[213], automatische werking. Het is snel omdat het weinig cognitieve capaciteit vergt. Het is holistisch en maakt gebruik van heuristiek. Het is sterk verbonden met emoties en maakt een representatie van de werkelijkheid vooral in beelden, verhalen en metaforen.
(2) Het cognitieve systeem[214] is evolutionair jonger, werkt vooral bewust, vergt een door de wil gestuurde inspanning en is traag. Het is vooral analytisch, logisch en rationeel. Dit systeem is door emoties slechts in beperkte mate te beïnvloeden en de representatie van de werkelijkheid wordt hier voornamelijk gemaakt met verbale middelen (argumenten) en abstracte symbolen.[215]

Het denken en gedrag worden bepaald door een samenspel tussen beide onafhankelijke systemen. Doordat het ervaringsgerichte systeem, geleid door emoties en ervaringen, snel is

[210] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[211] Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.
[212] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[213] Epstein spreekt liever van voor-bewust (*preconscious*). Hij wil met deze term benadrukken dat hij een nieuwe visie introduceert die zich onderscheidt van het begrip "onderbewuste" zoals de psychoanalyse hanteert; zie o.a. Epstein 2003.
[214] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[215] Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.

en weinig cognitieve capaciteit vraagt, is het bij uitstek geschikt om de meeste, dagelijkse informatie (buiten het bewustzijn) te verwerken. Het cognitieve systeem kan zich bewust bezig houden met die informatie die de aandacht vraagt. Door herhaald bewust gedrag ontstaan automatismen waardoor dit gedrag overgenomen kan worden door het ervaringsgerichte systeem. Het ervaringsgerichte systeem leert voornamelijk door ervaring (en dat gebeurt langzaam). Het hierdoor gestuurde gedrag is niet eenvoudig te veranderen. Logische argumenten hebben hierop minder invloed. Het cognitieve systeem leert snel. Het gedrag en denken worden hier sneller door logische redeneringen beïnvloed.

Epstein maakt onderscheid tussen een *experiential* en een *cognitive* systeem waaraan de CEST ook zijn naam dankt. Soms wordt het *experiential* systeem in het Nederlands aangeduid als experiëntiële systeem of ook als ervaringsgericht systeem. Omdat intuïtie en emotie binnen dit systeem als belangrijke eigenschappen worden gezien wordt dit systeem ook wel intuïtief of emotioneel genoemd. Uit de beschrijvingen van de systemen volgt dat met cognitief vooral rationeel en analytisch wordt bedoeld.[216] In ons onderzoek hanteren wij doorgaans de benamingen *ervaringsgericht systeem* en *rationeel systeem.* Andere benamingen zoals hierboven aangegeven kunnen ook door ons worden gebruikt maar wij bedoelen hiermee steeds de beide systemen weer te geven zoals CEST deze beschrijft.

Uitgebreid onderzoek[217] laat zien dat beide systemen tenminste in elf kenmerken van elkaar verschillen (zie hieronder Tabel 2.1).

[216] Epstein 2003.
[217] Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.

Tabel 2.1: Vergelijking van de kenmerken van het ervaringsgerichte- en het rationele systeem[218]

Ervaringsgerichte systeem	**Rationele systeem**
1. Holistisch	1. Analytisch
2. Affectief: plezier-pijngericht (wat voelt goed)	2. Logisch en realiteitsgericht
3. Associatieve verbanden	3. Logische verbanden
4. Gedrag automatisch gemedieerd door affect geassocieerd met ervaringen uit het verleden	4. Gedrag gemedieerd door bewuste redenering
5. Maakt representaties van de werkelijkheid door concrete afbeeldingen, metaforen en verhalen	5. Maakt representaties van de werkelijkheid met abstracte symbolen, woorden en cijfers
6. Snellere verwerking: georiënteerd op onmiddellijke actie	6. Tragere verwerking: georiënteerd op vertraagde actie
7. Langzamer te veranderen: verandert met herhaalde of intense ervaring	7. Verandert sneller: verandert met snelheid van denken
8. Meer grof gedifferentieerd: breed generalisatiegradiënt, stereotypisch en categorisch denken	8. Meer genuanceerd en gedifferentieerd
9. Meer grof geïntegreerd: Dissociatieve, emotionele modules; context specificiteit	9. Meer geïntegreerd: Crosscontext generalisaties
10. Passief en voorbewust ervaren: we zijn gegrepen door onze emoties	10. Actief en bewust ervaren: we hebben de controle over onze gedachten
11. Vanzelfsprekende geldig: '' Ervaren is geloven ''	11. Vereist rechtvaardiging via logica en bewijs

De CEST geeft aan dat mensen over beide, onafhankelijke systemen beschikken (die nauw met elkaar samenwerken). Maar Epsteins onderzoek toont daarnaast aan dat mensen een persoonlijke voorkeur lijken te hebben voor één van deze systemen.[219] Sommige mensen vertrouwen bij het vormen van oordelen meer op het intuïtieve systeem en anderen op het rationele systeem.

Tabel 2.1 laat zien in welke kenmerken beide systemen van elkaar verschillen. De onderscheidende kenmerken zijn voor ons onderzoek van groot belang aangezien deze kunnen voorspellen op welke wijze mensen met regels omgaan. Zo kunnen we verwachten dat mensen met een voorkeur voor intuïtieve verwerking emotioneler met regels zullen omgaan dan mensen met een rationele verwerkingsvoorkeur. Intuïtieve mensen zullen hun beleving van

[218] Vertaling van het door Epsten 1991, 2014, gegeven schema.
[219] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

regeldruk eerder in verhalen en metaforen uitdrukken en rationele mensen meer in een formele argumentatie. We kunnen dan de verwachting uitspreken dat intuïtieve mensen bedreigingen van de door hun gekoesterde belangen meer voor-bewust verwerken terwijl rationele mensen dit meer bewust zullen doen. Rationele mensen zullen zich meer bewust zijn van hun instrumentele belangen en maken afwegingen tussen de voor- en nadelen van regels. Intuitieve personen kunnen zich er minder van bewust zijn dat hun onrustgevoelens ten gevolge van regeldruk kunnen voortkomen uit een aantasting van hun sociaal-emotionele belangen.

2.5.3 Structuur van de twee regeldrukdimensies

Het voorgaande geeft aanleiding om aan te nemen dat mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren het begrip regeldruk ook op een verschillende wijze zullen benaderen en ervaren. Hieronder beschrijven wij het vermoedelijke verschil in benaderdimensies.

A: Rationele benadering van regeldruk
Mensen met een rationele voorkeur zullen regeldruk meer analytisch, logisch en realiteitsgericht benaderen. Zij zoeken naar causale verbanden en gebruiken bewuste redeneringen. Representaties van de werkelijkheid maken zij met abstracte symbolen, woorden en cijfers. Deze rationele informatieverwerking is te associëren met de benadering die regeldrukonderzoekers als *objectief, kwantitatief of feitelijk* omschrijven.[220] Met deze termen bedoelen regeldrukonderzoekers doorgaans aan te geven dat regeldruk in hoeveelheden en cijfers uit te drukken is en door logisch redeneringen, calculaties en uiteindelijk logisch bewijs, zoals met kosten-batenanalyses, vast te stellen is. Hierbij leeft de overtuiging dat regeldruk *meetbaar* is.[221]

B: Ervaringsgerichte benadering van regeldruk
Mensen met een ervaringsgerichte voorkeur zullen regeldruk meer voorbewust, intuïtief en emotioneel benaderen. Zij leggen verbanden meer associatief en de werkelijkheid wordt gerepresenteerd door concrete afbeeldingen, metaforen en verhalen. Ervaren is bij hen passief en voorbewust. Deze informatieverwerkingsstijl sluit mogelijk aan bij de benadering die regeldrukonderzoekers kwalificeren als *subjectief, kwalitatief of gepercipieerd*. Regeldrukonderzoekers hebben regeldrukervaring doorgaans met kwalitatieve onderzoeksmethoden, zoals met enquêtes en interviews onderzocht.[222] Bovendien lijken veel onderzoekers ervan uit te

[220] Blesgraaf 2022, pp. 99-111.
[221] Van Gestel & Hertogh 2006; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[222] Blesgraaf 2022, pp. 99-104.

gaan dat regeldruk in deze benadering sterk afhankelijk is van subjectieve, dat wil hier zeggen persoonlijke, omstandigheden. Het gaat hierbij om meningen en vooroordelen die geacht worden niet op rationele overwegingen te zijn gebaseerd maar op ervaring of intuïtie. De gangbare gedachte hierbij is dat regeldruk niet kan worden gemeten, maar wel kan worden begrepen.[223] Dat het ervaren van regeldruk niet te meten is lijkt echter een misverstand te zijn. Het is eerder, zoals van Gestel en Hertogh aangaven, dat: *de methodologische aspecten van het 'objectiveren van subjectieve regeldruk' …. nog veel meer aandacht verdienen.*[224] Wij hebben met onze kwantitatieve onderzoeken getracht om (aspecten van) de ervaringsgerichte dimensie meetbaar te maken.

2.6 Twee beelden van regeldruk

Regeldruk blijkt een krachtige term te zijn omdat het bij velen een beeld van weerstand oproept. Maar op grond van de CEST valt te verwachten dat mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren ook verschillende beelden van regeldruk zullen hebben. Ter illustratie geven wij twee beelden van regeldruk waarin beide dimensies lijken door te klinken.

Voorbeeld 1
Blesgraaf geeft voor de beeldvorming van regeldruk de "veelvuldig aangehaalde beschrijving van Donker van Heel et al." uit 2004 aan:[225]

> "De potentiële regeldruk is het geheel aan regels die door overheid(instanties) worden gesteld en mogelijk kunnen – neerslaan op een organisatie".
>
> "De feitelijke regeldruk zijn de kosten, die organisaties ondervinden, om te voldoen aan de informatieverplichtingen voortvloeiend uit de wet- en regelgeving. Het gaat om het verzamelen bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie."
>
> "Gepercipieerde regeldruk is de irritatie die bij organisaties bestaat als gevolg van bepaalde regels die men veronderstelt te moeten naleven."

[223] Blesgraaf 2022, p. 103. Zij noemt hierbij Verhoeven 2018, pp. 25-27 en Boeije & Bleijenbergh 2019, pp. 13-20.
[224] Van Gestel & Hetogh 2006, p. 121.
[225] Blesgraaf 2022, p. 33.

Voorbeeld 2

Het tweede beeld stamt uit het zelfde jaar als de boven gegeven impressie maar dit maal vertolkt door een grote verzekeraar die een reclame uitbracht over de paarse krokodil.[226] Het verhaal gaat over een jong meisje die haar mensgrote opblaasbare paarse krokodil in het zwembad is kwijt geraakt en met haar moeder bij een loket de vermissing komt aangeven. De zeer starre en verveelde man achter het loket wil dat de moeder allerlei onnodige bureaucratische procedures doorloopt in plaats van dat hij de paarse krokodil, die achter hem staat, teruggeeft. De boodschap van deze reclame was "weinig rompslomp is wel zo prettig" en dit had zo'n sterke werking dat de paarse krokodil voor velen het metafoor voor regeldruk is geworden. Zo kent ons recht de wet Wijzigingsplan "Paarse krokodil"[227], gebruikte ACTAL[228] deze metafoor na 2013 als inspiratiebron bij hun activiteiten ter vermindering van regeldruk[229] en worden paarse opblaaskrokodillen regelmatig waargenomen bij grote protestmanifestaties. Sommige zorgverleners stempelen met een paarse krokodillenstempel de vele formulieren die zij moeten invullen als protest tegen deze bureaucratische handelingen. De metafoor wordt inmiddels veelvuldig in de literatuur gebruikt en de term is opgenomen in de Dikke Van Dale.[230]

Voorbeelden 1 en 2 spreken kennelijk velen aan maar lijken representaties van twee verschillende werelden. Wij hebben het verband tussen beide beelden en de twee dimensies van regeldruk niet onderzocht maar de kenmerken van ieder van beide verwerkingssystemen zoals door CEST beschreven zijn in de afzonderlijke beelden duidelijk te herkennen. Zo lijkt het beeld dat met de definitie van *Donker en Heel et al.* opgeroepen wordt vooral analytisch, logisch en realiteitsgericht. Het gaat om argumentatieve redeneringen die een *objectief en feitelijk* beeld van regeldruk trachten te beschrijven.

---

[226] Te raadplegen op: https://www.bing.com/videos/search?q=paarse+krokodil+reclame&view=detail&mid=6564BE9E21D3B69FB7196564BE9E21D3B69FB719&FORM=VIRE, laatst geraadpleegd op 8 juli 2021, oorspronkelijk op tv uitgezonden in 2004.

[227] De Wet van 14 december 2006 houdende wijziging van enkele belastingwetten ter vermindering van administratieve lasten.

[228] Het Adviescollege toetsing administratieve lasten (ACTAL) geeft adviezen aan de regering en Staten-Generaal inzake regeldruk bij bedrijven, burgers, en beroepsbeoefenaren in de zorg, onderwijs, veiligheid en sociale zekerheid. Het Adviescollege toetsing regeldruk is de rechtsopvolger van ACTAL dat per 1 juni 2017 ophield te bestaan. De kernopdracht van het Adviescollege is de toetsing van voorgenomen wet- en regelgeving op regeldruk-effecten.

[229] ACTAL 2013.

[230] Van Dale 0nline, geraadpleegd 14 juli 2023.

De weerstand die bij het verhaal van de paarse krokodil wordt opgeroepen lijkt meer voorbewust, intuïtief en emotioneel te zijn. Dit verhaal spreekt kennelijk velen aan terwijl het niet waar gebeurd is. Het zou kunnen dat dit beeld appelleert aan de eigen ervaringen met instanties. Verbanden lijken hier vooral associatief te worden gelegd en de werkelijkheid wordt gerepresenteerd in een (niet waargebeurd) verhaal.

Zo lijken de beide gezichten van regeldruk in uitingen van mensen zichtbaar te zijn. In het volgende Hoofdstuk 3 beschrijven wij de aandacht van de overheid voor de beide gezichten van regeldruk. Het rationele gezicht wordt door de overheid nauwlettend beschouwd terwijl het ervaringsgerichte gezicht niet wordt herkend.

3 Aandacht van de overheid voor regeldruk

In het afgelopen hoofdstuk hebben we wetenschappelijke perspectieven op regeldruk behandeld. We hebben daarbij rationele en ervaringsgerichte vormen van omgang met regels onderscheiden. In dit hoofdstuk gaan we in op de wijze waarop de Nederlandse regering beleid heeft ontwikkeld ten aanzien van de omgang met regels, en in het bijzonder ten aanzien van regeldruk. De beschrijving van de aandacht voor regeldruk is vooral inventariserend. Wij kijken naar de wijze waarop de regering rekening houdt met de urgentie van het gemaakte psychologische onderscheid. In onze beschrijving laten we duidelijk zien dat de ervaringsgerichte dimensie onderbelicht blijft bij de door de regering voorgestane aanpak van regeldruk. Vanzelfsprekend heeft dit gebrek aan aandacht belangwekkende gevolgen gehad voor de effectiviteit van de aanpak.

De rationele benadering van regeldruk is in de literatuur uitgebreid beschreven en wordt gekenmerkt door een instrumentele aanpak van regeldruk.[231] De overheid gaat ervan uit dat regeldruk meetbaar is en hanteert de nodige instrumenten waarmee regeldruk in kaart wordt gebracht en beheersbaar wordt gemaakt. Zo worden sinds 2009[232] de hoeveelheid wetten, algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen met de regelgevingsmonitor bijgehouden.[233] De kostenlasten van regels worden voor de totstandkoming geschat door ex ante evaluaties (*impact assessments*). Voorts worden de kosten van regels sinds 2007 berekend met instrumenten als het Standaard Kostenmodel (SKM)[234] dat in 2014 een vervolg heeft gekregen in het Handboek Regeldruk[235] welke in 2017 weer werd vervangen door het Handboek Meting Regeldrukkosten.[236] Op basis van de hieruit voortvloeiende kostenberekeningen zijn dan weer kostenreductiedoelstellingen en kostenreductiemaatregelen te formuleren en ook daadwerkelijk geformuleerd. Een ander voorbeeld betreft de kwaliteit van regels. Zo werden kwaliteitseisen uitgewerkt in de Aanwijzingen voor de regelgeving (Ar), een circulaire van de Nederlandse minister-president die sinds 1993[237] als gids dient voor Nederlandse

[231] Van Gestel & Hertogh 2006; Voermans 2015; Vergeer 2017; Blesgraaf 2022.
[232] Toezegging Regelgevingsmonitor (31.700 VI en 31.731, nrs. 1 en 2) (T01069) 2009.
[233] Ons kabinet berekent de hoeveelheden op basis van het Basiswettenbestand op www.wetten.nl.
[234] Regiegroep Regeldruk 2008.
[235] Kenniscentrum Wetgeving en Juridische zaken 2014.
[236] Opgesteld door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK).
[237] Circulaire van de Minister-President van 18 november 1992, Stcrt. 1992, 230. Inwerkingtreding: 1 januari 1993.

wetgevingsjuristen en die telkens, als daar aanleiding toe is, wordt aangepast aan de ontwikkelingen.[238] In 2011 werd door de minister van Veiligheid en Justitie een nieuwe werkwijze voor een integrale voorbereiding en verantwoording van beleid en wetgeving aangekondigd, het Integraal afwegingskader voor beleid en wetgeving (IAK).[239] Dit nog altijd fungerend kader, is een via internet toegankelijk systeem[240], waarin aan de hand van vragen alle relevante kwaliteitsaspecten zijn opgenomen die bij een voorstel een rol kunnen spelen.[241] Binnen deze werkwijze spelen de Aanwijzingen voor de regelgeving een belangrijke rol. Dit alles laat duidelijk zien dat het overheidsbeleid regeldruk voornamelijk rationeel-instrumenteel benadert.[242]

De overheid worstelt daarbij echter met het ontwikkelen van beleid om regeldruk in de *beleving van de samenleving* terug te dringen. Meetbare vermindering van regeldruk leidt niet altijd tot een merkbare vermindering van regeldruk in de samenleving. Dat ervaringsgerichte mensen meer intuïtief en emotioneel met regels omgaan, blijft vooralsnog buiten beeld. Wij zien dan ook vanaf het begin van onze eeuw een steeds terug kerend patroon in het *kabinetsbeleid* en wel als volgt. (1) Ondanks de vele inspanningen van de opvolgende kabinetten om de rationeel-instrumentele regeldruk terug te dringen en (2) ondanks de successen die zij hierbij claimen, (3) blijven mensen die het aangaan aangeven dat het gevoel van druk in hun beleving niet merkbaar afneemt en (4) blijven deskundigen aanwijzingen geven om vooral gedragswetenschappelijke kennis bij het regeldrukbeleid te betrekken waarna (5) het kabinet met nieuwe plannen komt en (6) dit patroon zich na verloop van tijd weer herhaalt.

De kritiek op de rationele, calculerende benadering wordt vanaf het begin van onze eeuw steeds luider en de interesse voor de wijze waarop mensen regeldruk ervaren neemt toe. Het blijkt echter lastig om de ervaring van regeldruk te doorgronden en al helemaal om beleid op dit terrein te ontwikkelen. Doordat het kabinetsbeleid hiermee sociaal-emotionele belangen verwaarloost is het zeer waarschijnlijk dat een deel van de samenleving regeldruk is blijven ervaren en dat de (emotionele) psychische spanningen in de samenleving in die tijd zijn blijven toenemen.

---

238 https://wetten.overheid.nl/BWBR0005730/2018-01-01; laatst geraadpleegd 19 februari 2020.
239 Kamerstukken II 2009/10, 31731, 6.
240 Zie: https://www.kcwj.nl/kennisbank/integraal-afwegingskader-beleid-en-regelgeving.
241 Kamerstukken II 2010/11, 29 515, nr. 330.
242 Houppermans 2012.

In dit hoofdstuk schetsen wij in het kort op welk wijze kabinetten hebben getracht om regeldruk *merkbaar* terug te dringen. Wij richten de schijnwerper op de benadering van het begrip *beleving van regeldruk* dat vaak wordt aangeduid met *merkbare* regeldruk of een equivalent hiervan.[243] Om dit te bewerkstelligen brengen wij vanaf 2007 steeds per kabinetsplan de benadering van het begrip merkbare regeldruk in kaart en geven de reacties van veldpartijen op de merkbaarheid (beleving) weer. Bovendien noemen we de relevante rapporten die een pleidooi houden voor een gedragswetenschappelijke benadering van het begrip regeldruk. Dit alles beschrijven wij aan de hand van de natuurlijke chronologie. In 3.1 beschrijven wij de Kabinetsplannen 2007-2011 en geven voorbeelden van signalen uit de samenleving dat de beleving van regeldruk niet merkbaar afneemt. Dan behandelen wij: in 3.2 het WRR rapport "de menselijke beslisser" (2009), in 3.3 de Kabinetsplannen 2012-2017 met de bijgaande signalen uit de samenleving, in 3.4 Drie nieuwe pleidooien voor een gedragswetenschappelijke benadering van het begrip regeldruk en in 3.5 de Kabinetsplannen 2018-2021. We sluiten dit hoofdstuk af met sectie 3.6 waarin we (1) aandacht besteden aan het Coalitieakkoord 2021 – 2025 en (2) een voorlopige conclusie geven op basis van wat wij nu weten (zeg na de verkiezingsuitslag van 22 november 2023).

3.1 Kabinetsplannen 2007-2011

De Algemene Rekenkamer gaf in 2006 aan dat het door het kabinet gestelde reductiedoel om in de periode 2003–2007 de administratieve lasten van het bedrijfsleven structureel met 25% (€4,1 miljard) te verlagen, voor een groot deel was behaald, maar dat het kabinetsbeleid "minder merkbaar effect heeft voor het bedrijfsleven dan uit de kabinetsrapportages valt op te maken."[244] Zo merkten ondernemers bijvoorbeeld weinig van de geclaimde afname van regeldruk.

In 2007 presenteerde het kabinet, in het rapport "Merkbaar minder regeldruk voor ondernemers", zijn nieuwe plannen voor de periode 2007-2011.[245] Hierin werd aangekondigd dat, omwille van een innoverende, concurrerende en ondernemende economie, regeldruk

[243] Voor een overzicht van de historische, politieke, juridische en beleidsmatige context van het begrip regeldruk verwijzen wij naar de literatuur van Van Gestel & Hertogh 2006, Vergeer 2017 en Blesgraaf 2022.
[244] Kamerstukken II 2005/06, 30 605, nrs. 1-2, p. 5.
[245] Kamerstukken II 2006/07, 29 515, nr. 202.

voor ondernemers merkbaar zal worden verminderd. In 2007 stelt ook de Wereldbank de geringe merkbaarheid van de regeldrukvermindering onder ondernemingen in Nederland aan de orde.[246] Hiervoor worden een aantal redenen genoemd en één daarvan is dat het Standaard Kosten Model (SKM) onvoldoende geschikt is om allerlei *annoyance factors* te identificeren. De eenzijdige instrumentele gerichtheid van het Nederlandse beleid ontneemt het zicht op bredere en belangrijkere regelgevende effecten.[247] De merkbaarheid van het verminderen van regeldruk wordt in verband gebracht met *hinderlijke factoren* die al met al niet in beeld worden gebracht.

Maar ook op lokaal niveau wordt geklaagd over de geringe merkbaarheid van een vermindering van regeldruk. Zo constateerde Kamphuis in 2010[248] een discrepantie tussen de objectieve (materiële) en subjectieve (immateriële) opvattingen binnen de Enschedese uitvoeringsinstantie van de Wet Werk en Bijstand. Regeldruk in kwantitatieve zin kan door degenen die met de regelingen moeten werken ook op andere wijze worden ervaren (subjectieve opvattingen). Zo gaf Kamphuis aan dat "Dit subjectieve element van regeldruk een belangrijke toevoeging aan de discussie rondom het terugdringen van regeldruk bij het uitvoeren van wetgeving is. Waar het aantal regels in een specifiek geval afneemt, de mate van regeldrukervaring juist kan stijgen.*"*[249] Regeldruk wordt niet alleen als een financieel-economische last ervaren maar ook bijvoorbeeld als een andere last of als irritatie. Het besef groeit dat merkbaarheid van regeldruk niet (uitsluitend) op een objectief-instrumentele wijze kan worden benaderd en in verband moet worden gebracht met een andere last of irritatie.

In datzelfde jaar werd het eindrapport[250] van het programma "Merkbaar minder regeldruk voor ondernemers" gepubliceerd. Hieruit blijkt dat de afname van regeldruk vooral diende te worden bewerkstelligd door de lasten van ondernemers te verlagen en "de dingen voor ondernemers gemakkelijker te maken."[251] Maar ondanks de cijfermatig aantoonbare vermindering van de regeldruk bleek uit macrometingen dat er "sinds 2008 nauwelijks beweging in regeldrukperceptie was waar te nemen."[252] Merkbaarheid, in de zin van ervaring, lijkt der-

[246] Wereldbank 2007.
[247] Wereldbank 2007, p. 6.
[248] Kamphuis 2010.
[249] Kamphuis 2010, p. 38.
[250] Regiegroep Regeldruk 2010.
[251] Regiegroep Regeldruk 2010, p.16.
[252] Regiegroep Regeldruk 2010, p.3.

halve geen direct verband te houden met cijfermatige overwegingen. Deze waarneming ondersteunt de gedachte dat mensen met een ervaringsgerichte verwerkingsvoorkeur regeldruk op een andere wijze interpreteren dan mensen met een rationele verwerkingsvoorkeur. De discrepantie tussen de cijfermatige vermindering van regeldruk en de beleving van regeldruk werd volgens het rapport ook in het Verenigd Koninkrijk (VK) waargenomen. Interessant hierbij is echter, dat "de Algemene Rekenkamer in het VK concludeert dat het merkbaar verminderen van regeldruk (en kosten) voor bedrijven alleen dan kan slagen als departementen - veel meer dan nu - een grondig begrip hebben over welke onderdelen van hun beleid bedrijven als hinderlijke regelgeving ervaren en welke aspecten van dat beleid juist tot een positieve(re) perceptie leidt."[253] Merkbaarheid wordt hier in verband gebracht met *hinderlijke* regelgeving.

Het eindrapport liet verder zien dat uit een in Nederland ondernomen micrometing van de regeldrukbeleving van individuele ondernemers bleek dat zij van mening waren dat de regeldruk niet was gestegen en zelfs licht was gedaald. De opstellers van het rapport zagen in deze uitkomsten een trendbreuk met de ontwikkelingen over de afgelopen decennia, waarin ondernemers steeds aangaven dat regeldruk in hun beleving sterk was toegenomen.

In 2011 bleek echter uit een door de ING gehouden enquête onder 1250 MKB'ers dat ondernemers juist *geen afname* van regeldruk ervoeren.[254] In 2012 concludeerden Snoei en Boog eveneens dat de beleving van regeldruk *blijvend hoog* was onder MKB'ers.[255]

3.2 WRR rapport (2009) "De menselijke beslisser"

In de voorgaande sectie zagen we dat de interesse langzaam verschuift naar de wijze waarop regeldruk wordt beleefd. Wat merken mensen van regeldruk? In 2006 waren Van Gestel en Hertogh, naar aanleiding van hun internationale literatuuronderzoek, tot de conclusie gekomen dat (alleen) het voornamelijk in Amerika (VS) ontwikkelde concept van *legal consciousness*[256] een bijdrage kan leveren om de beleving van regeldruk te verklaren. Als we willen begrijpen waarom mensen regeldruk ervaren dan zullen wij meer moeten weten van hun gedrag bij hun omgang met regels.

[253] Regiegroep Regeldruk 2010, p.26.
[254] ING enquête 2011.
[255] Snoei & Boog 2012.
[256] Zie voor een beschrijving van dit begrip Silbey 2005, 2008. In 4.1.3 gaan we nader op dit begrip in.

In 2009 kwam het rapport "De menselijke beslisser" van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit. Het was een verkenning van de nieuwe kennis die de diverse wetenschappelijke disciplines[257] over menselijk keuzegedrag hadden ontwikkeld. Hierbij stonden vooral de volgende thema's centraal: (1) de effecten van de wijze waarop keuzes zijn vormgegeven, (2) de invloed van signalen uit de omgeving en (3) het belang van onbewuste processen. De WRR vroeg zich af of deze kennis een nuttige bijdrage kan leveren aan pogingen van de overheid om keuzes van mensen zo te beïnvloeden dat politieke doelen beter worden gerealiseerd. Ook werd er volop aandacht besteed aan de vraag of deze nieuwe inzichten een inbreng kunnen leveren aan de brede discussie over sturing en keuzevrijheid. De gedachte achter dit rapport was "…dat overheidsbeleid de meeste kans van slagen heeft wanneer dat zo goed mogelijk aansluit op de psychologie van mensen.*"*[258] Alhoewel het rapport handelt over de relatie tussen overheid en keuzegedrag van de burger in het algemeen, lijken deze inzichten ook een belangrijke rol te kunnen spelen bij het begrijpen van regeldrukervaringen. De vraag is dan of de beelden van regeldruk bij de overheid en de burger voldoende op elkaar aansluiten?

Het WRR rapport laat zien dat regeldruk ook op een andere wijze begrepen kan worden dan in termen van *objectieve kwantitatieve grootheden*. Bij de omgang met regels maken mensen niet altijd keuzen zoals de rationele keuzetheorie (rationele afweging voor het grootste eigen voordeel) veronderstelt.[259] Naast bewuste deliberatieve overwegingen (rationele afweging) zullen ook affectieve processen meespelen die niet bewust verlopen.[260] Naast zelfzuchtige op eigen gewin gerichte motieven (eigen voordeel) zullen er ook pro-sociale en altruistische motieven in het geding zijn[261], waarbij het hebben van een stem, vertrouwen en groepsconformiteit een belangrijke rol spelen.[262]

Dual-process theorieën suggereren, zoals wij in de voorgaande hoofdstukken betoogden[263], dat regeldrukinformatie op verschillende wijzen worden verwerkt.[264] Verder lijkt het verstandig om bij de bestudering van regeldrukoordelen emoties te betrekken. Regeldruk kan

[257] Het ging hier vooral om de psychologie, de gedragseconomie, de neurowetenschappen en de filosofie. WRR 2009, p. 9.
[258] WRR 2009, p. 11.
[259] Zie de bijdrage van Van Dijk en Zeelenberg 2009, pp. 25–46.
[260] Zie de bijdrage van Klucharev en Smidts 2009, pp. 213–238.
[261] Zie bijdrage van Buunk en Pollet 2009, pp. 239–268.
[262] Zie de bijdrage van Van den Bos 2009, pp. 89–114.
[263] Zie subsectie 2.5.1.
[264] Zie de bijdrage van Klucharev & Smidts 2009, pp. 213–238.

zeer emotioneel verwerkt worden en dit speelt zoals we eveneens in de vorige hoofdstukken lieten zien, kennelijk een cruciale rol bij besluitvorming.[265]

Voorts denken en spreken beleidsmakers nogal eens in termen van *de burger*, *de ondernemer* of *de professional*. Hiermee wekken zij de indruk dat er weinig onderscheid is tussen ondernemers, dat burgers nauwelijks van elkaar afwijken of dat professionals allemaal gelijk zijn. Echter, in de praktijk, verschillen mensen onderling aanzienlijk. Zo is er onder andere onderscheid te maken tussen de persoonlijkheidskenmerken *need for cognition (*de mate waarin mensen graag over (complexe) zaken nadenken) en *need for closure* (de mate waarin zij om kunnen gaan met onzekerheid en ambiguïteit). Beleidsmakers gaan er echter veelal van uit dat mensen een hoge *need for cognition* hebben en een lage *need for closure* bezitten.[266] Dat betekent dat mensen in de ogen van beleidsmakers geacht worden graag en lang over problemen door te denken. Bovendien wordt hen vaak een groot vermogen tot zelfcontrole toegedicht.

In de praktijk verschillen mensen echter fundamenteel van elkaar. Zo is de één gevoelig voor argumentatie en de ander niet. Bij deze laatste zal op een andere wijze gecommuniceerd moeten worden.[267] Een overheid die alleen in een argumentatieve stijl communiceert, loopt het gevaar dat niet iedereen zal worden bereikt of overtuigd.

Regeldrukbeleid dat met al het hierboven gestelde geen rekening houdt loopt het gevaar regeldruk alleen in rationele zin terug te dringen, maar in ervaringsgerichte zin te verwaarlozen. De vraag is dan of regeldruk merkbaar zal afnemen?

3.3 Kabinetsplannen 2012-2017

In 2013 publiceerde het kabinet zijn plannen ten aanzien van het terugdringen van regeldruk in het rapport “Goed Geregeld, een verantwoorde vermindering van regeldruk 2012–2017”. Naast een kwantitatieve aanpak stelde het kabinet ook “een op specifieke doelgroepen gerichte maatwerk-aanpak**”**[268] in het vooruitzicht die de “minder meetbare maar zeer merkbare regeldruk”[269] moet verminderen. Het gaat dan om regeldruk die door doelgroepen *“*het meest

[265] Zie de bijdrage van Klucharev & Smidts 2009, pp. 213–238.
[266] Zie de bijdrage van Faddegon 2009, pp. 115–138.
[267] Zie de bijdrage van Faddegon 2009, pp. 115–138.
[268] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, pp. 1 en 2-3.
[269] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, p. 2.

worden gevoeld.”[270] Het kabinet constateert dat bij het merkbaar verminderen van regeldruk “meerdere factoren meespelen, die een zekere mate van subjectiviteit in zich hebben.”[271] Op basis van een aan het Adviescollege toetsing administratieve lasten (ACTAL)[272] gevraagd advies concludeert het kabinet dat een “combinatie van een kwalitatieve, doelgroepgerichte benadering en een kwantitatieve doelstelling moet leiden tot een merkbare vermindering van regeldruk”.[273] Bovendien geeft het kabinet aan dat “er in het hele traject van wetgeving tot en met uitvoering een verbinding moet worden gelegd naar de leefwereld van burgers en bedrijven, onder meer door ruimte te geven aan het zelfregulerend vermogen van de samenleving en maatschappelijke initiatieven (doe-democratie).” Verder wil het kabinet in haar maatwerk voor het gezichtspunt van doelgroepen, in domeinen met stapeling van overheidsbemoeienis, kiezen. Bovendien geven ze te kennen hierbij een integrale benadering te zullen hanteren van regels afkomstig van rijk en mede-overheden, toezicht, dienstverlening en ICT-toepassingen.[274]

Ondanks de ambitie van het kabinet om mede het gezichtspunt van doelgroepen te kiezen en hierbij een integrale aanpak na te streven blijft er uit de samenleving kritiek komen ten aanzien van het regeldrukbeleid. Wij geven hiervan vijf voorbeelden.

(1) In 2013 meent Ten Hoopen, de toenmalige voorzitter van ACTAL, het kabinet eraan te moeten herinneren dat bij het merkbaar terugdringen van regeldruk vooral “het perspectief van de ondernemer, de burger en de professional”[275] gekozen moet worden.

(2) In 2015 geeft Voermans[276] aan dat in de (EU) regelgevingsproblematiek, de instrumentele benadering steeds dominanter wordt. Binnen de EU ziet hij de behoefte groeien om de effecten van voorgenomen regels te kwantificeren en deze schattingen te objectiveren door ze te standaardiseren of te verwetenschappelijken. De aanpak van regeldruk wordt in zijn ogen steeds meer op een kosten-batenanalyse gebaseerd. De EU houdt onvoldoende rekening met de verschillende perspectieven en contexten van klachten over regelgeving en zou

[270] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, pp. 1-2.
[271] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, p. 3.
[272] Het Adviescollege toetsing administratieve lasten (ACTAL), is een onafhankelijk, tijdelijk adviescollege dat gevraagd en ongevraagd advies uitbrengt aan regering en Staten-Generaal over de vermindering van regeldruk. ACTAL is op 1 mei 2000 ingesteld en is per 31 mei 2017 beëindigd. Dit college is opgevolgd door het Adviescollege toetsing regeldruk (ATR).
[273] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212.p. 3.
[274] Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212.p. 3.
[275] Zie website ACTAL: https://www.actal.nl/vermindering-regeldruk-kan-beter-merkbaar-worden/
[276] Voermans 2015.

meer invoelingsvermogen moeten hebben voor de groepen waarvoor de regels zijn bedoeld."[277] Voermans waarschuwt om het perspectief van de normadressaat op beleidsinzet te kiezen en klachten over regels serieus te nemen. Gebeurt dat niet dan kan de legitimiteit van EU regels in gevaar komen.

(3) Eveneens in 2015 geven Buiten en Timmer aan dat de kwantitatieve reductiedoelstellingen weliswaar het voordeel van concreetheid, meetbaarheid en relatieve eenvoud hebben, maar dat ondanks het succes van deze doelstellingen, de (Nederlandse) aanpak nog verbetering behoeft, voornamelijk op het punt van merkbaarheid bij ondernemingen.[278] Het beleid blijft te zeer op een instrumentele aanpak gericht.

(4) In 2017 vraagt Ten Hoopen in een column[279] opnieuw aandacht voor de subjectieve beleving van regeldruk. Het kabinet had in november 2016 aangegeven dat zij op koers lagen om de reductiedoelstelling van € 2,5 miljard te halen maar de voormalige voorzitter van ACTAL ziet (nog steeds) dat ondernemers en burgers hier weinig van merken.[280] Het kabinet zou er verstandig aan doen om een (voorgenomen) vermindering van regeldruk pas te melden als mensen er echt iets van merken. De merkbaarheid van een afname van regeldruk lijkt geen vorm te hebben gekregen in het regeldrukbeleid.

(5) In 2017 constateert Vergeer eveneens dat het effect van het regeldrukbeleid voor het bedrijfsleven nog niet voldoende merkbaar is[281] en onderzoekt regeldruk vanuit het perspectief van ondernemers. Zij stelt vast dat extra inspanningen die regels vergen, bij ondernemers niet automatisch tot een hogere regeldruk leiden maar dat deze beleving van druk zich wel voordoet wanneer regels als buitenproportioneel of oneerlijk worden ervaren.[282] Ondernemers maken hierbij een (bewuste of onbewuste) belangenafweging tussen de door hen verwachte opbrengsten (het gepercipieerde nut) en de inspanningen die daar in hun ogen voor gevraagd worden (de factoren *werkbaarheid* en *kosten*). Ondernemers maken op hun eigen wijze, dat wil zeggen anders dan wetgevers, een afweging tussen gevraagde inspanningen en te verwachten opbrengsten.

[277] Voermans 2015, p. 7.
[278] Buiten & Timmer 2015, p. 5.
[279] Ten Hoopen 2017.
[280] Dit werd ook geconstateerd voor bijvoorbeeld het onderwijs, zie De Weerd & Van Bergen 2018, p.1.
[281] Vergeer 2017, p. XVIII, p. 94 en p. 156.
[282] Vergeer 2017, p. 202.

Het eindverslag[283] van het programma "Goed geregeld, Een verantwoorde vermindering van regeldruk 2012-2017" was echter optimistisch over het merkbaar terugdringen van regeldruk. Zo werd gesteld dat "De ervaring van de afgelopen jaren leert dat de aanpak van regeldruk vooral succesvol is als de doelgroepen in het beleid centraal worden gesteld en vanuit hun beleving wordt gewerkt aan oplossingen. Op die manier worden juist die elementen aangepakt die in de praktijk voor de meeste overlast zorgen."[284] Vooral de gerealiseerde publiek-private aanpak en de inzet van digitale hulpmiddelen hadden bijgedragen aan een groter gemak voor ondernemers en een vermindering van de ervaren regeldruk. Toch erkende het kabinet dat er "nog verdere stappen te zetten zijn"[285] want ondernemers bleven aangeven dat het terugdringen van regeldruk in kwantitatieve zin "in de praktijk niet altijd voelbaar" was. Verder gaf het kabinet aan dat andere aspecten van wet- en regelgeving, zoals de uitvoerbaarheid, het gepercipieerd nut en de toekomstbestendigheid, eveneens belangrijke aspecten zijn die bepalen of regels wel of niet als onnodige last worden ervaren.

Ook in deze periode (2012 – 2017) lijkt er geen duidelijk beeld te zijn van de wijze waarop mensen regeldruk ervaren. Er ontstond weliswaar het besef dat voor het doorgronden van regeldrukervaring het perspectief van de normadressaat gekozen moest worden maar regeldruk wordt hierbij voornamelijk instrumenteel benaderd. Er werd kennelijk van uitgegaan dat mensen in hun omgang met regels bewuste, rationele afwegingen maken en allerlei voor- en nadelen tegen elkaar afwegen. Emoties en (onbewuste) ervaringsgerichte processen die volgens gedragswetenschappers een cruciale rol spelen, bleven (vrijwel) buiten beschouwing.

3.4 Drie nieuwe gedragswetenschappelijke pleidooien

Voorafgaand aan de presentatie van de nieuwe kabinetsplannen voor 2018-2021 waren er drie rapporten verschenen (één in 2014 en twee in 2017) die ervoor pleiten om meer gedragswetenschappelijke kennis bij het regeldrukbeleid te betrekken. Het eerste rapport "Met kennis van gedrag beleid maken" van de WRR (2014) behandelen wij in 3.4.1. Het tweede rapport "Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid" van de WRR (2017)

[283] *Kamerstukken II* 2016/17, 29 515, nr. 415.
[284] *Kamerstukken II* 2016/17, 29 515, nr. 415, p. 5.
[285] *Kamerstukken II* 2016/17, 29 515, nr. 415, p. 5.

behandelen wij in 3.4.2. Het derde rapport "Gedrag & Regeldruk" van ACTAL (2017) behandelen wij in 3.4.3.

3.4.1 WRR rapport (2014) "Met kennis van gedrag beleid maken"

In 2009 schreef de WRR een rapport over de wijze waarop mensen keuzen maken en hieruit bleek dat mensen vaak op andere wijze beslissen dan de klassieke rationele keuzetheorie ingeeft[286]. De WRR adviseerde om deze gedragswetenschappelijke kennis bij het vormen van beleid te betrekken. In 2014 pleitte de WRR in zijn rapport "Met kennis van gedrag beleid maken*"* opnieuw voor het gebruik van gedragswetenschappelijke kennis bij beleid. De WRR adviseerde om in het gehele beleidsproces niet alleen uit te gaan van klassiek *economische veronderstellingen* over hoe mensen kiezen maar vooral ook gebruik te maken van nieuwe *gedragswetenschappelijke inzichten* over menselijk keuzegedrag. Een belangrijke reden voor dit advies was dat van burgers steeds meer zelfredzaamheid wordt verlangd waardoor er steeds meer nadruk op de eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid komt te liggen. Als de overheid een bepaald gedrag van zijn burgers verlangt is het van belang om zich af te vragen welke gedragsmechanismen hierbij werkzaam zijn. Het is dus zaak om bij beleid (nieuwe) gedragswetenschappelijke kennis te betrekken en zo nodig in de praktijk met experimenten nader te onderzoeken. Een belangrijke vraag hierbij is welke drijfveren en motieven mensen hebben bij het gedrag dat de overheid van hen verlangt.

"Watching Behavior Before Writing The Rules" is in dit kader het advies van gedragseconoom Richard Thaler (Nobelprijs laureaat 2017)[287]. Zijn boek *Nudge* uit 2008 dat hij samen met Sunstein schreef[288] heeft grote invloed gehad op het concreet toepassen van gedragswetenschappelijke inzichten in beleid. Zij introduceren het begrip *nudging* waarmee zij aangeven dat gedrag op een slimme maar niet dwingende wijze kan worden gestuurd door gebruik te maken van gedragswetenschappelijke noties. De gedachte is dat de beperkte rationaliteit en beperkte cognitieve capaciteiten van burgers worden erkend en dat de gedragswetenschappelijke kennis hierover wordt aangewend om burgers tot gewenst gedrag te stimuleren. De

[286] Zie 3.2.
[287] Thaler 2012.
[288] Thaler & Sunstein 2008.

concrete toepassing van *Nudges* heeft vooral in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk succes geboekt en de WRR adviseerde de Nederlandse overheid in 2014 om met kansrijke *Nudges* te gaan experimenteren[289].

3.4.2 WRR rapport (2017) "Weten is nog geen doen"

In 2017 nam de WRR met zijn rapport een volgende stap in zijn onderzoek naar de relevantie en betekenis van gedragswetenschappelijke kennis voor beleid. Uit de bevindingen van het rapport uit 2009 maakten wij op dat "de instrumentele benadering van de overheid niet altijd realistisch is omdat onbewuste affectieve processen en pro-sociale, altruïstische, relationele motieven ook een rol spelen bij de merkbaarheid van regeldruk."[290] In het nieuwe rapport komt naar voren dat mensen niet alleen verschillen in "denkvermogen" maar eveneens "doenvermogen".[291] De overheid heeft in de ogen van de WRR soms een te hoge verwachting van het "doenvermogen" van burgers.[292] Het klassieke beleidsperspectief van de overheid is rationalistisch[293] en de impliciete veronderstelling hierachter lijkt te zijn dat *weten* automatisch leidt tot *handelen* en dat *informeren* en *sanctioneren* volstaat. Mensen gaan op verschillende wijze om met de condities die regels scheppen. Dat wil zeggen dat regels trachten aan te zetten tot een bepaald gedrag en de één kan hieraan voldoen en de ander niet. Mensen hebben in aanleg ongelijke kansen op redzaamheid.[294] Inderdaad, niet-cognitieve persoonskenmerken hebben een erfelijke component, net als intelligentie. Maar er zijn (nog) geen hooggespannen verwachtingen over het kunnen veranderen van dit doenvermogen door bijvoorbeeld training.[295] Weten (denkvermogen) leidt bij burgers niet altijd tot doen (doenvermogen). Met dit verschil dient rekening te worden gehouden. De burger moet de wet niet alleen "kennen" maar ook "kunnen" hanteren.[296]

---

289 WRR 2014.

290 WRR rapport 2009.

291 Het rapport bedoelt met de term "doenvermogen" non-cognitieve vermogens aan te geven, zoals een doel stellen, een plan maken, in actie komen, volhouden en het om kunnen gaan met verleidingen en tegenslag. WRR 2017, p. 10.

292 WRR 2017, p. 12.

293 WRR 2017, p. 12.

294 Onder redzaamheid verstaat het rapport, het totaal aan vermogens waarover een individu beschikt om zijn doelen te bereiken en zich te kunnen redden in het leven. WRR 2017, p. 22.

295 WRR 2017, pp. 12, 105-123.

296 WRR 2017, p. 139.

3.4.3 Het ACTAL rapport (2017) "Gedrag & Regeldruk"

ACTAL maakt in haar rapport uit 2017 gebruik van gedragswetenschappelijke inzichten (*behavioural ecconomics*) om te ontdekken op welke wijze (in dit geval) ondernemers regeldruk ervaren.[297] ACTAL gebruikt hierbij inzichten uit "duale informatieverwerkingstheorieën".[298] die zij als één van de leidende theorieën over het menselijke gedrag binnen de gedragseconomie[299] beschouwen. ACTAL wendt deze inzichten aan om de verschillende mechanismen te duiden die werkzaam zijn bij het beleven van regeldruk door ondernemers. Dit onderzoek leverde, door zijn opzet en de beperkte omvang van de doelgroep in combinatie met zijn pluriformiteit, echter geen duidelijke conclusies op. ACTAL benadrukte evenwel dat het combineren van gedragseconomische kennis en doelgroep-georiënteerd design bij het ontwikkelen van regelgeving kansen biedt om de merkbare regeldruk te verminderen.

Zo is uit dit onderzoek inderdaad gebleken dat de merkbare regeldruk beïnvloed wordt door de mate waarin ondernemers zich kunnen vereenzelvigen met het doel van de regel. Net als Vergeer[300] achten de onderzoekers het raadzaam om al vroegtijdig de perceptie van de ondernemer in het beleid te betrekken.

3.5 Kabinetsplannen 2018-2021

Het kabinet gaf bij de introductie van zijn regeldrukreductieplan "Merkbaar betere regelgeving en dienstverlening 2018-2021"[301] aan, te kiezen voor een programma dat "andere accenten legt dan het regeldrukbeleid van de afgelopen decennia." Hoewel de nadruk op de economische belangen in de vorm van regeldrukkosten en een sterke kwantitatieve benadering in de vorm van opeenvolgende reductiedoelstellingen veel goeds heeft gebracht is er tegelijkertijd de vraag of deze generieke aanpak op voldoende wijze publieke belangen borgen en tot de meest merkbare resultaten voor ondernemers leidt.[302] Naast het feit dat het kwantificeren

[297] ACTAL 2017.
[298] ACTAL baseert zich op de inzichten van de verschillende *dual-proces* onderzoekers zoals Chaiken, Chen, Evans, Kahneman, Stanovich en Tversky. Zie voor bronnen ACTAL 2017, p. 13.
[299] ACTAL 2017, p. 4.
[300] Vergeer 2017.
[301] *Kamerstukken II* 2017/18, 32637, nr. 314.
[302] Zie ook de voortgangsrapportage, *Kamerstukken II* 2019/20, 32637, nr. L.

van regeldruk van essentieel belang blijft, “wil het kabinet de al eerder in gang gezette transitie van een beleid gericht op kostenvermindering naar een beleid dat meer gericht is op merkbaarheid kracht bij zetten.”[303]

Het kabinet wilde samen met ondernemers op zoek gaan naar de knelpunten die in de praktijk voor de meeste overlast zorgen. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar onnodige kosten, maar ook “naar de uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving, de wijze waarop het toezicht en de dienstverlening georganiseerd zijn en hoe de overheid ondernemers beter kan helpen bij het gebruikmaken van experimenteerruimte in wet- en regelgeving om zo de kansen van maatschappelijke en nieuwe technologische ontwikkelingen te verzilveren”. [304]

Om deze beleidstransitie kracht bij te zetten en de merkbaarheid van regeldrukafname te kunnen bewerkstelligen werden door het kabinet de nodige beleidsvoornemens gepresenteerd. Interessant is dat, naast voornemens om ondernemers nauwer bij het beleid en regelgeving te betrekken door onder andere (MKB-)consultatie en toetsing, het kabinet het van belang achtte om *gedragskennis* toe te passen bij het inschatten van de uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving. Het lijkt dat het kabinet de WRR- en ACTAL adviezen ter harte had genomen. Zo gaf het kabinet aan dat onderzoek laat zien dat mensen vaak intuïtief keuzes maken en dat zij dikwijls worden beïnvloed door hun omgeving. Mensen vinden het moeilijk verleidingen te weerstaan. Ook leek het kabinet zich bewust dat te veel keuzemogelijkheden tot stress en slechtere keuzes leiden. “Weten hoe iets moet leidt niet vanzelfsprekend tot het (ook) doen.”

Dit door de WRR geïntroduceerde begrip “doenvermogen” dat gericht is op individuele mensen en de daaraan gekoppelde gedragsinzichten werden opgenomen in het Integraal Afwegingskader voor Beleid en Regelgeving (IAK) en de schrijfwijzer voor de memorie van toelichting. Hiermee werd er aandacht besteed aan de vraag of burgers en ondernemers wel in staat zijn het gewenste gedrag te vertonen. Het lijkt erop dat er in die tijd (2018) binnen beleid en uitvoering steeds meer interesse was voor gedragswetenschappelijke inzichten.[305]

De in 2018 ondernomen internetconsultatie vanuit de vaste Tweede Kamercommissie Economische Zaken en Klimaat, liet zien dat ondernemers (nog steeds) vonden dat zowel in

[303] *Kamerstukken II* 2017/18, 32637, nr. 314, p. 2.
[304] *Kamerstukken II* 2017/18, 32637, nr. 314, p. 2.
[305] Kamerstukken II 2017/18, 32637, nr. 314, pp. 7-8.

administratieve- als in financiële zin, de regeldruk hoog is.[306] Vervolgens werd aan Saxion gevraagd te onderzoeken hoe MKB'ers in hun dagelijkse praktijk met regelgeving omgaan.

In 2019 publiceerde Saxion de resultaten van hun onderzoek naar de ervaren regeldruk bij MKB-ondernemers.[307] Het doel was mede om een verdiepend inzicht te krijgen in de beleving van regeldruk bij MKB-bedrijven. Enquêtes onder 40 MKB ondernemers leverde een reeks factoren op zoals onduidelijkheid, onbegrijpelijkheid, transparantie, doel (zinvolheid), consistentie, kosten, werkbaarheid of uitvoerbaarheid[308], die regeldruk veroorzaken.

Interessant voor ons onderzoek is dat uit de interviews blijkt dat ondernemers sommige regels *onrechtvaardig* vinden en dat er een verband gesuggereerd wordt tussen het ervaren van regeldruk en nalevingsbereidheid. Ook wordt er geklaagd over onzekerheid en te weinig vertrouwen dat de overheid zou hebben in ondernemers. We zullen in de komende hoofdstukken zien dat *onrechtvaardigheid, nalevingsbereidheid, zekerheid* en *vertrouwen* ieder op zich, een belangrijke rol spelen in onze onderzoeken naar de ervaringsgerichte dimensie van regeldruk. Dit rapport van Saxion levert al met al interessante inzichten op naar overwegingen van allerlei nadelen die ondernemers meewegen in hun regeldrukoordeel. De intuïtieve, emotionele processen en sociaal-emotionele motieven blijven echter ook hier voor een groot deel buiten beeld.

Uit de voortgangsrapportage "Merkbaar betere regelgeving en dienstverlening voor bedrijven" van december 2020 blijkt dat het kabinet veel inspanningen heeft verricht om de objectieve, instrumentele regeldruk te verminderen. Van de ambitie om met gedragswetenschappelijke inzichten het gedrag van de burgers en bedrijven bij hun omgang met regels te doorgronden, lijkt echter nog weinig verwezenlijkt. Het kabinet bleef ervan uitgaan dat mensen bij het ervaren van regeldruk bewuste afwegingen maken bijvoorbeeld tussen inspanningen (kosten en werkbaarheid) en opbrengsten (het gepercipieerde nut) van regels.[309] Onbewuste affectieve processen en pro-sociale, relationele motieven, die bij de omgang met regels van cruciaal belang blijken, blijven ook hier onbelicht. Dit terwijl in 2020 de Corona pandemie uitbreekt, waarin de samenleving vaak heftig emotioneel op de genomen (maat)regelen reageert.

---

[306] Bijlage (blg-887395), Kamerstukken II 2018/19, 29515, nr. 437, p. 8.
[307] Fisscher & Stoeten 2019.
[308] Fisscher & Stoeten 2019, p. 2.
[309] Voortgangsrapportage Betere regelgeving en dienstverlening voor ondernemers 2020, p. 18. Zij verwijzen hiervoor naar Vergeer 2017. Zie voor informatie over dit programma Kamerstukken II 2017/18, 32637, 314.

3.6 Minder kosten, meer maatschappelijke onrust

We zagen dat regeldruk in het beleid van voorgaande kabinetten bijna uitsluitend rationeel-instrumenteel wordt benaderd. Er zijn gedurende de laatste veertig jaren inderdaad bergen verzet om de instrumentele regeldruk te verminderen en dat heeft zijn vruchten afgeworpen. De opvolgende kabinetten werden echter, bij de presentatie van kwantitatieve vermindering van de instrumenteel rationele regeldruk, steeds weer geconfronteerd met signalen dat de samenleving van de geclaimde afname weinig merkt. Hierdoor is de interesse gegroeid in de wijze waarop regeldruk wordt ervaren. In de zoektocht naar de ervaren regeldruk kiezen de kabinetten de laatste jaren weliswaar voor het perspectief van de normadressaat, maar lijkt er van uit te gaan dat mensen, in hun omgang met regels, bewuste, rationele kosten-baten analyses maken. Door bevraging van doelgroepen lijkt er een steeds groeiende lijst van kosten van regelgeving te ontstaan die in een kosten-batenanalyse meegewogen dienen te worden.

Ervaringsgerichte, intuïtieve processen die volgens wetenschappers bij gedrag, dus ook bij de omgang met regels, een cruciale rol spelen, blijven nog steeds (vrijwel) buiten beschouwing. Dit verzuim kan ertoe bijdragen dat de beleving van regeldruk in de samenleving hoog blijft en het vertrouwen in de overheid afneemt. Sociaal-emotionele belangen zoals het hebben van een stem, vertrouwen en sociale geborgenheid zijn voor ervaringsgerichte mensen van grote waarde. Terwijl de rationele ervaring van regeldruk zich manifesteert als een resultante van een bewust gemaakte kosten-bate analyse, manifesteert de ervaringsgerichte beleving zich eerder als een (onbewust) onrustgevoel. De aan dit onrustgevoel achterliggende processen kunnen het vertrouwen in de overheid aantasten.

Terwijl het beleid om de instrumentele regeldruk te verminderen zijn vruchten afwerpt, neemt de onrust in de samenleving toe. Termen als *de boze bu*rger, *de verontwaardigde burger* en *maatschappelijk onbehagen*[310] raken in zwang. Zolang deze onrust zich manifesteert in vreedzame demonstraties worden zij door de coördinator terrorismebestrijding en veiligheid beschouwd als “essentieel voor de democratie en rechtsstaat”, maar hij ziet echter

[310] Steur, van Doorne & Zandstra 2017.

een tendens, ook in internationaal verband, waarbij ongewenste uitingen van maatschappelijke onrust toenemen.[311] Het in het leven geroepen Ondersteuningsnetwerk maatschappelijke onrust (Omo)[312], verwoordt het zo op zijn website: "Het broeit in onze samenleving. Wantrouwen in de overheid, het gevoel niet gehoord te worden en boosheid over ongelijkheid veroorzaken onrust. De crisis rond Covid-19 geeft zuurstof aan complottheorieën. Sociale media vergroten tegenstellingen uit. Demonstraties en protesten nemen toe en gaan steeds vaker gepaard met geweld. Al deze ontwikkelingen versterken elkaar en kunnen de democratie ondermijnen.[313] Hier lijken belangrijke aspecten van sociaal-emotionele belangen in het geding te zijn zoals het hebben van een stem, vertrouwen in de autoriteit en het emotioneel beleven van onrechtvaardigheid (ongelijkheid). *Deze maatschappelijke onrust lijkt echter geen rol in het (rationele-instrumentele) regeldrukdiscours te spelen*.

Zo blijkt uit het Coalitieakkoord 2021 – 2025 dat de coalitie tussen VVD, D66, CDA en ChristenUnie een sterke overheid wil nastreven die "oog heeft voor de menselijke maat, begrijpelijk is, bereikbaar en aanspreekbaar door inwoners is, en die op die manier het vertrouwen herstelt." Met betrekking tot het verminderen van de regeldruk binnen het MKB wil de coalitie zich richten op "*een meetbare aanpak van regeldruk, waarbij we met de MKB-toets bij wetgeving toetsen of regels ook voor een MKB-ondernemer uitvoerbaar zijn."* Het jaarverslag 2021 van het Adviescollege toetsing regeldruk (ATR) met als titel "Beeld 2021: Burgers en bedrijven (nog) minder in beeld" schetst een somberder beeld. De Corona-pandemie vergde dat de ATR vaak in spoed adviezen moest uitbrengen over wetgeving bedoeld om de verspreiding en de (medische en maatschappelijke) gevolgen van het Covid19-virus te beperken. Hierdoor was het volgens de ATR "niet altijd mogelijk om tijd te nemen voor reflectie over effectiviteit en proportionaliteit van de maatregelen."[314] De ATR waardeerden de onderbouwing van de wetsvoorstellen voor goed afgewogen besluitvorming vanuit regeldrukperspectief op het laagste niveau sinds de oprichting van het ATR in 2017.[315] De regeldruk lijkt door het ATR ook

311 https://www.nctv.nl/onderwerpen/maatschappelijke-onrust

312 Het Ondersteuningsnetwerk maatschappelijke onrust (Omo) biedt gemeenten en andere overheidsorganisaties advies en ondersteuning bij (dreigende) onrust door maatschappelijke thema's of in aanloop naar een besluit waarop hevige reacties voorzien worden aldus de website van ht Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties; https://www.politiekeambtsdragers.nl/actueel/nieuws/2021/08/17/ondersteuningsnetwerk-maatschappelijke-onrust-een-nieuw-jasje

313 https://www.weerbaarbestuur.nl/producten-en-diensten/ondersteuningsnetwerk-maatschappelijke-onrust

314 Jaarverslag ATR 2021, p.3.

315 Jaarverslag ATR 2021, p.8.

in 2022 voornamelijk instrumenteel te worden benaderd. Het gaat hierbij om “meetbare regeldruk” waarbij “werkbaarheid”, “proportionaliteit”[316], “complexiteit” en “nut en noodzaak” een centrale rol spelen.[317] Ook dient hierbij inzicht in de nationale gevolgen van Europese wetgeving bijzondere aandacht te krijgen.

Voor gedragswetenschappelijke inzichten in de wijze waarop mensen met regels omgaan is kennelijk weinig aandacht. Het woord *merkbaar* komt in het coalitieakkoord en beide rapporten van het ATR niet meer voor. Illustratief is wellicht dat het ATR er voor pleit om meer aandacht te besteden aan de vraag of mensen en bedrijven de wettelijke verplichtingen *redelijkerwijs* wel kunnen en zullen nakomen. Het lijkt echter verstandig om juist ook de emotionele processen en onrustgevoelens in die aandacht te betrekken.

Wij willen dit hoofdstuk afsluiten met de, in het licht van het voorgaande, haast als verzuchting klinkende opmerking van Van Gestel & Hertogh dat “De bruikbaarheid van het concept ‘regeldruk’ in belangrijke mate zal worden vergroot, wanneer de beleving van regeldruk in de toekomst net zo’n grote rol speelt als de huidige kwantificering van regeldruk. Belevingsaspecten zullen daarbij ook moeten worden vertaald naar de bestaande wetgevingsinstrumenten.”[318]

[316] Proportionaliteit betekent in dit kader de verhouding tussen het doel van de wetgeving en de kosten die de wetgeving met zich meebrengt. Zie Werkprogramma ATR 2022, p. 1.

[317] Jaarverslag ATR 2021 en Werkprogramma ATR 2022.

[318] Van Gestel & Hertogh 2006, p. 121.

4 Twee regeldrukdiscoursen in de Amerikaanse literatuur

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat de Nederlandse overheid in de afgelopen jaren het thema regeldruk serieus en met veel aandacht heeft bestudeerd. Door de jaren heen zien we ook dat verschillende voorstellen voor een effectieve aanpak van het verminderen van regeldruk, keer op keer een geringe invloed lijken te hebben op de beleefde mate van regeldruk. Wetenschappelijke onderzoekers die zich hebben gebogen over de vraag hoe regeldruk valt te reduceren, zijn tot de conclusie gekomen dat er in het overheidsbeleid te weinig aandacht is voor de beleving van regeldruk. Het lijkt erop dat waar het regeldruk betreft, overheid en burger langs elkaar heen praten, dat er verschillende manieren van denken en praten over regeldruk zijn. Dit suggereert dat er verschillende discoursen over regeldruk worden gevoerd.

Wij onderzoeken in dit hoofdstuk onze eerste onderzoeksvraag (OV1) "Is er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours, een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden*?"*[319] Wij geven in 4.1 aan op welke wijze wij verzamelingen van regeldrukuitdrukkingen willen traceren. In 4.2 behandelen wij de methode van onderzoek en in 4.3 geven wij de resultaten weer. In 4.4 bediscussiëren wij de resultaten en geven antwoord op de eerste onderzoeksvraag.

4.1 Traceren van verzamelingen van regeldrukuitdrukkingen

Discours analyse is een van de meeste karakteristieke vormen van kwalitatief onderzoek. In dit hoofdstuk hanteren we echter een nieuwe, *kwantitatieve discours analyse* om aan te tonen dat er verschillen discoursen zijn ten aanzien van regeldruk. Discours kan worden opgevat als een verzameling van uitdrukkingen die een bepaald sociaal domein van betekenis voorzien. De centrale gedachte van dit proefschrift is dat regels en de omgang met regels (het sociale domein) op twee verschillende manieren van betekenis worden voorzien: (1) een rationale manier en (2) een ervaringsgerichte manier. Deze gedachte impliceert dat er twee verschillende verzamelingen van uitdrukking te identificeren zijn ten aanzien van regeldruk. Een verzameling van rationele uitdrukkingen ten aanzien van regeldruk, en een ervaringsgerichte verzameling van uitdrukkingen.

[319] Zie 1.4.2.

In dit hoofdstuk passen we de Principale Componenten Analyse (PCA) toe op de historische frequentie van aan regeldruk gerelateerde uitdrukkingen om aan te tonen dat er inderdaad een rationele- en een ervaringsgerichte discours ten aanzien van regeldruk te onderscheiden is. In de afgelopen 100 jaar werd regeldruk door telkens andere factoren beïnvloed die ieder een eigen ontwikkeling kennen.

Wij behandelen in 4.1.1 de *Google Ngram Viewer* (GNV) als nieuwe vorm van discours analyse. In 4.1.2 beschrijven wij de toepassing van de *Ngram viewer* op het domein regeldruk. In 4.1.3 geven we een kort overzicht van het regeldrukdebat in de Verenigde Staten. In 4.1.4 behandelen wij de Principale Componenten Analyse waarmee wij het rationele- (instrumentele) en het ervaringsgerichte discours willen onderscheiden

4.1.1 De Google Ngram viewer als nieuwe vorm van discours analyse

We denken met de *Google Books Ngram*[320] *viewer*[321] (GNV) die door Google is ontwikkeld, een instrument te hebben om aan te tonen dat er inderdaad sprake is van twee verschillende vormen van discours over regeldruk.

Al vanaf 2004 voert Google zijn plan uit om alle boeken die sinds de uitvinding van de boekdrukkunst uitgegeven zijn te digitaliseren.[322] De bedoeling was om de grote hoeveelheid tekst gratis via internet ter beschikking te stellen[323] maar de volledige uitvoering van dit plan stuitte op auteursrechtelijke problemen.[324] Hiernaast ontwikkelde Google een tool om de gedigitaliseerde tekst op woordfrequentie te kunnen onderzoeken. Daarvoor gebruikte het bedrijf een *optical character recognition* (OCR) programma, waardoor met behulp van patroonherkenning alle tekens uit de digitale tekst als zodanig herkend werden. Op basis hiervan ontwikkelde Google zijn *Ngram viewer*, die het sinds 2010 mogelijk maakt om in de aangelegde digitale bibliotheek van alle reeds gescande boeken gericht te zoeken naar woorden en zinsdelen. Een *gram* wordt gedefinieerd als de hoeveelheid karakters die niet door een spatie onderbroken worden en de "N" geeft aan uit hoeveel van deze "*grams*" een zoekopdracht

[320] Een "Ngram" is (in ons onderzoek) een woord of een combinatie van woorden. De "N" geeft aan hoeveel woorden er gecombineerd worden, tot een maximum van 5 woorden.
[321] https://books.google.com/ngrams/.
[322] Xalabarder 2014.
[323] https://books.google.com/ngrams
[324] Xalabarder 2014.

bestaat.[325] Als er alleen naar woorden wordt gezocht, zoals wij doen, dan gaat het om de hoeveelheid woorden die in een zoekopdracht gebruikt wordt. Het woord “regeldruk” is bijvoorbeeld een *1gram*, “onnodige regels” zijn een *2gram* en “er zijn te veel regels” een *5gram*. De maximale woordcombinatie van de door *Google Books* beschikbaar gestelde viewer is 5 (*5gram*). Deze tool is gratis. Hij stelt ons in staat te onderzoeken hoe vaak de gevraagde *Ngram*, grofweg de laatste vijfhonderd jaar, telkens per jaar, relatief[326] voorkomt. Dat wil zeggen hoe vaak een *Ngram* ten aanzien van alle vergelijkbare *Ngrams*[327] van de doorzochte corpus, gebruikt is. Hiervan toont het programma een grafiek met per jaar de waarden in procenten. Verder zijn er verwijzingen naar de literatuur waarin de *Ngrams* te vinden zijn.

Als voorbeeld geven wij de resultaten weer van de woordcombinatie *regulatory burden* (vertaling van het Nederlandse woord regeldruk) in de Amerikaanse corpus tussen 1919 en 2019 (Grafiek 4.1). Bij het jaartal 1993 wordt aangegeven dat de relatieve frequentie waarin de woordcombinatie *regulatory burden* voorkomt 0,0000512681% bedraagt.

Grafiek 4.1: Relatief gebruik woordcombinatie regulatory burden

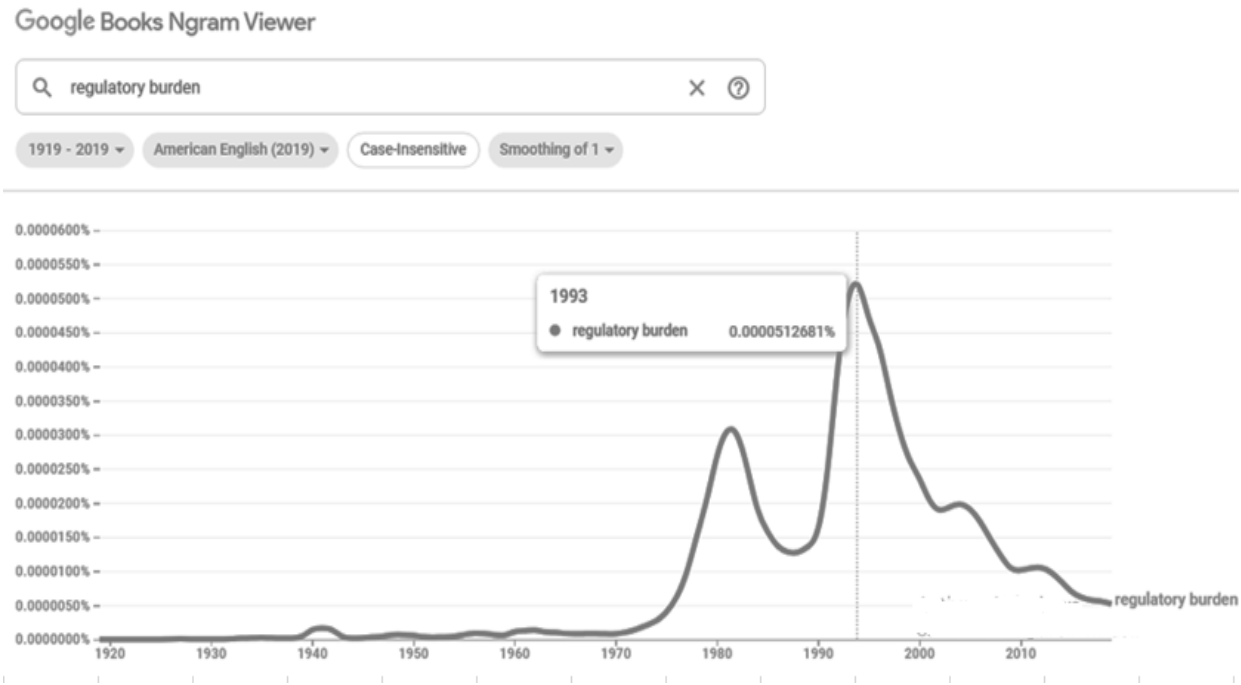

[325] Michel et al. 2011.

[326] Het aantal boeken groeit met het verloop van de tijd. De data werd daarom genormaliseerd. Het gaat hier om de relatieve frequentie. Dit is de frequentie waarin een *Ngram* in een bepaald jaar, in een bepaalde corpus, voorkomt in relatie tot alle (vergelijkbare) Ngrams, in dat jaar, in die corpus.

[327] N heeft in deze vergelijking een zelfde waarde.

Michel et al. [328] geeft aan dat, toen de *Google Books* dataset in 2009 beschikbaar kwam, ongeveer 15 miljoen boeken waren gescand, meer dan 15 % van de naar schatting 129 miljoen boeken die sinds de boekdrukkunst zijn gepubliceerd. Hiervan werden er 5.195.769 geselecteerd voor het gebruik als corpus voor de *Ngram viewer*. Dit was bijna 4 % van alle boeken die sinds 1500 gepubliceerd zijn. Het corpus bestond uit meer dan 500 miljard woorden.[329] Dit corpus was onderverdeeld in boeken die in het Engels, Chinees, Frans, Duits, en Hebreeuws waren uitgegeven. Daarbij is Engels weer onderverdeeld in een "Amerikaans Engels" en een "Brits" corpus. De verbeterde versie die in 2012 beschikbaar kwam bevatte meer dan 8 miljoen boeken[330] met meer dan 500 miljard woorden in het Engels. Ook werden er Spaanse, Italiaanse en Russische corpora opgenomen.[331] In 2019, bij het 15 jarig bestaan van het project waren er al meer dan 40 miljoen boeken gescand. In 2020 stelde Google op basis van de nieuwe inhoud een derde verbeterde versie van de *Ngram viewer* beschikbaar. Een Nederlandse corpus is (nog) niet met de *Ngram viewer* van Google te onderzoeken.

Michel et al. zagen in 2011, in het gebruik van de *Ngram viewer*, nieuwe onderzoeksmogelijkheden om menselijk gedrag en culturele trends te onderzoeken door middel van kwantitatieve analyse van de digitale teksten van *Google Books*. In hun artikel noemden zij deze vorm van onderzoek *Culturomics* waarbij het o.a. gaat om het ontdekken van patronen in het gebruik van taal in de tijd.[332] Om culturele veranderingen in een historische lange termijn perspectief beter te begrijpen werden er sinds de introductie van GNV al tientallen onderzoeken gedaan binnen de verschillende disciplines van de geesteswetenschappen.[333] Zo werden met GNV ook onderzoeken gedaan naar psychologische thema's zoals verschillen in sexe[334], expressie van emoties[335], persoonlijkheid[336] en cognitie[337]. Hiernaast had Greenfield interesse in het thema individualiteit en collectivisme.[338] Twenge, Campbell en Gentile ont-

[328] Michel et al. 2011.
[329] Zie voor deze cijfers: Michel et al. 2011; Pechenick 2015.
[330] Lin et al. 2012.
[331] Pechenick 2015.
[332] Michel and Aiden hielpen bij het creëren van de *Google Ngram Viewer* welke N-grams gebruikt om de *Google Books digital library* op culturele patronen in taal gedurende een bepaalde tijd te analyseren.
[333] Younes & Reips 2019.
[334] Motschenbacher & Roivainen 2020; Ye et al. 2018; Del Giudice 2012; Twenge, Campbell & Gentile 2012b.
[335] Morin & Acerbi 2017; Bentley et al. 2014; Acerbi et al. 2013; Mohammad 2012.
[336] Motschenbacher & Roivainen 2020; Roivainen 2015; Roivainen 2013.
[337] Ellis, Wiseman & Jenkins 2015; Hills & Adelman 2015; Virues-Ortega & Pear 2015.
[338] Greenfield 2013.

dekten een toename in de frequentie van individualistische termen en zinsdelen in de Amerikaanse corpus.[339] Andere onderzoekers[340] zagen in Amerika de frequentie van morele termen afnemen terwijl weer anderen[341] het relatieve gebruik van scheldwoorden juist zag stijgen. Een toename aan individualiteit werd eveneens waargenomen in andere corpora dan de Amerikaanse.[342] Kwantitatief onderzoek met de *Ngram viewer* wordt door wetenschappers steeds meer geaccepteerd[343] hoewel er ook kritiek klinkt.

Twenge, Campbell en Gentile gaven in 2012 aan dat taalgebruik in boeken, zoals gedocumenteerd in de *Google Books* dataset, culturele veranderingen kunnen weerspiegelen en wel op tenminste drie manieren

(1) Taalgebruik in boeken weerspiegelt op individueel niveau de standpunten van auteurs ten opzichte van veranderingen in waarden en attitudes van een invloedrijk deel van de samenleving.

(2) Vervolgens reflecteert taalgebruik op groepsniveau de markt gestuurde beoordeling van wat mensen willen lezen.

(3) Taalgebruik kan vervolgens een microkosmos vormen van het taalgebruik van de mensen die in die tijd leven.[344] Als zodanig lijkt de *Ngram viewer* een interessante manier om het "discours" binnen een bepaalde tijdsperiode te bestuderen. Wij concentreren ons in dit hoofdstuk in het bijzonder op de wijze waarop taalgebruik ten aanzien van regeldruk zich in de tijd heeft ontwikkeld.

4.1.2 Toepassing Ngram viewer op het domein regeldruk

Voor de bestudering van de historische ontwikkeling van een tweeledig discours ten aanzien van regeldruk konden we helaas geen gebruik maken van een *Ngram viewer* database die specifiek gericht is op de Nederlandse situatie.[345] Deze omstandigheid leidde ons tot de keuze

[339] Twenge, Campbell & Gentile 2012a; Twenge, Campbell & Gentile 2013.
[340] Kesebir & Kesebir 2012.
[341] Twenge, Van Landingham & Campbell 2017.
[342] Younes & Reips 2019.
[343] Zie voor een overzicht van Google *Ngram* onderzoek tussen 2010 en 2018, Younes & Reips 2019, Tabel A in Appendix S1.
[344] Twenge, Campbell & Gentile 2012a.
[345] *Ngram viewer* van *Google Books* bevat geen Nederlands bestand.

voor een ander land. We kozen voor de bestudering van het Amerikaanse *Ngram viewer* bestand.[346] Er zijn voor ons vier redenen om de Amerikaanse corpus van 2020 te gebruiken.

Ten eerste is het Amerikaanse bestand de grootste in omvang. De versie uit 2009 bevatte al 131 miljard woorden[347] en dit is in de versie van 2012 en 2020 alleen nog maar toegenomen.

Ten tweede leek in dit corpus, na een kleine exploratieve test met de Ngram viewer, meer emoties met betrekking tot regels door te klinken dan in het Duitse corpus. Zo kenden de verschillende emotionele krachttermen met betrekking tot regels nauwelijks een equivalent in het Duitse corpus. Het Duitse corpus lijkt zich minder emotioneel uit te laten over regels terwijl op de diverse fora op het internet andere indrukken opgedaan kunnen worden. Er is onderzoek nodig om dit met meer zekerheid vast te kunnen stellen maar wat de Amerikaanse corpus betreft wordt deze constatering ondersteund door Nunberg die zegt "*a growing acceptance of shocking language in more public and formal settings*" in Amerika waar te nemen.[348]

Ten derde, zijn de onderzoeken waarop ons trendonderzoek steunt veelal in de Verenigde Staten uitgevoerd. De theorieën die hieruit voortkomen zijn ook oorspronkelijk in de Amerikaanse literatuur beschreven. Cropanzano, Epstein, Tyler en Lind deden hun voornaamste bevindingen in de Amerikaanse samenleving. Alhoewel hun theorieën een algemene werking claimen lijkt de werking in de Amerikaanse samenleving de meest oorspronkelijke.

Ten vierde, met de keuze voor de Engels Amerikaanse literatuur verliezen we in geen enkel opzicht de verbinding met het Nederlands denken over regeldruk. Integendeel, in een interessante reflectie op het verschijnsel regeldruk besteden Van Gestel en Hertogh[349] uitgebreid aandacht aan de wijze waarop regeldruk in de Verenigde Staten wordt benaderd. Zij vergelijken dit met de ontwikkelingen ten aanzien van regeldruk in Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, en de Europese Unie. De beschrijvingen van Van Gestel en Hertogh vormen daarom de vierde reden om voor de analyse van de Amerikaanse literatuur te kiezen.

---

[346] Met het Amerikaanse *Ngram viewer* bestand bedoelen wij de gescande literatuur die in de Verenigde Staten werd uitgegeven.

[347] Brysbaert, Keuleers & New 2011.

[348] Deggans 2010. Zie voor de toename van scheldwoorden in de Amerikaanse corpus: Twenge, Van Landingham & Campbell 2017.

[349] Van Gestel & Hertogh 2006.

4.1.3 Aandacht voor regeldruk in de Verenigde Staten

Zoals hierboven aangegeven analyseren Van Gestel en Hertogh de aandacht voor regeldruk in de Amerikaanse literatuur. Hieronder geven wij daar een korte samenvatting van. Beide onderzoekers gebruiken in hun beschrijving termen die wij als kenmerkend beschouwen voor het regeldrukdiscours en daarom tussen haakjes weergeven. Deze termen spelen een rol bij onze selectie van regeldruktermen. We komen hier in subsectie 4.1.5 en sectie 4.2 op terug.

Van Gestel en Hertogh beschrijven hoe er door de snelle toename van federale wet en regelgeving op het terrein van de volksgezondheid, veiligheid en het milieu, er in de Verenigde Staten (VS) sinds het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw veel aandacht voor deregulering (*deregulation*) en hervorming van de regelgeving (*regulatory reform*) is. Bij de pogingen om de druk aan regels terug te dringen stond steeds een kosten-batenanalyse centraal. Het ging hierbij om: "*achieving a proper balance between cost, both in terms of dollars and of government intrusiveness, and benefits."*[350] Regeldruk wordt derhalve in de VS vooral gezien als een belangenafweging tussen voor- en nadelen van regelgeving en kan daardoor worden geassocieerd met een rationeel regeldrukdiscours.[351]

In 1980 vormde deregulering een belangrijk onderdeel van het verkiezingsprogramma van President Reagan. Er kwam in die tijd veel aandacht voor de bestrijding van de aanwas aan regels (*overregulation*) en "de toegang tot het recht" (*regulatory access*). Eenmaal gekozen, vaardigde hij in 1981 de *Executive Order 12291* uit, wat als een mijlpaal wordt beschouwd in de ontwikkeling van *regulatory reform*. De wetgever werd hierdoor verplicht om bij elke nieuwe wet en regelgeving eerst een kosten-batenanalyse te maken. Deze analyse moest ter goedkeuring aan het *Office of Management and Budget* worden voorgelegd. Later vervangt President Clinton deze maatregel door een hierop sterk gelijkende maatregel. Om deregulering te bewerkstelligen en regeldruk voor het bedrijfsleven te verlichten zijn er sinds de jaren tachtig een groot aantal federale wetten ingevoerd.

Halverwege de jaren negentig staat regeldruk (regeldruk wordt in Amerika *regulatory burden*(*s*)) of *regulatory pressure*(*s*) [352] genoemd) nog volop in de belangstelling. De aandacht gaat dan niet alleen uit naar overregulering, maar ook naar de veranderende aard van regels.

---

[350] Garcia 2001, zoals beschreven in Van Gestel & Hertogh 2006.

[351] Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld.

[352] In de Engelse versie van hun rapportage gebruiken zij ook de term regulatory pressure. Titel van deze Engelse versie: "*What is regulatory Pressure?*"

Wetgeving is ambitieuzer, complexer en internationaler geworden dan in de voorafgaande jaren. In 1994 vormde regeldruk opnieuw een belangrijk Republikeins thema bij de verkiezingen, dit maal voor het *Congress*. De republikeinen weten de meerderheid in zowel de *Senate* als het *House of representatives* te behalen waarna er bij nieuwe wet en regelgeving op grote schaal kosten-batenanalyses en risicoanalyses verplicht werden gesteld. De (politieke) belangstelling voor deregulering en regeldruk neemt aan het eind van de jaren negentig af.

Regeldrukdiscours is vooral een instrumenteel-rationeel discours

Het Amerikaanse regeldrukdiscours gaat vooral over administratieve lasten (*administrative burden*(*s*)) en over de kosten en baten van regulering. Bij de kosten-batenanalyses gaat het om het geheel aan kosten (*regulatory costs* of *compliance costs*). Dit zijn meer specifiek (1) kosten die een bedrijf moet maken voor de naleving van regelgeving (*direct regulatory compliance costs*), (2) kosten voor juridisch bijstand (*legal services costs*), (3) kosten voor administratieve handelingen (*accountability costs*) en (4) kosten ten gevolge van een verlies aan productieve uren omdat deze tijd moet worden besteed aan het naleven van regelgeving (*opportunity costs*). De sterke focus op kosten-batenanalyses geeft aan dat het regeldrukdiscours voornamelijk over instrumentele belangen gaat.[353] Instrumentele belangen associeerden wij eerder met een voorkeur voor rationele verwerking[354] zodat het Amerikaanse regeldruk discours vooral een instrumenteel-rationeel discours lijkt te zijn.

Bijval en Kritiek

De vooral economische benadering van regeldruk heeft in de VS naast bijval ook veel kritiek gekregen. In het rationele regeldrukdiscours spelen politieke tegenstellingen een belangrijke rol. Wetenschappelijke onderzoekers verbonden aan het *AEI Brookings Joint Center for Regulatory Studies* (rechtseconomische oriëntatie) en het *Center for Progressive Reform* (rechtswetenschappelijke oriëntatie) kruisen de degens over een juiste aanpak van regeldruk. Critici van de economische benadering zien het terugdringen van het aantal regels als een te eenvoudige oplossing voor een complex probleem en zij richten hun pijlen vooral op het instru-

[353] Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld.

[354] Zie 2.5.

ment van de kosten-batenanalyse. Ondanks een omvangrijke rechtseconomische "*body of literature*" waarin uiteenlopende economische technieken werden ontwikkeld om de "*regulatory costs*" te berekenen is er geen wetenschappelijke consensus over de juiste methoden en technieken voor deze analyses.

Zo twijfelen critici eraan of in de kosten-batenramingen wel alle relevante kosten worden meegewogen. Naast objectieve kosten uitgedrukt in "harde" cijfers, hebben veel kosten ook een belangrijke subjectieve kant. Daarom pleiten zij ervoor om, bijvoorbeeld op het terrein van milieuwetgeving, niet alleen oog te hebben voor de economische kosten maar ook nadrukkelijk aandacht te besteden aan de meer subjectieve gevolgen, zoals het welzijn van mensen (*social welfare*).

Verder vragen critici meer aandacht bij de kosten-batenanalyses voor het onderscheid tussen grote en kleine bedrijven, daar grote bedrijven beter toegerust lijken om met grote hoeveelheden wetgeving om te gaan dan kleine bedrijven. Ook pleiten zij ervoor om in de analyses niet alleen mee te wegen of een individuele wet regeldruk veroorzaakt maar ook te kijken of het gehele regelcomplex niet voor regeldruk zorgt (*system burdens*).[355] Belangrijk in dit betoog is dat de som van efficiënte individuele regels een inefficiënt regelsysteem op kan leveren. Individuele regels worden dan niet of nauwelijks nageleefd. ".. *doubling the number of rules may more than double the efforts needed to ensure compliance.*"[356] Niet nakoming tast op zijn beurt de legitimiteit van de regelgever aan.

Overeenkomsten tussen de VS en Nederland

Het regeldrukdiscours in de VS wordt dus, net als het Nederlandse, vooral gekenmerkt door een rationele (instrumentele) benadering gebaseerd op kosten-batenanalyses van regels. Althans, het gaat hier om een discours dat vanuit de overheid en daartoe verhoudende instituten wordt geëntameerd. Het gaat in het geschetste overzicht van de Amerikaanse regeldrukliteratuur vooral om federale wetgeving. Er lijkt ook in de VS weinig aandacht voor de beleving van regeldruk[357] (gepercipieerde regeldruk) waardoor de literatuur geen zicht biedt op een ervaringsgericht discours. Wel constateren Van Gestel en Hertogh, parallel aan het regeldruk-

[355] Ruhl & Salzman 2003, zoals beschreven in Van Gestel & Hertogh 2006, p. 75.
[356] Ruhl & Salzman 2003, zoals beschreven in Van Gestel & Hertogh 2006, p. 75.
[357] Evenals in Nederland, zie Van Gestel & Hertogh 2006.

discours, maar zonder duidelijke dwarsverbanden, een rechtssociologisch discours (*legal consciousness*) over de wijze waarop mensen wet en regelgeving maatschappelijk beleven.[358] Volgens Van Gestel en Hertogh kon alleen dit in Amerika (VS) ontwikkelde concept van *legal consciousnes* een bijdrage leveren om regeldrukervaringen te verklaren. Zij verwezen hierbij naar het onderzoek van Ewick & Silbey[359], dat zij als het meest uitgewerkte en meest invloedrijke onderzoek binnen de *legal consciousness* literatuur beschouwden.[360]

Interessant is dat Silbey in 2005 zelf terugblikt op haar gemeenschappelijk onderzoek met Ewick uit 1998. Zij geeft eerst aan wat het oorspronkelijke *Legal Consciousness* concept behelst en schetst daarna de breuk die in die denkrichting optreedt. Het oorspronkelijke concept valt uiteen in meerdere denkrichtingen waarbij één daarvan aansluiting zocht bij de procedurele rechtvaardigheidsliteratuur.[361] Vervolgens beschrijft Silbey de poging die ze samen met Ewick in hun onderzoek uit 1998[362] onderneemt om de verschillende denkrichtingen weer met elkaar te verzoenen. Zij ontwerpen in dat onderzoek daarom twee verschillende routes voor de analyse van de subjectieve beleving van regels. Langs de ene zou de *beleving van regels* onderzocht kunnen worden door verdere analyse van het rechtsbewustzijn op de oorspronkelijke wijze van het concept[363] en langs de andere wordt de *beleving van regels* geëxploreerd aan de hand van relationele (sociaal-emotionele) belangen die mensen koesteren. Uit het onderzoek blijkt dat mensen bij het waarderen van regels in belangrijke mate hechten aan relationele belangen. Het hebben van een *stem* en het *vertrouwen* in de onpartijdige autoriteit, die hun belangen eerlijk en met respect zal wegen[364], zou hierbij een belangrijke rol spelen.

4.1.4 Traceren van verschillende regeldrukdiscoursen met PCA

De vraag is nu, op welke wijze kan de Ngram viewer worden gebruikt om in de Amerikaanse corpus een rationeel (instrumenteel) en een ervaringsgericht (sociaal-emotioneel) discours te onderscheiden? We veronderstellen dat als er inderdaad sprake is van twee verschillende discoursen, dit met behulp van de *Ngram viewer* als volgt in drie stappen te onderzoeken is.

---

358 Van Gestel & Hertogh 2006, p. 10.
359 Ewick & Silbey 1998.
360 Van Gestel & Hertogh 2006.
361 Silbey (Silbey 2005, p. 337) noemt hier aansluiting bij de procedurele rechtvaardigheidsopvattingen van Casper et al. 1988; Lind & Tyler 1988; MacCoun & Tyler 1988; Tyler 1990; Tyler et al. 1997; Tyler & Huo 2002.
362 Silbey 2005.
363 Het oorspronkelijk concept gaat uit van participatie in de constructie van schema's van het begrip recht.
364 Silbey 2005, p. 337.

(1) We identificeren potentieel rationele en ervaringsgerichte uitdrukkingen ten aanzien van regels en regeldruk.

(2) We registreren de frequentie van het relatieve gebruik van de uitdrukkingen per onderzocht jaar.

(3) Vervolgens gaan we na (A) of de relatieve frequenties van de instrumentele uitdrukkingen in de tijd samenhangen, (B) of de relatieve frequenties van de ervaringsgerichte uitdrukkingen in de tijd samenhangen en (C) of de relatieve frequenties van de instrumentele uitdrukkingen en de relatieve frequenties van de ervaringsgerichte uitdrukkingen juist niet in de tijd samenhangen.

Op deze wijze kan worden vastgesteld dat er sprake is van twee verschillende discoursen. De toepassing van Principale Componenten Analyse (PCA) lijkt hierbij een zeer geschikte methode om aan te tonen dat rationele uitdrukkingen en ervaringsgerichte uitdrukkingen inderdaad tot verschillende dimensies te reduceren zijn. PCA wordt gebruikt om een grote hoeveelheid data te reduceren tot een aantal te interpreteren dimensies. In de analyse worden de onderliggende patronen en correlaties (constructen) tussen de verschillende variabelen onderzocht en worden de variabelen die in een zelfde patroon samenhangen bij elkaar geplaatst.[365] Deze samenhangende patronen worden componenten genoemd. In het huidige onderzoek verwachten we een *rationele component* en een *ervaringsgerichte component* te traceren waarbij de componenten ieder naar een verschillend discours over regeldruk verwijzen, ieder hun eigen uitdrukkingen bevatten, ieder een eigen ontwikkeling over tijd heeft en ieder een eigen verklarend mechanisme bezit. Een cruciaal aspect hierbij is natuurlijk de selectie van de uitdrukkingen die verder zullen worden geanalyseerd.

4.1.5 De wijze van selectie van regeldrukuitdrukkingen

We beginnen deze subsectie met een anekdote die wellicht nieuw licht kan werpen op het ervaren van regeldruk. Zo troffen bewakers in augustus 2017[366] in rode graffiti de tekst *fuck law* aan op het Lincoln Memorial en dat werd groot nieuws[367] in de VS. Dit monument, ter ere van Abraham Lincoln[368], symboliseert niet alleen het Amerikaanse motto, *E Pluribus Unum*, de

[365] Field 2018.
[366] De graffiti werd op 15 augustus 2017 ontdekt.
[367] Het nieuws werd door alle grote nieuwszenders (Reuters, CNN, ABCnews, Washington Post, Foxnews, CBSnews) gebracht en verspreidde zich naar verschillende buitenlandse nieuwsmedia.
[368] 16e president van de VS (1861-1865).

eenheid van het land, maar ook de principes die Lincoln tijdens zijn leven uitdroeg zoals vrijheid, rechtvaardigheid, recht, eenheid, broederschap en liefdadigheid.[369] Hoe kon iemand dit monument met deze verwensing bekladden?

Het lijkt hier op het eerste oog te gaan om een ervaringsgerichte uitdrukking ten aanzien van de omgang met regels. Het gaat hier immers, naar alle waarschijnlijkheid, om een intuïtieve en emotionele uiting, die karakteristiek is voor wat in CEST als ervaringsgericht wordt omschreven. Deze uiting staat in contrast met een rationele uiting die gekenschetst wordt als analytisch, logisch en realiteitsgericht. In algemene zin verwachten we dat ervaringsgerichte mensen regels emotioneler kwalificeren dan rationele mensen. Soms zullen ze hun woede niet onder stoelen en banken steken. Hevig emotionele mensen zullen het in de Verenigde Staten bijvoorbeeld hebben over *fucking rules* of *damn laws*. Mensen met een rationele verwerkingsvoorkeur zullen het eerder over *compliance costs* of *unnecessary rules* hebben, aangezien beide termen eerder met een vorm van calculatie geassocieerd kunnen worden dan met emotionele geladenheid.

We gaan er dan ook vanuit dat mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren hun ongenoegen over regels verschillend onder woorden brengen. Daartoe proberen we in eerste instantie een aantal woorden of woordcombinaties te identificeren die uitdrukking geven aan rationele en ervaringsgerichte omgang met regels.

Wij willen bij onze selectie van woordcombinaties in herinnering roepen dat ons onderzoek explorerend is en dat, voor zo ver wij weten, een vergelijkbaar onderzoek nog niet eerder is uitgevoerd. Wij kunnen ons daarom niet richten op eerdere selectiemethoden.

Wij kijken bij onze selectie naar:

(1) woordgebruik dat binnen het Amerikaanse debat wordt gebezigd (zoals weergegeven door Van Gestel en Hertogh en door ons tussen haakjes geplaatst) en dat kan worden geclassificeerd als rationeel-instrumenteel;

(2) klachten over regels die doorklinken in de wijze waarop regels worden gekwalificeerd. De kwalificaties *vague rules* en *unclear rules* duiden bijvoorbeeld op klachten ten aanzien van de duidelijkheid van regels;

(3) emotioneel geladen kwalificaties van regels, waarbij we er vanuit gaan dat mensen niet alleen over regels klagen maar dat ze regels ook zullen verwensen of zelfs vervloeken. We

[369] Deze thema's werden in het monument in teksten en afbeeldingen verwerkt.

zoeken hierbij naar een aantal emotionele kwalificaties en een aantal kwalificaties die woede uitdrukken (*fuck law*);

(4) het object van die kwalificaties: Wij vragen ons hierbij af of regeldruk alleen over regels (*rules*) gaat of dat mensen hun ongenoegen ook op reguleringen (*regulations*), of wetten (*laws*) richten. Als object kozen wij daarom steeds voor *rule*(*s*), *regulation*(*s*) en *law*(*s*).

We onderzoeken vervolgens de samenhang tussen deze uitdrukkingen op basis van analyse van de temporele fluctuaties in het voorkomen van de deze frequenties in de tijdsperiode van 1919-2019.

4.2 Methode

De drie cruciale aspecten van de methodiek van dit onderzoek zijn:

1) de selectie van uitdrukkingen ten aanzien van regeldruk (4.2.1),

2) het bepalen van de relatieve frequentie van de uitdrukkingen (4.2.2),

3) de rechtvaardiging van de statistische analyse (4.2.3).

4.2.1 Selectie van regeldrukuitdrukkingen

Zoals hierboven aangegeven selecteren wij de regeldruktermen op de volgende vier wijzen.

Selectie 1: Rationele regeldrukwoorden (op basis van literatuurstudie Van Gestel en Hertogh[370]).

Selectie 2: Klachten (over vormen van regels)

Selectie 3: Schelden (op vormen van regels)

Selectie 4: Object (vormen van regels).

De Ngram *viewer* van *Google Books* kan een woordcombinatie van uiterlijk vijf woorden (*5gram*) verwerken. We willen om statistische onzuiverheden te voorkomen regeldrukuitingen selecteren die steeds uit een zelfde hoeveelheid woorden bestaat. Dat wil dus zeggen dat we een keuze moeten maken tussen de vijf mogelijkheden die de *Ngram viewer* biedt met betrekking tot de hoeveelheid woorden die te combineren zijn. Wij kiezen voor uitdrukkingen die uit twee woorden bestaan (*2grams*). Dat doen we omdat onze 4 selectiewijzen hier aanleiding toe geven.

[370] Van Gestel & Hertogh 2006.

Ten aanzien van Selectie 1 constateren wij dat een groot aantal van de door van Gestel en Hertogh aangegeven kenmerkende regeldruktermen (die wij in het overzicht van de Amerikaanse literatuur tussen haakjes hebben geplaatst[371]) *2grams* zijn.

Ten aanzien van onze overige drie selectiewijzen onderzoeken wij woordcombinaties die (1) uit een kwalificatie van (2) een (vorm van) regel bestaat. Deze kwalificatie van (vormen van) regels laten zich eenvoudig in *2grams* vertalen. We krijgen dan woordcombinaties als *vague rules*, *silly laws* of *damned regulations*. Hieronder gaan we nader op de vier selectiewijzen in.

Selectie 1: Rationele regeldrukwoorden

We selecteren 12 uitdrukkingen[372] (*2grams*) die expliciet worden benoemd door Van Gestel en Hertogh. Wij hadden in de beschrijving van de aandacht voor regeldruk in de VS, woorden tussen haakjes geplaatst die naar regeldruk verwijzen en derhalve onderdeel zijn van een regeldrukdiscours.[373] Wij maken hieruit een selectie van 12 uitdrukkingen en beschouwen deze uitdrukkingen als kenmerken voor het rationele regeldrukdiscours. Bij het ontwikkelen van de data uit de Amerikaanse literatuur van *Google Books* viel het ons op dat de kenmerkende woorden zowel in enkelvoud als in meervoud voorkwamen. Wij gaan ervan uit dat het betreffende zelfstandig naamwoord in beide vormen kenmerkend is voor het rationele discours en wij nemen daarom bij de selectie beide vormen op. Wij hebben bij voorkeur de *2grams* geselecteerd die verwijzen naar wet en regelgeving.[374] Dit om de verwevenheid met talloze andere onderwerpen te reduceren. Zo heeft de 2gram *system burden*(*s*) een betekenis die ook buiten het regeldrukdiscours en vooral in de technische literatuur veelvuldig gebruikt wordt. Deze term beschouwen we daarom niet als kenmerkend voor het regeldrukdiscours.

We gaan ervan uit dat een regeldrukdiscours over regeldruk gaat en dat de termen die regeldruk beschrijven kenmerkend zijn. Eerst worden daarom die *2grams* in de analyse betrokken die Van Gestel en Hartogh als een vertaling van het woord “regeldruk” beschouwen

[371] Zie 4.1.3.

[372] Gezien de beperking van het aantal *2grams* dat in één factor analyse betrokken kan worden (ten aanzien van de 100 onderzochte jaren) willen wij er slechts 12 in de analyse betrekken.

[373] Zie 4.1.3.

[374] Bij de meeste geselecteerde *2grams* verwijst het woord “*regulatory*” naar wet- en regelgeving. Uitzonderingen op deze keuze vormen de termen “*administrative burden(s)*” en “*compliance cost(s*)”. Beide termen worden door auteurs expliciet als kenmerkend voor het regeldruk discours genoemd. Volgens de Oxford dictionaries betekent “compliance” bovendien (o.a.): *The state or fact of according with or meeting rules or standards*.

zoals *regulatory burden*(*s*) en *regulatory pressure*(*s*).[375] Verder geeft het overzicht aan dat regeldruk een reactie is op een grote toename van regels en begrepen moet worden in het kader van *deregulation*[376] en *regulatory reform(s)*. Bovendien geven Van Gestel en Hertogh aan dat het discours voornamelijk gaat over *administrative burden(s)*, *regulatory cost(s)* en *compliance cost(s)*. De 2gram *regulatory access* selecteren wij niet omdat het begrip "toegang tot het recht" weliswaar met regeldruk te maken heeft maar in de literatuur niet de kern vormt van het discours over regeldruk. De twaalf *2grams* die we derhalve selecteren zijn hieronder weergegeven in Tabel 4.1.

Tabel 4.1: Zes woordcombinaties en hun meervoud op basis van onderzoek Van Gestel en Hertogh

Instrumenteel discours kenmerkende *2grams*
regulatory reform en *regulatory reforms*
regulatory burden en *regulatory burdens*
regulatory pressure en *regulatory pressures*
administrative burden en *administrative burdens*
regulatory cost en *regulatory costs*
compliance cost en *compliance costs*

Wij constateren dat deze zes woordcombinaties en hun meervoud kenmerkend zijn voor het rationele (instrumentele) regeldrukdiscours, zoals Van Gestel en Hertogh dit hebben beschreven.

Selectie 2: Klagen over regels

In Hoofdstuk 2 gaven we aan dat er veel wordt geklaagd over regels. Deze klachten zullen doorklinken in de wijze waarop mensen regels kwalificeren. Mensen hebben het bijvoorbeeld over *vage regels* of *onduidelijke regels* als zij regels vaag vinden. Wij onderzoeken daarom waarover mensen bij hun omgang met regels zoal klagen en vertalen zeven klachten in kwalificaties (van de regels waarmee zij omgaan). Van iedere klacht selecteren wij steeds twee kwalificaties die uitdrukking geven aan de betreffende klacht. Iedere klacht werd of direct in het Engelse vertaald[377] of eerst in een synoniem omgezet[378] en daarna vertaald in het Engels.

[375] In de Engelse vertaling van het rapport gebruiken Van Gestel & Hertogh ook het woord "*regulatory pressure*". Zie o.a. de titel van de vertaling "*What is regulatory pressure*?"
[376] Deze term nemen wij niet op in de analyse aangezien dit een *1gram* is.
[377] Vertaald met *Google Translate*. https://translate.google.com/?hl=nl
[378] Synoniemen.net: https://synoniemen.net/

We zetten hieronder de door ons geselecteerde kwalificaties steeds tussen haakjes achter de betreffende klacht. Wij verwachten dat een aantal van de kwalificaties deel uitmaken van het rationele (instrumentele) regeldrukdiscours. Maar we houden er ook rekening mee dat een ander aantal kwalificaties deel uitmaken van een ervaringsgericht regeldrukdiscours.

Bij het ervaren van regeldruk hebben mensen de veel voorkomend zeven klachten:

(1) het nut en noodzaak van regels[379] (*unnessasary rules, useless rules*),

(2) de toename aan wet en regelgeving[380] (*increased rules, excessive rules*),

(3) de vaagheid van regels[381] (*vague rules, unclear rules*),

(4) de tegenstrijdigheid van regels[382] (*ambiguous rules, conflicting rules*),

(5) de irritatie die regels opwekken[383] (*annoying rules, offensive rules*),

(6) de (psychische) druk die regels veroorzaken[384] (*intrusive rules, oppressive rules*)

(7) en over de verstikkende werking van regels[385] (*stifling rules, suffocating rules*).

Selectie 3: Schelden op regels

Wij verwachten dat het ervaringsgerichte regeldrukdiscours meer emotioneel geladen zal zijn dan het rationele regeldrukdiscours. Regels kunnen emoties of zelfs woede opwekken. Mensen kunnen in zo'n situatie gaan schelden of verwensen. Scheldwoorden en verwensingen zijn taboewoorden. Deze woorden zijn gerelateerd aan aspecten van een cultuur die als *heilig* worden beschouwd en worden vaak als onbehoorlijk en grof ervaren.[386] Ze hebben echter een sterke emotionele lading.[387] Mensen gebruiken taboewoorden om emoties te communiceren.[388] Ze worden vooral geuit bij negatieve emoties zoals frustratie en woede.[389] Deze woorden kunnen sterk verbonden zijn met een tijdsperiode maar ook stabiel zijn en over langere

---

379 Van Gestel & Hertogh 2006, pp. 12-15; Vergeer 2017.
380 Van Gestel & Hertogh 2006, pp. 12-15; Vergeer 2017.
381 Van Gestel & Hertogh 2006, pp. 12-15; Rapport commissie vertrouwensbenadering bedrijven 2013.
382 Van Gestel & Hertogh 2006, pp. 12-15.
383 Zie subsectie 1.3.2.
384 Zie sectie 2.2.
385 Deze kwalificatie wordt o.a. gebruikt in Budding et al. 2019; Van Dijk 2018; Trappenburg 2011. Deze term komt veel voor op de diverse fora op internet (bijvoorbeeld https://www.erasmuscentrumzorgbestuur.nl/action/news/item/94/pauline-meurs-verstikkende-regels/https//www.grapefish.online) of https://www.xperthractueel.nl/strategisch-personeelsbeleid/zorginstelling-philadelphia-weg-met-verstikkende-regels/) of in krantenberichten (bijvoorbeeld: https://www.trouw.nl/nieuws/teveel-aan-regels-en-protocollen-is-verstikkend-voor-hulpverleners~b449c61a/ of https://www.ad.nl/alphen/de-regels-zijn-verstikkend-stikstof-niet-aldus-henk-de-vree-van-pvv-over-het-stikstofbeleid~adef3180/).
386 Norrick 2012; Beers-Fägersten 2012.
387 De Klerk 1992.
388 Sterkenburg 2008; Jay & Janschewitz 2008.
389 Pinker 2007; Jay & Janschewitz 2008; Jay 2009; Fry 2011.

tijd worden gebruikt. Taboewoorden kunnen bijvoorbeeld verwijzen naar religie (*damn rules*), gezondheid[390], seks (*fucking rules*) en lichamelijke afscheidingen (*bullshit rules*).[391] Maar ze kunnen ook *op de man spelen* (in ons geval *op de regel spelen*) en gericht zijn op kwetsen, beledigen en kleineren (*stupid rules, silly rules*).

Pennebaker heeft een techniek ontwikkeld (*Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC))[392] om de woorden die mensen gebruiken te kunnen duiden. Hiervoor heeft hij veelvoorkomende woorden ingedeeld in 125 categorieën. Wij selecteren uit de categorieën *affect*, *anger* en *swear* van de *LIWC dictionary* acht kwalificaties die (hevige) emotie uitdrukken. Op deze wijze selecteren wij de volgende *2grams*:
Emotionele kwalificaties: *stupid rules, silly rules, crazy rules, weird rules, damn rules, damned rules, fucking rules* en *bullshit rules*.

Selectie 4: Regeldrukobject
Zoals we in 4.1.3 aangaven gaat het Amerikaanse regeldruk discours voornamelijk over federale wet- en regelgeving (*federal laws and regulations*). Dit suggereert dat mensen in het rationele discours vooral zullen klagen over *laws* en *regulations*. We onderzoeken of het binnen het rationele regeldruk discours inderdaad voornamelijk over *laws* en r*egulations* gaat, of dat de klachten zich ook op het ruimere begrip *rules* richten? De door ons hierboven geselecteerde kwalificaties worden daarom steeds verbonden met de woorden *rules, rule, regulations, regulation, laws* en *law*. Het resultaat van onze selectie wordt hieronder in Tabel 4.2. weergegeven.

[390] Scheldwoorden verwijzend naar ziekten komt vooral in Nederland voor zie Oudenhoven et al. 2008.
[391] Napoli & Hoeksema 2009.
[392] Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker, Booth & Francis 2007; Pennebaker, Booth, Boyd & Francis 2015. In Hoofdstuk 7 wordt deze techniek beschreven.

Tabel 4.2: 144 geselecteerde regeldruk woordcombinaties (2grams)

Regeldruktermen	regulatory reform	regulatory reform	regulatory burdens	regulatory burden	regulatory cost	regulatory costs
Van Gestel en Hertogh	regulatory pressur	regulatory pressu	administrative burdens	administrative burden	compliance costs	compliance cost
Klachten over regels						
Nut en noodzaak	*unnessasary rules*	*unnessasary rule*	*unnessasary regulations*	*unnessasary regulation*	*unnessasary laws*	*unnessasary law*
	useless rules	*useless rule*	*useless regulations*	*useless regulation*	*useless laws*	*useless law*
Toename regels	*increased rules*	*increased rule*	*increased regulations*	*increased regulation*	*increased laws*	*increased law*
	excessive rules	*excessive rule*	*excessive regulations*	*excessive regulation*	*excessive laws*	*excessive law*
Vaagheid	*unclear rules*	*unclear rule*	*unclear regulations*	*unclear regulation*	*unclear laws*	*unclear law*
	vague rules	*vague rule*	*vague regulations*	*vague regulation*	*vague laws*	*vague law*
Tegenstrijdigheid	*ambiguous rules*	*ambiguous rule*	*ambiguous regulations*	*ambiguous regulation*	*ambiguous laws*	*ambiguous law*
	conflicting rules	*conflicting rule*	*conflicting regulations*	*conflicting regulation*	*conflicting laws*	*conflicting law*
Irritatie	*annoying rules*	*annoying rule*	*annoying regulations*	*annoying regulation*	*annoying laws*	*annoying law*
	offensive rules	*offensive rule*	*offensive regulations*	*offensive regulation*	*offensive laws*	*offensive law*
Druk van regels	*intrusive rules*	*intrusive rule*	*intrusive regulations*	*intrusive regulation*	*intrusive laws*	*intrusive law*
	oppressive rules	*oppressive rule*	*oppressive regulations*	*oppressive regulation*	*oppressive laws*	*oppressive law*
Verstikking	*stifling rules*	*stifling rule*	*stifling regulations*	*stifling regulation*	*stifling laws*	*stifling law*
	suffocating rules	*suffocating rule*	*suffocating regulations*	*suffocating regulation*	*suffocating laws*	*suffocating law**
Emotiewoorden						
Emotie (*affect*)	*stupid rules*	*stupid rule*	*stupid regulations*	*stupid regulation*	*stupid laws*	*stupid law*
en woede (anger)	*silly rules*	*silly rule*	*silly regulations*	*silly regulation*	*silly laws*	*silly law*
	crazy rules	*crazy rule*	*crazy regulations*	*crazy regulation*	*crazy laws*	*crazy law*
	weird rules	*weird rule*	*weird regulations*	*weird regulation**	*weird laws*	*weird law*
	damn rules	*damn rule*	*damn regulations*	*damn regulation**	*damn laws*	*damn law*
	damned rules	*damned rule*	*damned regulations*	*damned regulation**	*damned laws*	*damned law*
	fucking rules	*fucking rule*	*fucking regulations**	*fucking regulation**	*fucking laws*	*fucking law*
	bullshit rules	*bullshit rule*	*bullshit regulations*	*bullshit regulation**	*bullshit laws*	*bullshit law*

* onderstreepte kwalificaties komen niet voldoende voor in de Amerikaanse corpus van Google Books

Natuurlijk is de lijst van regeldruk woordcombinaties verder uit te breiden. Onze studie heeft echter een explorerend karakter en we willen (eerst) onderzoeken of de 144 geselecteerde regeldruk woordcombinaties ons voldoende kunnen leren over de wijze waarop regeldruk wordt ervaren. Op basis van de boven omschreven vier selectiemethoden komen we tot de in Tabel 4.2 weergegeven selectie van 144 *2grams* waarvan er 137 ook daadwerkelijk in de Amerikaanse corpus van *Google Books* voorkwamen.

4.2.2 Het bepalen van de frequentie van de uitdrukkingen

De relatieve frequentie van het gebruik van de 137 uitdrukkingen (Tabel 4.2) over de periode 1919 – 2019, kunnen ons leren hoe de gebruikers uitdrukking geven aan het ervaren van regeldruk. Voor ieder van de uitdrukkingen bepaalden we de relatieve frequentie aan de hand de *Google Ngram viewer*. We hebben deze relatieve frequenties in een SPSS bestand gedocumenteerd, en vervolgens verder geanalyseerd.

4.2.3 De rechtvaardiging van de statistische analyse

Zoals wij in 4.1.4 aangaven wordt de *Principal Component Analysis* (PCA) gebruikt om een grote hoeveelheid data te reduceren tot een aantal te interpreteren dimensies. PCA onderzoekt de onderliggende patronen en correlaties (constructen) tussen de 137 regeldruk woordcombinaties en plaatst de woordcombinaties die in een zelfde patroon samenhangen bij elkaar (in een component of dimensie). Voor zover wij weten werd data van GNV nog niet met PCA onderzocht. Wij gebruiken deze analyse daarom exploratief. Met deze multivariate statistische techniek onderzoeken wij (1) of de regeldruk woordcombinaties in de onderzochte periode in dimensies samenhangen en (2) of deze dimensies te interpreteren zijn als een rationele (instrumentele) dimensie (component) en een ervaringsgerichte (sociaal-emotionele) dimensie. Bij voorkomen van deze twee afzonderlijke componenten kunnen we dus aantonen dat het (Amerikaanse) debat over regeldruk zich uit in twee afzonderlijke discoursen, een rationeel (instrumenteel) discourse en een ervaringsgericht (sociaal-emotioneel) discourse.

De 137 geselecteerde regeldrukwoorden (*2grams*) zijn echter niet in zijn geheel met PCA te analyseren. Daarvoor is er geen juiste verhouding tussen de 137 variabelen en de gemeten tijd van 101 jaar.[393] De *Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)* analyse geeft een waarschuwing van een *non-positive definite matrix* wat (hier) betekent dat er te veel variabelen zijn tegen te weinig gemeten jaren.[394] Met de in omloop zijnde vuistregels[395] voor de steekproefgrootte in ons achterhoofd hadden we hier al rekening mee gehouden. Wij hebben onze selectie van woordcombinaties zo ingericht dat deze data betrekkelijk eenvoudig in twee delen te verdelen is. Wij hebben de woordcombinaties verdeeld zoals hieronder in Tabel 4.3 en Tabel 4.4 weergegeven.

[393] De steekproefgrootte, in ons geval uitgedrukt in jaartallen, moet voldoende groot zijn om deze analyse uit te kunnen voeren, Field 2018.

[394] Field 2018, p. 807.

[395] Field 2018, p. 807 stelt dat er doorgaans een verhouding wordt aangehouden van tussen de 5 en 15; Terwee et al. 2007, geeft aan dat vuistregels variëren van vier tot tien respondenten per vraag met een minimum van honderd respondenten: Howit & Cramer 2004, hanteren vuistregel van 2 of 3 maal zoveel waarnemingen als de hoeveelheid variabelen.

A. De eerste helft van de data bevat de volgende variabelen:

Tabel 4.3: 1e helft van de data

1e helft van de data						
Regeldruktermen	regulatory reform	regulatory reform	regulatory burdens	regulatory burden	regulatory cost	regulatory costs
Nut en noodzaak	*unnessasary rules*	*unnessasary rule*	*unnessasary regulations*	*unnessasary regulation*	*unnessasary laws*	*unnessasary law*
Toename regels	*increased rules*	*increased rule*	*increased regulations*	*increased regulation*	*increased laws*	*increased law*
Vaagheid	*unclear rules*	*unclear rule*	*unclear regulations*	*unclear regulation*	*unclear laws*	*unclear law*
Tegenstrijdigheid	*ambiguous rules*	*ambiguous rule*	*ambiguous regulations*	*ambiguous regulation*	*ambiguous laws*	*ambiguous law*
Irritatie	*annoying rules*	*annoying rule*	*annoying regulations*	*annoying regulation*	*annoying laws*	*annoying law*
Druk van regels	*intrusive rules*	*intrusive rule*	*intrusive regulations*	*intrusive regulation*	*intrusive laws*	*intrusive law*
Verstikking	*stifling rules*	*stifling rule*	*stifling regulations*	*stifling regulation*	*stifling laws*	*stifling law*
Emotie (*affect*)	*stupid rules*	*stupid rule*	*stupid regulations*	*stupid regulation*	*stupid laws*	*stupid law*
en woede (anger)	*silly rules*	*silly rule*	*silly regulations*	*silly regulation*	*silly laws*	*silly law*
	damn rules	*damn rule*	*damn regulations*	*damn regulation**	*damn laws*	*damn law*
	fucking rules	*fucking rule*	*fucking regulations**	*fucking regulation**	*fucking laws*	*fucking law*

* onderstreepte kwalificaties komen niet voldoende voor in de Amerikaanse corpus van Google Books

B. De tweede helft van de data bevat de volgende variabelen:

Tabel 4.4: 2e helft van de data

2e helft van de data						
Regeldruktermen	regulatory pressur	regulatory pressu	administrative burdens	administrative burden	compliance costs	compliance cost
Nut en noodzaak	*useless rules*	*useless rule*	*useless regulations*	*useless regulation*	*useless laws*	*useless law*
Toename regels	*excessive rules*	*excessive rule*	*excessive regulations*	*excessive regulation*	*excessive laws*	*excessive law*
Vaagheid	*vague rules*	*vague rule*	*vague regulations*	*vague regulation*	*vague laws*	*vague law*
Tegenstrijdigheid	*conflicting rules*	*conflicting rule*	*conflicting regulations*	*conflicting regulation*	*conflicting laws*	*conflicting law*
Irritatie	*offensive rules*	*offensive rule*	*offensive regulations*	*offensive regulation*	*offensive laws*	*offensive law*
Druk van regels	*oppressive rules*	*oppressive rule*	*oppressive regulations*	*oppressive regulation*	*oppressive laws*	*oppressive law*
Verstikking	*suffocating rules*	*suffocating rule*	*suffocating regulations*	*suffocating regulation*	*suffocating laws*	*suffocating law**
Emotie (*affect*)	*crazy rules*	*crazy rule*	*crazy regulations*	*crazy regulation*	*crazy laws*	*crazy law*
en woede (anger)	*weird rules*	*weird rule*	*weird regulations*	*weird regulation**	*weird laws*	*weird law*
	damned rules	*damned rule*	*damned regulations*	*damned regulation**	*damned laws*	*damned law*
	bullshit rules	*bullshit rule*	*bullshit regulations*	*bullshit regulation**	*bullshit laws*	*bullshit law*

* onderstreepte kwalificaties komen niet voldoende voor in de Amerikaanse corpus van Google Books

Omdat de 137 woordcombinaties niet in zijn geheel door PCA kunnen worden geanalyseerd, verdelen wij de 137 woordcombinaties daarom in twee delen (de 1e helft bevat 69 woordcombinaties en de 2e helft 68 woordcombinaties). Wij voeren de PCA eerst afzonderlijk op beide delen van de data uit. Wij maken bij de analyse gebruik van het statistische programma SPSS.

Voordat wij de resultaten van de analyse presenteren geven we hieronder eerst de stappen aan die dienen te worden genomen om de analyse uit te voeren. Deze stappen kunnen ertoe leiden dat de PCA opnieuw moet worden uitgevoerd. Dat betekent dat er vaak meerdere PCA's uitgevoerd worden om betrouwbare resultaten te krijgen.[396] De PCA is in SPSS zo in te stellen dat de analyse voor een groot deel de informatie levert om de vijf stappen te kunnen nemen. Wij beschrijven in deze sectie de volgende vijf stappen.[397]

Stap 1: Geschiktheid van de data

Als eerste stap moet worden geëvalueerd of de gebruikte data wel geschikt is voor deze analyse. Bij deze stap zijn drie testen van belang, die allen in SPSS uit te voeren zijn. Dit zijn (a) *Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO), (b) Bartlett's Test of Sphericity en (c) Anti-image matrix.*

(Stap 1a) SPSS geeft de resultaten van de KMO en de Bartlett's Test in één tabel weer. De uitkomst van de KMO[398] wordt weergegeven in een waarde tussen 0 en 1.[399] Als minimum dient de waarde 0.5 aangehouden te worden. Een waarde tussen 0.5 en 0.7 wordt als middelmatig beschouwd, waarden tussen 0.7 en 0.8 als goed, waarden tussen 0.8 en 0.9 als uitstekend en waarden boven de 0.9, om de terminologie van Field te gebruiken, als fantastisch.[400]

(Stap 1b) De *Bartlett's Test of Sphericity* toetst de aanname dat de variantie van de verschilscores tussen groepen gelijk is (sphericiteit). De test laat zien of de variabelen voldoende met elkaar zijn gecorreleerd om de PCA te kunnen uitvoeren. De test geeft bij een voldoende correlatie een significante waarde aan ($p < 0{,}05$).[401]

---

396 Field 2018.

397 De eerste 4 stappen betreffen de *construct validiteit,* Field 2018; Sarstedt & Mooi 2019; De vijfde stap betreft de *construct reliability*, Field 2018.

398 De KMO test geeft de verhouding weer van het kwadraat van de correlaties tussen variabelen en het kwadraat van de partiële correlaties tussen variabelen. De partiële correlatie is de correlatie tussen twee variabelen waarbij de effect van controle variabelen wordt verwijderd. Field 2009, pp.186-190.

399 Als de waarde 0 is, wil dat zeggen dat de som van de partiële correlaties groot is in vergelijking met de som van correlaties en dat duidt op een grote spreiding in het patroon van correlaties. De data is dan niet geschikt voor een PCA test. Is de waarde 1, dan is het patroon van correlaties relatief compact en een PCA test kan dan verschillende en betrouwbare componenten traceren.

400 Field 2009, p. 647; In zijn versie uit 2018 (p. 798) formuleert Field al deze waarderingen beginnend met een letter "M". Marvellous noemt hij alle waarden > 0.9, Meritorious waarden > 0.8 en < 0.9, Middling waarden > 0.7 en < 0.8, Mediocre waarden > 0.6 en < 0.7, Miserable waarden > 0.5 en < 0.6 en Merde waarden < 0.5; Dziuban & Shirkey 1974, p. 359

401 Field 2018, p. 810.

(Stap 1c) De *Anti-image matrix* geeft de KMO waarde van iedere individuele variabelen weer. Deze individuele KMO waarde geeft de mate weer waarin een variabele met alle andere variabelen correleert (partiële correlatie). Field raadt aan om alle variabelen met een individuele KMO waarde < .50 te verwijderen aangezien deze variabelen voor ruis zorgen bij de analyse.[402] Deze individuele KMO-waarden worden weergegeven door de diagonale (van boven naar beneden) notering in de *Anti-image matrix*.

Stap 2: Extractie van de componenten

Als tweede stap moet worden uitgemaakt welke componenten geëxtraheerd moeten worden. Door extractie wordt de hoeveelheid componenten gereduceerd tot enkele statistisch relevante componenten. Statistici gaan ervan uit dat componenten betekenis hebben als de eigenwaarde (*eigenvalue*) van een component hoog is. De eigenwaarde geeft de hoeveelheid variantie aan die wordt verklaard door een component.[403] Bij het bepalen hoe hoog de eigenwaarde dan moet zijn hanteren statistici doorgaans drie technieken namelijk (a) het Kaiser's criterium, (b) *de Scree Plot* en (c) de Parallel analyse van Horn.

(Stap 2a) Kaiser[404] stelde als criterium dat alle componenten met een eigenwaarde van 1 als betekenisvol kunnen worden beschouwd. Is de eigenwaarde < 1 dan verklaart de component minder variantie dan dat deze zelf toevoegt. Dit criterium is echter niet altijd accuraat en er is bovendien de kans dat dit criterium het aantal betekenisvolle componenten overschat[405].

(Stap 2b) Volgens Cattell[406] kon het belang van componenten met een hoge eigenwaarde worden afgelezen door de componenten in een grafiek af te zetten (X-as) tegen de daarmee verbonden eigenwaarden (Y-as). De *scree plot*[407] is de grafische voorstelling van de hoeveelheid variantie die iedere component verklaart zonder extractie. In de grafiek worden de eigenwaarden in een dalende lijn weergegeven en laat een duidelijke buigpunt (ook wel

[402] Field 2018, p. 808.
[403] Field 2018, p. 790.
[404] Kaiser 1960.
[405] Zwick & Velicer 1986; O'Connor 2000; Field 2018, pp. 790-791.
[406] Cattell 1966.
[407] Het woord "scree" is ontleend aan een geologische term voor puin en wordt als metafoor gebruikt om de werking te verduidelijken. De grafiek lijkt in deze metafoor op een rotswand waar puin van afgevallen is. De rotswand wordt aan zijn voet van het puin gescheiden door een knik in de grafiek. De rotswand vertegenwoordigd de statistisch relevante componenten, het puin de niet relevante componenten.

knik of elleboog genoemd) zien. De grafiek begint daarna af te vlakken en lijkt dan meer een vloeiende lijn.

(Stap 2c) De parallelanalyse van Horn[408] (PA) wordt als de meest betrouwbare methode gezien.[409] De PA is een, op *Monte-Carlo Simulatie*[410] gebaseerde, extractie methode. In deze methode wordt de (zonder extractie) verklaarde variantie per component (*raw data*), vergeleken met de eigenwaarden van een door algoritmes (computer) ontwikkelde willekeurige dataset.[411] Statistici[412] gaan er vanuit dat een component van de originele dataset statistisch betekenis heeft als de eigenwaarde groter is dan het 95e percentiel[413] van de gegenereerde eigenwaarde.[414] De PA is niet standaard in SPSS uit te voeren maar O'Connor[415] schreef hiervoor een syntax, die in SPSS uit te voeren is. Hij stelt deze syntax gratis beschikbaar via het internet.[416]

Stap 3: Rotatie techniek

Om de uitkomsten eenvoudiger te kunnen interpreteren gebruiken statistici een rotatie techniek[417] die ervoor zorgt dat het onderscheid tussen de componenten geprononceerd wordt. Als een factor opgevat wordt als een classificatie-as waarlangs variabelen kunnen worden geplot, dan roteert deze techniek de factorassen zodanig dat de afzonderlijke variabelen telkens

---

408 Horn 1965.

409 Field 2018; O'Connor 2000; Wood et al. 1996; Zwick & Velicer 1982, 1986.

410 De term verwijst naar het einde van de 19e eeuw waarin Pearson de berekeningen (zonder computer) uitvoerde aan de hand van data die roulettedraaitafels leverden en die in het periodiek *Le Monaco* werden gepubliceerd; Field 2018, p. 296.

411 De algoritmes maken simulaties (steekproeven) van on-gecorreleerde normaal verdeelde variabelen, die telkens met een andere startpositie, vele malen worden herhaald. Op deze wijze wordt er een willekeurig gegenereerde dataset gemaakt, met dezelfde steekproefomvang en variabelen als de oorspronkelijke dataset (parallelle datasets). Van deze dataset worden een correlatiematrix en de eigenwaarden berekend. Vervolgens worden voor iedere component de gemiddelden en de standaarddeviaties van de eigenwaarden becijferd.

412 O'Connor 2000.

413 95e percentiel = gemiddelde + 1.64SD.

414 Percentielen zijn waarden die de data in 100 gelijke delen verdeelt. Het 95e percentiel is de waarde die aangeeft dat 95 % van de data kleiner (of gelijk) is dan die waarde en 5% groter is dan die waarde, Field 2018.

415 O'Connor 2000.

416 Programs for Number of Components and Factors (ubc.ca); https://people.ok.ubc.ca/brioconn/nfactors/nfactors.html.

417 Er zijn twee verschillende rotatietechnieken afhankelijk van de vraag of de gegenereerde componenten correleren of niet. Bij de orthogonale rotatie (rechte rotatie) wordt er van uitgegaan dat de componenten niet correleren en worden ze zodanig geroteerd dat ze onafhankelijk van elkaar blijven. Bij een oblique rotatie (scheve rotatie) correleren componenten wel en wordt er bij rotatie ook toegestaan dat ze afhankelijk van elkaar zijn. Field 2018.

maximaal op één factor laden.[418] Het wiskundige concept achter deze rotatie is complex[419] maar de rotatie helpt om de uitkomst van het meetmodel gemakkelijker te kunnen interpreteren. Wij kiezen hierbij voor de Varimax rotatie.[420]

Stap 4: Componentladingen

Als vierde stap moet worden uitgemaakt welke variabelen op welke componenten laden. We kijken hierbij naar de sterkte van de ladingen. Een variabele wordt geacht niet op een component te laden als zijn lading *close to zero* is. Statistici gaan ervan uit dat een lading vrijwel nul is als de waarde < ± 0.10 is.[421] SPSS is standaard op deze waarde ingesteld. Voor de interpretatie van de componenten stellen statistici echter strengere eisen en dient de lading significant te zijn. Een lading > 0.4 wordt als significant beschouwd.[422]

Stap 5: Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten

Als vijfde stap moet onderzocht worden of de gevonden componenten consistent zijn. Er dient te worden nagegaan of de regeldruk woordcombinaties die in een dimensie samenhangen tot één betrouwbare schaal behoren. Cronbach's Alpha is hiervoor de meest gebruikte methode[423] en kan in SPSS standaard worden uitgevoerd. Met deze methode wordt ingeschat in hoeverre een herhaling van de test dezelfde scores opleveren. De betrouwbaarheid wordt hier opgevat als de correlatie tussen de testscores behaald op twee parallelle tests.[424] Hier worden echter niet twee parallelle tests met elkaar vergeleken maar (op een bepaalde wijze gedeelde) delen van dezelfde test. De waarde van deze correlatie is $0 \leq \rho \leq 1$. De schaal van de scores wordt (doorgaans[425]) als betrouwbaar beschouwd als de waarde > .7 is.

SPSS kan de *Item-Total Statistics Matrix* genereren met de kolom *Cronbach's Alpha if Item is Deleted*. Deze kolom laat per variabele zien welke waarde de schaal van de component

[418] Field 2018, pp. 792-794.
[419] Field 2009, p. 643.
[420] De Oblimin methode levert (vaak) gecompliceerde en minder eenvoudig te interpreteren uitkomsten dan de Varimax methode. Verschillende statistici geven aan dat als de PCA gebruikt wordt om de structuur van de dimensies te ontdekken, dat dan ook bij correlatie tussen de componenten, voor de Varimax methode kan worden gekozen. Alle rotatiemethoden leveren dan een in wezen zelfde patroon van ladingen. Zie Gorsuch 1983, p. 205; Kim & Mueller 1978, p. 50.
[421] Gorsuch 1983, p. 180.
[422] Field 2018; Stevens 2002.
[423] Field 2018, p. 822.
[424] Lord & Novick 1968, p. 48, zoals beschreven door Sijtsma 2009.
[425] Er zijn situaties waarin kleinere waarden als betrouwbaar kunnen worden beschouwd, zie Field 2018, pp. 823-624.

zou hebben als de variabele wordt verwijderd. Indien de schaal substantieel verbetert dan raadt Field aan om de variabele ook daadwerkelijk te verwijderen.

4.3 Resultaten

Zoals we in 4.2.3 aangaven vormen de 137 woordcombinaties geen adequate steekproefgrootte ten aanzien van de 101 jaren die wij onderzoeken. Wij hebben de 137 woordcombinaties daarom in twee helften gedeeld. In 4.3.1 geven wij de resultaten van de PCA analyse van beide helften van de data. Om het uiteindelijke resultaat te kunnen presenteren voeren we nog een tweede ronde van PCA's uit die we in 4.3.2 beschrijven. Deze analyse bevestigt dat er Inderdaad twee dimensies te onderscheiden zijn en we bespreken in 4.3.3 de trend van beide dimensies (discoursen) gedurende de 101 jaren die wij onderzochten. In 4.3.4 onderzoeken wij of het onderscheid in de termen *rule(s)*, *regulation(s)*en *law(s)* in de door ons gekozen woordcombinaties van belang is voor de regeldrukdiscoursen.

4.3.1 Analyse van beide helften van de data

Wij kijken eerst of alle data van de beide helften betrouwbaar en valide is en of het raadzaam is om variabelen uit de analyse te verwijderen. Wij voerden een PCA uit (met een factor lading > .4) op de 1e en 2e helft van de data.

Stap 1: Geschiktheid van de data

1e helft van de data

De Kaiser-Meyer-Olkin meting (KMO) gaf voor de 1e helft van de data een adequate steekproefgrootte van KMO = .78[426] weer. De *Bartlett's test of spherity* X^2 (2346) = 14135.208, p < .001 (significant) laat zien dat de correlatie tussen de Ngrams voldoende groot zijn voor deze PCA. Uit de analyse van de anti-image matrix blijkt echter dat het raadzaam is om uit de 1e helft van de data negen variabelen te verwijderen wegens een te lage individuele KMO waarde (KMO < 0.5). Dit zijn de woordcombinaties *stifling rule, stifling law, ambiguous law, annoying rules, annoying rule, annoying laws, annoying law, silly regulation en damn regulations*.

[426] De waarde is volgens Field "Good", Field 2009, p. 647 of "Middling", Field 2018, p. 798.

2e helft van de data

Ook bij de 2e helft van de data geeft de KMO meting een adequate steekproefgrootte van KMO = .70[427] weer. *Bartlett's test of spherity* geeft ook hier aan dat de correlaties tussen de variabelen voldoende groot is voor de PCA: X^2 (2278) = 11586.921, $p < .001$ (significant). Analyse van de anti-immage matrix gaf aanleiding om uit de 2e helft van de data vijftien variabelen te verwijderen wegens een te lage individuele KMO. Dit zijn de woordcombinaties *useless rules, useless rule, useless regulation, excessive law, oppressive regulation, oppressive law, suffocating laws, conflicting law, offensive rules, offensive rule, offensive regulations, offensive laws, offensive law, weird regulations* en *weird law.*

Stap 2: Extractie van de componenten

De scree plots en de parallel analyses van beide helften van de data geven sterke aanwijzingen dat er zowel bij de 1e helft van de data als bij de 2e helft slechts twee componenten statistisch relevant zijn. De scree plot (vaste lijn in Grafiek 4.2) geeft een duidelijke knik weer na de tweede component (2e punt op de vaste lijn) en we zien eveneens dat er maar twee componenten boven de snijlijn tussen de scree plot (vaste lijn) en het 95e percentiel van de gegenereerde variantie (stippellijn) liggen (Parallelanalyse).

Grafiek 4.2: Scree Plot en Parallel analyse beide helften van de data

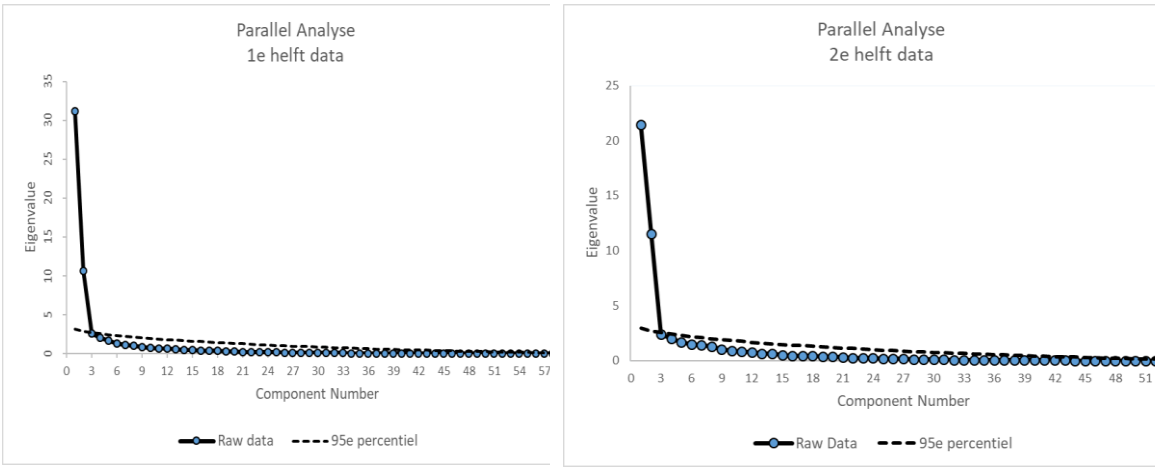

[427] De waarde is volgens Field "good", Field 2009, p. 647 of "middling", Field 2018, p. 798.

Stap 3: Rotatie techniek

Zoals hierboven aangegeven kiezen wij voor de Varimax rotatie.[428]

Stap 4: Componentladingen

Wij hebben SPSS op ladingen ingesteld > 0.4 aangezien deze ladingen als significant worden beschouwd.[429]

Stap 5: Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten

Toen we de schalen van de gevonden twee componenten op betrouwbaarheid analyseerden bleken deze schalen niet allen voldoende betrouwbaar (.93 > α > .55) te zijn. Analyse van de *item-Total Statistics Matrixen* wijst uit dat de schalen zich substantieel kunnen verbeteren indien er woordcombinaties niet langer in de analyse werden betrokken. We verwijderen daarom één variabele uit de 1e helft van de data (*regulatory reform*) en nog eens vier uit de 2e helft van de data (*conflicting law*, *conflicting rules*, *oppressive rule* en *vague laws*).

Nieuwe PCA

Na het verwijderen van de boven aangegeven woordcombinaties voerden we een nieuwe PCA uit. De Kaiser-Meyer-Olkin metingen (KMO) gaven voor beide helften van de data een adequate steekproefgrootte van KMO = .85 (1e helft) en KMO = .81[430](2e helft) weer.

(Stap 1) Alle KMO waarden voor de individuele Ngrams waren > .5. De Barlett's tests of spherity χ^2 (1711) = 12453.458, p < .001 (1e helft) en χ^2 (1176) = 7967.061, p < .001 (2e helft) laten zien dat bij beide helften van de data de correlaties tussen de Ngrams voldoende groot zijn voor de PCA. Wij betrokken alleen coëfficiënten > .4[431] in de analyse.

(Stap 2) De componenten hebben een eigenwaarde van meer dan 1 volgens het Kaiser's criterium en verklaarden bij de 1e helft van de data 66 % van de variantie (1e component:

[428] De Oblimin methode levert (vaak) gecompliceerde en minder eenvoudig te interpreteren uitkomsten dan de Varimax methode. Verschillende statistici geven aan dat als de PCA gebruikt wordt om de structuur van de dimensies te ontdekken, dat dan ook bij correlatie tussen de componenten, voor de Varimax methode kan worden gekozen. Alle rotatiemethoden leveren dan een in wezen zelfde patroon van ladingen. Zie Gorsuch 1983, p. 205; Kim & Mueller 1978, p. 50.

[429] Field 2018; Stevens 2002.

[430] Deze waarde is volgens Field "great", Field 2009, p. 647 of "meritorious", Field 2018, p. 798.

[431] Variabelen met een lading > .4 beschouwden wij als significant in navolging van Field 2018.

34 % en 2e component: 32 %) en bij de 2e helft, 58 % (1e component: 30 % en 2e component: 28 %).

De scree plots van beide helften geven een duidelijke knik aan na de tweede component wat aannemelijk maakt dat bij beide helften van de data, slechts twee componenten statistisch betekenis hebben.

Dit wordt bevestigd door de parallel analyse. Bij beide helften van de data is de waarde van het 95e percentiel van de derde component groter dan de waarde van de *raw data* (1e helft: 2,673081 > 2,559224; 2e helft: 2,455096 > 2,171786). Dat betekent dat er bij beide helften van de data slechts twee componenten boven het snijpunt tussen de *raw data* en het 95e percentiel van de gegenereerde data liggen. Hieruit mogen we concluderen dat bij beide helften van de data slechts de twee eerste componenten statistisch relevant zijn.

(Stap 3 en Stap 4) Wij maken gebruik van de Varimax rotatie en hebben SPSS ingesteld op factorladingen > 0.4.

(Stap 5) Betrouwbaarheidsanalyses gaven aan dat de schalen van alle, statistisch relevante, componenten betrouwbaar waren. Bij de 1e helft van de data waren de waarden α = .83 voor de 1e component en α = .93 voor de 2e component. Voor de 2e helft van de data waren deze waarden α = .77 voor de 1e component en α = .92 voor de 2e component.

In Tabel 4.5 worden de componentenladingen gegeven na rotatie. Ten aanzien van de 1e component laat de tabel zien dat 29 woordcombinaties uit de 1e helft van de data en 19 woordcombinaties uit de 2e helft van de data, het sterkst op de 1e component laden (vetgedrukte ladingen). Als we de 1e component van beide helften van de data tezamen bekijken dan zien we dat in totaal 48 woordcombinaties het sterkst op deze 1e component laden. Ten aanzien van de 2e component laat de tabel zien dat 21 woordcombinaties uit de 1e helft van de data en 15 woordcombinaties uit de 2e helft van de data het sterkst op de 2e component laden (vetgedrukte ladingen). Dit zijn in totaal 36 woordcombinaties. Dit betekent dat in totaal (48 + 36) 84 woordcombinaties uit beide helften van de data significant op één van beide componenten laden.

Bij ieder van de helften zien we een zelfde patroon met betrekking tot de volgende constateringen:

1 Alle regeldruk woordcombinaties die wij aan het *rationele* discours, zoals door van Gestel en Hertogh beschreven, ontleenden, laden op de 1e component. Geen van deze rationele *2grams* laden op de 2e component.

2 Bijna alle *emotionele* regeldruk woordcombinaties en de *2grams* die emoties zoals woede uitdrukken laden op de 2e component. Van deze emotionele *2grams* laden alleen de *2grams stupid regulation* (bij de 1e helft van de data) en *crazy regulation* (bij de 2e helft van de data) op de 1e component.

3 Op beide componenten laden ook een aantal (meer) emotioneel neutrale kwalificaties. Dit betekent dat beide dimensies woordcombinaties bevatten die minder emotionele klachten over regels weergeven.

Deze uitkomsten geven aanleiding te veronderstellen dat de 1e component, bij beide helften, een rationele (instrumentele) regeldrukdimensie representeren en de 2e component een ervaringsgerichte (sociaal-emotionele) regeldrukdimensie. Alhoewel het zeer aannemelijk is dat beide helften van de data dezelfde rationele- en ervaringsgerichte regeldrukdimensies weergeven willen we dit met een conformerende PCA bevestigd zien.

Tabel 4.5: Rotated Component Matrices van beide helften van de data

Rotated Component Matrix[a]

1e helft van de data	Component 1	Component 2
regulatory cost	**.956**	
regulatory costs	**.935**	
unnecessary regulations	**.894**	
unnecessary rules	**.890**	
unnecessary regulation	**.889**	
regulatory burdens	**.883**	
increased law	**.877**	
increased regulation	**.858**	
regulatory burden	**.852**	
ambiguous regulations	**.805**	
regulatory reforms	**.803**	.529
ambiguous regulation	**.798**	
unnecessary rule	**.795**	
increased regulations	**.780**	.555
stifling regulations	**.776**	
unclear rule	**.767**	
unclear regulations	**.761**	
intrusive regulation	**.755**	.414
intrusive regulations	**.728**	.544
ambiguous rules	**.711**	.567
intrusive rule	**.700**	
ambiguous rule	**.676**	
unclear law	**.653**	
intrusive law	**.646**	.606
intrusive rules	**.622**	.524
stupid regulation	**.604**	
stifling regulation	**.564**	
increased rules	**.564**	.508
annoying regulations	**-.562**	
fucking rules		**.982**
stupid rule		**.980**
stupid rules		**.980**
damn rules		**.974**
fucking rule		**.973**
fucking law		**.948**
silly rule		**.928**
damn rule		**.925**
stupid laws		**.907**
stupid law		**.900**
silly rules		**.898**
fucking laws		**.887**
unclear rules	.459	**.829**
damn law		**.802**
damn laws		**.706**
stifling rules		**.699**
unclear laws	.530	**.656**
intrusive laws	.520	**.627**
ambiguous laws	.543	**.557**
unclear regulation	.522	**.544**
increased rule	.444	**.458**
Eigenvalues	20.17	18.7
% of variance	34.19	31.69
Cronbach's Alpha	.83	.93

Rotated Component Matrix[a]

2e helft van de data	Component 1	Component 2
administrative burdens	**.973**	
compliance costs	**.928**	
compliance cost	**.919**	
vague law	**.896**	
regulatory pressures	**.892**	
administrative burden	**.877**	
vague regulations	**.869**	
regulatory pressure	**.838**	.427
conflicting rule	**.821**	
excessive regulation	**.821**	
excessive regulations	**.816**	
suffocating regulations	**.772**	
suffocating regulation	**.755**	
excessive rules	**.741**	.595
vague regulation	**.651**	
crazy regulation	**.646**	
vague rules	**.639**	.415
useless laws	**-.623**	
useless law	**-.554**	
weird rules		**.953**
bullshit rules		**.951**
bullshit rule		**.930**
bullshit laws		**.912**
weird rule		**.900**
crazy rules		**.883**
crazy rule		**.866**
damned rules		**.856**
suffocating rules	.417	**.855**
oppressive rules		**.855**
bullshit regulations		**.802**
weird laws		**.768**
bullshit law		**.760**
damned rule		**.627**
excessive rule	.526	**.593**
Eigenvalues	14.59	13.7
% of variance	29.78	27.95
Cronbach's Alpha	.77	.92

4.3.2 Twee regeldrukdiscoursen

Om er achter te komen of de twee componenten van het eerste deel van de data tot dezelfde onderscheidende dimensies behoren als de twee componenten die we vonden in het tweede deel van de data (en vice versa) voeren we tenslotte een nieuwe PCA uit op de variabelen die deel uitmaken van de gevonden vier (twee van de 1e helft en twee van de 2e helft) componenten. Met een PCA analyseren wij of de regeldruk woordcombinaties die bij beide helften in een rationele (instrumentele) regeldrukdimensie samenhangen ook inderdaad in dezelfde (rationele) dimensie samenhangen. Hetzelfde willen wij bevestigd zien voor alle regeldrukwoordcombinaties die bij beide helften samenhangen in een ervaringsgerichte (emotionele) dimensie.

Wij betrekken alle 84 variabelen die bij beide helften op de beide componenten significant laden in de PCA.

De KMO meting gaf aan dat de steekproefgrootte goed was, KMO = .77. De *Barlett's test of spherity* χ^2 (3486) = 21465,020, $p < .001$ toont aan dat de correlaties tussen de *Ngrams* voldoende groot zijn voor de PCA. In de analyse hebben wij alleen coëfficiënten met een waarde > .4 betrokken. De analyse leverden acht componenten op met een eigenwaarde van meer dan 1 volgens het Kaiser's criterium. De eerst twee componenten verklaarden 73 % van de variantie (1e component: 38 % en 2e component: 35 %) en de overige zes componenten tezamen 14 %.

Bij de scree plot constateerden wij een duidelijke "knik" na de tweede component. Dit suggereert dat slechts de eerste twee componenten statistisch relevant zijn. Dit wordt bevestigd door parallelanalyse. Vergelijken we de waarden van de ruwe data en het 95e percentiel van de gegenereerde data, dan zien we dat de waarde van de ruwe data bij de derde component kleiner wordt dan de waarde van het 95e percentiel (1e Component: 44,247823 > 3,542429; 2e Component: 16,93654 > 3,278814: 3e Component: 1,963542 < 3,097363). Dit bevestigt dat slechts de eerste twee componenten statistisch relevant zijn. De schalen van beide relevante componenten bleken betrouwbaar te zijn. De 1e component had een betrouwbaarheid van $\alpha = .90$ en de 2e component van $\alpha = .94$.[432]

[432] De schaal kan nog verbeterd worden (.96) indien een variabele verwijderd wordt maar wij beschouwen deze verbetering niet als substantieel. Zie hiervoor "stap 5" in subsectie 4.2.3.

De matrix van de componentenladingen na rotatie (Varimax) (Tabel 4.6) laat zien dat bijna alle van de 84 geselecteerde woordcombinaties zich in twee statistisch relevante componenten groeperen. Slechts zes variabelen hadden een hogere lading op een andere (statistisch irrelevante) component dan de twee statistisch relevante componenten en kunnen buiten beschouwing worden gelaten.[433]

Tabel 4.6 geeft verder aan dat 43[434] variabelen van de rationele (instrumentele) component (1e component) van beide helften van de data[435], bij de nieuw PCA, eveneens op eenzelfde component (1e component) laden. 33[436] variabelen van de ervaringsgerichte (sociaal-emotionele) component (2e component) van beide helften van de data, laden bij de nieuwe PCA, ook op een zelfde component (2e component). We kunnen derhalve concluderen dat de eerder geanalyseerde woordcombinaties van beide helften van de data zich inderdaad (1) in een rationele (instrumentele) dimensie en (2) in een ervaringsgerichte (sociaal-emotionele) dimensie onderscheiden.

[433] Dit zijn de Ngrams; stifling regulation, increased rule, vague regulation, crazy regulation, useless law en useless laws.

[434] Bij de analyse van beide helften van de data (Tabel 4.5) bleek dat van de 84 Ngrams er 48 op de rationele component (1e component) laadden en 36 op de ervaringsgerichte component (2e component). Bij de analyse van de nieuwe PCA verwijderen wij vijf Ngrams die bij de analyse van beide helften op de 1e component laadden en één Ngram die in die analyse op de 2e component laadde. De nieuwe PCA analyse laat zien (Tabel 4.6) dat in het totaal 45 Ngrams op de 1e component laden. Dit zijn 43 Ngrams (48 -5) die ook in de analyse van beide helften van de data op de 1e component laadden en twee Ngrams (ambiguous laws en unclear regulation) die in de analyse van beide helften van de data een net sterkere lading op de 2e component hadden maar in de nieuwe PCA juist sterker op de 1e component laden.

[435] Tabel 4.5

[436] Van de 36 Ngrams die bij de analyse van de beide helften van de data op de 2e component laadden, laden er in de nieuwe PCA 33 (36 – 3) eveneens op de 2e component. Één Ngram werd verwijderd en twee Ngrams (ambi-guous laws en unclear regulation) hadden in de analyse van beide helften van de data een iets sterkere lading op de 2e component maar laden in de nieuwe PCA juist iets sterker op de 1e component.

Tabel 4.6: Rotated Component Matrix Conformerende PCA

Rotated Component Matrix

	Component			Component	
	1	2		1	2
regulatory cost	**.976**		*fucking rules*		**.985**
regulatory costs	**.964**		*stupid rules*		**.981**
administrative burdens	**.948**		*fucking rule*		**.979**
excessive regulation	**.944**		*stupid rule*		**.979**
excessive regulations	**.932**		*damn rules*		**.976**
regulatory burdens	**.924**		*weird rules*		**.965**
unnecessary regulations	**.923**		*bullshit rule*		**.965**
unnecessary rules	**.923**		*bullshit rules*		**.958**
compliance costs	**.921**		*fucking law*		**.946**
compliance cost	**.914**		*bullshit laws*		**.929**
unnecessary regulation	**.908**		*silly rule*		**.924**
regulatory burden	**.894**		*damn rule*		**.918**
administrative burden	**.881**		*stupid laws*		**.909**
increased law	**.864**		*weird rule*		**.899**
increased regulation	**.861**		*stupid law*		**.897**
regulatory pressures	**.856**		*silly rules*		**.892**
vague regulations	**.833**		*fucking laws*		**.874**
regulatory reforms	**.824**	.513	*damned rules*		**.873**
vague law	**.817**		*crazy rules*		**.861**
stifling regulations	**.815**		*suffocating rules*		**.860**
increased regulations	**.802**	.535	*oppressive rules*		**.834**
ambiguous regulations	**.795**		*crazy rule*		**.830**
ambiguous regulation	**.787**		*bullshit regulations*		**.815**
intrusive regulation	**.771**	.405	*unclear rules*	.480	**.814**
regulatory pressure	**.769**	.445	*bullshit law*		**.808**
unclear rule	**.763**		*damn law*		**.788**
unnecessary rule	**.752**		*weird laws*		**.782**
intrusive regulations	**.745**	.531	*damn laws*		**.715**
suffocating regulations	**.732**		*stifling rules*		**.674**
unclear regulations	**.728**		*damned rule*		**.653**
intrusive rule	**.725**		*excessive rule*	.425	**.644**
conflicting rule	**.723**		*unclear laws*	.563	**.637**
ambiguous rules	**.720**	.548	*intrusive laws*	.538	**.620**
suffocating regulation	**.718**				
excessive rules	**.698**	.605			
ambiguous rule	**.673**				
intrusive law	**.668**	.594			
intrusive rules	**.635**	.528			
increased rules	**.627**	.487			
unclear law	**.623**				
ambiguous laws	**.593**	.538			
annoying regulations	**-571**				
stupid regulation	**.536**				
vague rules	**.533**	.437			
unclear regulation	**.527**	.521			
Eigenvalues	31.82		Eigenvalues		29.61
% of variance	37.89		% of variance		35.25
Cronbach's Alpha	.90		Cronbach's Alpha		.94

Uit onze resultaten mogen wij concluderen dat PCA, in het relatieve gebruik van de geselecteerde 84 (van de oorspronkelijke 137) regeldruk woordcombinaties, twee dimensies onderscheidt.

In de 1e dimensie hangen alle elf regeldruk woordcombinaties samen die wij aan het rationele (instrumentele) discours, zoals Van Gestel en Hertogh beschreven, ontleenden. Bovendien laden 33 variabelen, die uiting geven aan regeldruk, op deze component. De component bevatte slechts één variabele die een (hevige) emotionele verwerking van regeldruk uitdrukte (*stupid regulation*). Deze uitkomsten versterken de veronderstelling dat de 1e component (45 variabelen) een rationele regeldrukdimensie representeren.

Op de 2e component laden 26 emotionele regeldruk woordcombinaties. Hiernaast bevatte de component zeven variabelen die uiting geven aan klachten over regels. Deze uitkomst laat zien dat er naast en rationele dimensie, een ervaringsgerichte (emotionele) dimensie (33 variabelen) te onderscheiden is.

Voordat we de eindconclusie van dit onderzoek presenteren en de eerste onderzoeksvraag beantwoorden, willen wij deze conclusie kracht bijzetten door naar de trend van beide dimensies te kijken.

4.3.3 Trend van de regeldrukdiscoursen

Als we de gewogen itemscores, gebaseerd op de z-scores[437] (methode *Regression*) van de variabelen van beide componenten, afzetten in de gemeten tijd, dan ontstaat de onderstaande grafiek (Grafiek 4.3).

Grafiek 4.3: Trend regeldruk discoursen VS

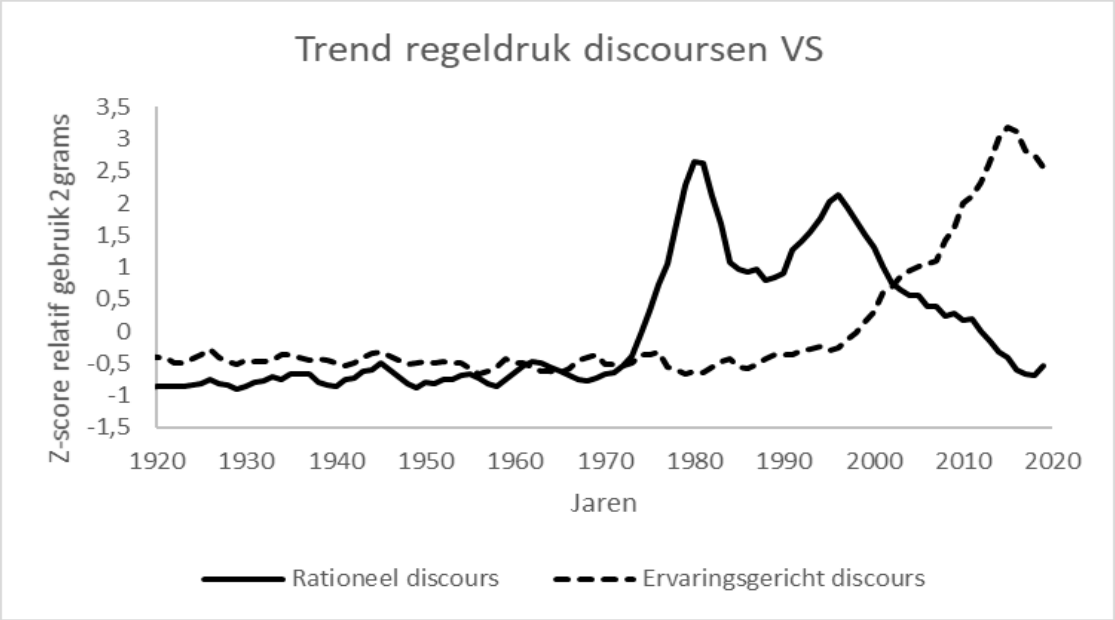

(A) Trend van het rationele discours

De in Gafiek 4.3 weergegeven lijn van de rationele dimensie (ononderbroken lijn) komt sterk overeen met de door Van Gestel & Hertogh beschreven trend in aandacht voor regeldruk in de periode 1970-2005. Wij zagen hierboven dat de Amerikaanse regeldrukliteratuur gedomineerd wordt door de rationele (instrumentele) benadering en dat politieke tegenstellingen een rol in de regeldrukdiscussie spelen. De grote toename aan regelgeving in de zeventiger jaren van de vorige eeuw veroorzaakte een toenemende rationele (instrumentele) regeldruk. In 1980 werd deregulering een belangrijk onderwerp in de verkiezingscampagne van president Reagan. Wij zien deze ontwikkeling in aandacht duidelijk terug in onze grafiek. Tussen 1970 en 1981 neemt het relatieve gebruik van de geselecteerde rationele regeldrukwoorden sterk

[437] De z-score is een manier om een dataset te standaardiseren door de scores uit te drukken in termen van een verdeling met een gemiddelde van 0 en een standaarddeviatie van 1. Z-scores kunnen worden gebruikt als benchmarks en zijn op elke dataset toe te passen; Field 2018, pp. 36-37 en 40.

toe en bereikt een hoogtepunt in 1980 als Reagan tot president wordt gekozen en deregulering tot een centraal beleidsterrein wordt gemaakt. Wij zien de aandacht voor rationele regeldruk afnemen tot omstreeks 1990, het jaar dat de republikeinse partij zetels verliest ten aanzien van de democratische partij in het Huis van Afgevaardigden. Volgens Van Gestel en Hertogh krijgt regeldruk weer de volle aandacht als de republikeinen in 1994 de meerderheid in het *Congress* krijgen en vanaf 1995 hun *Contract with America program* uitvoeren. Eind jaren negentig neemt de (politieke) belangstelling voor deregulering en regeldruk af. Ook dit zien wij terug in het relatieve gebruik van rationele regeldrukwoorden. De ontwikkelingslijn van het relatieve gebruik stijgt weer vanaf eind jaren tachtig en bereikt zijn hoogtepunt in 1996. Daarna neemt het relatieve gebruik van rationele regeldrukwoorden af.

De sterke overeenkomsten tussen (1) de trend van het relatieve gebruik van rationele regeldrukwoorden en (2) de door Van Gestel en Hertogh beschreven trend van de (politieke) aandacht voor instrumentele regeldruk versterkt onze conclusie dat de eerste door ons gevonden component het rationele regeldrukdiscours representeert.

(B) Trend van het ervaringsgrichte discours

Grafiek 4.3 laat duidelijk zien dat er, naast een rationeel discours (ononderbroken lijn), nog een tweede discours over regeldruk (stippellijn) gevoerd wordt. Deze tweede lijn wordt gevormd door de z-scores van de door ons getraceerde ervaringsgerichte dimensie van regeldruk. Wij associëren de tweede component daarom met het ervaringsgericht discours.

In het rationeel discours klagen mensen vooral over een negatieve balans in kosten en baten van regels (instrumenteel motief). In het tweede discours laten mensen zich (hevig) emotioneel uit over regels (sociaal-emotioneel motief).

Let wel, de literatuur heeft de door ons gevonden trend van het ervaringsgerichte discours niet beschreven. We weten daarom niet of dit emotionele discours ook beïnvloed wordt door politieke tegenstellingen. Opvallend is echter dat de trend midden jaren tachtig begint te stijgen. De stijging wordt in 1995-1996 sterker terwijl de rationele trend dan, zoals Grafiek 4.3 laat zien, begint af te nemen. De ervaringsgerichte trend bereikt zijn hoogtepunt in 2016, het jaar waarin Donald Trump met zijn verkiezingsprogramma *America first* tot president wordt gekozen. Wat opvalt is dat de *slogan America first* een appel doet op een ervaringsgericht verlangen (sociale groepsgeborgenheid) en dat het ervaringsgericht discours hierop lijkt

te reageren. Of dat zo is en wat hiervan de betekenis is wordt in onze studie echter niet verder onderzocht.

4.3.4 Regeldruk, reguleringsdruk of wettendruk?

We zien dat in beide regeldrukdiscoursen niet alleen de term *rule(s)* maar ook de termen *regulation(s) en law(s)* worden gebruikt.[438] In deze subsectie analyseren wij het verschil in gebruik van de termen binnen de afzonderlijke regeldrukdiscoursen. Wij gebruiken hiervoor de *Pearson's chi-square test* (χ^2-test).[439] Bij de analyse lieten wij de twaalf termen die we op basis van de literatuur van Van Gestel en Hertogh selecteerden buiten beschouwing.

De regeldrukdimensies bestonden dan uit 67 woordcombinaties met de termen *rule(s)*, *regulation(s)* en *law(s)*. De numerieke verdeling wordt weergegeven in Tabel 4.7.

Tabel 4.7: Numerieke verdeling van termen binnen beide regeldrukdimensies

	Dimensies	Frequenties
rule(s)	Rationeel	11
regulation(s)	Rationeel	18
law(s)	Rationeel	5
rule(s)	Ervaringsgericht	21
regulation(s)	Ervaringsgericht	1
law(s)	Ervaringsgericht	11

De term *regulation(s)* komt bijna uitsluitend binnen de rationele dimensie voor terwijl de termen *rule(s)* en *law(s)* vaker binnen de ervaringsgerichte dimensie voorkomen. Voor de analyse met de χ^2-test gebruiken wij steeds, per term, twee coderingsvariabelen (bijvoorbeeld *rule(s*) en *dimensies*) en noteren de term met de categorale numerieke coderingen 0 voor "nee" en met een 1 voor "ja". De dimensies coderen wij met een 0 voor de ervaringsgerichte dimensie en een 1 voor de rationele dimensie. De term *regulation(s)* komt, zoals te verwachten, significant vaker voor binnen het rationele discours dan in het ervaringsgerichte discours, $\chi^2(1) = 20.534$, $p < .001$. De term *rule(s)* wordt juist significant vaker gebruikt in het ervaringsgerichte

[438] We voegen de enkelvoud- en meervoudvorm van iedere term samen.
[439] Field 2018, pp. 838-839.

discours, $\chi^2(1) = 6.569$, $p < .05$ terwijl het gebruik van de term *law(s)* geen verband hield met één van beide discoursen $\chi^2(1) = 3.197$, $p > .05$.

4.4 Onderzoeksvraag 1 en overige resultaten

In 4.4.1 beantwoorden wij eerst onze eerste onderzoeksvraag. In 4.4.2 geven wij onze conclusies over het belang van het onderscheid in de termen *rule(s)*, *regulation(s)* en *law(s)* voor de regeldrukdiscoursen. In 4.4.3 tenslotte leveren we op basis van dit trendonderzoek verder bewijs dat mensen met een voorkeur voor ervaringsgerichte verwerking bij de omgang met regels gevoelig zijn voor bedreigingen van sociaal-emotionele belangen.

4.4.1 Antwoord op onderzoeksvraag 1

Het trendonderzoek geeft antwoord op onze eerste onderzoeksvraag: "*Is er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden?" (OV 1).* In dit onderzoek zijn we er van uitgegaan dat mensen bij bedreigingen, van de door hen gekoesterde belangen, hier uiting aan geven en dat deze uitingen in de tijd samenhangen met die bedreigingen. Deze uitingen hebben hun weerslag gekregen in de literatuur en zijn derhalve in de literatuur te vinden en zijn met de *Ngram viewer* van *Google Books* op relatieve frequentie per jaar in kaart gebracht. Wij kozen voor onderzoek van de literatuur die in de VS, tussen 1919 en 2019, uitgegeven werd. Uit de voorgaande hoofdstukken bleek dat er in de literatuur voornamelijk een rationeel (objectief) discours gevoerd wordt en dit geldt eveneens voor de Amerikaans literatuur.[440] Uit de studie van Van Gestel en Hertogh, selecteerden wij twaalft kenmerkende uitingen over rationele regeldruk. Voorts keken wij naar de wijze waarop regels in de literatuur werden gekwalificeerd. Veertien kwalificaties ontleenden wij aan klachten over regels zoals in de regeldrukliteratuur beschreven. Acht kwalificaties drukten een (sterk) negatieve emotie ten aanzien van regels uit. PCA en betrouwbaarheidsanalyse lieten zien dat deze woordcombinaties in twee statistisch relevante dimensies samen-

[440] Zie 4.1.3.

hingen. De met één asterisk (*) gemarkeerde woordcombinaties in Tabel 4.8 laten de woordcombinaties zien die op de 1e component laden (rationele component).[441] De met twee asterisken (**) gemarkeerde woordcombinaties laden op de 2e component (ervaringsgerichte component).

Tabel 4.8: Twee regeldrukdimensies

(1) Regeldruktermen Van Gestel en Hertogh	regulatory reforms*	regulatory reform	regulatory burdens*	regulatory burden*	regulatory cost*	regulatory costs*
	regulatory pressures*	regulatory pressure*	administrative burdens*	administrative burden*	compliance costs*	compliance cost*
(2) Nut en noodzaak	*unnessasary rules**	*unnessasary rule**	*unnessasary regulations**	*unnessasary regulation**	*unnessasary laws*	*unnessasary law*
	useless rules	*useless rule*	*useless regulations*	*useless regulation*	*useless laws*	*useless law*
(3) Toename regels	*increased rules**	*increased rule*	*increased regulations**	*increased regulation**	*increased laws*	*increased law**
	*excessive rules**	*excessive rule***	*excessive regulations**	*excessive regulation**	*excessive laws*	*excessive law*
(4) Vaagheid	*unclear rules***	*unclear rule**	*unclear regulations**	*unclear regulation**	*unclear laws***	*unclear law**
	*vague rules**	*vague rule*	*vague regulations**	*vague regulation*	*vague laws*	*vague law**
(5) Tegenstrijdigheid	*ambiguous rules**	*ambiguous rule**	*ambiguous regulations**	*ambiguous regulation**	*ambiguous laws**	*ambiguous law*
	conflicting rules	*conflicting rule**	*conflicting regulations*	*conflicting regulation*	*conflicting laws*	*conflicting law*
(6) Druk van regels	*intrusive rules**	*intrusive rule**	*intrusive regulations**	*intrusive regulation**	*intrusive laws***	*intrusive law**
	*oppressive rules***	*oppressive rule*	*oppressive regulations*	*oppressive regulation*	*oppressive laws*	*oppressive law*
(7) Irritatie	*annoying rules*	*annoying rule*	*annoying regulations**	*annoying regulation*	*annoying laws*	*annoying law*
	offensive rules	*offensive rule*	*offensive regulations*	*offensive regulation*	*offensive laws*	*offensive law*
(8) Verstikking	*stifling rules***	*stifling rule*	*stifling regulations**	*stifling regulation*	*stifling laws*	*stifling law*
	*suffocating rules***	*suffocating rule*	*suffocating regulations**	*suffocating regulation**	*suffocating laws*	*suffocating law*
(9) Emotie en woede	*stupid rules***	*stupid rule***	*stupid regulations*	*stupid regulation**	*stupid laws***	*stupid law***
	*silly rules***	*silly rule***	*silly regulations*	*silly regulation*	*silly laws*	*silly law*
	*crazy rules***	*crazy rule***	*crazy regulations*	*crazy regulation*	*crazy laws*	*crazy law*
	*weird rules***	*weird rule***	*weird regulations*	*weird regulation*	*weird laws***	*weird law*
	*damn rules***	*damn rule***	*damn regulations*	*damn regulation*	*damn laws***	*damn law***
	*damned rules***	*damned rule***	*damned regulations*	*damned regulation*	*damned laws*	*damned law*
	*fucking rules***	*fucking rule***	*fucking regulations*	*fucking regulation*	*fucking laws***	*fucking law***
	*bullshit rules***	*bullshit rule***	*bullshit regulations***	*bullshit regulation*	*bullshit laws***	*bullshit law***

Onderstreepte kwalificaties komen niet voldoende voor in de Amerikaanse corpus van Google Books

* Woordcombinaties komen voor in het rationele discours

** Woordcombinaties komen voor in het ervaringsgerichte discours

Wij zagen dat alle regeldruk woordcombinaties, die wij aan de beschrijvingen van Van Gestel en Hertogh van het rationele regeldrukdiscours ontleenden, op de 1e component laadden. Bovendien bevatte de 1e component vrijwel geen emotionele kwalificaties. Wij associeerden de 1e component (45 variabelen) daarom met het rationele regeldrukdiscours. De as-

[441] Wij bedoelen hiermee dat een woordcombinatie zijn hoogste lading op die component heeft.

sociatie werd versterkt doordat de trend van de z-score (methode *regression*) van de 1e component sterk overeenkwam met de trend van het rationele (instrumentele) regeldrukdiscours zoals door Van Gestel en Hertogh beschreven.

PCA onderscheidde naast de rationele dimensie nog een tweede regeldrukdimensie. De 2e regeldrukdimensie bevatte geen van de twaalf rationele (instrumentele) woordcombinaties zoals wij die aan de literatuur van Van Gestel en Hertogh hadden ontleend. Wat voorts opviel is dat deze dimensie juist veel (hevig) emotionele kwalificaties van regels bevatte. Wij associeerden de 2e component (33 variabelen) daarom met het ervaringsgerichte regeldrukdiscours. De trend van de z-score (methode *regression*) van deze component werd door de literatuur niet beschreven zodat wij hier geen vergelijking kunnen maken.

Het was tot nu toe niet opgevallen maar ons trendonderzoek laat zien dat er in de literatuur naast een rationeel regeldrukdiscours, een ervaringsgericht regeldrukdiscours te onderscheiden is. Wij kunnen derhalve de eerste onderzoeksvraag bevestigend beantwoorden.

4.4.2 What's in a name

Als we naar het gebruik van de termen *rule(s)*, *regulation(s)* en *law(s)* binnen de beide discoursen kijken blijkt de term *regulation*(*s*) significant vaker binnen het rationele discours te worden gebruikt terwijl mensen het binnen het ervaringsgerichte discours significant vaker over *rule(s)* hebben. Het rationele discours lijkt meer over *reguleringsdruk* (*regulatory pressure*) te gaan terwijl het ervaringsgericht discours juist meer over *regeldruk* gaat.

4.4.3 Sociaal-emotionele motieven?

De resultaten van ons trendonderzoek laten zien dat er in de literatuur van de VS twee verschillende regeldruk discoursen gevoerd worden, een rationeel discours en een ervaringsgericht discours. Wij vonden hiervan de sporen, als achtergelaten vingerafdrukken, in de Amerikaanse literatuur. Wij gaven eerder[442] aan dat wij verwachten dat binnen het rationele discours vooral instrumentele belangen worden gekoesterd en dat binnen het ervaringsgerichte discours gehecht wordt aan sociaal-emotionele belangen.

(A) Instrumentele motieven

[442] Sectie 1.2 en subsectie 2.3.4.

Uit onze beschrijvingen van het rationele discours in Amerika[443] blijkt dat binnen dit discours veel aandacht is voor deregulering (*deregulation*) en dat kosten-batenanalyses centraal staan binnen het dereguleringsbeleid. Regeldruk wordt in de VS vooral gezien als een uitkomst van een belangenafweging tussen voor- en nadelen (of baten en kosten) van regelgeving en kan daardoor worden geassocieerd met een instrumenteel motief.[444] Als we de gewogen itemscores, gebaseerd op de z-scores (methode *regression*) van het relatieve gebruik tussen 1919 en 2019 van de term *deregulering* (1gram) vergelijken met de z-score van de rationele component dan zien we in Grafiek 4.4 dat beide trends inderdaad sterk overeenkomen.

Grafiek 4.4: Vergelijking trend rationele regeldrukdiscours en trend van de term deregulation(s)

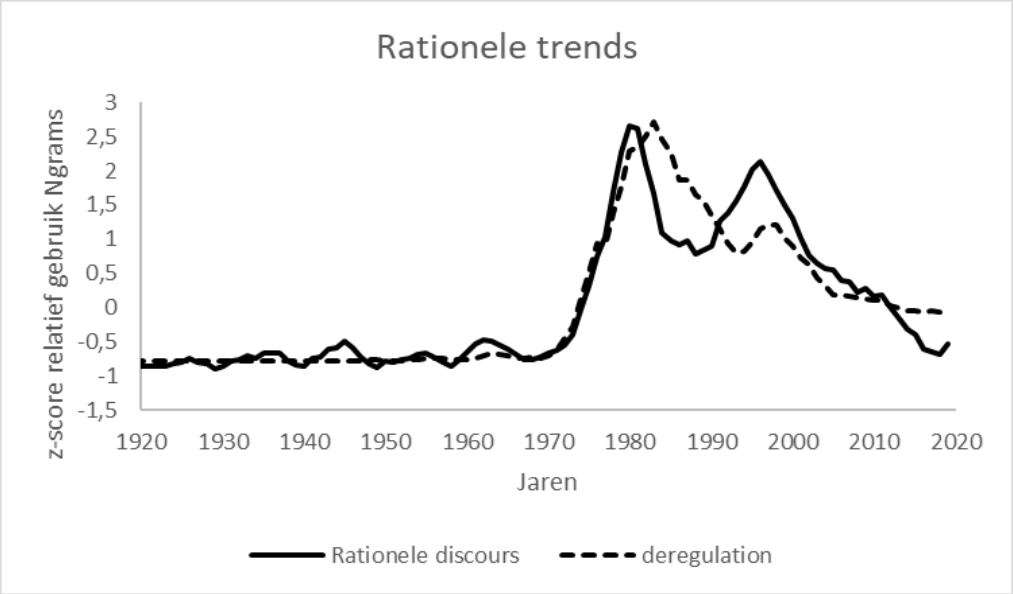

De correlatie tussen beide trends is significant, $r = .92$, $p > .001$.

Het lijkt erop dat het instrumentele regeldruk discours, waarin mensen zich onder andere beklagen over (1) de toename van regels, (2) het niet noodzakelijk zijn van regels, (3) de vaagheid van regels, (4) de tegenstrijdigheid van regel, (5) de druk die regels veroorzaken, (6) irritatie of de verstikkende werking die van regels uitgaan, vooral wordt gevoerd in de tijd dat er veel aandacht is voor deregulering.

[443] Zie subsectie 4.1.3.

[444] Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-bateanalyses kunnen worden vastgesteld.

(B) Sociaal-emotionele motieven

Uit het onderzoek van Ewick & Silbey[445] bleek dat mensen bij het waarderen van recht (regels) in belangrijke mate hechten aan relationele (sociaal-emotioneel[446]) belangen. Het hebben van een *stem* en *vertrouwen* in een onpartijdige autoriteit, die hun belangen eerlijk en met respect weegt[447], spelen een belangrijke rol. Dat betekent dat het ervaren van regeldruk tevens te begrijpen is vanuit een sociaal-emotioneel motief. Uit dit onderzoek, maar ook uit de literatuur blijkt dat *voice*[448] en *trust*[449] belangrijke sociaal-emotionele begrippen zijn. Als, zoals wij vermoeden, vooral binnen het ervaringsgerichte discours deze sociaal-emotionele belangen een belangrijke rol spelen dan is het te verwachten dat het gebruik van de termen *voice* en *trust* in de tijd verband houden met het ervaringsgerichte discours. Als we de trends van de z-scores van de termen *voice* en *trust*[450] vergelijken met de trend van de z-scores van de 2e component (ervaringsgericht discours) dan zien we dat de trends inderdaad sterk overeenkomen.

[445] Ewick & Silbey 1998. Dit onderzoek beschreven wij in subsectie 4.1.3.

[446] Met sociaal-emotioneel bedoelen wij de intra psychologische repercussie van een sociale interactie weer te geven. Dat wil zeggen dat we met sociaal-emotioneel de innerlijke psychologische verwerking van een relationele interactie aanduiden.

[447] Silbey 2005, p. 337.

[448] Van den Bos 1999; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007.

[449] De Cremer & Tyler 2007; Van Dijke & Verboon 2011.

[450] De *Ngram viewer* kan onderscheid maken tussen "*trust*" als werkwoord (trust_VERB) en "*trust*" als zelfstandig naamwoord (trust_NOUN). Wij onderzochten hier alleen de werkwoordsvorm (trust_VERB) aangezien trust als zelfstandig naamwoord niet allen vertrouwen betekent maar ook een Angelsaksische rechtsvorm weergeeft.

Grafiek 4.5: Vergelijking trend sociaal emotioneel discours en trend termen trust en voice

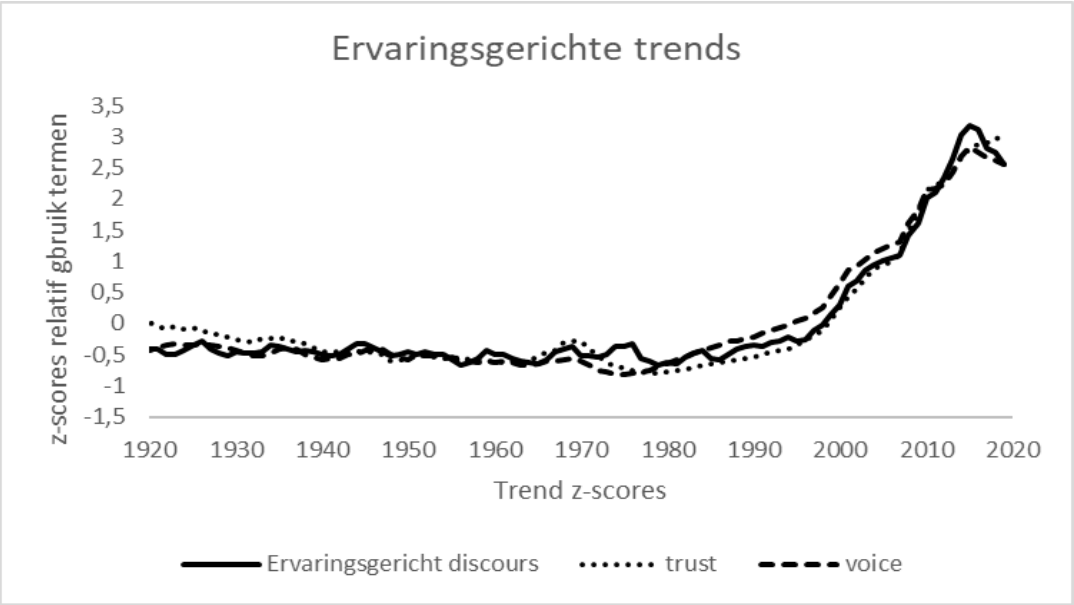

Correlatie analyse laat zien dat de z-score van de ervaringsgerichte component significant correleert met de z-score van de term *trust*[451], $r = .982$, $p < .001$ en eveneens significant correleert met de z-score van de term *voice*, $r = .985$, $p < .001$.

Deze bevindingen versterken de suggestie dat de ervaringsgerichte component geassocieerd kan worden met sociaal-emotionele belangen.

4.5 Conclusie: Twee regeldrukdiscoursen

De bevindingen die we in de secties 4.1 tot en met 4.4 hebben beschreven leiden tot belangrijke implicaties voor onze theoretische beschouwing over regeldruk zoals we dit begrip in Hoofdstuk 2 hebben behandeld. In dat hoofdstuk verdedigden we een verschuiving van een economisch naar een psychologisch perspectief op regeldruk. Regeldruk werd door ons gedefinieerd als "de weerstand die onnodig wordt opgeroepen door een interventie in gedrag die instrumentele- en sociaal-emotionele belangen bedreigt." Veel regeldrukstudies richten zich op de vraag welke regels (interventies) regeldruk veroorzaken. Wij wilden echter weten op welke wijze regeldruk (weerstand) psychologisch kon worden verklaard. Met behulp van de

[451] Wij onderzochten hier alleen de werkwoordsvorm (trust_VERB) aangezien trust als zelfstandig naamwoord niet allen vertrouwen betekent maar ook een Angelsaksische rechtsvorm weergeeft.

Cognitive-Experiential Self-Theory (CEST) van Epstein en een theorie van Cropanzano, construeerden wij een psychologische visie op de weerstand, die regeldruk heet. Epstein's theorie suggereert dat mensen verschillende voorkeuren hebben in informatieverwerking, wat invloed heeft op hun interpretatie en reactie op fenomenen, inclusief regels. Cropanzano's theorie biedt inzichten in rechtvaardigheidsmotieven, opgesplitst in instrumentele en sociaal-emotionele aspecten. Mensen, afhankelijk van hun informatieverwerkingsvoorkeur, ervaren regeldruk op verschillende manieren. Rationele mensen benaderen regeldruk op een logische en realiteitsgerichte manier, voornamelijk gedreven door instrumentele motieven. Ervaringsgerichte mensen daarentegen ervaren regeldruk meer intuïtief en emotioneel, voortkomend uit sociaal-emotionele drijfveren.

In Hoofdstuk 4 onderscheidden we twee verschillende regeldrukdiscoursen, die overeenkomen met de theorieën besproken in Hoofdstuk 2. We hebben de *Ngram Viewer* van *Google Books* ingezet voor een kwantitatieve benadering, waarbij we een componentenanalyse hebben toegepast op de verzamelde data. Dit innovatieve gebruik van de database heeft ons inderdaad geholpen twee discoursen te identificeren: een rationeel discours en een ervaringsgericht discours. Deze discoursen tonen aan dat het aanpakken van regeldruk inderdaad niet alleen een kwestie is van rationele analyse, maar ook van het erkennen van de emotionele en ervaringsgerichte aspecten. Daarnaast tonen de resultaten aan dat de beleving van regeldruk ook verweven is met percepties van rechtvaardigheid. Voorts laten onze bevindingen zien dat er mogelijk een historische verschuiving is in de wijze waarop deze discoursen worden gevoerd, met een grotere nadruk op het ervaringsgerichte discours in recentere jaren. Natuurlijk is ons onderzoek gebaseerd op Amerikaanse gegevens, maar de bevindingen lijken ook zeer relevant in Nederlandse context.

In Hoofdstuk 3 hebben we immers de kritiek besproken die op de Nederlandse overheid wordt geuit voor het hanteren van een voornamelijk economisch en rationeel perspectief op regeldruk, terwijl er weinig tot geen aandacht is voor een ervaringsgerichte, sociaal-emotionele benadering. Hierbij wordt de nadruk gelegd op het gebrek aan toepassing van gedragswetenschappelijke inzichten in het huidige beleidsmatige regeldrukbeleid.

Eindconclusie van dit Hoofdstuk

De resultaten van ons onderzoek in Hoofdstuk 4 verschaffen een vernieuwende methodologie om aan te tonen dat er inderdaad twee verschillende manieren zijn waarop mensen regeldruk ervaren: een rationele manier (waar de overheid zich voornamelijk op lijkt te richten) en een ervaringsgerichte, emotionele manier. Zodoende kunnen deze inzichten uit Hoofdstuk 4 ook bijdragen aan een beter begrip van politieke en beleidsdiscussies over regeldruk. Bovendien bieden zij aanknopingspunten voor toekomstig onderzoek, ook in specifiek Nederlandse context.

5 Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid

In Hoofdstuk 4 vonden we een eerste bewijs dat mensen hun ervaring van regeldruk op een verschillende wijze uiten: sommigen uiten (negatieve) confrontatie met regels in rationeel-instrumentele termen, anderen gebruiken daarvoor sociaal-emotionele termen. Het lijkt derhalve dat de twee dimensies van regeldruk zich onderscheiden door emotionaliteit, zoals in dit proefschrift wordt betoogd. In dit hoofdstuk zetten wij ons onderzoek naar de wijze waarop mensen met regels omgaan voort en vragen we ons af (1) wat motiveert om regeldruk te ervaren (motieven) en (2) welk effect heeft de emotionele verwerking van regeldruk op de bereidheid om regels op te volgen? Wat de motieven betreft willen we nagaan of mensen inderdaad regeldruk ervaren wanneer ze een regel als onrecht beschouwen.

Meer precies onderzoeken we met een enquête (Enquête-1) onze tweede en derde onderzoeksvraag die we in Hoofdstuk 1 als volgt hebben gedefinieerd.

OV2: *Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?*

OV3: *Welk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?*

De tweede onderzoeksvraag is geformuleerd naar aanleiding van ons vermoeden dat beleving van regeldruk binnen de beide dimensies verschillend wordt gemotiveerd. Zoals we in Hoofdstuk 2 aangaven, verwachten we dat binnen de rationele dimensie de beleving van regeldruk vooral door instrumentele motieven wordt ingegeven en dat binnen de ervaringsgerichte dimensie sociaal-emotionele motieven een belangrijke rol spelen. Dat instrumentele belangen vooral binnen de rationele dimensie worden gekoesterd konden we uit de regeldrukliteratuur opmaken waar de beleving van regeldruk voornamelijk wordt opgevat als een resultante van een kosten-batenafweging (instrumenteel).[452] Ons vermoeden dat binnen de ervaringsgerichte dimensie vooral sociaal-emotionele belangen een rol spelen ontleenden wij aan de theorie van Cropanzano die naast een instrumenteel motief een sociaal-emotioneel motief traceerde voor de psychische onrust (onrechtvaardigheidsbeleving) zoals mensen die

[452] Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-baten-analyses kunnen worden vastgesteld.

bij de omgang met regels en bij andere interventies van autoriteiten ervaren. Het resultaat van ons trendonderzoek ondersteunt ons vermoeden dat de ervaringsgerichte, emotionele, dimensie van regeldruk geassocieerd kan worden met sociaal-emotionele belangen zoals het hebben van *vertrouwen* (*trust*) en een *stem* (*voice*).

In dit onderzoek bevragen we met behulp van een enquête mensen over situaties waarin regels instrumentele en sociaal-emotionele belangen van de deelnemers (a) bedreigen of (b) juist beschermen. Vervolgens onderzoeken wij hun regeldrukoordeel (variërend van zeer mee oneens tot zeer mee eens dat ik door de regel onder druk wordt gezet) en gaan in de verschillende situaties na of ze bereid zijn om de regels na te leven.

Wij hebben, om de regeldruk bij de deelnemers op te roepen, vier regels uit de praktijk van de deelnemers (al dan niet) laten conflicteren met de volgende (1) instrumentele en (2) sociaal-emotionele belangen.

(1) In de situaties waarin instrumentele belangen worden bedreigd (dan wel beschermd) lijken overwegingen van *nut en noodzaak* van de regel belangrijke begrippen. De achtergrond hiervan is dat dergelijke belangenafwegingen de perspectieven van nutsmaximalisatie en eigenbelang weerspiegelen die kenmerkend zijn voor instrumentele keuzes.[453]

(2) Volgens de literatuur zijn bij bedreigingen van sociaal-emotionele belangen *stem* en *vertrouwen* de belangrijke begrippen.[454] Deze stelling lijkt verder ondersteund te worden door de bevinding uit Hoofdstuk 4 dat het ervaringsgerichte discours sterk samenhangt met het gebruik van de woorden *trust* en *voice*. In de situaties waar sociaal-emotionele belangen worden bedreigd (dan wel beschermd) leggen we daarom de nadruk op overwegingen van *vertrouwen* en *het hebben van een stem*.

[453] Zie de Jonge 2009: De Rationele Keuzetheorie (Adam Smith) is oorspronkelijk een economische beslissingsleer en gaat ervan uit dat mensen binnen een sociale context streven naar het maximaliseren van hun eigenbelang of welzijn (nutsmaximalisatie). Zij maken rationele keuzen door de kosten en baten van situaties tegen elkaar af te wegen en te kiezen voor de situatie met de meeste baten in verhouding tot de kosten. Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld.

[454] Van den Bos 1999; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007; Van Dijke & Verboon 2011.

We verwachten op basis van wat wij bij de introductie van onderzoeksvragen OV2 en OV3 in subsectie 1.4.3 hebben gesteld de volgende vier resultaten:

(1) Het bedreigen of juist beschermen van de belangen door regels, heeft effect op de beleving van regeldruk.

(2) Het bedreigen of juist beschermen van de belangen door regels heeft tevens effect op de bereidheid om die regels na te leven.

(3) De beleving van regeldruk beïnvloedt de nalevingsbereidheid.

(4) De emotionele lading (van de beleving van regeldruk) medieert het effect dat regeldrukinformatie op nalevingsbereidheid heeft.

Schematisch hebben wij deze relaties in subsectie 1.4.3 als volgt weergegeven.

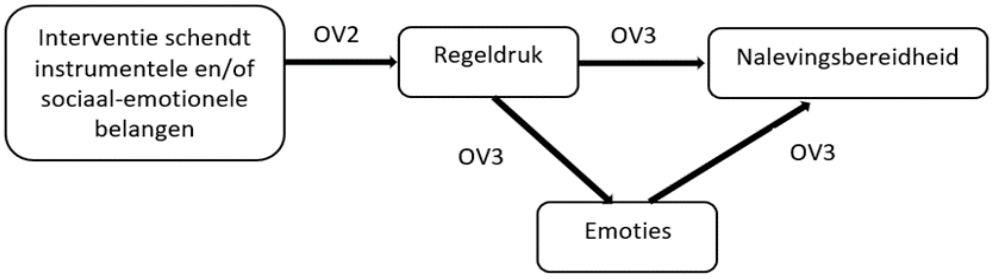

Figuur 5.1: Onderzoek schema voor OV2 en OV3

5.1 Methode van onderzoek

In deze sectie beschrijven we de opzet (de enquête) en methode (vraagstellingen) van onderzoek. In 5.1.1. behandelen wij de deelnemers en in 5.1.2 de procedure. Vervolgens behandelen wij de geïnformeerde toestemming in 5.1.3. In 5.1.4 beschrijven wij de vier regels die wij de respondenten hebben voorgelegd. In 5.1.5 behandelen wij tenslotte de zeventien uitspraken waarop de respondenten konden reageren door de mate van instemming met deze uitspraken aan te geven.

5.1.1 Deelnemers

In totaal vulden 129 studenten (53 mannen en 76 vrouwen) (8 *outliers* werden verwijderd[455]) van 21 opleidingen van de Haagse Hogeschool vrijwillig de enquête in. Ze waren allen tussen de 17 en 39 jaar oud (*M* leeftijd = 22,5 jaar). Deze studenten werden ofwel door hun eigen docent of door de onderzoeker benaderd met de vraag of ze aan dit onderzoek wilden meewerken.

5.1.2 Procedure

Studenten werden uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek naar *de invloed van regels in het algemeen*. In sommige gevallen deelden docenten de enquête uit in de klas, in andere gevallen benaderde de onderzoeker studenten op de Hogeschool waar ze de enquête konden invullen. De zelf samengestelde enquête bestond uit 73 vragen. Als introductie werden de studenten geïnformeerd over onderwerp en procedure. Daarna kregen zij een korte beschrijving van het doel van het onderzoek. Vervolgens ontvingen zij de garantie van anonimiteit en kregen uitleg over de wijze waarop zij de resultaten van het onderzoek konden verkrijgen. De enquêtes werden onmiddellijk na voltooiing geretourneerd. Het invullen van de enquête duurde ongeveer een kwartier.

5.1.3 Geïnformeerde toestemming en demografische vragen

De enquête begon met een geïnformeerde toestemming. Daarna volgden vijf demografische vragen, die betrekking hadden op het studiegebied, het studiejaar, de leeftijd, het geslacht en de etniciteit van de deelnemer.[456]

5.1.4 Vier regels

Centraal in dit onderzoek stonden vier regels uit de onderwijspraktijk van de Hogeschool.

(A) Drie van deze regels legden de nadruk op een verbod:

(1^e verbod) op te laat komen in de les (Regel 1),

[455] De inspectie van de antwoordformulieren vooraf, bracht 8 extreme *outliers* aan het licht die uit de dataset werden verwijderd. Deze *outliers* hadden betrekking op deelnemers die duidelijk probeerden de vragen niet serieus te beantwoorden, zoals onder andere blijkt uit een eentonige score voor alle items of het niet voltooien van meer dan 50% van de items.

[456] Deze demografische variabelen hadden weinig invloed op de belangrijkste analyses van het onderzoek.

(2e verbod) op samenwerking bij een thuisopdracht (Regel 2) en

(3e verbod) op praten en eten tijdens de lessen (Regel 4).

(B) De overige regel was gericht op een strikte en gedetailleerde instructie voor het inleveren van een opdracht (Regel 3).

De regels werden als volgt beschreven:

Regel 1:
"Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Studenten dienen 5 minuten voordat de les begint in het lokaal aanwezig te zijn. Indien een student niet op de gegeven aanvangstijd aanwezig is, wordt hij/zij niet meer toegelaten."

Regel 2:
"Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Bij deze thuiswerkopdracht mag de student op geen enkele wijze met een medestudent samenwerken. Indien docent er achter komt dat er wel samengewerkt is, dan krijgen de studenten die samengewerkt hebben ieder een onvoldoende."

Regel 3:
"Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Werkstukken dienen bij de verantwoordelijke docent ingeleverd te worden. Dit kan uitsluitend door een geprinte versie aan de docent persoonlijk te overhandigen op woensdag 10 juli tussen 15:00 en 16:00 uur in kamer SL 455. Werkstukken die op een andere wijze zijn ingeleverd worden niet beoordeeld."

Regel 4:
"Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Tijdens de les mag er door de studenten niet gegeten of gedronken worden. Studenten mogen niet met elkaar praten, tenzij dit door de docent wordt gevraagd of toegestaan. Indien een student zich hier niet aan houdt wordt hij/zij uit de les verwijderd."

5.1.5 Zeventien uitspraken

Met betrekking tot elke van de vier regels werden aan de student 17 uitspraken voorgelegd. Vervolgens werd van hen op een 7-puntsschaal (met 1=zeer mee oneens, en 7=zeer mee eens). De twee afhankelijke variabelen werden gemeten door telkens, bij ieder van de vier

regels, antwoord te geven op 2 uitspraken. Vervolgens werden de onafhankelijke variabelen gemeten door telkens, bij ieder van de vier regels, antwoord te geven op 15 uitspraken. Zo verkregen wij 17 variabelen die als volgt waren verdeeld over acht klassen (A t/m H):

A één afhankelijke variabele over de nalevingsbereidheid,
B één afhankelijke variabele over de *ervaren druk*,
C één onafhankelijke variabele met informatie over het *nut van de regel*,
D één onafhankelijke variabele met informatie over de *noodzaak van de regel*,
E vier onafhankelijke variabelen met betrekking tot informatie over *straf*,
F één onafhankelijke variabele met informatie over *pakkans*,
G vier onafhankelijke variabelen met informatie over het hebben van een *stem*, en
H vier onafhankelijke variabelen met informatie over *vertrouwen*.

Om de variabelen te kunnen meten hebben wij de uitspraken als volgt ingedeeld.

(A en BI) De *afhankelijke* variabelen: nalevingsbereidheid en ervaren druk
Eerst vroegen we naar de mate van instemming met de volgende twee uitspraken:

(1) "Ik ben bereid deze regel op te volgen."
(2) "Ik voel me door deze regel onder druk gezet."

(C t/m H) De *onafhankelijke* variabelen: nut, noodzaak, straf, pakkans stem en vertrouwen.
Na de boven genoemde twee vragen volgden bij iedere van de vier door ons gebruikte regels 15 uitspraken waarbij opnieuw naar de beleving van regeldruk en de nalevingbereidheid gevraagd werd. Maar nu werd de vraag gesteld in de context van meer specifieke afwegingen ten aanzien nut, noodzaak, straf en pakkans, stem en vertrouwen.

(C en D) Instrumentele variabelen: nut en noodzaak van de regel
De instrumentele belangen nut en noodzaak werden gemeten door telkens per regel (van de vier gebruikte regels uit de onderwijspraktijk van de deelnemers) twee uitspraken te doen:

(3) "Ik zie het nut van deze regel niet."
(4) "Ik zie de noodzaak van deze regel niet."

(E en F) Variabelen straf en pakkans
Het belang "vermijden van straf" werd gemeten door de mate van instemming met vier uitspraken vast te stellen:

(5) “Doordat ik de les niet meer mag volgen als ik te laat kom, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.”

(6) “Als de regel wel zou bepalen dat ik op tijd moet komen maar er geen sanctie (niet meer toegelaten worden) wordt gesteld, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.”

(7) “Doordat ik de les niet meer mag volgen als ik te laat kom, voel ik mij onder druk gezet.”

(8) “Als de regel wel zou bepalen dat ik op tijd moet komen maar er geen sanctie (niet meer toegelaten worden) wordt gesteld, voel ik mij toch onder druk gezet.”

De “pakkans” werd bepaald aan de hand van de instemming met de stelling:

(9) “Ik vind dat de kans groot is dat ik gepakt word als ik deze regel overtreed."

(G en H) Sociaal-emotionele variabelen: stem en vertrouwen

Het sociaal-emotionele belang “stem” (*voice*) werd gemeten aan de hand van instemming met vier uitspraken, ieder zo geformuleerd dat de stelling is toegespitst op de specifieke regels, zoals bij regel 1:

(10) “Als de docent oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst luistert, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen.”

(11) “Als ik te laat kom en de docent luistert oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst, dan voel ik mij meer onder druk gezet.”

Er werd hierbij naast een stelling met een positieve formulering (wel luisteren), ook een stelling met een negatieve formulering aan de respondenten voorgelegd:

(12) “Als de docent niet oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst luistert, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen.”

(13) “Als ik te laat kom en de docent luistert niet oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst, dan voel ik mij meer onder druk gezet.”

Het sociaal-emotionele belang van het hebben van vertrouwen werd gemeten aan de hand van de mate van instemming met vier uitspraken:

(14) “Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.”

(15) “Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.”

(16) “Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me minder onder druk gezet.”

(17) “Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me meer onder druk gezet.”

5.2 Onderzoeksresultaten

In deze sectie beschouwen wij de onderzoeksresultaten, te weten in 5.2.1 de validatie van de schaal, in 5.2.2 de driehoeksverhouding tussen (1) de verwerking van informatie over het al dan niet bedreigen van instrumentele- en sociaal-emotionele belangen door regels, (2) beleving van regeldruk en (3), nalevingsbereidheid. In 5.2.3 behandelen we de rol van emoties binnen het onderzochte driehoeksverband.

5.2.1 Validatie van de schaal

Wij willen eerst onderzoeken of we in de antwoorden een onderliggende sociaal-emotionele- en een instrumentele dimensie kunnen onderscheiden. Om relevante constructen te identificeren, voerden we op de 15 uitspraken (onafhankelijke variabelen) die te maken hadden met nut, noodzaak, straf, pakkans, stem en vertrouwen, principale componenten analyses (PCA) met varimax-rotatie uit.[457] De PCA’s zijn steeds uitgevoerd voor de afzonderlijke vier regels. We keken echter ook naar de gemiddelde uitkomsten van de vier regels tezamen.

Zoals we in het vorig hoofdstuk[458] gezien hebben dienen we vijf stappen te doorlopen om betrouwbare resultaten te krijgen. Het ging om beslissingen met betrekking tot de volgende onderwerpen:

(1) De geschiktheid van de data

(2) De keuze in reductietechniek

(3) Te hanteren rotatie techniek

(4) Significantie van de componentladingen

(5) Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten

[457] Field 2013, Hoofdstuk 17. Field 2018.

[458] Zie sectie 4.2.3.

We laten hieronder zien tot welke resultaten deze stappen in het hierboven beschreven onderzoek hebben geleid.

(1) De geschiktheid van de data

De geschiktheid van de data onderzochten wij in onze SPSS analyse met de *Kaiser-Meyer-Olkin* meting (KMO)[459] en met de *Barlett's test of sphericity.*[460] De KMO verifieerde de geschiktheid van de steekproef van elk van de vier regels[461], voor het uitvoeren van de analyses (.64 < KMO < .76[462]). Barlett's test of sphericity geeft per regel een significante correlatie tussen de variabelen aan (Regel1; χ^2 (105) = 532,311, p < .001 / Regel2; χ^2 (105) = 736,325, p < .001 / Regel3; χ^2 (105) = 783,842, p < .001 / Regel4; χ^2 (105) = 793,505, p < .001). Beide testen lieten derhalve zien dat onze data geschikt waren om de PCA uit te kunnen voeren.

Wij constateerden dat niet alle individuele KMO's groter waren dan de aanbevolen waarde van > .5.[463] Deze waarden waren kleiner dan de aanbevolen waarde voor de vraag naar de pakkans bij de eerste, tweede en vierde regel ("Ik acht de kans hoog dat ik gepakt wordt als ik…"). En eveneens voor de twaalfde vraag van de vierde regel ("Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen ben ik meer bereid om de regel op te volgen"). Omdat wij ook kijken naar de gemiddelde scores van de vragen over de vier regels tezamen kozen wij er hier voor om deze vragen niet te verwijderen.

(2) Extractie van de componenten

Een PCA levert doorgaans meerdere componenten en er dient te worden uitgemaakt welke van deze componenten statistisch relevant zijn en welke niet. We hanteren hiervoor drie criteria te weten[464]:

(A) Het Kaiser's criterium

(B) De Scree Plot

(C) Parallel analyse

[459] Field 2013, p. 684.
[460] Field 2013, pp. 685-686, 870.
[461] Zie 5.1.5.
[462] Zie 4.2.3. KMO waarden tussen .65 en .85 zijn goed. De waarde .64 is matig.
[463] Zie sectie 4.2.3; Field 2018, p. 808.
[464] Zie 4.2.3.

(A) Het Kaiser's criterium[465] stelt dat alle componenten met een Eigenwaarde van tenminste 1 als betekenisvol kunnen worden beschouwd. De PCA's leverden doorgaans vier tot vijf componenten op met Eigenwaarden groter dan 1, volgens dit Kaiser's criterium. De componenten verklaarden tussen 62,98% en 69,36% van de variantie.

(B) De scree plot van elke van de vier regels liet een "knik" zien na de 4e component, zodat we ons verder hebben gericht op de eerste vier componenten.

(C) Parallelanalyse liet echter zien dat bij al de vier regels slechts drie componenten statistisch interessant waren. Bij allen was de eigenwaarde van het 95e percentiel van de vierde component groter dan de eigenwaarde van de *raw data* van de vierde component (1e regel 1.34 > 1.06; 2e regel 1.34 > 1.12; 3e regel 1.34 > 1.10; 4e regel 1.34 > 1.15).

Wij kozen er daarom voor om slechts de eerste drie componenten van al de vier regels in de verdere analyses te betrekken.

(3) Te hanteren rotatie techniek

Er zijn meerdere rotatietechnieken die onderverdeeld kunnen worden in de Varimax techniek en de Direct Oblimin techniek. Belangrijk voor de keuze tussen beide technieken is de vraag of de gegenereerde componenten correleren of niet. Doen ze dat niet dan wordt de Varimax techniek aanbevolen. Wij voerden bij al de vier regels eerst de Direct Oblimin techniek uit en controleerden de hierbij geproduceerde *component correlation matrix*. Bij alle vier regels waren de correlatie waarden tussen de componenten < 0.32.[466] Dit wil zeggen dat aangenomen kan worden dat de componenten niet correleren[467] en dat dan de Varimax techniek wordt aanbevolen.

(4) Significantie van de componentladingen

Een variabele wordt geacht op een component te laden als de waarde van zijn lading > ± 0.10 is en dat SPSS standaard op deze waarde is ingesteld. Voor significantie stellen statistici echter de eis dat de waarde van de lading > 0.4 is.

Als we de drie statistisch relevante componenten van al de vier regels vergelijken, dan blijken ze consistent te zijn. Tabel 5.1 geeft de factorladingen per regel en de gemiddelde ladingen over de vier regels tezamen voor de drie geselecteerde componenten. De tabel laat

[465] Kaiser 1960.
[466] Tabachnick & Fiddell 2013, p. 651.
[467] Field 2018, pp. 792-794; Tabachnick & Fiddell 2013, p. 651.

zien dat de gemiddelde waarden van de ladingen van de items in iedere component significant zijn binnen de componenten (>. 4 gemiddeld)[468].

Tabel 5.1: Factorladingen voor Principal Component Analyse met Varimax Rotatie per regel

Item	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	*M**
	Component 1: Positieve sociaal-emotionele dimensie				
Vr13: Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me minder onder druk gezet.	**.79**	**.87**	**.78**	**.82**	**.81**
Vr11: Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.	**.77**	**.79**	**.83**	**.84**	**.81**
Vr9: Als de docent oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, dan voel ik mij minder onder druk gezet.	**.76**	**.87**	**.70**	**.80**	**.78**
Vr7: Als de docent oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.	**.65**	**.75**	**.85**	**.81**	**.76**
Vr5: omdat ik straf krijg als ik de regel overtreed, voel ik me onder druk gezet.	**.52**	**.53**	**.34**	**.46**	**.46**
Vr10: Als de docent niet oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, dan voel ik mij meer onder druk gezet.	**.64**	**.59**	.39	.25	**.45**
	Component 2: Negatieve sociaal-emotionele dimensie				
Vr12: Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen. .	**.83**	**.81**	.26	**.85**	**.69**
Vr8: Als de docent niet oprecht naar mijn reden luistert als ik de regel heb overtreden, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen.	**.70**	**.80**	**.49**	**.74**	**.68**
Vr14: Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent Mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me meer onder druk gezet.	**.58**	**.53**	**.81**	.18	**.53**
Vr6: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan voel ik mij toch onder druk gezet	.10	.37	**.64**	**.54**	**.41**
Vr10: Als de docent niet oprecht naar mijn reden luistert als ik de regel heb overtreden, voel ik me meer onder druk gezet.	.27	**.41**	**.69**	.26	**.41**
	Component 3: Instrumentele dimensie				
Vr16: Ik zie het nut van deze regel niet.**	**.91**	**.94**	**.91**	**.90**	**.91**
Vr17: Ik zie de noodzaak van deze regel niet.**	**.88**	**.93**	**.91**	**.90**	**.90**
Vr3: Omdat er een straf staat op het overtreden van de regel, ben ik meer bereid de regel op te volgen.	**.41**	.35	**.56**	**.67**	**.50**

N=121.

Drie regels waren gericht op een bepaald verbod, namelijk te laat komen, praten en eten tijdens de les, en samen werken aan een individuele thuiswerkopdracht. De overblijvende regel was gericht op een strikte en gedetailleerde bepaling over de wijze waarop een opdracht ingeleverd diende te worden.

Ladingen > .4 worden vetgedrukt weergegeven.

* *M* = gemiddelde factorladingen van alle regels tezamen.

** Items werden omgepoold vóór analyse.

[468] Field 2018, pp. 794-795.

Omdat binnen de eerste component de items zich groepeerden die verband hielden met de aanwezigheid van *stem* en *vertrouwen*, associeerden we deze component met de *positieve sociaal-emotionele dimensie* van rechtvaardigheid. Binnen de tweede component groepeerden zich de items die verband hielden met de afwezigheid van *stem* en *vertrouwen* en we identificeerde deze component daarom als de *negatieve sociaal-emotionele dimensie* van rechtvaardigheid. Binnen de derde component groepeerden zich de items met betrekking tot *nut en noodzaak* van de regel en we interpreteerden dit als de *instrumentele dimensie* van rechtvaardigheid.

Bij de vier items die betrekking hebben op straf zien we het volgende.

(1) Eén item had hoge ladingen op de *positieve sociale dimensie* (Vr5: omdat ik straf krijg als ik de regel overtreed, voel ik me onder druk gezet),

(2) één item had hoge ladingen op de *negatieve sociale dimensie* (Vr6: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan voel ik mij toch onder druk gezet),

(3) één item had hoge ladingen op de *instrumentele dimensie* (Vr3: Omdat er een straf staat op het overtreden van de regel, ben ik meer bereid de regel op te volgen).

(4) en één item (Vr4: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan ben ik meer bereid me aan de regel te houden) had op vrijwel geen van de dimensies enige lading van betekenis. [469]

Verder zagen we dat het item dat betrekking had op de pakkans (Vr15: Ik acht de kans hoog dat ik gepakt wordt als ik niet op tijd kom) eveneens op vrijwel geen van de dimensies enige lading van betekenis had.[470]

We zien hierin een bevestiging dat straffen zowel instrumentele- als sociaal-emotionele belangen bedreigen. Straffen leiden niet alleen tot afwegingen tussen opbrengst en nadelen van naleefgedrag, maar geven ook informatie over de heersende moraliteit binnen een groep. Hierdoor kunnen perspectieven op straffen niet zinvol worden onderscheiden als instrumenteel of sociaal-emotioneel.

De PCA's bevestigden derhalve onze verwachting namelijk dat er in de beantwoording van respondenten instrumentele- en sociaal-emotionele dimensies te onderscheiden zijn waarin de straf-items gelijkelijk waren verdeeld.

---

[469] De score voor vraag 4 lag tussen .06 en .25 met één significante lading van .58 op de positief sociaal-emotionele dimensie van regel 3.

[470] De score voor vraag 15 bedroeg tussen .01 en .34 met één significante lading van .63 op de negatief sociaal-emotionele dimensie van regel 4.

(5) Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten
Betrouwbaarheidsanalyses[471] laten zien dat de schalen van de drie dimensies betrouwbaar zijn. De Cronbach's alpha's van de positieve sociaal-emotionele dimensie varieerden van de vier regels tussen α = .80 en α = .84 en van de negatieve sociaal-emotionele dimensie, tussen α = .61 en α = .71. De betrouwbaarheidswaarden van de instrumentele dimensie van de vier regels waren tussen α = .71 en α = .81. Als we naar de betrouwbaarheid van de waarden van de gemiddelde scores van de drie dimensies van de vier regels tezamen kijken dan zien we een betrouwbaarheid van α = .92 voor de positieve sociaal-emotionele dimensie, α = .86 voor de negatieve sociaal-emotionele dimensie, en α = .85 voor de instrumentele dimensie (zie Tabel 5.2).

Tabel 5.2: Cronbach's alpha van de dimensies

	Cronbach's alpha				
	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	M*
Positieve sociaal-emotionele dimensie	.82	.84	.80	.81	.92
Negatieve sociaal-emotionele dimensie	.61	.67	.64	.71	.86
Instrumentele dimensie	.71	.74	.78	.81	.85

* *M* = gemiddelde factorladingen van alle regels tezamen.

5.2.2 Driehoeksverhouding

In deze sectie onderzoeken wij het verband tussen (1) verwerking van informatie over al dan niet bedreigen van instrumentele- en sociaal-emotionele belangen door regels, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid zoals we in Figuur 5.1 schematisch hadden weergegeven.

In de door ons verstrekte rechtvaardigheidsinformatie ten aanzien van stem/vertrouwen en nut/noodzaak ontdekten wij in de vorige sectie drie dimensies, (1) een instrumentele dimensie, (2) een positief sociaal-emotionele dimensie en (3) een negatief sociaal-emotionele dimensie. Met correlatie analyse willen eerst we het verband tussen de drie dimensies en de onafhankelijke variabelen (beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid) meten. We gebruiken hiervoor de gemiddelde scores van de items van de drie dimensies (componenten) van de

[471] Zie subsectie 4.2.3.

vier regels tezamen. De analyses van de afzonderlijke regels laten patronen zien die overeenkomen met de analyse van de gemiddelde scores tezamen.[472]

Correlatieanalyse (Pearson) laat een significant negatief verband zien tussen beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid, r = -.43, p <.001 (2-tailed), wat aangeeft dat naarmate de regeldruk toeneemt, de bereidheid om de regel op te volgen afneemt en vice versa. Wat verder opvalt, is dat het regeldrukoordeel en de nalevingsbereidheid op verschillende wijzen verband houden met de door ons geïdentificeerde sociaal-emotionele dimensies en instrumentele dimensie van rechtvaardigheid. Zo laat Tabel 5.3 zien dat beide sociaal-emotionele dimensies (het al dan niet hebben van een stem en vertrouwen) een sterke correlatie hebben met de beleving van regeldruk, r = .44, p <.001 voor de positieve dimensie, en r = .34, p <.001 voor de negatieve dimensie. Geen van beide sociaal-emotionele dimensies blijken een significante correlatie te hebben met de bereidheid om de regel na te leven, r = -.01, p = .94 voor de positieve dimensie en r = -.05, p = .57 voor de negatieve dimensie. De instrumentele dimensie blijkt juist sterk te correleren met de nalevingsbereidheid, r = .61, p <.001, maar heeft eveneens een significante (maar veel kleinere) correlatie met de beleving van regeldruk, r = -.22, p = .012.

Tabel 5.3: Correlaties tussen regeldruk, nalevingsbereidheid en de rechtvaardigheidsdimensies

	Nalevingsbreidheid	Regeldruk	Pos SE dim	Neg SE dim	Instrumentele dim
Nalevingsbereidheid	1	-.43***	-.01	-.05	.61***
Regeldrukoordeel	-.43***	1	.44***	.34***	-.22*
Positieve sociaalemotionele dimensie	-.01	.44***	1	.49***	.10
Negatieve sociaalemotionele dimensie	-.05	.34***	.49***	1	-.02
Instrumentele dimensie	.61***	-.22*	.10	-.02	1

*** Correlatie is significant op het niveau 0.001 (2-tailed)
** Correlatie is significant op het niveau 0.01 (2-tailed)
* Correlatie is significant op het niveau 0.05 (2-tailed)

Om verschillen in correlatie coëfficiënten, zoals in Tabel 5.3 weergegeven, te traceren is het nodig om de coëfficiënten eerst naar een Z-score te converteren. De Z-score geeft aan hoeveel standaarddeviaties een variabele van het gemiddelde afwijkt. Doordat de maat op deze wijze gestandaardiseerd wordt is het mogelijk om Z-scores met elkaar te vergelijken. Met een Z-toets kan significante verschillen tussen correlatie coëfficiënten worden aangetoond. Op deze wijze zien wij bij de sociaal-emotionele dimensies dat haar correlaties met de beleving van regeldruk significant hoger zijn dan haar correlaties met de nalevingsbereidheid. Voor de

[472] De scores van de individuele regels waren echter niet altijd even hoog als het gemiddelde over de vier regels tezamen.

positieve sociaal-emotionele dimensie is het verschil significant groot, z = -3,77, p < .001 (2-tailed) en voor de negatieve sociaal-emotionele dimensie is het verschil eveneens significant hoog, z = -3.22, p = .001 (2-tailed). De Z-toets laat zien dat deze verschillen bij de instrumentele dimensie eveneens sterk significant zijn, z = 7.46, p < .001. Het lijkt er dus op dat de sociaal-emotionele dimensies met het beleven van regeldruk kunnen worden geassocieerd en de instrumentele dimensie primair met de nalevingsbereidheid.

5.2.3 Twee routes naar nalevingsbereidheid

Om de boven omschreven driehoeksverhouding verder in kaart te brengen onderzochten we vervolgens in welke mate de (emotionele) beleving van regeldruk het effect medieert dat (on)rechtvaardigheidsinformatie op de nalevingsbereidheid heeft. Voor deze analyse gebruiken statistici de Sobeltest.[473]

De resultaten van de Sobeltest tonen aan dat de beleving van regeldruk binnen de sociaal-emotionele dimensie een veel prominentere rol speelt bij de nalevingsbereidheid dan binnen de instrumentele dimensie.

Bij de positieve sociaal-emotionele dimensie vinden we een waarde van z = -3.86, p < .001 voor het effect van de beleving van regeldruk op de relatie tussen de positieve dimensie en nalevingsbereidheid. Voor de negatieve sociaalemotionele dimensie is die waarde z = -3.27, p < .001. Binnen beide dimensies is dit mediërend effect derhalve significant.

De Sobeltest gaf voor de instrumentele dimensie een waarde van, z = 2.32, p = .020 wat aangeeft dat het mediërend effect niet significant is. Dat wil zeggen dat de beleving van regeldruk binnen de instrumentele dimensie geen mediërend effect heeft op de relatie tussen de instrumentele dimensie en nalevingsbereidheid.

5.3 Antwoord op OV2 en OV3

De resultaten geven voldoende informatie om de onderzoeksvragen te beantwoorden. In 5.3.1 beantwoorden wij OV2 en in 5.3.2 OV3. Als aanvulling op onze antwoorden op OV2 en

[473] Sobel 1982. Zie voor de online test: http://quantpsy.org/sobel/sobel.htm.

OV3, betogen wij In 5.3.3, dat er twee verschillende routes zijn waarlangs mensen besluiten om een regel na te leven.

5.3.1 Antwoord onderzoeksvraag 2

OV2 formuleerden wij als volgt. W*elk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?* Om deze vaag te beantwoorden onderzochten we het verband tussen verwerking van informatie over het al dan niet bedreigen van sociaal-emotionele en instrumentele belangen door regels en beleving van regeldruk. We zagen dat zowel instrumentele als sociaal-emotionele informatie significant effect had op de beleving van regeldruk. Het onderzoek laat derhalve zien dat beide motieven een significant effect hebben op de beleving van regeldruk.

Dit resultaat bevestigt de vermoedens dat de beleving van regeldruk zowel een instrumentele als een sociaal-emotionele motivatie kent.[474] Hiervoor vonden wij in ons trendonderzoek[475] ook al ondersteunend bewijs. Maar, anders dan in het trendonderzoek, waar het om de Amerikaanse samenleving ging, hebben de resultaten van de enquête rechtstreeks betrekking op de Nederlandse samenleving. We vinden hiermee derhalve verder bewijs dat we binnen de Nederlandse samenleving regeldruk kunnen opvatten als door regels uitgeoefende bedreigingen van sociaal-emotionele- en instrumentele belangen. Bovendien stellen het onderscheid vast op basis van directe ondervraging van respondenten en niet op basis van een literatuurcorpus, waardoor we directer bewijs kunnen voorleggen.

5.3.2 Antwoord onderzoeksvraag 3

In OV3 stelden wij de vraag: w*elk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?* Om die vraag verder te beantwoorden onderzochten we het verband tussen beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid. De resultaten laten zien dat de beleving van regeldruk sterk verband houdt met de bereidheid om de regel na te leven. Het verband is negatief. Dit betekent dat als de beleving van regeldruk toeneemt, de nalevingsbereidheid afneemt en vice versa.

[474] Zie de door ons ontworpen psychologische architectuur van regeldruk in sectie 2.5.
[475] Hoofdstuk 4.

De Sobeltest liet echter zien dat de relatie tussen de beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid verschillend uitwerkt, afhankelijk van instrumentele informatie op het naleefgedrag. De beleving van regeldruk blijkt, binnen de sociaal-emotionele dimensie, een groter mediërend effect te hebben op de nalevingsbereidheid dan binnen de instrumentele dimensie. We zien dat het effect dat sociaal-emotionele overwegingen hebben op de nalevingsbereidheid veel sterker door de beleving van regeldruk wordt gemedieerd dan het effect dat instrumentele overwegingen hebben op de nalevingsbereidheid.

5.3.3 Twee routes naar naleving

Als aanvulling op de antwoorden op OV2 en OV3 constateerden we dat beleving van regeldruk sterker door sociaal-emotionele informatie wordt beïnvloed dan door instrumentele informatie. Bovendien zagen we dat de invloed van instrumentele informatie op nalevingsbereidheid sterk significant was. Bij informatie over nut en noodzaak van regels was de nalevingsbereidheid significant hoog en bij informatie over de afwezigheid van nut en noodzaak van een regel was de nalevingsbereidheid significant lager. Sociaal-emotionele informatie had geen significant effect op de nalevingsbereidheid.

Dat de sociaal-emotionele dimensie met de beleving van regeldruk kon worden geassocieerd en de instrumentele dimensie primair met de nalevingsbereidheid, suggereert dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Een directe route tussen regeldrukinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van emotionele reacties verloopt en een indirecte route die wel sterk afhankelijk is van emotionele reacties.

5.4 Conclusie: Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid

De resultaten van dit onderzoek lijken een verder bewijs te vormen dat mensen op basis van hun verwerkingsvoorkeur zoals door CEST beschreven, regeldruk op verschillende wijzen ervaren, en verschillende beslissingen maken voor het naleven van regels. Zij volgen hierbij verschillende routes waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Een directe route tussen instrumentele informatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van regeldruk reacties verloopt en een indirecte route die wel beïnvloed wordt door de beleving van regeldruk. Daar ervaringsgerichte verwerking zich onderscheidt van een rationele verwerking door emotionele geladenheid lijkt het erop dat rationele respondenten (minder emotie) de directe route namen

terwijl ervaringsgerichte respondenten (meer emotie) de indirecte route gebruikten. Ten aanzien van de door Cropanzano beschreven rechtvaardigheidsmotieven toont het enquête onderzoek aan dat ervaringsgerichte deelnemers gevoeliger zijn voor sociaal-emotionele informatie terwijl rationele deelnemers gevoeliger zijn voor instrumentele informatie. Dit is een verder bewijs dat de beide rechtvaardigheidsmotieven van Cropanzano, bij de omgang met regels, tevens regeldruk veroorzaken. Net als bij de in Hoofdstuk 2 beschreven mediërende werking van emoties op het effect dat rechtvaardigheidsinformatie doorgaans heeft op de nalevingsbereidheid zagen we dat de emotionele lading van regeldruk een zelfde mediërend effect sorteerde.

Dit alles betekent dat als de overheid mensen met respect en vertrouwen behandelt de doorgaans gunstige effecten van zo'n behandeling vooral bij ervaringsgerichte mensen te niet kunnen worden gedaan door ervaringen uit het verleden. Ten aanzien van het in Hoofdstuk 3 beschreven regeldrukbeleid van de overheid ondersteunen de resultaten de gedachte dat de overheid bij het ontwikkelen van beleid en regelgeving niet alleen een rationele benadering dient te hanteren maar tevens dient te anticiperen op het besef dat mensen ook meer intuïtief en emotioneel met regels omgaan en dat ervaringen uit het verleden een grillige rol kunnen spelen. Het gaat hierbij dus niet alleen om het hanteren van kosten-batenanalyses en het afwegen van toetsingskaders maar tevens om het daadwerkelijk invoelen van betrokken sociaal-emotionele belangen.

6 De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid

We zagen in het Hoofdstuk 5 dat mensen instrumentele en sociaal-emotionele informatie over regels, op twee verschillende manieren verwerken, (1) op een directe wijze of (2) op een indirecte wijze. Bij de directe wijze is er een rechtstreeks effect van instrumentele informatie op de nalevingsbereidheid. Bij de indirecte wijze wordt het effect van sociaal-emotionele informatie gemedieerd door emoties (emotionele verwerking van regeldruk).

Met ons huidige experiment willen wij onderzoeken of een voorkeur voor informatieverwerking zoals die door de *Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality* (CEST)[476] wordt gesuggereerd, dit verschil in directe- en indirecte effecten kan verklaren. Wij hebben de CEST in 1.2.1 en 2.5.2 beschreven als één van de *dual-process* theorieën. We gaven daar tevens aan dat de voorkeur voor informatieverwerking meetbaar is gemaakt met de *Rational-Experiential Inventory Test* (REI-40).[477] Deze test gebruiken wij in ons experiment om de verwerkingsvoorkeur te meten.

In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de verwerkingsvoorkeur van de deelnemers. We voeren een experiment uit en de resultaten daarvan vormen de basis voor een antwoord op onze vierde en vijfde onderzoeksvraag[478], die we hieronder herhalen.

OV4*: Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies heeft op de beleving van regeldruk?*

OV5*: Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat regeldruk heeft op nalevingsbereidheid?*

Het onderzoek is zo ingericht dat de resultaten ons bovendien in staat stellen om onze tweede en derde onderzoeksvraag[479] te verifiëren. Ter herinnering herhalen wij deze onderzoeksvragen hieronder.

[476] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[477] Pacini & Epstein 1999.
[478] Zie 1.4.4.
[479] Zie 1.4.3.

OV2: Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?

OV3: *Welk effect heeft regeldruk op de nalevingsbereidheid?*

In 6.1 beschrijven wij de wijze waarop wij dit onderzoek verrichten. In 6.2 brengen we de driehoeksverhouding zoals wij die ter beantwoording van onze tweede en derde onderzoeksvraag onderzochten opnieuw in kaart en beschrijven wij de resultaten. Hiermee kunnen we de resultaten van ons vorig enquête onderzoek (Enquête -1) verifiëren. In 6.3 beschrijven wij de resultaten ten aanzien van onze vierde en vijfde onderzoeksvraag en brengen wij de invloed van een verwerkingsvoorkeur op de driehoeksverhouding in kaart.

Wij hebben in het experiment dezelfde afhankelijke variabelen gebruikt als in het enquête onderzoek (Hoofdstuk 5) te weten, (1) de ervaring van regeldruk en (2) nalevingsbereidheid. Ook hebben wij dezelfde onafhankelijke variabelen gebruikt met dien verstande dat we de variabelen "straf" en "pakkans" niet verder in het onderzoek betrekken.[480] We gebruiken hier de onafhankelijke variabelen (1) nut en noodzaak, (2) stem en (3) vertrouwen.

In het experiment scheppen we condities waarin (1) bedreiging van instrumentele belangen wordt beïnvloed door de manipulatie van informatie over "nut en noodzaak" van een regel en (2) bedreiging van sociaal-emotionele belangen wordt beïnvloed door informatie over "het hebben van een stem" en "het hebben van vertrouwen" te manipuleren. We onderzoeken (A) welk effect deze manipulaties hebben op (1) het ervaren van regeldruk en (2) op de bereidheid om de regel na te leven. Daarnaast onderzoeken wij (B) of de ervaren regeldruk na de verstrekte instrumentele- en sociaal-emotionele informatie, het verwachte effect van de manipulaties op de nalevingsbereidheid medieert. Door met de REI de rationele/ervaringsgerichte verwerkingsmodus van de respondenten te meten, kunnen wij tevens de invloed van de verwerkingsmodus op deze effecten onderzoeken.

Figuur 6.1 geeft de conceptuele relaties weer die in dit hoofdstuk worden onderzocht. We verwachten dat informatie over behartiging of schending van instrumentele of sociaal-emotionele belangen een effect heeft op ervaren regeldruk. Naarmate mensen meer regel-

[480] In Hoofdstuk 5 gaven we aan dat we de onafhankelijke variabelen "straf" en "pakkans" niet verder in het onderzoek betrekken aangezien deze variabelen zich niet in de instrumentele- en sociaal-emotionele dimensies onderscheiden.

druk ervaren zal de nalevingsbereidheid ten aanzien van regels afnemen. De verminderde nalevingsbereidheid bij de ervaring van regeldruk, kan worden veroorzaakt door de emoties die spelen bij het ervaren van regeldruk. Zoals we in Hoofdstuk 5 hebben gezien, kan de rol van emoties variëren. In Hoofdstuk 6 voegen we rationele en ervaringsgerichte informatieverwerking toe, als mogelijke variabele die een rol speelt bij de mate waarin het effect van regeldruk op nalevingsbereidheid wordt beïnvloed door emotionaliteit.

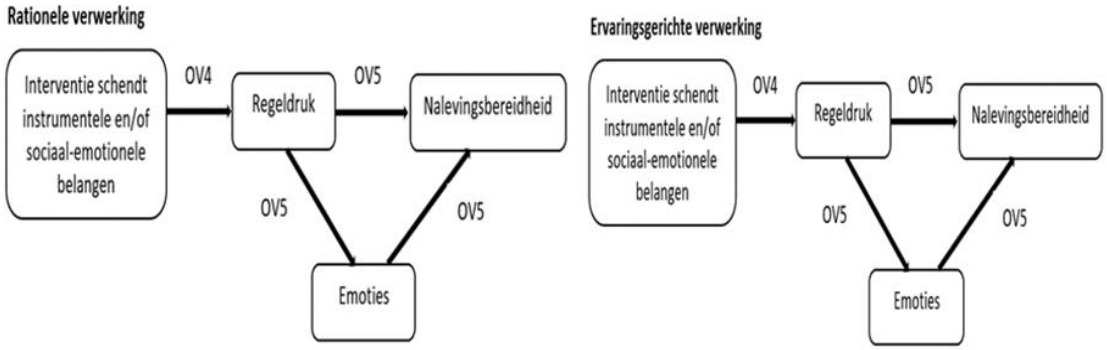

Figuur 6.1: De in OV4 en OV5 te onderzoeken verbanden

Met de onderzoeksresultaten kunnen we (1) de antwoorden op OV2 en OV3, die we in Hoofdstuk 5 gaven, verifiëren en (2) antwoord geven op OV4 en OV5.

6.1 Methode van Onderzoek

Wij behandelen in 6.1.1 eerst de *Deelnemers* en vervolgens geven we in 6.1.2 de beschrijving van de *Rational-Experiential Inventory Test* (REI-40), die wij gebruiken om de verwerkingsvoorkeur van de participanten te meten. In 6.1.3 beschrijven wij m*aterialen en procedure*. We sluiten deze sectie af met 6.1.4 waarin we de *manipulatiecheck* behandelen.

6.1.1 Deelnemers

In totaal hebben 342 studenten (176 vrouwen, 142 mannen, 3 geslacht niet ingevuld en 21 *outliers* die werden verwijderd[481]) van verschillende opleidingen van De Haagse Hogeschool vrijwillig deelgenomen aan het experiment. Ze waren tussen de 17 en 55 jaar (*M*-leeftijd = 23 jaar). Deelnemers werden benaderd door hun eigen docent of de onderzoeker. Aan hen werd

[481] De inspectie van de antwoordformulieren vooraf, bracht 21 extreme *outliers* aan het licht die uit de dataset werden verwijderd. Deze *outliers* hadden betrekking op deelnemers die duidelijk niet serieus probeerden de vragen te beantwoorden.

gevraagd of ze wilden meewerken. Deelnemers werden vervolgens willekeurig toegewezen aan één van de condities van het experiment. Het experiment had een 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak versus geen nut/noodzaak) x 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen versus geen stem/vertrouwen) *between subjects* ontwerp. Er waren derhalve vier verschillende versies te verdelen. Per versie van de enquête namen ongeveer 80 participanten deel.

6.1.2 De Rational-Experiential Inventory (REI-40)

De voorkeur voor informatieverwerking is met de *Rational-Experiential Inventory* (REI-40)[482] meetbaar gemaakt. De REI-40 is een vragenlijst die uit 40 beweringen bestaat. Respondenten kunnen op een vijfpunts-Likertschaal[483] aangeven in welke mate zij het met deze bewering eens of oneens zijn (1 = geheel mee eens; 5 = geheel mee oneens). De REI bestaat uit twee dimensies welke corresponderen met de twee wijzen van informatieverwerking. De intuïtieve dimensie is gebaseerd op de door de psychologie beschreven persoonskenmerk *faith in intuition* (FI) en de rationele dimensie op het persoonskenmerk *need For cognition* (NFC). De NFC zijn we als persoonskenmerk in Hoofdstuk 3 reeds tegengekomen, waar we een aantal gedragswetenschappelijke inzichten behandelden die (mogelijk) konden bijdragen aan een beter begrip van de wijze waarop mensen regeldruk ervaren.[484] NFC werd daar omschreven als “de mate waarin mensen graag over (complexe) zaken nadenken.” Onderzoekers verwijten beleidsmakers in dat hoofdstuk dat zij vooral uitgaan van burgers met (onder andere) een hoge *need for cognition* terwijl er zowel op emotioneel als op cognitief (rationeel) niveau fundamentele verschillen bestaan tussen burgers.

Iedere schaal bestaat uit 20 beweringen en de schaalscores worden berekend door het gemiddelde van de 20 items te nemen. De scores voor ervaringsgerichtheid en rationaliteit worden gevormd door het gemiddelde van hun schalen. Het invullen van de test vergt 10 tot 15 minuten.

---

[482] Epstein et al. 1998; Pacini & Epstein 1999; De REI-40 is beschikbaar op: https://www.researchgate.net/publication/319444554_Rational-Experiential_Inventory-40_REI-40.

[483] Wij gebruiken in onze onderzoeken een 7 puntenschaal.

[484] Het WRR rapport 2009.

6.1.3 Materialen en procedure

We gebruikten in het experiment meerdere vignettes. De deelnemers kregen een scenario voorgelegd om (a) de onafhankelijke variabelen te manipuleren en (b) de afhankelijke variabelen te meten. Studenten werden uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek naar *de invloed van regels in het algemeen*. In sommige gevallen deelden docenten het materiaal in de klas uit, in andere gevallen benaderde de onderzoeker studenten op de hogeschool.

Het experiment begon met een geïnformeerde toestemming. Dit wil zeggen dat de onderzoeker de deelnemer informeert over de aard van het onderzoek waarna de deelnemer instemt met deelname. Daarna volgden vijf demografische vragen, die identiek zijn aan de vragen die in onze vorige enquête onderzoek (Enquête-1) werden gebruikt.

Op de daarop volgende pagina werd een beschrijving gegeven van het scenario en de deelnemers werden gevraagd om het scenario nauwgezet te lezen en zich hiervan op zorgvuldige wijze een voorstelling te maken. Het scenario ging over een ongemakkelijk aanvoelende regel met betrekking tot brandveiligheid. De regel bepaalt de plek in het bedrijfspand waar een brandslang opgehangen moet worden en deze plek is in de praktijk van het scenario ongemakkelijk. Het begin van het scenario was voor alle proefpersonen gelijk en luidde zoals hieronder aangegeven.

> ***Beeld je de volgende situatie in:***
>
> Je koopt als zelfstandige ondernemer een bedrijfspand op een bedrijventerrein. De manager van het bedrijventerrein belast met het opstellen van een “Reglement Brandveiligheid” voor het gehele terrein stuurt jou een concept van dit reglement. Hierin staat een regel die jou verplicht een brandhaspel (met spuit en aansluiting op de waterleiding) op te hangen op een plek in je bedrijf die jou niet goed uitkomt.
>
> Je gaat op onderzoek uit en na bestudering van Het Bouwbesluit 2012, de Wet Milieubeheer, de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) en de Wet Veiligheidsregio’s begrijp je dat je niet alleen een brandhaspel moet aanschaffen maar dat je deze ook inderdaad op een bepaalde plek en wijze moet ophangen. Bovendien moet je deze onderhouden volgens uitgebreide en strikte onderhoudsnormen. Er zijn verschillende overheidsinstanties die hierover waken en ook je verzekeringsmaatschappij eist dat je deze normen strikt nakomt. Je moet deze haspel zelf periodiek inspecteren op allerlei facetten en hiervan een administratie bijhouden.

Daarna volgden nog twee tekstgedeelten waarin de deelnemers steeds één van de instrumentele manipulaties en één van de sociaal-emotionele manipulaties ontvangen.

Instrumentele manipulatie

De instrumentele manipulatie bestond uit informatie over het al dan niet nuttig en noodzakelijk zijn van de regel inzake brandveiligheid. Hier vragen wij de deelnemers zich een situatie in te denken waarin, afhankelijk van de in te vullen versie, de regel nut en noodzaak heeft of juist niet.

In het geval van "wel nut en noodzaak" werd proefpersonen verteld dat:

> In een rapport over brandveiligheid in Nederland lees je dat het hebben van een goed functionerende brandhaspel veel nut en noodzaak heeft. Dit brandblusmiddel blijkt zeer efficiënt bij de bestrijding van een beginnende brand en kan gemakkelijk bediend worden. Schade blijkt hierdoor aanzienlijk beperkt te worden. Je kunt er van uitgaan dat deze regel uit het reglement nut en noodzaak heeft.

In het geval van "geen nut en noodzaak" werd proefpersonen verteld dat:

> Door de aard van je bedrijf is het risico op een "metaalbrand" aanwezig. Een metaalbrand mag je beslist niet met water blussen. Bovendien staat er veel elektrische apparatuur waardoor er eveneens niet met water geblust mag worden. Het hebben van een brandhaspel heeft daarom voor jouw bedrijf geen nut of noodzaak. Je kunt er van uitgaan dat deze regel uit het reglement voor jouw bedrijf dus geen nut en noodzaak heeft.

Sociaal-emotionele manipulatie

De sociaal-emotionele manipulatie bestond uit informatie over het al dan niet hebben van een "stem" en "vertrouwen" in de brandveiligheidsprocedure. Het hebben van een stem werd door ons opgevat als de gelegenheid voor de deelnemers om hun mening te geven over de te nemen beslissingen, waarbij de autoriteit ook oprecht luistert. Vertrouwen wordt, eveneens als in het vorige enquête onderzoek, opgevat als de beleving dat de autoriteit de fundamentele waarden van het groepslid deelt en deze ook zal beschermen.[485] Wij vroegen onze deelnemers daarom zich een situatie in te beelden waarin er (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) oprecht naar hun mening wordt geluisterd en waarbij de autoriteit de belangen (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) deelt en deze ook (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) zal beschermen.

Dus, respondenten in de *wel stem en vertrouwen* conditie lazen het volgende:

[485] Tyler & Lind 1992; Tyler & Huo 2002.

De manager van het bedrijventerrein neemt een beslissing over de definitieve versie van het “Reglement Brandveiligheid”, maar vraagt voordat besloten wordt om jouw mening en zal hier ook oprecht naar luisteren. Je kunt er op vertrouwen dat de manager je belangen deelt en je belangen zal beschermen.

Respondenten in de *niet stem en vertrouwen* conditie lazen het volgende:

De manager van het bedrijventerrein neemt een beslissing over de definitieve versie van het “Reglement Brandveiligheid”, maar vraagt voordat besloten wordt niet om jouw mening en zal hier ook niet oprecht naar luisteren. Je kunt er niet op vertrouwen dat de manager je belangen deelt en je belangen zal beschermen.

De opdracht

Na het lezen van het scenario werd de deelnemers gevraagd om twee uitspraken te beoordelen. De eerste uitspraak (1A) ging over de bereidheid om zich aan de regel te houden: "Ik ben bereid om de regel op te volgen, die vereist dat ik de brandslang op de aangewezen locatie ophang." De tweede uitspraak (1B) ging over het ervaren van regeldruk: “De regel, die mij verplicht de brandslang op de aangewezen locatie op te hangen, geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie (regeldruk).”

Manipulatiecheck

Als manipulatiecheck werd aan de deelnemers gevraagd om op twee uitspraken te reageren. Het is bedoeld om te beoordelen in hoeverre er bij het invullen van de vragenlijst rekening wordt gehouden met de informatie in het scenario.

(1) Wel nut en noodzaak conditie

Aan respondenten in de *wel nut en noodzaak* conditie werd gevraagd om hun mate van instemming aan te geven met de stelling “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat ik er van uit kon gaan dat de regel voor mijn bedrijf nut en noodzaak heeft. Ik ben er bij de invulling van vraag 1A en 1B vanuit gegaan dat deze regel voor mijn bedrijf nut en noodzaak heeft.”

(2) Geen nut en noodzaak conditie

In de *geen nut en noodzaak* conditie werd de formulering van de vraag omgedraaid en luidde: “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat ik er van uit kon gaan dat de regel voor mijn bedrijf geen nut en noodzaak heeft. Ik ben er bij de invulling van vraag 1A en 1B vanuit gegaan dat deze regel voor mijn bedrijf geen nut en noodzaak heeft.”

(3) Wel stem en vertrouwen conditie

In de *wel stem en vertrouwen* conditie werd gesteld: “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat de manager naar mijn mening vraagt en hier ook oprecht naar luistert en dat ik er op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen. Ik ben er,

bij de invulling van vraag 1A en 1B, vanuit gegaan dat de manager naar mijn mening vraagt en hier ook oprecht naar luistert en dat ik er op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen.

(4) Geen stem en vertrouwen conditie
In de *geen stem en vertrouwen* conditie werd de formulering van de vraag weer omgedraaid en stelden wij: "In de situatiebeschrijving is aangegeven dat de manager niet naar mijn mening vraagt en hier ook niet oprecht naar luistert en dat ik er niet op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen. Ik ben er, bij de invulling van vraag 1A en 1B, vanuit gegaan dat de manager niet naar mijn mening vraagt en hier ook niet oprecht naar luistert en dat ik er niet op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen."

Alle items werden beantwoord door op een zevenpunten beoordelingsschaal (de Likert-schaal)[486] aan te geven in hoeverre ze het met de uitspraak eens waren (van zeer mee oneens tot zeer mee eens).

Het vervolg
De deelnemers kregen vervolgens veertig items van de *Rational-Experiential Inventory* (REI)[487] voorgelegd om individuele verschillen in informatieverwerking te meten. Ook hier werden alle items beantwoord op een zevenpunten beoordelingsschaal (Likert schaal), waarin tot uitdrukking werd gebracht dat naarmate hoger wordt gescoord, de onderschrijving van de uitspraak toeneemt. Wij gebruiken een Nederlandse versie van de REI, die zorgvuldig is vertaald en geverifieerd.[488]

De ervaringsgerichte schaal van de REI heeft een betrouwbaarheidscoëfficiënt (Cronbach's alpha) van α = .88. De ervaringsgerichte schaal van de REI is eveneens betrouwbaar (Cronbach's alpha van α = .85). Pacini en Epstein[489] rapporteren schaalbetrouwbaarheden van α = .87 voor de ervaringsgerichte schaal en α = .90 voor de rationele schaal. Het invullen van

[486] De Likertschaal bestaat uit een serie stellingen over een onderwerp, waarover de respondent zijn mate van instemming kan aangeven. Iedere antwoordmogelijkheid krijgt een nummer toegekend, zodat de data voorzien wordt van een ordinaal meetniveau. Wij kiezen voor een 7-punts schaal omdat deze meer spreiding in de data levert dan een 5-punts schaal en daardoor een meer genuanceerd en meer uitvoerig beeld van de resultaten oplevert.
[487] Dit is de herziene versie van de REI; Pacini & Epstein 1999.
[488] Deze versie werd ter beschikking gesteld door Witteman en eerder gebruikt in het onderzoek van Witteman, van den Bercken, Claes & Godoy 2009.
[489] Pacini & Epstein 1999.

de vragenlijsten duurt ongeveer twintig minuten. Na het invullen van de vragenlijsten konden de deelnemers hun e-mailadres achterlaten als ze geïnteresseerd zijn in de resultaten van het onderzoek.

6.1.4 Manipulatiecheck

Met *one-sample t-tests* is te analyseren of het gemiddelde van een steekproef significant verschilt van een bepaalde waarde[490], in ons geval het middelpunt van de schaal. Wij kunnen hiermee meten of deelnemers significant hoger of lager scoren dan dit middelpunt. Zo kunnen we vaststellen of de manipulatiechecks succesvol zijn geweest. De resultaten van de *one-sample t-tests* op de manipulatiechecks laten zien dat de sociaal-emotionele manipulaties (t (320) = 11.20, p <.001, M = 4.85) en instrumentele manipulaties (t (320) = 8.85, p <.001, M = 4.79) succesvol hadden gewerkt (met 4 als middelpunt van de schaal).

Met Multivariate variantieanalyse (MANOVA)[491] zijn de gemiddelden van meer dan twee groepen met elkaar te vergelijken. Wij gebruikten hiervoor een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen vs. geen stem/vertrouwen) X 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak vs. geen nut/noodzaak) Multivariate variantieanalyse met de manipulatiechecks als afhankelijke variabelen. Deze analyse liet zien dat alleen het effect van de instrumentele manipulaties op de instrumentele manipulatiecheck (zeer) significant was (F(1, 317) = 22.38, p < .001). Er waren verder geen andere significante hoofdeffecten of interacties (alle ps > .10). Het verschil tussen de gemiddelde score van nut/noodzaak (M = 5.20) versus geen nut/noodzaak (M = 4,38) was echter vrij groot. Dit verschil hadden we niet verwacht omdat de participanten binnen beide condities werden gevraagd of zij bij beantwoording ook inderdaad uitgegaan zijn van de informatie die in de manipulatie gegeven werd. We verwachtten derhalve dat er op de manipulatiechecks hoog gescoord zou worden, ongeacht in welke conditie participanten zich bevonden. Om de invloed van deelnemers die de manipulatie-informatie mogelijk hadden genegeerd uit te sluiten, besloten we om alleen die participanten bij de verdere analyses te betrekken die bij de manipulatiechecks een score van 4 of hoger aangaven (voor zowel de sociaal-emotionele manipulatie als bij de instrumentele manipulatie).

[490] Field 2018.

[491] Field omschrijft de MANOVA als een familie van tests die de basisvariantieanalyse uitbreiden naar situaties waarin meer dan één uitkomstvariabele is gemeten. Field 2009, p. 790.

Hiermee werden 90 respondenten uitgesloten. Na deze uitsluitingsprocedure, vonden we niet langer een significant verschil tussen de instrumentele condities, $F(1, 227) = 2.62$, $p = .107$, ns.

6.2 Onderzoeksresultaten ten aanzien van OV2 en OV3

De resultaten van het Enquête-1 onderzoek, dat in Hoofdstuk 5 is beschreven, lieten zien dat instrumentele en sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie zowel de beleving van regeldruk als de nalevingsbereidheid op verschillende wijze beïnvloeden. Het lijkt erop dat een besluit tot naleving langs twee verschillende routes wordt genomen, een directe route tussen rechtvaardigheidsinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van emotionele reacties verloopt en een indirecte route die zeer wel afhankelijk is van emotionele reacties. Met ons experiment onderzochten we of we deze resultaten konden verifiëren. We analyseerden hiervoor de driehoeksverhouding tussen (1) instrumentele- (nut en noodzaak) en sociaal-emotionele (stem en vertrouwen) informatie, (2) beleving van regeldruk en (3) de nalevingsbereidheid.

In 6.2.1 geven wij de resultaten weer van het correlatieonderzoek tussen beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid. In 6.2.2 onderzoeken wij de driehoeksverhouding tussen (1) rechtvaardigheidsinformatie, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid. In 6.2.3 onderzoeken wij of regeldruk, net zoals wij in het vorig onderzoek zagen, een mediërende rol heeft op het effect dat rechtvaardigheidsinformatie heeft op de nalevingsbereidheid. In 6.2.4 trekken wij onze conclusies uit de resultaten.

6.2.1 Correlatie tussen beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid

Net als in het Enquête-1 onderzoek, gaf correlatieanalyse (Pearson) een significant negatief verband aan tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid, $r = -.41$, $p < .001$ (2-tailed). Dit betekent dat naarmate de regeldruk toeneemt, de bereidheid om de regel op te volgen afneemt en vice versa. In de condities waar de regel al dan niet nut/noodzaak heeft en in de condities waar er al dan niet stem/vertrouwen is, heeft de beleving van regeldruk een significant negatief verband met de nalevingsbereidheid.

6.2.2 Rechtvaardigheidsinformatie, beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid

Met een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen vs. geen stem/vertrouwen) x 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak vs. geen nut/noodzaak) multivariate variantieanalyse (MANOVA) onderzochten wij het effect van de manipulaties op de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid. De gemiddelde waarden zijn weergegeven in Tabel 6.1.

We onderzoeken eerst of de rechtvaardigheidsinformatie een verschillend effect heeft op (a) de beleving van regeldruk en (b) de nalevingsbereidheid. De analyse levert significante effecten op voor zowel de sociaal-emotionele manipulatie $F(2, 224) = 4.02$, $p = .019$, als voor de instrumentele manipulatie, $F(2, 224) = 19.98$, $p < .001$. Dit geldt ook voor de interactie tussen beide manipulaties, $F(2, 224) = 5.07$, $p = .007$. Het geeft aan dat de sociaal-emotionele manipulaties en de instrumentele manipulaties, zowel afzonderlijk als in interactie, een verschillende invloed uitoefenen op de beleving van regeldruk in vergelijking met de nalevingsbereidheid.

Verder onderzoek toont aan dat de instrumentele manipulatie zowel de beleefde regeldruk, $F(1, 225) = 8.30$, $p = .004$ als de nalevingsbereidheid, $F(1, 225) = 39.59$, $p < .001$, beïnvloedt. Zoals Tabel 6.1 laat zien, vertonen deelnemers die worden geïnformeerd dat de regel nut/noodzaak heeft een hogere nalevingsbereidheid dan deelnemers die informatie krijgen dat de regel geen nut/noodzaak heeft ($M = 5.05$ vs. $M = 3.79$). Bovendien beleven deelnemers die waren geïnformeerd dat de regel nut/noodzaak had, minder regeldruk dan degenen die informatie kregen dat de regel geen nut/noodzaak had ($M = 4.05$ vs. $M = 4.63$).

De sociaal-emotionele manipulatie heeft eveneens invloed op zowel de beleving van regeldruk, $F(1, 225) = 6.62$, $p = .011$ als op de nalevingsbereidheid, $F(1, 225) = 4.10$, $p = .044$. Indien deelnemers informatie krijgen dat zij bij hun beslissing een “stem en vertrouwen” krijgen dan (1) beleven ze een lagere regeldruk (bij wel stem/vertrouwen $M = 4{,}03$ vs. $M = 4{,}54$ bij geen stem/vertrouwen) en (2) hebben ze een hogere nalevingsbereidheid (bij wel stem/vertrouwen $M = 4.74$ vs. $M = 4.21$ bij geen stem/vertrouwen).

Als we nalevingsbereidheid en regeldruk afzonderlijk analyseren, blijkt de interactie tussen sociaal-emotionele manipulaties en instrumentele manipulaties bij de nalevingsbereidheid significant te zijn, $F(1, 225) = 10.17$, $p = .002$, terwijl dit bij de beleving van regeldruk niet het geval blijkt, $F(1, 225) = 1.53$, $p > .217$. Met paarsgewijze vergelijkingen kan dit verschil worden geduid. We vinden dat de nalevingsbereidheid bij de aanwezigheid van nut/noodzaak

van de regel ten opzichte van de afwezigheid van nut/noodzaak weliswaar ook bij de afwezigheid van stem/vertrouwen hoger is, $F(1, 114) = 3.97$, $p < .049$, maar dat het verschil tussen wel en geen "nut/noodzaak" veel sterker is als er wel "stem/vertrouwen" is, $F(1, 114) = 58.31$, $p < .001$.

Tabel 6.1: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en de beleving van regeldruk binnen de vier condities (n = 229)

Uitspraak		Experimentele condities			
		Nut/noodzaak x Stem/vertrouwen	Nut/noodzaak x Geen stem/vertrouwen	Geen nut/noodzaak x Stem/vertrouwen	Geen nut/noodzaak x Geen stem/vertrouwen
Ik ben bereid de regel na te leven	n	64	63	49	53
	M (SD)	5.56 (1.17)	4.52 (1.62)	3.67 (1.46)	3.91 (1.72)
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	n	64	63	49	53
	M (SD)	3.67 (1.52)	4.43 (1.56)	4.49 (1.31)	4.75 (1.53)

6.2.3 Mediërende effecten

Met hiërarchische regressie analyse onderzoeken we vervolgens of de beleving van regeldruk een mediërende invloed heeft op het effect dat beide manipulaties hebben op de nalevingsbereidheid. Eerst berekenen we de (enkelvoudige) lineaire regressie tussen de manipulaties en de nalevingsbereidheid. In een vervolgstap voerden we de *beleefde regeldruk* in als een extra onafhankelijke variabele.

In overeenstemming met de boven gerapporteerde MANOVA-resultaten, zien we eerst zowel bij de sociaal-emotionele als bij de instrumentele manipulatie significante effecten. Als we naar de gevolgen van de toevoeging van de *beleefde regeldruk* variabele kijken zien we echter een opvallend gevolg. Het effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid verandert niet ($\beta = .37$, $p < .001$ ervoor en $\beta = .31$, $p < .001$ erna), maar het effect van de sociaal-emotionele manipulatie op de nalevingsbereidheid wel. Het effect verandert van significant naar niet-significant ($\beta = .14$, $p < .02$ ervoor en $\beta = .08$, $p = .15$ erna).

Gezien de significante effecten van beide manipulaties op de beleefde regeldruk (respectievelijk $\beta = -.18$, $p < .01$ voor de instrumentele manipulatie *en* $\beta = -.17$, $p < .01$ voor de sociaal-emotionele manipulatie) en het sterke effect van de beleefde regeldruk op de nalevingsbereidheid ($\beta = -.41$, $p < .001$), kunnen we verwachten dat de Sobel's-test aangeeft dat

de beleving van regeldruk zowel op de sociaal-emotionele- als op de instrumentele manipulaties een significante mediërende rol speelt, Sobel's $z > 2.56$, $ps < .02$.

Uit de bevinding dat alleen de impact van de sociaal-emotionele manipulatie, na de opname van de beleefde regeldruk in de test niet-significant wordt gemaakt kunnen wij echter concluderen

(1) dat *vooral de sociaal-emotionele manipulatie* door de beleefde regeldruk wordt beïnvloed,
(2) en dat de *instrumentele manipulatie een directe invloed lijkt* te hebben gehad op de nalevingsbereidheid.

6.2.4 Verificatie van de antwoorden op OV2 en OV3

Net als in het vorige onderzoek (Enquête-1) blijkt instrumentele- en sociaal-emotionele informatie verschillende invloeden uit te oefenen op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid. Ten aanzien van OV2 en OV3 bevestigt het experiment de belangrijkste bevindingen uit het Enquête-1 onderzoek. Zo vinden wij in de experimentele studie eveneens een sterke, negatieve correlatie tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid (OV3).

We onderzochten ook welke rol rechtvaardigheidsinformatie hierbij speelde[492]. Net als in het Enquête-1 onderzoek, ontdekken we dat sociaal-emotionele en instrumentele rechtvaardigheidsinformatie de beleefde regeldruk en de nalevingsbereidheid op verschillende wijze beïnvloeden (OV2). In het experiment zien we echter dat zowel instrumentele als sociaal-emotionele informatie significante invloed heeft op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid[493]. De informatie dat de regel al dan niet nut/noodzaak heeft zorgt voor het sterkste effect op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid. Deze instrumentele informatie heeft echter weer een sterkere invloed op de nalevingsbereidheid dan op de beleving van regeldruk. De sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie heeft juist een sterkere invloed op de beleving van regeldruk dan op de nalevingsbereidheid. We noteerden in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft een lagere beleving van regeldruk en een hogere nalevingsbereidheid in vergelijking met de conditie waar de regel geen

[492] Zie 6.2.2.
[493] Zie 6.2.2.

nut/noodzaak heeft. Ook in de conditie waar er stem/vertrouwen is zien wij een lagere beleving van regeldruk en een hogere nalevingsbereidheid in vergelijking met de conditie waar er geen stem/vertrouwen is. We constateren vervolgens dat de interactie tussen sociaal-emotionele en instrumentele rechtvaardigheidsinformatie significant invloed uitoefent op de nalevingsbereidheid.

Net als bij het Enquête-1 onderzoek toont analyse bij het experiment aan dat de beleving van regeldruk, het effect dat sociaal-emotionele informatie heeft op de nalevingsbereidheid, medieert[494]. In het enquête-1 onderzoek zagen we dat het effect dat instrumentele informatie heeft op de nalevingsbereidheid veel zwakker door de beleving van regeldruk wordt gemedieerd dan het effect dat sociaal-emotionele informatie heeft op de nalevingsbereidheid. In het experiment zien we dat de beleefde regeldruk het effect dat instrumentele informatie op de nalevingsbereidheid heeft niet medieert.

Dit resultaat lijkt de suggestie uit Enquête-1 te bevestigen dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Ook in het experiment vinden wij bewijs voor een directe route tussen instrumentele regeldrukinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van de beleving van regeldruk verloopt en een indirecte route tussen sociaal-emotionele informatie en nalevingsbereidheid die wel sterk wordt beïnvloed door de beleving van regeldruk.

6.3 Invloed verwerkingsvoorkeur op driehoeksverhouding (OV4 en OV5)

In 6.3 onderzoeken we de impact van de individuele verschillen in ervaringsgerichte- en rationele informatieverwerking op de hierboven beschreven processen. We behandelen in 6.3.1 eerst de wijze waarop wij de verwerkingsvoorkeur hebben gemeten. In 6.3.2 beschrijven wij de invloed van de verwerkingscondities op beide rechtvaardigheidsmanipulaties. Vervolgens schetsen we in 6.3.3 de invloed van de verwerkingscondities op de instrumentele manipulatie en in 6.3.4 de invloed van de verwerkingscondities op de sociaal-emotionele manipulatie. In 6.3.5 behandelen wij de invloed van de verwerkingscondities op het mediërend effect van regeldruk. We sluiten deze sectie en tevens het hoofdstuk af met 6.3.6 waarin we onze conclusies formuleren en antwoord geven op OV4 en OV5.

[494] Zie 6.2.3.

6.3.1 Verwerkingsvoorkeur

Eerst dienen wij, op basis van de resultaten van de REI, te bepalen welke groep respondenten een (sterke) voorkeur heeft voor ervaringsgerichte verwerking en welke groep een (sterke) voorkeur heeft voor rationele verwerking. De statistiek gebruikt voor zo'n indeling dikwijls de mediaan[495]. Wij hebben daarom een ervaringsgerichte- en een rationele verwerkingsconditie gecreëerd door de mediaan van de ervaringsgerichte subschaal van de REI (*Mdn* = 4.65) en de mediaan van de rationele subschaal (*Mdn* = 4.8) te bepalen. Respondenten werden aan de ervaringsgerichte verwerkingsconditie toegewezen als hun score op de ervaringsgerichte subschaal hoger was dan de mediaan en hun score op de rationele subschaal lager was dan de mediaan. Zij werden aan de rationele verwerkingsconditie toegewezen als hun score op de rationele subschaal hoger was dan de mediaan en hun score op de ervaringsgerichte subschaal lager was dan de mediaan. Deelnemers met scores boven de mediaan op beide subschalen en deelnemers met scores onder de mediaan op beide subschalen werden verwijderd.

6.3.2 Invloed verwerkingscondities

Een MANOVA met de verwerkingscondities als onafhankelijke variabelen en de beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid als afhankelijke variabelen liet zien dat de verwerkingscondities geen significante effecten hadden op de afhankelijke variabelen, $Fs(1, 99) > 1.26$, $ps > .27$. Een voorkeur in informatieverwerking had noch effect op de bereidheid om de regel na te leven noch op de beleving van regeldruk.

In subsectie 6.3.3 zullen we echter zien dat het gemeenschappelijk effect van de verwerkingscondities en de manipulaties op de nalevingsbereidheid (en op de intermediaire rol van de ervaren regeldruk in dit effect) opmerkelijk waren.

6.3.3 Verwerkingsconditie en instrumentele manipulatie

Als eerste werden in een 2 x 2 MANOVA[496] de verwerkingscondities en de instrumentele manipulaties ingevoerd als onafhankelijke variabelen en de beleefde regeldruk en de nalevingsbereidheid als afhankelijke variabelen. Naast een reeds gemeld significant verschil tussen het

[495] De mediaan is de middelste score van een reeks geordende observaties. Field 2018.

[496] Multivariate variantieanalyse (MANOVA) is een familie van tests die de basisvariantieanalyses uitbreiden naar situaties waarin meer dan één afhankelijke variabele wordt gemeten, zie Field 2018.

effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid ten opzichte van diens effect op de beleefde regeldruk, $F(1, 96) = 6.07$, $p = .003$, bracht de analyse ook een significant effect aan het licht tussen de rationele verwerkingsconditie en de instrumentele manipulatie ($F(1, 96) = 4.23$, $p = .017$). Dit significant effect suggereert dat het effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid, in vergelijking met het effect op de beleefde regeldruk, varieert als een functie van de rationele conditie (zie Tabel 6.2 voor de relevante gemiddelden).

Tabel 6.2: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en beleefde regeldruk binnen de vier condities (n=100)

Uitspraak		Experimentele condities			
		Nut/noodzaak x Ervaringsgericht	Nut/noodzaak x Rationeel	Geen nut/noodzaak x Ervaringsgericht	Geen nut/noodzaak x Rationeel
Ik ben bereid de regel na te leven	n	29	26	19	27
	M (SD)	5.17 (1.49)	4.92 (1.70)	4.05 (1.68)	3.78 (1.81)
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	n	29	26	19	27
	M (SD)	3.55 (1.43)	4.58 (1.58)	5.01 (1.27)	4.41 (1.76)

Met een univariate ANOVA-test[497] onderzoeken wij vervolgens welke effecten de onafhankelijke variabelen, *instrumentele manipulatie* en *verwerkingscondities,* hebben op de afzonderlijke afhankelijke variabelen. Met deze test kunnen wij toetsen of de gemiddelden van de groepen aan elkaar gelijk zijn. Deze test toont een significant hoofdeffect aan van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid, $F(1, 97) = 11.35$, $p = .001$ (in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft is de nalevingsbereidheid groter dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbreekt, $M = 5.05$ vs. $M = 3.89$). De instrumentele manipulatie heeft bovendien een significant hoofdeffect op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) = 4.62$, $p = 0.034$ (in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft wordt minder regeldruk beleefd dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbreekt, $M = 4.03$ vs. $M = 4.67$).

[497] De Analysis of Variance test (ANOVA) is een statistische procedure die de *F*-ratio gebruikt om de algehele pasvorm van een lineair model te testen. In experimenteel onderzoek wordt dit lineaire model meestal gedefinieerd in termen van groepsgemiddelden en de resulterende ANOVA is daarom een algemene test of groepsgemiddelden verschillen, zie Field 2018.

Verder vinden we een significante “verwerkingsconditie x instrumentele manipulatie” interactie op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) = 7.27$, $p = .008$. Deze interactie heeft geen significant effect op de nalevingsbereidheid $F(1, 97) = .001$, $p = .970$.

Vervolgens zien we dat alleen (zeer) ervaringsgerichte deelnemers regeldruk binnen de instrumentele condities op verschillende wijze ervaren. In de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft ervaren zij een lagere regeldruk dan in de conditie waar nut/noodzaak van de regel ontbreekt, $F(1, 46) = 13.81$, $p = .001$ ($M = 3.55$ vs. $M = 5.05$). Rationele deelnemers laten geen significant verschil in regeldrukervaring zien binnen de nut/noodzaak condities, $F(1, 51) = .14$, $p > .71$, ns ($M = 4.41$ (regel heeft geen nut/noodzaak) vs. $M = 4.58$ (regel heeft wel nut/noodzaak).

6.3.4 Verwerkingsconditie en sociaal-emotionele manipulatie

Vervolgens analyseren wij de rol van de verwerkingscondities in het effect dat sociaal-emotionele manipulatie op de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid heeft, met vergelijkbare analyses.

Met een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen versus geen stem/vertrouwen) x 2 (verwerkingsmodus: rationeel versus ervaringsgericht) MANOVA onderzoeken wij het effect van deze onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabelen (a) *beleving van regeldruk* en (b) de *nalevingsbereidheid*. De MANOVA laat zien dat dat de verwerkingsmodus geen significante hoofdeffecten heeft op de afhankelijke variabelen, Fs$(2, 96) = .69$, ps $= .50$. Ook de “sociaal-emotionele manipulatie x verwerkingsmodus interactie” is niet significant, $F(2, 96) = 1.62$, $p = .20$. In Tabel 6.3 worden de relevante waarden gegeven.

Een univariate ANOVA geeft aan dat een *sociaal-emotionele manipulatie* x *verwerkingsconditie* interactie geen significant effect heeft op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) > 2.89$, $p = .092$. Deze interactie heeft eveneens geen significant effect op de nalevingsbereidheid, $F(1, 97) = 1.48$, $p = .227$). Ook de hoofdeffecten in deze analyse zijn niet significant, alle Fs$(1, 97) = .959$, $p = .33$.

Verdere analyse laat zien dat (hoog) rationele deelnemers in de conditie waar geen stem/vertrouwen was, marginaal significant vaker aangeven regeldruk te beleven dan in de conditie waar wel stem/vertrouwen is, $F(1, 51) = 3.74$, $p = .059$ ($M = 4{,}87$ vs $M = 4{,}0$). Dit is

echter bij ervaringsgerichte deelnemers niet het geval, $F(1, 46) = .253$, $p = .617$. Hier zien we slechts een niet-significante aanwijzing dat (hoog) ervaringsgerichte deelnemers juist een miniem sterkere beleving van regeldruk noteren in de conditie waar wel stem/vertrouwen is (M = 4,23) dan in de conditie waar er geen stem/vertrouwen is (M = 4,0).

Tabel 6.3: Gemiddelden en Standard Deviatie van beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid binnen de vier condities (n=100)

Uitspraak		Experimentiele groepen			
		Stem/vertrouwen x Ervaringsgericht	Stem/vertrouwen x Rationeel	Geen stem/vertrouwen x Ervaringsgericht	Geen stem/vertrouwen x Rationeel
Ik ben bereid de regel na te leven	n	30	23	18	30
	M (SD)	4.70 (1.58)	4.78 (1.70)	4.78 (1.80)	4.00 (1.88)
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	n	30	23	18	30
	M (SD)	4.23 (1.36)	4.00 (1.65)	4.00 (1.85)	4.87 (1.59)

6.3.5 Verwerkingsconditie en mediërend effect

De voorgaande bevindingen ondersteunen de veronderstelling dat rationele en ervaringsgerichte deelnemers de instrumentele en relationele manipulaties op verschillende manieren verwerken. De bevindingen suggereren ook dat tussen beide groepen deelnemers de beleefde regeldruk een verschillende rol speelt bij de verwerking van de sociaal-emotionele- en instrumentele manipulaties en ook bij het effect dat de manipulaties op de nalevingsbereidheid heeft.

Om de processen verder te verhelderen, hebben we voor de rationele en ervaringsgerichte- deelnemers afzonderlijk, regressieanalyses uitgevoerd. In de eerste stap hebben we de *sociaal-emotionele en de instrumentele manipulatie* ingevoerd als onafhankelijke variabelen en de *nalevingsbereidheid* als afhankelijke variabele, en in een tweede stap hebben we de *beleefde regeldruk* ingevoerd als een aanvullende onafhankelijke variabele. Gezien de grootte van beide groepen beperken we de analyses tot de hoofd-effecten en houden we verder geen rekening met interacties.

Bij de groep van rationele deelnemers laat de eerste stap in de stapsgewijze meervoudige regressie een significant hoofdeffect zien van de *instrumentele manipulatie* op de *nalevingsbereidheid*, $\beta = .32$, $p = .017$, en geen significant effect van de sociaal-emotionele manipulatie, $\beta = .22$, $p = .097$. Het is echter van belang dat het significante hoofdeffect van de *instrumentele manipulatie* significant blijft wanneer de *beleving van regeldruk* in de analyse

wordt betrokken, *β* = .33, *p* = .010, wat aangeeft dat de *beleefde regeldruk,* het effect dat de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid heeft, niet medieert.

Bij de groep van ervaringsgerichte deelnemers is er na de eerste stap in de regressie-analyse eveneens een significant hoofdeffect van de *instrumentele manipulatie* op de nalevingsbereidheid te zien, *β* = .34, *p* = .020. De sociaal-emotionele manipulatie heeft ook binnen deze groep geen effect op de nalevingsbereidheid, *β* = .04, *p* = .774. Cruciaal is echter dat het significante effect van de *instrumentele manipulatie* op de *nalevingsbereidheid* aanzienlijk wordt verzwakt en niet meer significant is wanneer de *beleefde regeldruk* in de analyse wordt betrokken, *β* = .13, *p* = .392, wat suggereert dat bij ervaringsgerichte deelnemers de beleefde regeldruk het effect medieert dat de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid heeft. Dit is een belangrijk resultaat. Het toont aan dat bij ervaringsgerichte en rationele deelnemers verschillende verwerkingsmechanismen werkzaam zijn die de informatie van de manipulaties verschillend verwerken. Bij ervaringsgerichte deelnemers hangt het effect van informatie of een regel al dan niet “nut/noodzaak” heeft op hun nalevingsbereidheid af van de beleefde regeldruk. Bij rationele deelnemers is er echter een directe relatie tussen informatie over het al dan niet hebben van “nut/noodzaak” van de regel en de nalevingsbereidheid, en deze relatie wordt niet gemedieerd door de beleefde regeldruk.

6.3.6 Antwoord op OV4 en OV5

Wij onderzochten de invloed van een voorkeur voor informatieverwerking op het boven omschreven driehoeksverband tussen (1) onrechtvaardigheidsinformatie, (2) beleefde regeldruk en (3) nalevingsbereidheid. Daarbij zagen wij dat de verwerkingsvoorkeur noch op de beleving van regeldruk noch op de nalevingsbereidheid een direct effect had. We ontdekten dat bij zowel de hoog ervaringsgerichte deelnemers als bij de hoog rationele deelnemers de beleving van regeldruk significant verband hield (negatief) met de nalevingsbereidheid. Het antwoord op OV4 is dat er zowel voor rationele als voor ervaringsgerichte deelnemers een negatief verband is tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid. Voor beiden groepen geldt dat naarmate de regeldruk toeneemt de nalevingsbereidheid afneemt en vice versa.

Ten aanzien van OV5 zagen wij echter opmerkelijke verschillen toen we de groepen van rationele- en ervaringsgerichte deelnemers vergeleken.

De rationele deelnemers bleken bij hun overwegingen om de regel na te leven vooral gevoelig voor instrumentele rechtvaardigheidsinformatie. Deze informatie had bij hen een significant effect op de nalevingsbereidheid terwijl hun regeldrukervaring hierdoor niet significant werd beïnvloed. Rationele deelnemers waren minder gevoelig voor sociaal-emotionele informatie. Het effect van deze informatie op hun nalevingsbereidheid was niet significant en het effect op hun beleving van regeldruk was hooguit marginaal significant. In de conditie waar informatie gegeven werd dat er stem/vertrouwen was voelden zij marginaal significant minder regeldruk.

In ons onderzoek bleken ervaringsgerichte deelnemers eveneens veel gevoeliger te zijn voor instrumentele informatie dan voor sociaal-emotionele informatie. Zowel hun beleving van regeldruk als hun nalevingsbereidheid werden significant beïnvloed door de instrumentele rechtvaardigheidsinformatie. Maar de invloed op hun gevoel van regeldruk was sterker dan het effect op de nalevingsbereidheid. Hoog-ervaringsgerichte deelnemers beleefden in de conditie waar gesteld werd dat de regel nut/noodzaak had significant minder regeldruk en waren significant meer bereid de regel op te volgen dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbrak. Sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie had ook bij hen geen significante invloed op hun beleving van regeldruk of op hun nalevingsbereidheid. In de conditie waar informatie gegeven werd dat er stem/vertrouwen was zagen we dat hoog-ervaringsgerichte deelnemers juist miniem sterker regeldruk beleven dan in de conditie waar er geen stem/vertrouwen was.

Toen we de effecten van instrumentele rechtvaardigheidsinformatie op de nalevingsbereidheid tussen de groepen van ervaringsgerichte- en rationele deelnemers vergeleken, ontdekten we dat bij de rationele deelnemers dit effect niet gemedieerd werd door de beleefde regeldruk, maar juist wel bij de ervaringsgerichte deelnemers.

Ons experiment levert derhalve verder bewijs dat naleving langs twee verschillende routes wordt bereikt. Rationele mensen lijken een directe route te volgen waarbij informatie bijdraagt aan meer of minder bereidheid om aan regels te voldoen. Ervaringsgerichte mensen lijken meer een indirecte route te volgen, waarbij informatie emoties genereert, die op hun beurt weer invloed uitoefenen op de bereidheid om de regel na te leven.

6.4 Conclusie: De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid

In dit hoofdstuk hebben we een experiment uitgevoerd dat is ontworpen om de conclusies van het voorgaande onderzoek (Enquête-1) op hun geldigheid te beoordelen. Dit experiment leverde de volgende conclusies op.

Regeldruk als reactie op onrecht

We vonden dat zowel sociaal-emotionele als instrumentele rechtvaardigheidsinformatie een direct causaal effect hadden op de beleving van regeldruk. Op grond hiervan concluderen we dat de rechtvaardigheidsindeling van (1) sociaal-emotionele en (2) instrumentele rechtvaardigheid van belang is voor het inschatten van de mate van psychologische druk bij de omgang met regels.

Twee routes naar naleving

De resultaten in dit hoofdstuk ondersteunen de conclusie uit het enquête onderzoek (Enquête-1) dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Wij hebben hierdoor opnieuw bewijs gevonden voor het bestaan van (1) een directe route tussen rechtvaardigheidsinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van de beleving van regeldruk verloopt, en (2) een indirecte route tussen deze informatie en nalevingsbereidheid die wel sterk wordt beïnvloed door de beleving van regeldruk. Ook op basis van het experiment concludeerden wij dat mensen met een rationele voorkeur de directe route volgen en mensen met een ervaringsgerichte voorkeur de indirecte route. In dit laatste geval medieerde de emotionele lading[498] van de perceptie van regeldruk het effect dat instrumentele informatie normaal gesproken zou hebben op de bereidheid om regels na te leven.

Implicaties

De implicatie van de indirecte route is dat als een overheid bijvoorbeeld haar best doet om vertrouwen te scheppen en mensen met respect behandelt, het toch kan zijn dat eerdere ervaringen regeldruk kunnen veroorzaken. Maar ook als de overheid te kennen geeft de regeldruk met een bedrag of een aantal procenten terug gedrongen te hebben, kunnen eerdere ervaringen wantrouwen genereren en regeldruk opwekken. Dit kan dan het gunstige effect dat

[498] Wij formuleerden regeldruk als een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie.

een dergelijke houding of een dergelijke bewering normaal gesproken zou hebben, tenietdoen. Het respectvol behandelen van mensen en hen de kans geven om hun stem te laten horen, kunnen dus niet altijd het gevoel van regeldruk wegnemen als er negatieve ervaringen uit het verleden zijn.

We win justice quickest by rendering justice to the other party.
Mahatma Gandhi

7 Ieder het zijne geven

Door de eeuwen heen is het salomonsoordeel het zinnebeeld van een wijs en rechtvaardig oordeel. Volgens het Bijbelse verhaal[499] werd aan Koning Salomo, voordat hij zijn oordeel velde, in een droom door God de keuze voorgelegd "te vragen wat hij maar wilde" en koos hij voor wijsheid, het vermogen om te luisteren en onderscheid te maken tussen recht en onrecht. In dit hoofdstuk onderzoeken wij de wijze waarop mensen doorgaans onderscheid tussen recht en onrecht maken en vragen wij ons af welke rol een verwerkingsvoorkeur hierbij speelt. Meer precies onderzoeken wij in een enquête (Enquête-2) onze laatste onderzoeksvraag (OV6): *Welk effect heeft verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling?*

In de vorige hoofdstukken hebben we bij zowel een rationele- als bij een ervaringsgerichte voorkeur gekeken welke invloed regels uitoefenden op de beleving van regeldruk. We vonden hierbij verder bewijs dat rationele mensen vooral instrumentele belangen koesteren en ervaringsgerichte mensen meer hechten aan sociaal-emotionele belangen.

Verwerkingsvoorkeur bleek een significante invloed te hebben op de wijze waarop regeldruk, maar ook rechtvaardigheid, bij de omgang met regels wordt beleefd.[500] Om een nog beter beeld van de invloed van informatieverwerking op de perceptie van regeldruk en rechtvaardigheid te krijgen verleggen wij in dit hoofdstuk het perspectief en kijken naar de manier waarop mensen zelf een eerlijke verdeling maken. Cicero[501] wees er in de oudheid al op dat het Griekse woord voor *wet* (*nómos*) een afgeleide is van het woord verdelen (némo).[502] We willen in navolging hiervan onderzoeken op welke wijze mensen rechtvaardig verdelen als zij anderen, als het ware, *de wet kunnen voorschrijven*.

---

[499] Bijbel: Koningen 3:5-28.

[500] Van den Bos spreekt in dit verband over de "waargenomen rechtvaardigheid" van de beslissing die een overheidsinstantie over een burger heeft genomen of van de hierbij toegepaste procedures of van de manier waarop deze instantie heeft gehandeld bij het toepassen van deze procedures. Zie Van den Bos 2009, 2019.

[501] De legibus 1, 6 19. https://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg1.shtml#6. Laatst geraadpleegd 12-06-2019.

[502] Het woord νομός (nómos/wet) is afgeleid van de werkwoordstam νέμω (némo/verdelen).

Wij onderzochten OV6 door middel van een enquête (Enquête-*2*). Eerst werden respondenten gevraagd, in een bepaalde situatie, een rechtvaardige verdeling te maken en vervolgens werd hun voorkeur voor informatieverwerking door de REI getest. Om de uiteindelijke resultaten te kunnen bespreken wordt eerst in 7.1 de methode van het onderzoek beschreven. In 7.2 onderzoeken wij de invloed van verwerkingsvoorkeur op het gebruik van woordcategorieën zoals door LIWC beschreven. In 7.3 behandelen wij een nadere analyse van het "ervaringsgerichte woordgebruik" en in 7.4 doen wij nader onderzoek naar het "rationele woordgebruik." In 7.5 geven wij antwoord op de zesde onderzoeksvraag. In 7.6 beschrijven wij de consequenties van onze bevindingen voor het regeldrukbeleid. Met 7.7 sluiten we dit hoofdstuk af met een slotconclusie.

7.1 Methode van onderzoek

Om de invloed van een voorkeur voor informatieverwerking op een rechtvaardigheidsoordeel te kunnen meten vragen wij respondenten om in een bepaalde situatie een eerlijke verdeling te maken. Zij dienen hun beslissing in minimaal 200 woorden op te schrijven. De door hen geproduceerde tekst wordt met de *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC)[503] geanalyseerd. LIWC telt bepaalde categorieën van woorden die informatie kunnen geven over het gedrag en denken van de respondenten. Deze categorieën verwijzen naar bepaalde psychologische kenmerken van respondenten. Middels de in het vorige hoofdstuk beschreven *Rational-Experiential Inventory* (REI) meten wij vervolgens ieders voorkeur voor informatieverwerking. Met correlatie analyse onderzoeken wij of respondenten met verschillende informatieverwerkingsvoorkeuren ook onderscheidende categorieën van woorden gebruiken. Op deze wijze kunnen we analyseren in welke psychische kenmerken mensen, met verschillende verwerkingsvoorkeuren, divergeren.

De REI is niet de enige test die de verwerkingsvoorkeur kan meten. Zo werd de REI verder ontwikkeld en aangepast aan de behoefte om de experiëntiële schaal verder te differentiëren. De experiëntiële dimensie wordt bij de REI gemeten met een *intuition* schaal. In de *Rational-Experiential Multimodel Inventory* (REIm) wordt de ervaringsgerichte dimensie verder gedifferentieerd in drie subschalen: *Intuition, emotionality and imagination*. Beide testen

[503] Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker, Booth & Francis 2007; Pennebaker, Booth, Boyd & Francis 2015.

(REI en REIm) namen we af om te zien welke test de meest betrouwbare uitkomsten kon bieden.

Voor een goed begrip van de methode geven we eerst in 7.1.1 (De casus) een beschrijving van de situatie waarin respondenten gevraagd wordt een eerlijke verdeling te maken. In 7.1.2 (Meetinstrumenten) wordt daarna de analyse weergegeven waaruit blijkt dat de REI meer betrouwbare gegevens kon leveren dan de REIm. Vervolgens wordt het meetinstrument LIWC toegelicht. In 7.1.3 (Respondenten) worden de deelnemers aan het onderzoek in kaart gebracht. Hierna volgt 7.1.4 (Procedure) waarin de onderzoeksprocedure wordt weergegeven. Tenslotte worden in 7.1.5 (Controlevariabelen) de controle variabelen beschreven.

7.1.1 De casus

De casus die aan respondenten wordt voorgelegd is geïnspireerd door Amartya Sen. In *The Idea of Justice* beschrijft hij de situatie waarin drie kinderen ruzie maken om een fluit. Anne claimt de fluit omdat zij de enige is die erop kan spelen. Bob geeft aan dat hij recht op de fluit heeft omdat hij zo arm is dat hij geen ander speelgoed heeft en Carla stelt dat zij recht op de fluit heeft omdat zij hem gemaakt heeft. Sen gebruikt deze casus om aan te geven dat rationele abstracte modellen van rechtvaardigheid hier geen oplossing bieden omdat deze sterk afhankelijk zijn van opvattingen die tot verschillende uitkomsten leiden. Volgens Sen, voorstander van een *comparative approach* van rechtvaardigheid, dient hier te worden geaccepteerd dat er verschillende principes naast elkaar bestaan en dat men zich beter kan focussen op de daadwerkelijke onrechtvaardigheid die in een situatie speelt. Wat dit pleidooi ook zij, de casus over de drie ruziënde kinderen biedt een interessant rechtvaardige-verdelingsvraagstuk. Op welke wijze kan de fluit rechtvaardig worden verdeeld? In ons onderzoek wordt deze casus, in aangepaste vorm, aan respondenten voorgelegd en van hen wordt gevraagd hier een eerlijke verdeling te maken. Omdat wij willen weten of een voorkeur in informatieverwerking invloed heeft op de wijze waarop respondenten verdelen werd er bij hen een REI afgenomen.

De casus werd op een onderdeel aangepast. In onze versie zijn de claims van Anna en Bob hetzelfde gebleven maar werd de aanspraak van Carla vervangen door een sociaal-emotionele claim. De naam Carla werd hierbij tevens veranderd in Arthur om zoveel mogelijk te benadrukken dat het om een andere aanspraak gaat dan in de originele casus werd aangegeven. Arthur doet hier een beroep op een gevoel van waardering binnen de groep als hij de

fluit krijgt. Deze verandering was nodig om te kijken welke rol een claim op de *waardering binnen de groep* hier kan spelen. Informatie hierover wordt immers van belang geacht voor het vormen van rechtvaardigheidsoordelen. Met deze methode onderzoeken wij de effecten van voorkeur van ervaringsgerichte of rationale informatieverwerking op een verdelingsvraagstuk.

In de enquête wordt de vraag als volgt gesteld.

> *"De volgende vraag gaat over een conflict. We zijn vooral geïnteresseerd in uw rechtvaardigheidsgevoel bij het oplossen van dit conflict. Gebruik bij beantwoording meer dan 200 tekens.*
>
> *Tracht zo onbevangen mogelijk te antwoorden.*
>
> *Drie kinderen maken in de klas op school ruzie om een fluit. Zij claimen ieder uit rechtvaardigheidsoverweging de fluit. Zij vragen uiteindelijk de tutor om een oplossing. De tutor kent het rechtvaardigheidsmotief van ieder kind. Anne is de enige die de fluit kan bespelen. Bob is de armste in de klas en heeft geen ander speelgoed. Voor Arthur, zou de fluit een blijk van waardering betekenen, een gevoel dat hij meetelt binnen de groep.*
>
> *Hoe zou u op grond van uw rechtvaardigheidsgevoel deze situatie oplossen. Het gaat hierbij niet zozeer om uw keuze(s) maar om de toelichting van uw keuze(s). Gebruik bij uw antwoord meer dan 200 tekens!"*

7.1.2 Meetinstrumenten

Eerst onderzoeken wij welke van de twee meetinstrumenten, de REI of de REIm, de beste resultaten biedt en maken op basis hiervan een keuze voor de REI. Vervolgens bespreken we het meetinstrument LIWC.

(1) REI en REIm

Zoals boven aangegeven werd de voorkeur voor informatieverwerking niet alleen met de REI, maar eveneens met de REIm getest. Beide testen zijn er op gericht om te achterhalen of informatie rationeel dan wel ervaringsgericht wordt verwerkt. Zoals eerder aangegeven wordt in de REIm de experiëntiële informatieverwerking verder gedifferentieerd in drie subschalen: *Intuition, emotionality and imagination*. Beide testen werden als volgt samengesteld.

REI: Zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven bestaat de REI uit 20 op rationele verwerking gerichte vragen en 20 vragen die de experiëntiële verwerking in kaart brengen. Deze laatste vragen testen de *faith in intuition*.

REIm: Deze test handhaaft 18 vragen uit de REI. Dit zijn 12 vragen die de rationaliteit testen en 6 die dit doen voor de experiëntiële (intuïtieve) verwerking. Verder worden er vier vragen uit de *intuition schaal* toegevoegd, alsmede 10 vragen die de *imagination* testen en nog eens 10 gericht op *emotionallity.* De REIm bestaat hiermee uit 42 vragen (12 voor het meten van de rationele dimensie en 30 voor het meten van de ervaringsgerichte dimensie, verdeeld over telkens 10 vragen voor iedere subschaal, te weten: *intuition, emotionality* en *imagination*).

Om naast de REI ook de REIm af te nemen dienden er 24 vragen extra te worden afgenomen. Voor de REI werd, zoals we in het vorige hoofdstuk aangaven, een beproefde Nederlandse versie[504] gebruikt. De 24 nieuwe vragen werden door een expert uit het Engels in het Nederlands vertaald en weer door een andere deskundige terug in het Engels omgezet. Zo konden wij kiezen voor de vertaling die het best paste. In beide testen werd de mate waarin respondenten het met de stellingen (die in de vragen verwerkt werden) “eens” of “oneens” waren, gemeten met een 7-punts Likertschaal.

Om te kunnen vaststellen welke test, de REI of de REIm, de voorkeur in informatieverwerking het meest betrouwbaar kon vast stellen werd op de vragen van beide testen telkens een Bevestigende Componentenanlyse (BCA) met orthogonale rotatie (Varimax) uitgevoerd.

Geschiktheid van de data

Om de adequaatheid van de steekproef vast te stellen gebruikten wij De Kaiser-Meyer-Olkin meting (KMO). Bij de 40 vragen van de REI was de KMO= .79 en bij de 42 vragen van de REIm bedroeg de KMO = .68. De adequaatheid van de steekproef om de BCA uit te kunnen voeren was bij de REI “goed” en bij de REIm “matig”[505]. Bij de REI test was de KMO waarde van één individuele vraag (vraag 12 uit de rationele schaal) onder de acceptabele waarde van .5[506]. Bij de REIm waren dat er drie (vraag 12 uit de rationele schaal en vragen 6 en 9 uit de experiëntiele schaal). Al met al waren de KMO waarden van de individuele vragen in de REI hoger dan die in de REIm.

De *Barlett’s test of sphericity* was voor zowel de REI (χ^2 (780) = 2484,57, $p < 0.001$) als de REIm (χ^2 (861) = 2017,49, $p < .001$) significant. Dit geeft aan dat er bij beide testen een

[504] Met dank aan Witteman, van den Bercken, Claes & Godoy 2009.
[505] Kaiser 1974; Hutcheson & Sofroniou 1999; Field 2018.
[506] Field 2018.

voldoende hoge correlatie tussen de variabelen bestaat voor het uitvoeren van de BCA. Beide componenten van zowel de REI als de REIm hadden een eigenwaarde groter dan 1, overeenkomstig het Kaiser's criterium. Edoch bij de REI verklaarden zij 37.00 % van de variantie en bij de REIM slechts 24.88 %. Uit de factorladingen na rotatie mogen we concluderen dat bij beide testen zowel de vragen uit de ervaringsgerichte schaal als die uit de rationele schaal ieder een eigen component vormen.

Betrouwbaarheid van de schaal

De ervaringsgerichte componenten uit beide testen hadden een hoge betrouwbaarheid. Ook hier was de uitkomst van de REI hoger (Cronbach's α = .92) dan die van de REIm (Cronbach's α = .81). Onze betrouwbaarheidsanalyse gaf vervolgens aan dat bij de REIm de waarde van de Cronbach's α verbeterd kon worden (tot Cronbach's α = .83) als vragen 6 en 9 uit de experiëntiële schaal worden verwijderd, maar de betrouwbaarheidswaarde in de REI (Cronbach's α = .92) bleef hiermee nog steeds hoger.

Ook was de betrouwbaarheidswaarde van de rationele component in de REI hoger (Cronbach's α = .86) dan die van de REIm (Cronbach's α = .81). Zowel bij de REIm als bij de REI kon deze waarde verbeterd worden als vraag 12 uit deze schaal (die onderdeel uitmaakt van beide testen) wordt verwijderd. Beide rationele componenten hebben een hoge betrouwbaarheid maar de betrouwbaarheid van de REI was ook na het verwijderen van vraag 12 uit de analyse (Cronbach's α = .87) hoger dan die van de REIM (Cronbach's α = .83).

Welke test gebruiken wij?

Uit deze BCA blijkt dat zowel (1) de KMO waarden als de *Rotation Sums of Squared Loadings test* als (2) de betrouwbaarheidsanalyse gebaseerd op de Cronbach's α, ons laten concluderen dat de REI test adequater en betrouwbaarder is om de voorkeur in informatieverwerking te meten dan de REIm test. In dit hoofdstuk wordt daarom alleen de REI test gebruikt bij het analyseren van de data en blijft de REIm test verder onbesproken.

Is de REI test betrouwbaar?

Zoals boven aangegeven lijkt het verstandig vraag 12 uit de rationele schaal van de REI test te verwijderen[507]. Hiermee wordt zowel de adequaatheid van de steekproef (KMO = .80) als de betrouwbaarheid van de rationele schaal (Cronbach's α = .87) verhoogd. De KMO waarden van de individuele vragen liggen dan alle boven de acceptabele waarde .50[508] (92,3 % > .60, 82,1% > .70 en 48,72%> .80). Zowel de rationele component als de experiëntiële component had een eigenwaarde van meer dan 1 overeenkomstig het Kaiser's criterium en zij verklaarden gemeenschappelijk 37,93 % van de variantie.

In het onderstaande tabel wordt een vergelijking gemaakt tussen de betrouwbaarheid van de rationele en experiëntiële componenten van vier verschillende maar vergelijkbare onderzoeken. De eerste zijn de betrouwbaarheidscoëfficiënten die Pacini en Epstein in 1999 rapporteerden, de tweede die welke Witteman van den Bercken, Claes en Godoy in 2009 optekenden bij de analyse van de door hen (en ook door ons) gebruikte Nederlandse versie van de REI. Als derde noteren wij de waarden uit ons experimentele onderzoek dat wij in het vorige hoofdstuk beschreven en tenslotte als vierde die van ons onderzoek uit dit hoofdstuk, waarin wij vraag 12 uit de rationele schaal hebben verwijderd.

Tabel 7.1: Vergelijking schaalbetrouwbaarheid tussen de verschillende onderzoeken

	Cronbach's α	
Onderzoeken	Rationele schaal	Ervaringsgerichte schaal
Pacini en Epstein (1919)	.90	.87
Witteman, van Bercken, Claes en Godoy (2009)	.86	.91
Rei gebruikt in het experiment (H.6)	.85	.88
Rei gebruikt in het Enquete-2 onderzoek (H.7)	.87	.92

Uit Tabel 7.1 valt af te leiden (1) dat beide componenten in dit onderzoek een hoge betrouwbaarheidscoëfficiënt hebben en (2) dat de waarden niet sterk afwijken van de verschillende andere onderzoeken. De uitkomsten hebben ertoe geleid dat wij alleen de gegevens van de REI test verder in de analyse betrekken.

(2) LIWC

[507] Field 2018.
[508] Field 2018.

Het gebruik van bepaalde woordcategorieën die naar psychische kenmerken verwijzen werd gemeten met het *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC) programma waarvan Pennebaker[509] de grondlegger is. Als sociaal psycholoog onderzocht hij in de jaren tachtig van de vorige eeuw of getraumatiseerden er baat bij hadden als zij herhaaldelijk over hun ervaringen schreven. Door analyse van de teksten wilde hij erachter komen of de gezondheid van de deelnemers zich in de loop der tijd verbeterde. Ondersteund door de opkomst van de computer in de jaren negentig, ging hij de teksten analyseren aan de hand van het tellen van woorden die aan de verschillende psychische condities gelinkt werden zoals woede of verdriet. Hij kwam tot de conclusie dat hij zich niet alleen op deze psychische condities moest richten maar vooral ook op de wijze waarop mensen schrijven. Naast de *content* van de tekst werd de schrijfstijl in zijn onderzoek steeds belangrijker.[510] De psychische condities werden daarom aangevuld met allerlei andere categorieën waaronder die van functiewoorden. Dit resulteerde in het in 2001 gelanceerde LIWC software programma.[511] Hiermee ontdekte hij tenslotte dat er een verband was tussen de wijze waarop mensen schrijven en hun psychische en mentale gezondheid. Hij vroeg zich vervolgens af of het specifieke gebruik van woorden naar bepaalde menselijke karakteristieken kon verwijzen. Sinds Freud's opvatting dat versprekingen onbewuste gedachten en gevoelens konden onthullen[512] was er belangstelling voor deze vraag.[513] Inmiddels is met LIWC veel onderzoek gedaan en kan het woordgebruik van mensen in verband worden gebracht met veel psychologische- en demografische dimensies, zoals geslacht, leeftijd, sociale klasse, emotionele staat, niveau van eerlijkheid, persoonstype, mate van formaliteit, leiderschap, en de kwaliteit van relaties.[514] De woorden die mensen gebruiken om een boodschap te verkondigen blijken volgens Pennebaker net "*fingerprints*"[515] te zijn.

Woorden kunnen worden beschouwd als "*powerful tools to excavate people's thoughts, feelings, motivations, and connections with others.*"[516] Hierbij speelt het gebruik van functiewoorden (voorzetsels, voegwoorden, voornaamwoorden, lidwoorden, telwoorden en

[509] James W. Pennebaker (1950), Amerikaanse sociaal psycholoog, Universiteit van Texas in Austin (VS).
[510] Pennebaker 1993.
[511] De eerste LIWC applicatie werd door Pennebaker en zijn team al in de negentiger jaren van de vorige eeuw gebruikt: Pennebaker 1993; Pennebaker & Francis 1996; Pennebaker 1997; Pennebaker et al. 1997. In de tweede versie (LIWC2001) werd de woordenlijst uitgebreid en de software gemoderniseerd: Pennebaker, Francis & Booth 2001.
[512] Freud 1901.
[513] Gottschalk & Glaser 1969; Stone, Dunphy, Smith & Ogilvie 1966; Weintraub 1989.
[514] Pennebaker 2011.
[515] Pennebaker 2011. p. X.
[516] Pennebaker 2011. p. XI.

tussenwerpsels) een belangrijke rol. Deze woorden lijken een geringe inhoudelijke betekenis te hebben en zijn vooral van grammaticaal belang. Ze vormen slechts een zeer klein deel van de woordenschat van een mens maar maken het grootste deel uit van zijn dagelijks gebezigde woorden.

Werking LIWC software

De LIWC software werkt op basis van het tellen van woorden die mensen gewoonlijk in hun dagelijkse taalgebruik bezigen. Deze woorden zijn van te voren onderverdeeld in aanvankelijk ongeveer 70[517] maar inmiddels in circa 90 verschillende categorieën[518] (dit zijn categorieën en allerlei onderverdelingen) van (veelal) psychologische- en grammaticale concepten waarbij voor iedere categorie een woordenlijst werd gecreëerd. Zo kent de categorie *Linguistic Processes* subcategorieën als *Analytic*, *Authentic* en *Personal pronouns*. De categorie *Psychological Processes heeft* een subcategorie *Affective processes* welke weer onderverdeeld is in subsubcategorieën, zoals *Negative emotion* welke weer verder wordt onderverdeeld in *Anxiety, Anger en Sadness.* De categorie *Anger* bevat woorden die naar boosheid verwijzen zoals *hate*, *kill* of *annoyed. D*e categorie *positive emotion* bevat woorden als *love*, *nice* en *sweet*. Bij de indeling worden ook stamwoorden gebruikt zoals *kill**[519], die ervoor zorgen dat het programma ook alle hiervan afgeleide woorden kan lezen zoals *killer, killing* of killed. Veel van de woorden worden in meerdere categorieën ingedeeld. Een mooi voorbeeld is het Engelse woord *was* dat in de categorie werkwoorden past, maar ook in de categorieën van hulpwerkwoorden en verleden-tijd werkwoorden[520].

LIWC telt en categoriseert

Bij de verwerking van een tekst telt LIWC alle woorden die in de tekst voorkomen (*target words*). Vervolgens kijkt de applicatie welke woorden er in de tekst overeenkomen met de woorden uit de woordenlijsten (*dictionary words*). Dan deelt de applicatie deze in de overeenstemmende categorieën in en telt alle *target words* per categorie. LIWC berekent ten slotte

[517] Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker, Mehl, & Niederhoffer 2003.
[518] Pennebaker, Boyd, Jordan & Blackburn 2015.
[519] In de informatica wordt de asterisk gebruikt als jokerteken (*wildcard*) in zoekopdrachten. Dit jokerteken mag door geen, één of meer willekeurige andere karakters worden vervangen. Zie ook Pennebaker, Boyd, Jordan, & Blackburn 2015.
[520] Pennebaker 2011, p. 8.

welk percentages van het totaal aantal *target words* (in iedere bijdrage) er per categorie voorkomen. Dat wil zeggen dat LIWC rekening houdt met de hoeveelheid woorden die iedere respondent gebruikt.

De eerste versies van LIWC en de bijbehorende woordenlijsten werden in 2007[521] en meest recent in 2015[522] verbeterd en uitgebreid. Het Engelse woordenboek van LIWC2015 bestaat uit ongeveer 6.400 woorden, woordstammen en emoticons[523]

Iedere te analyseren tekst kan ongeveer 90 variabelen opleveren die gelabeld zijn in vier "*summary language"* variabelen (*analytical thinking, clout, authenticity*, en *emotional tone*), drie "*general descriptor*" categorieën (*words per sentence, percent of target words captured by the dictionary*, en *percent of words in the text that are longer than six letters*), 21 standaard linguïstische dimensies (zoals *pronouns, articles of auxiliary verbs*), 41 onderverdelingen van psychologische constructen (zoals *affect, cognition, biological processes, drives*), 6 "*personal concern*" categorieën (zoals *work, home, leisure activities*), 5 categorieën voor formeel taalgebruik (zoals *assents, fillers, swear words, netspeak*) en tenslotte 12 categorieën voor leestekens (zoals *periods* en *commas*).[524]

Nederlandse versie van LIWC2015

Voor het gebruik van de LIWC applicatie is ook buiten de VS veel belangstelling en de Engelse woordenlijsten werden in de verschillende talen vertaald zoals in het Duits[525], Frans[526], Italiaans[527], Spaans[528], Russisch[529], Servisch[530] en zelfs Chinees[531]. Er kwamen ook Nederlandse vertalingen[532] zodat de door ons gebruikte LIWC applicatie ook voor Nederlandse teksten geschikt is. De betrouwbaarheid van zowel de Engelse als de Nederlandse versie van LIWC2015 is inmiddels meermalen vastgesteld.[533] Deze applicatie wordt dan ook veelvuldig ingezet bij het analyseren van teksten.

---

521 Pennebaker, Booth & Francis 2007.
522 Pennebaker, Booth, Boyd & Francis 2015.
523 Pennebaker, Boyd, Jordan, & Blackburn 2015.
524 Pennebaker, Boyd, Jordan & Blackburn 2015.
525 Wolf et al. 2008.
526 Piolat et al. 2011.
527 Agosti & Rellini 2007.
528 Ramírez-Esparza, Pennebaker, García & Suriá Martínez 2007.
529 Kailer & Chung 2011.
530 Bjekić, Lazarević, Živanović & Knežević 2014.
531 Huang et al. 2012; Gao et al. 2013.
532 Zijlstra et al. 2004; Boot et al. 2017; Van Wissen & Boot 2017.
533 Boot et al. 2017; Van Wissen & Boot 2017.

Door ons werd de Nederlandse versie die geïncorporeerd is in LIWC2015 gebruikt om te onderzoeken of mensen met verschillende voorkeuren in informatieverwerking bij het maken van een eerlijke verdeling ook verschillen in het gebruik van zowel content woorden als functiewoorden en of een verschil in taalgebruik ons iets kan vertellen over hun gedachten, gevoelens, motivaties en de verbondenheid met anderen.

LIWC is (also) remarkably stupid

Pennebaker waarschuwt dat de applicatie ook *remarkably stupid* is. Het telt weliswaar met een hoge betrouwbaarheid de diverse *target words* per categorie, maar kan geen humor, sarcasme of cynisme herkennen. Bovendien kan het programma de context niet lezen waardoor het fouten kan maken bij het indelen. Woorden kunnen immers, afhankelijk van de context, verschillende betekenissen hebben. Zo kan het Engelse woord "*mad*" boos betekenen maar in een zin als: *she is mad about him* drukt het niet boosheid maar juist genegenheid uit. Statistisch gezien is er volgens Pennebaker genoeg bewijs dat de applicatie over het algemeen de *target words* juist indeelt. Het systeem wordt echter nauwkeuriger naarmate de woorden in een tekst toenemen.[534]

Per respondent kon met SPSS worden gemeten welke woorden zij gebruikten, hoe vaak zij die woorden bezigden en hoe vaak ze dit relatief deden, als percentage van het totaal door hem/haar gebezigde woorden. Met SPSS kunnen er, naast de LIWC woordcategorieën, nieuwe categorieën worden onderzocht en kunnen er woorden in hun context worden geanalyseerd. Zo deelt LIWC het woord "bod" (in de antwoorden) in de categorie "Social" in, terwijl uit de context blijkt dat het om een verschrijving van de naam "Bob" gaat. Ook werden de woorden "alle drie" vaker geschreven als "alledrie". Deze laatste term wordt door LIWC niet herkend. Ook andere contextuele problemen bij het indelen in categorieën kunnen met SPSS worden opgelost. Het woord "horen" dat 12 keer voorkomt in de antwoorden komt in drie verschillende betekenissen voor, vijfmaal in de zin van "laten *horen* hoe goed je op de fluit speelt", viermaal als "erbij *hore*n" en driemaal in de zin van "de kinderen *horen*" dat wilde zeggen dat de kinderen hun "stem" (*voice*) konden doen gelden. Door LIWC wordt "horen" steeds in de categorie "*hear*" ingedeeld (onderdeel van de categorie "gewaarwording"). Om te onderzoeken of mensen met een bepaalde voorkeur in informatieverwerking bepaalde ca-

[534] Pennebaker 2011, pp. 8-9.

tegorieën (*target*) woorden gebruiken diende dit soort fouten zo veel mogelijk worden gecorrigeerd. Om leesfouten tussen de systemen (LIWC en SPSS) te voorkomen zijn alle interpuncties in de tekst weggelaten zodat deze niet in de analyse betrokken zijn.

7.1.3 Respondenten

Het onderzoek werd verwerkt in een online survey van Qualtrics (2014). Respondenten werden geworven via het *social network* van onderzoekers. Steeds werd via *social media* gevraagd of een respondent wilde deelnemen aan het onderzoek en of hij of zij het onderzoek tevens wilde verspreiden via hun eigen *social network*. Bij een bevestigend antwoord werd de Qualtrics-link gestuurd om de vragenlijst online te kunnen invullen. Met een *a priori power-analyse*[535] (met een significantieniveau van 0.03 en een betrouwbaarheidsniveau van 0.95), werd berekend dat er 111 respondenten voor dit onderzoek (*one-tailed*) nodig waren (134 voor *two-tailed*). Deze online survey werd in de lente van 2019 afgenomen en eindigde bij de deelname van 180 respondenten.

Uiteindelijk hebben 180 respondenten de link geopend om aan de survey te beginnen. Twee van hen gaven geen toestemming voor het afnemen van de survey, 9 deelnemers gaven wel toestemming maar staakten hierna hun deelname. 46 respondenten gaven alleen antwoord op de controle-vragen en eindigden vervolgens hun deelname, twee deden dit na het geven van een antwoord op de casusvraag en nog eens twee vulden de REI testvragen niet volledig in. Deze 61 afgebroken deelnames werden niet gebruikt in het onderzoek. Derhalve resteerden 119 respondenten die antwoord op alle vragen hadden gegeven. Hun data werd met behulp van SPSS geanalyseerd.

7.1.4 Procedure

Voordat respondenten aan de vragenlijst konden beginnen werden zij geïnformeerd over het doel van het onderzoek en werd hen duidelijk gemaakt dat alle verstrekte gegevens anoniem verwerkt zouden worden en dat deelname vrijwillig is. Aangegeven werd dat deelname ongeveer 25 minuten zou vergen. Er werd een e-mail adres gepresenteerd waarop respondenten konden reageren indien ze meer informatie wilden hebben over het onderzoek of als zij wilden worden geïnformeerd over de resultaten van het onderzoek. Hierna konden ze al dan niet

[535] Faul, Erdfelder, Buchner & Lang 2009.

toestemming geven voor deelname en het verzamelen en analyseren van de data. Vervolgens dienden zij een vijftal controle vragen te beantwoorden voordat zij aan de casusvraag konden beginnen. Na het beantwoorden van de casusvraag volgden de vragen uit de REI. Er is bij alle vragen gebruik gemaakt van de *force response* instelling die Qualtrics biedt, waarbij respondenten pas aan vragen op een volgende pagina konden beginnen als zij de voorgaande vragen hadden beantwoord. Op de laatste pagina van het onderzoek werden de deelnemers bedankt voor hun deelname. Qualtrics maakt het bovendien mogelijk om bij het beantwoorden van de vragen een geruime tijd te kunnen pauzeren en de vragenlijst op een later tijdstip te voltooien. Negen respondenten deden er meer dan een uur over. De overige 110 deelnemers besteedden er gemiddeld 18,2 minuten aan.

7.1.5 Controlevariabelen

Na het geven van toestemming dienden respondenten antwoord te geven op vijf controlevragen met betrekking tot hun: (1) sociaal-economische situatie, (2) opleiding, (3) leeftijd, (4) nationaliteit en (5) geslacht.

De groep van 119 respondenten bestond uit 52 (43,7%) vrouwen en 67 (56,3%) mannen. 36 respondenten (30,3%) waren werknemer, 34 (28,6 %) ondernemer en 27 (22,7%) waren gepensioneerd. Gemiddeld waren de respondenten tussen de 45 en 55 jaar oud en het gemiddelde opleidingsniveau was HBO. Het overgrote deel van de respondenten, 97,5 %, had de Nederlandse nationaliteit.

7.2 Verwerkingsvoorkeur en woordgebruik

In deze subsectie onderzoeken wij het verband tussen verwerkingsvoorkeur en het gebruik van LIWC woordcategorieën. Dit doen we door middel van correlatieanalyse tussen de uitkomsten van de REI en van LIWC. Er zijn talloze onderzoeken waarin woordgebruik in verband wordt gebracht met demografische dimensies zoals geslacht, leeftijd en sociale klasse maar ook met psychologische constructen zoals niveau van eerlijkheid, persoonstype of leiderschap[536]. Het verband tussen verwerkingsvoorkeur en woordgebruik werd echter (voor zo ver wij weten) nog niet onderzocht.

[536] Pennebaker 2011.

LIWC telde in het totaal 8102 *target*-woorden waarvan het grootste deel als *dictionary*-woord werd herkend (*M* = 84.9, *SD* = 5.5)[537]. Na deze analyse ontdekten wij een aantal telfouten doordat er verschrijvingen in de tekst voor kwamen of doordat LIWC de context niet goed las. Zo las LIWC, zoals we boven aangaven, het woord "alledrie" niet als een *dictionary-word*. Door deze onjuiste notering te verbeteren in "alle" en "drie" herkende LIWC 36 *dictionairy*-woorden meer. Het percentage *dictionary*-woorden is daardoor nog toegenomen. De algemene betrouwbaarheid van de LIWC woordcategorieën was Cronbach's α = .58.[538] Zoals we in Hoofdstuk 4 aangaven wordt voor de betrouwbaarheid een waarde $\alpha > .7$ aanbevolen. Hierbij moet in acht worden genomen[539] dat de psychometrie van woordcategorieën verschilt van die van vragen uit bijvoorbeeld een vragenlijst. Woorden uit het dagelijks taalgebruik zijn zelden normaal verdeeld en hebben over het algemeen lage basiswaarden. Betrouwbaarheidsmetingen zijn daarom niet (altijd) geschikt.[540] Bovendien verschillen de woordenlijsten in grootte en kunnen sommigen veel woorden bevatten en anderen weinig. Woordcategorieën zijn veelal onderverdeeld in subschalen (en die weer in verdere onderverdelingen) waardoor de betrouwbaarheid kan verminderen.[541] De gemiddelde betrouwbaarheidswaarde kan wel verbeterd worden door woordcategorieën weg te laten. Niet alle LIWC categorieën zijn voor ons onderzoek relevant. Hieronder geven we de uitkomsten weer die voor ons interessant zijn.

De experiëntiële schaal van de REI (reiexp) correleert (Spearman's rho[542], 2-tailed) significant met woordcategorieën uit voornamelijk twee hoofdcategorieën. In de hoofdcategorie (A) "Taalkundige dimensie" correleert de experiëntiële schaal significant met woordcategorieën uit de subcategorie "Functiewoorden". Dit zijn de sub-subcategorieën (1) "Voornaamwoorden" (*pronoun*), r_s= .21, p <.05 , (2) "Persoonlijke voornaamwoorden" (*ppron)*, r_s= .19, p <.05 en (3) "Persoonlijke voornaamwoorden, 1^e persoon enkelvoud" (*I*), r_s= .21, p <.05. Verder correleert de experiëntiële schaal significant negatief met categorie (4) "Bijwoorden" (*ad-*

[537] LIWC herkent doorgaans ongeveer 80% van de *target*-woorden zie Newman, Groom, Handelman & Pennebaker 2008.

[538] Eerder heeft Pennebaker een Cronbach's α = .59 gemeten; Pennebaker & King 1999.

[539] Pennebaker, Boyd, Jordan & Blackburn 2015; Tausczik & Pennebaker 2010; Pennebaker, Chung, Ireland, Gonzales & Booth 2007.

[540] Pennebaker, Boyd, Jordan & Blackburn 2015; Tausczik & Pennebaker 2010; Pennebaker, Chung, Ireland, Gonzales & Booth 2007.

[541] Field 2018.

[542] Bij correlatie analyse van data zonder normale verdeling wordt Spearman's rho aanbevolen; Field 2018.

verb), r_s= -.21, p <.05 eveneens uit de Taalkundige dimensie. In de hoofdcategorie (B) Psychologische processen correleert de experiëntiële schaal significant met (1) de subcategorie "Sociale processen" (*social*), r_s= .22, *p* <.05 en met (2) de sub-subschaal "Inzicht" (insight), r_s= .20, *p* <.05, uit de subschaal "Cognitieve processen".

De rationele schaal van de REI (reirat) correleert significant met woordcategorieën uit drie hoofdcategorieën. In de hoofdcategorie (A) "Taalkundige dimensie" correleert de schaal negatief met de subcategorie "Functiewoorden" (*funct*), r_s= -.20, p <.05. In de hoofdcategorie (B) Psychologische processen correleert de rationele schaal met de sub-subcategorie "Zekerheid" (*certain*), r_s= .24, p <.01, uit de sub-schaal "Cognitieve processen". In de hoofdcategorie (C) "Taalvariabelen" correleert de rationele schaal met de subcategorie "woorden bestaande uit meer dan zes letters" (*Sixltr*), r_s= .38, p <.001. In onderstaande tabel (Tabel 7.2) worden deze correlaties weergegeven met een beschrijving van de betreffende woordcategorieën.

Tabel 7.2: Correlaties tussen uitkomsten REI en LIWC

Correlaties met experiëntiële dimensie REI (reiexp)

Categorie	subcategorieën	sub-subcategorieën	Label LIWC	Correlaties
Taalkundige dimensie				
	Functiewoorden	Voornaamwoorden	*pronoun*	r_s = .21, p < .05
	Functiewoorden	Persoonlijke Voornaamwoorden (PVW)	*ppron*	r_s = .19, p < .05
	Functiewoorden	PVW 1ste persoon enkelvoud	*I*	r_s = .21, p < .05
	Bijwoorden		*adverb*	r_s = -.21, p <.05
Psychologische processen				
	Sociale processen		*social*	r_s = .22, p < .05
	Cognitieve processen	Inzicht	*insight*	r_s = .20, p <.05

Correlaties met rationele dimensie REI (reirat)

Categorie	subcategorieën	sub-subcategorieën	Label LIWC	Correlaties
Taalvariabelen				
	woorden > 6 letters		*Sixltr*	r_s = .38, p <.001
Taalkundige dimensie				
	Functiewoorden		*funct*	r_s = -.20, p <.05
Psychologische processen				
	Cognitieve processen	Zekerheid	*certain*	r_s = .24, p <.01

De statistieken van de experiëntiële (reiexp) en rationele (reirat) score van de REI en van de boven gegeven significant correlerende woordcategorieën staan in de onderstaande Tabel 7.3. De interne consistentie van de woordcategorieën zijn in ons onderzoek niet vast te stellen. Pennebaker en zijn collegae[543] beschouwen deze woordcategorieën echter als adequaat en geven op basis van onderzoek van 181.000 tekstbestanden een overzicht van de interne consistentie van iedere categorie. In Tabel 7.3 worden deze betrouwbaarheidswaarden (zowel in Cronbach's alpha[544] als in Spearman Brown[545]) weergegeven.

Tabel 7.3: Beschrijvende statistiekovergenomen uit Pennebaker et al., 2015.

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Cronbach's α	Spearman Brown
Ervaringsgerichte dimensie							
reiexp	119	2.55	6.8	4.93	0.82	-	-
pronoun	119	2.13	26.19	11.93	4.81	.15	.67
ppron	119	0	17.5	6.86	3.61	.20	.61
I	119	0	8.06	2.28	2.04	.41	.81
adverb	119	0	9.8	3.14	2.38	.43	.82
social	119	1.56	24.29	11.08	4.49	.51	.86
insight	119	0	14.81	3.67	2.51	.47	.84
Rationele dimensie							
reirat	119	3.21	6.89	5.28	0.70	-	-
sixltr	119	0	33.33	15.15	5.84	-	-
funct	119	48.78	79.31	62.79	5.62	.05	.24
certain	119	0	7.5	1.78	1.74	.31	.73
valid N (listwise)	119						

In de secties 7.3 en 7.4 analyseren wij de correlerende woordcategorieën en onderzoeken wij welke betekenis wij aan deze resultaten kunnen geven. Als de gevonden woordcategorieën vingerafdrukken zijn van de verwerkingsvoorkeur, welke verschillen in *thoughts, feelings, motivations, and connections with others*[546] kunnen we hier dan uit afleiden? In 7.3

[543] Pennebaker, Boyd, Jordan & Blackburn 2015.
[544] Field 2018, p. 822.
[545] De Spearman-Brown formule relateert psychometrische betrouwbaarheid aan de lengte van een test. De formule voorspelt de betrouwbaarheid van een test indien deze zou worden verlengd of verkort met een aantal te vergelijken items. De formule kan in SPSS worden gehanteerd met de *split-half* methode.
[546] Pennebaker, 2011. P. XI.

onderzoeken wij eerst het ervaringsgerichte woordgebruik en in 7.4 het rationele woordgebruik.

7.3 Ervaringsgericht woordgebruik

De ervaringsgerichte schaal van de REI correleert met woordcategorieën uit de hoofdcategorieën “Taalkundige dimensie” en “Psychologische processen”. Op het eerste oog lijkt de categorie “Psychologische processen” voor ons het meest interessant. Wij onderzoeken immers de beleving van regeldruk en trachten dit fenomeen te beschrijven aan de hand van verschillen in psychologische kenmerken tussen mensen met onderscheidende verwerkingsvoorkeuren. Maar zoals we hiervoor al opmerkten kunnen categorieën uit de “Taalkundige dimensie” ons eveneens veel vertellen over bepaalde psychologische kenmerken. Dit geldt vooral voor “functiewoorden”. In deze sectie analyseren wij in 7.3.1 (Functiewoorden) eerst het gebruik van woordcategorieën uit de categorie “functiewoorden”. In 7.3.2 (Socialewoorden) behandelen wij de categorie “Sociale processen”. We sluiten deze sectie af met en in 7.3.3 Inzichtwoorden) waarin de subcategorie “Inzicht” aan de orde komt.

7.3.1 Functiewoorden

Wij zagen in Tabel 7.2 dat naarmate respondenten informatie ervaringsgericht verwerkten zij significant vaak woorden gebruikten uit de subcategorieën “Voornaamwoorden (*pronoun*)”, “Persoonlijke voornaamwoorden (ppron)” en “Persoonlijke voornaamwoorden, 1^{e} persoon enkelvoud (*I*)”. Uit eerder LIWC onderzoek valt af te leiden dat deze woordcategorieën sterk sociaal georiënteerd zijn. Zo gaat Pennebaker ervan uit dat het gebruik van functiewoorden zoals “ppron” en “I” in verband kan worden gebracht met sociale gerichtheid.[547] Hij baseert zich op onderzoek naar het verschil in gebruik van content- en functiewoorden van mensen met een hersenbeschadiging. Content-woorden geven binnen een bepaalde cultuur een gedeelde betekenis aan objecten en acties. Functiewoorden daarentegen spelen slechts een grammaticale rol in het verbinden, organiseren en vormgeven van de content-woorden. Deze onderzoeken laten zien dat beschadiging in bepaalde delen van ons brein, in het bijzonder in het centrum van Broca (motorisch spraakcentrum) en het centrum van Wernicke (sensorisch

[547] Pennebaker 2011.

spraakcentrum), het gebruik van content en functiewoorden beïnvloedt. Beide gebieden liggen in de cerebrale cortex, aan de buitenkant van de linkerkant van het brein. Het centrum van Broca bevindt zich in de linker frontale kwab (*gyrus frontalis inferior*) en het centrum van Wernicke in de temporale kwab (*gyrus temporalis superior*). Een stoornis in het centrum van Broca kan leiden tot motorische afasie waarbij mensen moeite kunnen hebben met het begrijpen van grammaticale aspecten van taal. Beschadiging van het centrum van Wernicke kan sensorische afasie veroorzaken waarbij gebezigde taal verliest aan betekenis. De frontale kwab, waar het centrum van Broca is gesitueerd, wordt in veel onderzoek[548] in verband gebracht met de controle over emotionele processen en het onderhouden van sociale relaties. Het is daarom volgens Pennebaker ook te verwachten dat het Broca spraakcentrum hierdoor beïnvloed wordt en juist de gevoeligheid voor grammaticale aspecten zoals het gebruik van functiewoorden, gerelateerd kunnen worden aan (sociaal)emotionele processen. Uit ons eerder onderzoek[549] kwam reeds naar voren dat mensen met een voorkeur voor een ervaringsgerichte informatieverwerking gevoelig zijn voor sociaal-emotionele processen[550] en dit blijkt tot uitdrukking te komen in hun schrijfstijl met een voorliefde voor het gebruik van woorden uit de woordcategorieën *pronoun*, *ppron* en *I* (categorie functiewoorden).

7.3.2 Socialewoorden

LIWC heeft in totaal 112 *target-words* uit de tekst als *social* herkend en in deze categorie ingedeeld. Uit de analyse blijkt dat deze 112 termen tezamen 898 maal werden opgeschreven. Het gebruik van woorden uit de subcategorie “sociaal” geeft een gerichtheid op sociale interactie weer en dit suggereert een gehechtheid aan sociaal-emotionele belangen. Om de aard van de sociale interactie nader te onderzoeken delen wij de socialewoorden in vier subcategorieën in zoals in Tabel 7.4 weergegeven.

1e subcategorie: We kijken eerst op welke handeling, toestand of proces de ervaringsgerichte respondenten binnen deze sociale woordcategorie gericht zijn. Het valt daarbij op dat de ervaringsgerichte respondenten veel woorden gebruikten die naar communicatieve interactie verwijzen zoals *vragen*, *vertellen* of *zeggen*. Wij vatten communicatie hier op in de

[548] Pennebaker 2011.
[549] Zie hoofdstukken 4, 5 en 6.
[550] Zie ook Epstein 1991; Norris & Epstein 2011; Epstein 2014.

alledaagse betekenis van het uitwisselen van informatie tussen mensen. Deze woorden die gezamenlijk 79 keer voorkwamen, vormen onze eerste subcategorie.

2e subcategorie: De tweede subcategorie wordt gevormd door woorden die een aanvaardbare of wenselijke sociale interactie aangeven, zoals *samenwerken, geven, delen, helpen en spelen*. Deze kwamen gezamenlijk 230 keer in de tekst voor.

3e subcategorie: Als derde subcategorie tellen we veel woorden die naar personen verwijzen. Dat zijn 13 zelfstandige voornaamwoorden, die gezamenlijk 136 maal worden gebruikt, zoals *kinderen, kindjes, mensen, jongens en betrokkenen*. Maar ook 20 persoonlijke voornaamwoorden die tezamen 426 maal worden gebruikt, zoals *hem, hen, iedereen, jullie, wij en zij*.

4e subcategorie: De overige 13 woorden die gezamenlijk 27 keer voorkomen, zijn niet direct in de drie eerdere subcategorieën in te delen en vormen gezamenlijk de vierde subcategorie van overige socialewoorden. Deze vierde categorie bevat woorden die incidenteel voorkomen en lijkt daardoor minder relevant voor dit onderzoek. Wij laten deze subcategorie dan ook verder buiten beschouwing.

Tabel 7.4: Sub-subcategorieën van socialwoorden

Cat.	Interacties	Aantal	Sociale *target-words*
1	Communicatie	79	gevraagd, aanspreken, afgesproken, afspreken, beschreven, bespreken, gezegd, luisteren, meegegeven, meegeven, overleggen, praten, roepen, uitleggen, uitlegt, uitspreken, vertellen, verzoeken, vragen, zeggen, antwoord, argument, gesprek, overleg, uitleg, verhaal, voorstel, vraag.
2	Samenwerken	13	samenwerken, samen, samenwerking.
	Geven	66	geef, geeft, gegeven, geven, schenken, leveren.
	Delen	34	delen, verdeeld, verdelen, toedeling.
	Helpen	10	geholpen, help, helpen, helpt en hulp.
	Spelen	87	gespeeld, speelt, spelen en spel.
	(Tegengaan) strijd	12	bestrijding, conflict, onenigheid, ruzie, strijden.
	Betrekken	3	betrekken, betrekt, betrokken.
	Overig	5	begeleiden, geraden, getroffen, ontvangen, raden.
3	Personen, groepen	136	betrokkenen, buurt, eigenaar, jongens, kind, kinderen, kindje, kindjes, mensen, ouders, persoon, publiek, samenleving.
	Persoonlijk voornaamwoord	426	hem, hen, hij, hun, ie, iedereen, iemand, je, jezelf, jouw, jullie, we, wie, wij, ze, zelf, zich, zichzelf, zij, zn.
4	Overige sociale woorden	27	bekend, bereid, dag, eigendom, gezelliger, openbaar, persoonlijk, persoonlijke, reactie, rol, sociaal, sociale, zielig.
	Totaal	898	

Het significant vaker gebruik van de overgebleven drie subcategorieën van sociale interactie door respondenten met een meer ervaringsgerichte *mindset* laat zien dat zij bij hun beslissing met in het geding zijnde personen (voor-bewust of bewust) communiceren over sociale interacties die volgens hen aanvaardbaar of wenselijk zijn. Deze suggestie werd door uitgebreid onderzoek[551] al eerder in kaart gebracht. Mensen blijken bij het nemen van beslissingen voortdurend (voor-bewust of bewust) te communiceren over groepsnormen[552] waarmee zij zich identificeren. Opvattingen binnen een groep waartoe men zich verbonden voelt

[551] Postmes, Steg & Keizer 2009.

[552] Postmes, Steg & Keizer geven in het WRR rapport, "De Menselijke Beslisser", die wij in Hoofdstuk 3 hebben behandelt, aan dat het begrip "normen" hier in sociaal-psychologische zin gedefinieërd wordt. Het begrip verwijst naar "opvattingen van anderen die een leidraad vormen in keuzegedrag." "Het gaat hier dus niet louter om morele opvattingen die ten grondslag liggen aan keuzegedrag, maar ook om het totaal van bewuste opvattingen over wat 'normaal' is, en zelfs over de onbewuste aannames die we hierover hebben." Postmes, Steg & Keizer, 2009, p.141.

vormen een leidraad bij de beslissing. Communicatie is erop gericht om beslissingen conform die groepsnormen te nemen. Bij het nemen van beslissingen communiceren mensen (voorbewust of bewust) wat gewenst en ongewenst gedrag is. "*De sociale netwerken waarin het individu is ingebed zijn een klankbord voor het vormen, toetsen en verspreiden van normen.*"[553] Dit patroon van communiceren over groepsnormen bij beslissingen is, in het gebruik van socialewoorden, duidelijk te herkennen. Uit het ervaringsgerichte taalgebruik valt af te leiden dat ervaringsgerichte respondenten zich bij hun beslissing niet zozeer laten leiden door afwegingen van kosten en baten maar door de invloed van sociale netwerken waarin zij ingebed zijn.

Deze bevindingen bevestigen dat mensen met een voorkeur voor ervaringsgerichte informatieverwerking sociaal gericht zijn. Dit ondersteunt onze gedachte dat zij aan sociaalemotionele belangen (groepsnormen) hechten als het op verdeling aankomt. Ze lijken hier in het bijzonder gericht op communicatie met andere, in het geding zijnde, personen. Deze conclusie sluit goed aan bij de resultaten van uitgebreid onderzoek binnen de verschillende disciplines dat sociaal-emotionele belangen de verschillende aspecten vertonen, maar dat het hebben van een stem (*voice*) [554] als één van de meest representatieve aspecten gezien kan worden.

7.3.3 Inzichtwoorden

Correlatieanalyse tussen uitkomsten van de REI en LIWC (Tabel 7.2) geeft aan dat de ervaringsgerichte schaal van de REI significant correleert met de subcategorie inzicht (*insight*), r_s= .20, p <.05. De tekst bevatte 95 woorden uit deze categorie, die tezamen 299 maal werden gebruikt. Tabel 7.5 geeft een overzicht van de gebruikte woorden uit subcategorie inzicht. Om de verzameling overzichtelijk te maken hebben wij de woorden die vaker voorkomen (plus vervoegingen en verzelfstandigingen van woorden) gelabeld in de eerste kolom. In de tweede kolom staat hoe vaak de gebruikte woorden (uit een label) in de tekst voorkomen. Onder de label "rest" staan 44 woorden die relatief weinig voorkwamen.

[553] Postmes, Steg & Keizer 2009, p. 154.
[554] Van den Bos 1999; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007.

Tabel 7.5: Gebruik van inzichtwoorden

Label	Gebruikt in tekst	Gebruikte woorden van sub-categorie inzicht
leren	49	leren, leert, geleerd
oplossen	28	oplossen, opgelost, oplossing, oplossingen, oplossings, oplossingsrichting
vragen	22	vragen, vraag
vinden	19	vinden, vind, vindt, vonden
denken	18	denken, dacht, denk, bedenken, gedachten, gedacht
kiezen	17	kiezen, keus, keuze
reden	17	reden
uitleggen	15	uitleggen, uitlegt, uitleg
blijken	9	blijk, blijkt
beslissen	8	beslissen, beslissing
begrijpen	7	begrijpen, begrijp, begrepen, begrijpelijke, begrip
lessen	7	lessen, les
kennen	6	kennen, kent, gekend, kennis
ontwikkel	6	ontwikkelen, ontwikkeld, ontwikkeling
menen	5	menen, meen, mening
weten	5	weten, weet
Rest	61	Aandacht, acceptabel, acceptabele, acceptatie, afsluiten, afwegen, bedoeld, bedoeling, bekend, beseffen, betekend, betekent, bevestigen, bewerkstelligd, bewijs, duidelijk, ervaren, geaccepteerde, gekozen, geloofwaardiger, gevraagd, indelen, informatie, inspireren, inzicht, inzien, lijkt, merken, motief, motivatie, ontdekken, opbouwen, openbaar, optie, optiek, opzetten, overweging, realistisch, tekort, testen, vermoed, veronderstelling, voorkeur, voorstellen.
Totaal	299	

Wij zagen dat ervaringsgerichte respondenten bij het nemen van hun morele beslissing (het ging immers over een situatie waarin de verschillende rechtvaardigheidsopvattingen met elkaar conflicteerden), significant vaak inzichtwoorden gebruiken. De ervaringsgerichte schaal van de REI meet in hoeverre mensen vertrouwen op hun intuïtie (*faith in intuition*).[555] De analyse laat derhalve zien dat als respondenten veel vertrouwen hebben in hun intuïtie (ervaringsgerichtheid) zij significant vaak inzichtwoorden gebruiken. Om dit verband te begrijpen hebben wij aanknopingspunten gevonden in het uitgebreid onderzoek naar de wijze waarop mensen morele beslissingen nemen[556]. Interessant is dat ook bij dit onderzoek duale proces

[555] Zie 6.1.2.
[556] Zie de beschrijvingen van Klucharev & Smids 2009 en Sie 2009.

theorieën een belangrijke rol spelen. Deze theorieën laten zien op welke wijze intuïtieve en rationele processen met elkaar samenwerken (of conflicteren) bij het nemen van morele beslissingen. Intuïtieve reacties zijn vaak emotioneel gedreven en kunnen snel moreel inzicht bieden, terwijl rationele reflectie kan helpen om deze inzichten te toetsen en te verfijnen[557]. Volgens de Dikke van Dale betekent intuïtie: "onmiddellijke, niet op begripsdenken en redenering berustende overtuiging van de waarheid."[558] In de gratis online versie geeft zij de betekenis: "inzicht zonder nadenken".[559]

Voor ons onderzoek is interessant dat moreel inzicht nauw is verbonden met iemands diepgewortelde morele overtuigingen en persoonlijke waarden. De emotionele betrokkenheid bij deze overtuigingen en waarden kan leiden tot (intense) persoonlijke inzichten die belangrijk en betekenisvol zijn voor het individu. Het gebruik van veel inzichtwoorden door mensen met een ervaringsgerichte mindset is te verklaren doordat zij tot een moreel inzicht komen door intuïtieve reflecties van persoonlijke waarden met een emotionele betrokkenheid. Zo blijken emoties een zeer waardevolle bron van (morele) kennis en inzicht te zijn.[560]

7.4 Rationeel woordgebruik

Respondenten met een voorkeur voor rationele informatieverwerking gebruiken bij de aan hen gevraagde rechtvaardige verdeling, significant vaker woorden die zekerheid (*certain*) uitdrukken, r_s= .23, p <.05. Bovendien maken zij meer gebruik van complexere taal (dat wil zeggen, gebruiken ze meer woorden met 6 of meer letters, *sixltr*)[561] en ze gebruiken significant minder functiewoorden (Tabel 7.2).

In 7.4.1 (Formeel taalgebruik) geven we aan welke betekenis er gehecht kan worden aan het gebruik van woorden die uit zes of meer letters bestaan en uit het significant minder gebruiken van functiewoorden. Subsectie 7.4.2 (titel: Zekerheidwoorden) behandelt het rationeel bezigen van zekerheidwoorden.

---

[557] Klucharev & Smids 2009; zij verwijzen hierbij naar LeDoux 2000.

[558] https://zoeken.vandale.nl/?dictionaryId=gwn&article=%7B%22search%22%3A%22intuitie%22,%22index%22%3A0,%22type%22%3A%22EXACT%22,%22dictionaryId%22%3A%22gwn%22%7D&session_state=9b03f6ad-4934-4d43-be2b-245da2eab282&code=5791b23e-bbfe-4200-86fc-2b977ab29c0c.9b03f6ad-4934-4d43-be2b-245da2eab282.5d1807f1-4ea5-4b75-8ba5-7268d60ce6b1&query=intuitie, laatst geraadpleegd 31 juli 2023.

[559] https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/intuitie.

[560] Klucharev & Smids 2009; Sie 2009; Roeser 2009.

[561] Tausczik & Pennebaker 2010.

7.4.1 Formeel taalgebruik

Zowel het gebruik van (1) lange woorden en het juist niet gebruiken van (2) functiewoorden suggereren beiden, zij het op verschillende gronden, dat rationele mensen minder gericht zijn op sociaal-emotionele processen.

(1) Wat de lange woorden betreft gaat Tausczik & Pennebaker ervan uit dat denken kan variëren in diepte en complexiteit en dat dit tot uiting komt in de woorden die mensen gebruiken[562]. Complexer denken wordt uitgedrukt in complexere taal. Het gebruik van woorden die uit zes of meer letters bestaan (*sixltr*) is volgens hen indicatief voor het gebruik van complexere taal[563]. Dergelijke langere woorden worden geassocieerd met meer formeel taalgebruik wat afstandelijkheid impliceert en minder emotionaliteit met zich meebrengt. Volgens de van Dale[564] betekent formeel taalgebruik onder andere *afstandelijk en enigszins deftig taalgebruik*. De kwalificatie deftig wordt ondersteund door onderzoek[565] waarin het gebruik van lange woorden (*sixltr*) in verband wordt gebracht met opleiding en sociale klasse. "Formeel" betekent volgens van Dale eveneens *volgens de vorm of volgens de regels*. Een voorbeeld van formeel taalgebruik is juridisch taalgebruik waarin de betekenis van woorden aan strikte regels van interpretatie gebonden zijn. Dit alles brengt met zich mee dat wij het gebruik van langere woorden associeren met *minder emotionaliteit* en *meer sociale afstand*.

De bevinding dat rationele deelnemers significant vaker woorden gebruiken die uit zes of meer letters bestaan (*sixltr*) sluit goed aan bij onze bevinding uit het trendonderzoek dat de term *regulation*(*s*) significant vaker binnen het rationele regeldrukdiscours wordt gebruikt terwijl binnen het ervaringsgerichte discours significant vaker de term *rule(s)* wordt gebezigd.*[566]*

(2) Wat het gebruik van functiewoorden betreft zagen we hierboven dat, op basis van onderzoek naar de werking van taalgebieden in het brein, het gebruik in verband kon worden gebracht met emotionaliteit en sociale gerichtheid (sociaal-emotionele processen). Het nega-

[562] Tausczik & Pennebaker 2010, p. 35.
[563] Tausczik & Pennebaker 2010, p. 35.
[564] Online van Dale: https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/formeel#.YeAhrmaZ-PIU, laatst geraadpleegd op 15 januari 2022.
[565] Zie het overzicht in Tausczik & Pennebaker 2010, p. 39.
[566] Sub-subsectie 4.4.2.

tieve verband tussen de rationele schaal van de REI en de subcategorie functiewoorden impliceert dat rationele verwerking minder emotioneel verloopt en minder gericht is op sociale processen.

We zien derhalve dat het significante gebruik van lange woorden (*sixltr*) en het significant weinig gebruik van functiewoorden beiden het standpunt ondersteunen dat rationele mensen minder gericht zijn op sociaal-emotionele processen.

7.4.2 Zekerheidwoorden

De rationele schaal van de REI had een significante correlatie met de LIWC-woordcategorie "*certain*", r_s= .23, p <.05. Het gaat hierbij om 33 termen die in het totaal 113 maal in de totale tekst voorkomen. Deze woordcategorie bestond hier uit de volgende *target-words* (met aanduiding hoe vaak dit woord in de gehele tekst voorkomt):

Tabel 7.6: Target-words uit woordcategorie certain

alle	27	blijkbaar	3	helemaal	1	onweerlegbaar	1	werkelijk	1
allen	2	duidelijk	2	heus	1	ooit	2	werkelijke	1
alles	2	echt	3	iedereen	12	perfecte	1	wezenlijk	1
bepaalde	6	elk	9	inderdaad	1	puur	1	zeker	2
beslissen	2	elke	4	natuurlijk	5	steeds	4	zelfvertrouwen	1
beslissing	6	feit	5	nodig	2	uiteraard	1		
bewijs	1	gehele	1	nooit	1	volledig	1		
Totaal									113

Kahneman[567] heeft al eerder aangegeven dat *onzekerheid* een belangrijke rol speelt bij het nemen van beslissingen. Tversky & Kahneman toonden al in 1979[568] aan dat mensen bij het nemen van beslissingen een grote voorkeur hebben voor zekerheid. Zekere opbrengsten wegen in het algemeen zwaarder dan onzekere opbrengsten. Kruglanski constateerde vervolgens dat mensen verschillend met onzekerheid omgaan en bracht deze omgang in verband met de persoonlijkheidskenmerk *need for closure* (NFC). Dit kenmerk is te omschrijven als de mate van behoefde aan een definitief antwoord in plaats van onzekerheid, verwarring of ambiguïteit[569]. "*As people acquire knowledge about the world, they generate and test hypotheses*

[567] Kahneman et al. 1982.
[568] Tversky & Kahneman 1982.
[569] Webster & Kruglanski 1994; Faddegon 2009.

using relevant information. Such cognitive activities do not have a distinct point of termination, and the process of generating hypotheses could go on indefinitely, as could the examination of more and more information intended to validate these hypotheses."[570] Deze denkprocessen zouden "eindeloos" kunnen aanhouden maar mensen hebben in meer of mindere mate de behoefte om de cognitieve activiteiten te staken en een beslissing te nemen. Deze behoefte is meetbaar gemaakt met een "*need for closure scale*"[571](NFCS). Mensen met een hoge NFC hebben een sterke behoefte aan *closure.* Mensen met een lage NFC kunnen beter omgaan met onzekerheid en ambiguïteit en gebruiken hun cognitieve activiteiten om meerdere opties en invalshoeken te onderzoeken.

Een lage NFC is ook wat we van rationele mensen kunnen verwachten. We geven daarvoor twee redenen. (1) Ten eerste volgt uit de beschrijving van de CEST dat de evolutionaire ontwikkeling van het rationele informatieverwerkingssysteem noodzakelijk was om complexe problemen op te lossen. Het rationele systeem werkt bewust, analytisch en traag. Het systeem heeft tijd nodig om complexe problemen te doordenken en dient een beslissing daarom (nog) uit te stellen. Het moet in de tussentijd met de onzekerheid en ambiguïteit kunnen omgaan die het uitstel met zich meebrengt. (2) De tweede reden om bij rationele verwerking een lage NFC te verwachten is gelegen in de wijze waarop rationele verwerking wordt vastgesteld. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de ene mens een sterkere behoefte heeft om beslissingen te doordenken dan de ander. Het verschil in behoefte wordt in verband gebracht met het persoonlijkheidskenmerk "*need for cognition*" (NC) die beschreven wordt als "de mate waarin mensen de behoefte hebben om na te denken en het plezierig vinden dat te doen."[572] Deze persoonskenmerk is ook weer meetbaar gemaakt, dit keer in de *need for cognition scale* (NCS).*[573]* Nu bestaat de rationele schaal van de REI (voor de helft) uit vragen van de NCS. Een hoge score op de rationele schaal impliceert derhalve een hogere NC.

[570] Kruglanski & Fishman 2009.
[571] Webster en Kruglanski 1994; Roets & Van Hiel 2007.
[572] Cacioppo & Petty 1982.
[573] Cacioppo & Petty 1982.

NFC en NC zijn conceptueel onderscheidende persoonskenmerken[574] en verschillen in de motivatie[575] waaruit het gedrag voortkomt.[576] Webster en Kruglanski[577] hebben een zwakke negatieve correlatie tussen de beide persoonskenmerken gevonden, wat betekent dat personen met een hoge behoefte aan cognitie mogelijk minder behoefte hebben aan afsluiting en omgekeerd[578]. Dit impliceert dat degenen die genieten van, en zich bezighouden met, complexer denken, zich wellicht meer op hun gemak voelen met ambiguïteit en onzekerheid[579]. Wij concluderen hieruit dat het significant vaak gebruiken van zekerheidwoorden bij het nemen van de beslissing door mensen met een rationele voorkeur, naar een lage NFC verwijst.

7.5 Antwoord op OV6: Vingerafdrukken van de *mindset*

Onze zesde onderzoeksvraag (OV6) luidt: *Welk effect heeft verwerkingsvoorkeur op de motieven voor het maken van een rechtvaardige verdeling?*

Op grond van de boven beschreven resultaten kunnen we OV6 als volgt beantwoorden. Een voorkeur voor informatieverwerking heeft effect op de wijze waarop mensen rechtvaardig verdelen. Mensen met een rationele voorkeur lijken hierbij vooral instrumentele belangen te koesteren (kosten-batenoverwegingen) en mensen met een ervaringsgerichte verwerkingsvoorkeur hechten aan sociaal-emotionele belangen (*voice*). Dit effect komt tot uitdrukking in de woorden die gebruikt worden.

Het woordgebruik van respondenten met een ervaringsgerichte *mindset* gaven sterke aanwijzingen dat (morele en groeps) normen en emoties (sociaal-emotionele belangen) alsmede het communiceren hierover (*voice*), een belangrijke rol spelen. Dit woordgebruik was sterk sociaal gericht. Rechtvaardige beslissingen worden intuïtief, dit impliceert onbewust en snel, genomen.

---

[574] Onderzoeken laten een lage correlatie zien tussen de twee persoonskenmerken; Webster & Kruglanski 1994, p. 1055; Petty & Jarvis 1996; Fortier & Burkell 2015.

[575] *Need for Cognition* (plezier beleven aan een cognitieve taak) is procesgericht (Cacioppo & Petty 1982) terwijl *Need For Closure* (de behoefte aan een goed georganiseerde wereld) doelgericht is (Webster & Kruglanski 1994, p. 1055).

[576] Faddegon 2009.

[577] Webster en Kruglanski 1994.

[578] Kruglanski, Peri & Zakai 1991.

[579] Beide persoonskenmerken worden niet vaak samen bestudeerd (Fortier & Burkell 2015). Het is daarom belangrijk op te merken dat deze correlatie kan variëren tussen verschillende populaties en situaties. De relatie tussen deze twee constructen kan ook worden beïnvloed door andere factoren, zoals omgevingsfactoren.

Woordgebruik van respondenten met een rationele *mindset* tonen een zekere emotieloosheid en sociale distantie. Bovendien zagen we een behoefte om hypothesen omtrent oplossingen te doordenken (NC) en een geringere behoefte om het denkproces te beëindigen (NFC). Dit impliceert dat zij bij een rechtvaardige verdeling bewuste kosten-batenafwegingen (voor- en nadeel) maken.

7.6 Regeldrukbeleid: *Nudging or Interacting?*

Onze bevindingen laten zien dat mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren morele verdelingsvraagstukken verschillend benaderen. Rationele mensen trachten oplossingen te vinden door middel van afstandelijke rationele overwegingen en de ervaringsgerichte mens beslist meer intuïtief op basis van voor hen geldende morele normen. De verschillen in benadering zouden consequenties moeten hebben voor het regeldrukbeleid. Om regeldruk te verminderen dient er rekening te worden gehouden met zowel de rationele- als de meer emotionele, ervaringsgerichte dimensie van gedrag.

In dit kader is het rapport van de WRR uit 2014 Interessant. De WRR gaf hierin adviezen over *nudging*, het inrichten van beleid gericht op de beïnvloeding en sturing van de keuzes van burgers. De WRR pleitte ervoor, mede door de succes dat hiermee in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk waren behaald, om ook in Nederland met kansrijke *Nudges* te gaan experimenteren[580]. Thaler en Sunstein, de grondleggers van *Nudging*, definiëren een *nudge* als:

> *"… any aspect of the choice architecture that alters people's behaviour in a predictable way without forbidding any options or significantly changing their economic incentives. To count as a mere nudge, the intervention must be easy and cheap to avoid. Nudges are not mandates. Putting the fruit at eye level counts as a nudge. Banning junk food does not*."[581]

Bij N*udging* gaat het erom gedrag op een slimme maar niet dwingende wijze te sturen door gebruik te maken van gedragswetenschappelijke inzichten over keuzegedrag (*choice architecture)*. Wij gaan in onze studie niet verder op de uitgebreide en genuanceerde gedachtevor-

[580] WRR 2014.
[581] Thaler & Sunstein 2008, p. 8.

ming rond *Nudging* in. Als *Nudging* echter zou betekenen dat alleen de rationele-instrumentele belangen van mensen worden herkend en erkent en dat mensen alleen verleidt worden om deze belangen veilig te stellen dan dreigt het gevaar dat ervaringsgerichte sociaal-emotionele belangen steeds verder uit beeld raken. Beleid zou niet alleen uit moeten gaan van het erkennen van een beperkte rationaliteit en beperkte cognitieve capaciteiten van burgers (beperkt denk- en doenvermogen) maar juist ook van het herkennen en erkennen van intuïtieve en emotionele capaciteiten van burgers.

Wij vermoeden dat het bij het inrichten van beleid niet gaat om de vraag welke verwerkingsstijl de beste oplossingen biedt maar dat het vooral gaat om de *interactie* tussen beide stijlen. Wij baseren ons vermoeden op onderzoek naar de interactie tussen beide verwerkingsstijlen op individueel menselijk niveau. Epstein maakte over deze interactie de volgende opmerking:

> "Mensen die hoog scoren in beide denkstijlen zijn *Renaissance mensen*. Ze hebben de hersenen van wetenschappers en de gevoeligheden van dichters. Met andere woorden, ze hebben de positieve kenmerken van beide denkstijlen en niet de negatieve kenmerken omdat ze onder controle worden gehouden door de andere denkstijl."[582]

Sindsdien zien we een toenemende hoeveelheid bewijsmateriaal[583] voor de veronderstelling dat de interactie tussen ervaringsgerichte verwerking en rationele verwerking essentieel is voor optimale persoonlijke groei en creativiteit. Dit bewijsmateriaal wordt gesteund door het eerder door ons genoemde onderzoek[584] van Kelly & Barron.[585] Hieruit blijkt dat in sommige kunstmatige intelligenties (AI's) duale redeneersystemen convergeren tot een effectieve oplossing om (boven)menselijke prestatieniveaus te bereiken in strategiespellen zoals Go. We zagen dat hierbij eveneens twee systemen werkzaam waren waarbij Systeem-1 gebruik maakt van associatieve diepe neurale netwerken en Systeem-2 werkt op basis van voorwaartse modellering van boomzoeksystemen. Kelly & Barron geven aan dat "hoewel beide systemen afzonderlijk konden functioneren, alleen optimale prestaties die het menselijke speelniveau te boven gingen, werden bereikt als er interactie was tussen beide systemen. De met elkaar interacterende duale systemen ondersteunen een vorm van aandacht op een zodanige manier

[582] Kaufman (2016) had dit vernomen in een persoonlijke communicatie met Epstein.
[583] Kaufman (2016) in een ode aan Epstein bij diens overlijden.
[584] Subsectie 2.5.1.
[585] Kelly & Barron 2022.

dat hun gecombineerde prestatie groter is dan elk systeem afzonderlijk zou kunnen bereiken".[586] De interactie tussen beide systemen lijken derhalve *the best of both worlds*[587] samen te brengen.

Om ons vermoeden kracht bij te zetten hebben we getracht een analyse te maken van de oplossingen die respondenten in ons onderzoek aandroegen. Wij hebben op basis van de mediaan van beide schalen van de REI groepen gecreëerd van hoog rationele[588] en hoog ervaringsgerichte deelnemers.[589] We creëerden bovendien een groep respondenten met zowel een hoog rationele- als een hoog ervaringsgerichte verwerking die we in de beeldspraak van Epstein, de groep van *renaissance mensen*[590] noemen. Analyse van de oplossingen van deze drie groepen respondenten bleek niet eenvoudig te zijn zodat we besloten ChatGPT[591] de vraag voor te leggen waarin de antwoorden van de drie groepen van elkaar verschilden. Het antwoord liet zien dat de groep van *renaissance mensen* meer de nadruk leggen op het proces van oplossen, samenwerking en het betrekken van alle kinderen terwijl zowel de hoog rationele- als de hoog ervaringsgerichte respondenten meer gericht zijn op het maken van een specifieke keuze, gebaseerd op verschillende argumenten (hoog rationeel) of gebaseerd op specifieke overwegingen van elk kind (hoog ervaringsgericht). Aan deze summier uitgevoerde test kunnen we weliswaar geen sluitende conclusies verbinden, maar de uitkomst sterkt ons vermoeden dat de interactie tussen de beide verwerkingsstijlen tot een beter resultaat leiden. Interactie tussen beide verwerkingsstijlen zou daarom een grote rol in regelgeving dienen te spelen. Nu dat we aan het eind van ons onderzoek zijn gekomen openen zich dus weer nieuwe vragen die beantwoord moeten worden en die nieuw onderzoek rechtvaardigen.

[586] Kelly & Barron 2022, pg. 3. Zij baseren zich op Silver et al. 2016.
[587] Deze term vormt de aanhef van het artikel van Kelly & Barron 2022.
[588] Hoog rationele respondenten hadden een score hoger dan de mediaan (*Mdn* = 5.35) op de rationele schaal en lager dan de mediaan (*Mdn* = 4.9) op de ervaringsgerichte schaal.
[589] Hoog ervaringsgerichte respondenten hadden een score hoger dan de mediaan (*Mdn* = 4.9) op de ervaringsgerichte schaal en lager dan de mediaan (*Mdn* = 5.35) op de rationele schaal.
[590] De renaissance mens had een score hoger dan de mediaan (*Mdn* = 5.35) op de rationele schaal en hoger dan de mediaan (*Mdn* = 4.9) op de ervaringsgerichte schaal.
[591] ChatGPT is een chatbot op basis van kunstmatige intelligentie. Het werkt op software waarvan de broncode sinds november 2022 door het bedrijf OpenAI vrij (open source) beschikbaar is gesteld op het internet zie https://chat.openai.com/auth/login.

.

7.7 Conclusie: Ieder het zijne geven

In dit hoofdstuk stelden we een hypothetisch verdelingsvraagstuk samen. We creëerden een scenario waarin drie kinderen in een klas ruzie maken over wie een fluit zou moeten krijgen. Elk kind maakt aanspraak op de fluit op basis van verschillende rechtvaardigheidsoverwegingen: een kind omdat het de armste is en geen fluit kan kopen, een ander omdat zij de enige is die op de fluit kan spelen, en het derde kind omdat hij zich gewaardeerd zou voelen als hij de fluit kreeg. We vroegen onze respondenten om een rechtvaardige oplossing te formuleren voor dit verdelingsvraagstuk en deze schriftelijk in te dienen. Ze hadden de vrijheid om hun denkproces en overwegingen uit te leggen. Dit leverde een schat aan tekstuele gegevens op die we konden analyseren.

Voor de analyse van de tekst maakten we gebruik van Pennebaker 's woordanalysemethode, die psychologische categorieën koppelt aan woordclusters (LIWC). Het gebruik van verschillende woordclusters bood inzicht in de patronen hoe mensen het probleem benaderden en oplosten. Bovendien hadden we de *Rational-Experiential Inventory* (REI) afgenomen bij onze respondenten, wat ons in staat stelde om hun informatie verwerkingsvoorkeur te koppelen aan hun gebruik van bepaalde categorieën van woorden, zoals Pennebaker die beschrijft.

Op basis van onze analyse kunnen we concluderen dat mensen met een ervaringsgerichte voorkeur vooral socialewoorden gebruikten en intuïtief (en vermoedelijk onbewust) over hun morele overtuigingen communiceerden in hun formuleringen. Dit impliceert dat zij bij morele beslissingen vooral sociaal-emotionele belangen koesteren en hierover communiceren. Mensen met een rationele voorkeur gebruikten daarentegen vaker afstandelijke, complexe woorden en vertoonden een hoger gebruik van zekerheidwoorden wat kan duiden op en een lagere behoefte aan onmiddellijke besluitvorming (*need for closure*). Dit laat zien dat zij de tijd nemen om het probleem te analyseren en te overwegen. Dit impliceert dat zij bij het nemen van morele beslissingen vooral instrumentele belangen koesteren.

Onze bevindingen gaven ons dieper inzicht in de wijze waarop mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren morele verdelingsvraagstukken benaderen. Regelgeving die een concreet antwoord op morele verdelingsvraagstukken geeft dient daarom afgestemd te zijn op zowel rationele overwegingen als op intuïtieve morele belangen die bij de mensen spelen bij hun omgang met regels.

Anders dan bij het begrip *Nudging*, gaat het hierbij niet om de vraag welke verwerkingsstijl de beste oplossingen biedt. Wij veronderstellen dat bij regelgeving juist de interactie

tussen beide stijlen een grote rol dient te spelen. Op individueel menselijk niveau lijkt de interactie tussen ervaringsgerichte verwerking en rationele verwerking essentieel te zijn voor optimale persoonlijke groei en creativiteit. Wij veronderstellen dat de interactie tussen beide verwerkingsvoorkeuren eveneens heilzaam werkt voor regelgeving. Een summier uitgevoerde test met ChatGTP op de door respondenten geleverde antwoorden liet zien dat respondenten met zowel een hoge rationele als een hoge ervaringsgerichte verwerking (renaissance mens) in hun antwoorden meer de nadruk leggen op een algemeen belang zoals het proces van oplossen en samenwerking terwijl zowel de respondenten met een hoge rationele verwerking als de respondenten met een hoge ervaringsgerichte verwerking meer gericht zijn op het maken van een specifieke keuze, gebaseerd op verschillende argumenten (hoog rationeel) of gebaseerd op specifieke overwegingen van elk kind (hoog ervaringsgericht). Deze uitkomst sterkt ons in de veronderstelling dat de interactie tussen de beide verwerkingstijden een grote rol in het regeldrukbeleid dient te spelen.

8 Verwerkingsvoorkeur en de omgang met regels

In de voorgaande hoofdstukken hebben we onderzocht op welke wijze mensen met regels omgaan. Een belangrijk facet was de wijze waarop mensen over regels klagen. Wij gingen er van uit dat deze klachten, die wij als (een uiting van) regeldruk opvatten, ons veel kunnen leren over de regelomgang. De complexe aard van regeldruk is tot nu toe vooral onderzocht vanuit een economisch perspectief. Wij hebben getracht de aard opnieuw te beoordelen vanuit een psychologisch perspectief waarbinnen wij regeldruk opvatten als een weerstand die ontstaat wanneer er wordt geïntervenieerd in gedrag.

In Hoofdstuk 2 hebben we met behulp van Epstein's *Cognitive-Experiential Self-Theory* (CEST) [592] en Cropanzano's rechtvaardigheidstheorie[593] een uitgebreid en diepgaand begrip ontwikkeld van de psychologische aspecten van deze weerstand (regeldruk). De CEST suggereert dat mensen afhankelijk van hun voorkeur voor informatieverwerking variëren in hoe zij regels interpreteren en erop reageren. Rationele mensen benaderen regels logisch en realiteitsgericht, terwijl ervaringsgerichte mensen ze intuïtief en emotioneel benaderen. De theorie van Cropanzano, die twee motieven benoemt voor het ervaren van onrechtvaardigheid, namelijk instrumentele- en sociaal-emotionele motieven, bracht ons op het idee dat deze twee motieven bij de omgang met regels, tevens motieven zouden kunnen zijn om regeldruk te ervaren. Dat zou betekenen dat mensen regeldruk ervaren als zij de betrokken regels als onrecht beschouwen. Wij hebben daarom regeldruk gedefinieerd als “de weerstand die onnodig wordt opgeroepen door een interventie in gedrag die instrumentele- en sociaal-emotionele belangen *bedreigt.” In ons* onderzoek richten wij ons vooral op regels omdat regels vaak krachtig interveniëren in gedrag. Op basis van deze veronderstelde psychologische architectuur hebben we onderzocht hoe mensen met regels omgaan.

In Hoofdstuk 3 lieten wij zien dat de overheid regeldruk voornamelijk rationeel-instrumenteel benadert en zich sterk richt op het meetbaar maken van regeldruk. De overheid worstelt echter met de wijze waarop regeldruk in de samenleving wordt ervaren. Zij heeft geen inzicht in de ervaringsgerichte, intuïtieve processen die bij de omgang met regels, een cruciale rol schijnen te spelen. Het gaat mensen niet alleen om het afwegen van voor- en nadelen van

[592] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.
[593] Cropanzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano & Ambrose 2001; Cropanzano, Stein & Nadisic 2011.

regels maar vooral ook om het beschermen van morele waarden. Voor ervaringsgerichte mensen is het hebben van een stem, vertrouwen en sociale geborgenheid van groot belang. Bij hen zal regeldruk zich eerder als een onrustgevoel manifesteren en dit voedt de maatschappelijke onrust.

In dit hoofdstuk (H8) beschrijven wij op basis van onze bevindingen van de hoofdstukken 4, 5, 6 en 7 de wijze waarop mensen met regels omgaan (8.1). Vervolgens schetsen wij het maatschappelijk belang van deze studie (8.2) en geven we aansluitend het wetenschappelijk belang aan (8.3). Daarna plaatsen wij twee kanttekeningen bij de resultaten van deze studie (8.4) en doen wij suggesties voor verder onderzoek (8.5). Wij sluiten deze studie af met een slotbeschouwing (8.6).

8.1 Antwoord op de probleemstelling

In de probleemstelling van ons onderzoek vroegen wij ons af: *Welk effect heeft een verwerkingsvoorkeur op de omgang met regels?* Ons algemene antwoord op deze overkoepelende probleemstelling is als volgt.

Mensen met verschillende informatieverwerkingsvoorkeuren gaan heel verschillend om met regels. Het zijn werkelijk twee verschillende werelden. Uit ons onderzoek wordt duidelijk dat ze op een zeer uiteenlopende manier regeldruk ervaren en ook op een andere manier beslissen om al dan niet een regel na te leven. Rationele mensen ervaren regeldruk meer bewust en actief, ervaringsgerichte mensen doen dat meer passief en voorbewust (intuïtief). Emoties spelen vooral voor diegenen met een ervaringsgerichte voorkeur een cruciale rol. Het verschil in omgang met regels manifesteert zich op vele manieren, waaronder ook in het vocabulaire dat ze gebruiken en het discours dat zij voeren. Uit de woordkeuze van mensen kunnen we veel leren over de beslisroutes die ze kiezen in hun omgang met regels.

Twee regeldruk discoursen

Wat het woordgebruik betreft konden we door gebruik van de *Ngram Viewer* van *Google Books* (Hoofdstuk 4), twee onderscheidende discoursen, een rationeel discours en een ervaringsgericht discours, rond regeldruk identificeren. Beide discoursen hebben een eigen dynamiek en onderscheiden zich in het emotioneel beleven van regeldruk. Het rationele discours verloopt minder emotioneel en het ervaringsgerichte discours meer emotioneel.

Motieven voor ervaren regeldruk

We ontdekten in de studies van hoofdstukken 5 (Enquête-1) en 6 (experiment), dat in situaties waarin mensen met regels omgaan, informatie over de onrechtvaardigheid van die regel, een bepaalde beleving van regeldruk veroorzaakt. Dus zowel informatie dat regels instrumentele belangen schaden als informatie dat regels sociaal-emotionele belangen schaden, veroorzaakt regeldruk. Dit versterkt ons vermoeden dat mensen regeldruk ervaren als zij de betrokken regels als onrecht beschouwen.

We zagen in Hoofdstuk 4 bovendien dat het geïdentificeerde rationele discours kon worden geassocieerd met instrumentele motieven en het ervaringsgericht discours met sociaal-emotionele motieven. Dit betekent dat rationele mensen in hun regelomgang vooral instrumentele belangen koesteren en regeldruk ervaren als deze belangen door regels (interventies) worden geschaad. Ervaringsgerichte mensen koesteren vooral sociaal-emotionele belangen en beleven regeldruk als deze belangen door regels (interventies) worden geschaad.

Effect regeldruk op nalevingsbereidheid

We ontdekten in de studies van hoofdstukken 5 en 6 een negatief verband tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid. Dit wil zeggen dat als mensen regeldruk ervaren zij minder bereid zijn om die regels na te leven en vice versa.

Twee routes naar naleving

Regeldruk bleek evenwel nog een specifiek effect op de nalevingsbereidheid te hebben. Wij zagen in dit kader dat mensen twee routes volgen om te beslissen of zij de regel willen navolgen, een directe en een indirecte route. Het experiment van Hoofdstuk 6 liet zien dat de directe route voornamelijk wordt gevolgd door mensen met een rationele voorkeur, waarbij de informatie over instrumentele en sociaal-emotionele belangen direct van invloed is op hun bereidheid om een regel na te leven. De indirecte route, die voornamelijk gevolgd wordt door mensen met een ervaringsgerichte voorkeur, laat zien dat de beleving van regeldruk het effect medieert van onrechtvaardigheidsinformatie op nalevingsbereidheid. Het ziet ernaar uit dat emoties ten gevolge van ervaringen uit het verleden het positieve effect van een rechtvaardige en respectvolle behandeling kan ondermijnen.

Morele beslissingen

Tenslotte zagen we in het woordgebruik van mensen die het gedrag van anderen bij een rechtvaardigheidsconflict in goede banen moesten leiden een verschil in het psychologisch proces van beslissen (Hoofdstuk 7). Uit de woordkeuze waarmee de respondenten hun oplossingen formuleerden konden we, door gebruik te maken van Pennebaker 's woordanalysemethode (LIWC), de patronen achterhalen hoe mensen het probleem benaderden en oplosten. Rationele deelnemers lijken vooral een moreel probleem te overdenken en hierbij meer afstandelijk overwegingen te maken (instrumentele motieven), terwijl ervaringsgerichte deelnemers sociaal gericht zijn en intuïtief beslissen op basis van morele normen (sociaal-emotionele motieven).

Implicaties

Deze bevindingen hebben belangrijke implicaties voor beleidsmakers en professionals die streven naar een betere naleving van regels en minder regeldruk. Ze moeten rekening houden met de verschillende manieren waarop mensen regels verwerken en interpreteren, en strategieën ontwikkelen die inspelen op deze verschillen. Kortom, onze bevindingen hebben een maatschappelijk belang, zoals we in de volgende sectie zullen aangeven. Daarnaast is er ook een wetenschappelijk belang, dat wij in 8.3 zullen bespreken.

8.2 Maatschappelijk belang

Wat betreft de maatschappelijke relevantie: dit onderzoek legt een brug tussen beleidsdiscussies en gedragswetenschappelijk onderzoek naar regelomgang. Het identificeert en onderzoekt de raakvlakken tussen deze twee gebieden, wat leidt tot nieuwe inzichten die relevant zijn voor beleidsmakers. Het blootleggen van een specifieke manier van omgaan met regels die tot nu toe relatief weinig aandacht heeft gekregen in beleidsdiscussies is een belangrijke inbreng. Dit kan bijdragen aan een meer genuanceerde en effectieve beleidsvorming op het gebied van regelgeving.

Het door ons gevonden effect van verwerkingsvoorkeur op de manier waarop mensen met regels omgaan benadrukt dat beleidsmakers rekening moeten houden met het feit dat grote groepen burgers anders omgaan met regels dan de overheid wellicht denkt. Niet iedereen benadert regels op een rationele manier. Dit heeft implicaties voor zowel de beleving van

regeldruk als voor de naleving. Vooral bij mensen met een ervaringsgerichte verwerking kunnen emoties een cruciale rol spelen bij de omgang met regels. Zij moeten daarom als zodanig worden begrepen en erkend, niet genegeerd of tegengewerkt. Emoties, bijvoorbeeld door ervaringen uit het verleden, kunnen het rechtvaardig en respectvol optreden van de overheid te niet doen en ervoor zorgen dat de overheid niet wordt vertrouwd. Dit is een zeer belangrijk punt aangezien dergelijke onrustgevoelens kunnen bijdragen aan maatschappelijke onrust. Voorts is het van maatschappelijk belang te realiseren dat ervaringsgerichte mensen bij hun omgang met regels, andere belangen koesteren dan rationele mensen. Ervaringsgerichte mensen hangen meer aan sociaal-emotionele belangen. Rationele mensen hechten meer aan instrumentele belangen waarbij zij de kosten en baten van regels tegen elkaar afwegen. Een overheid die zich richt op het verminderen van de instrumentele regeldruk (op basis van kosten-batenanalyses) en in dit kader successen claimt zal geen gehoor vinden bij mensen met een ervaringsgerichte voorkeur. Bij hen zal de regeldruk niet afnemen.

Om regeldruk te verminderen dient er rekening te worden gehouden met zowel de rationele- als de meer emotionele, ervaringsgerichte dimensie van gedrag. Over de wijze waarop overheden rekening dienen te houden met beide verwerkingsvoorkeuren kan ons onderzoek een vermoeden formuleren maar geen uitsluitsel geven. Wij baseren ons vermoeden op toenemend bewijs dat op individueel menselijk niveau de interactie tussen ervaringsgerichte verwerking en rationele verwerking essentieel is voor optimale persoonlijke groei en creativiteit (Renaissancemens). Ons vermoeden wordt gesteund door onderzoek naar het succes van twee interacterende redeneersystemen bij sommige kunstmatige intelligenties (AI's). Deze redeneersystemen lijken sterk op het duale verwerkingssysteem van de mens en net als op het individueel menselijk niveau zien we dat de interactie tussen beide redeneersystemen succesvoller is dan de werking van ieder systeem afzonderlijk.

Anders dan bij *Nudging*, waarbij het gaat om een handig gebruik van gedragswetenschappelijke kennis om rationele-instrumentele belangen veilig te stellen, denken wij dat de overheid zich meer aan de *Renaissancemens* dient te spiegelen. Dit wil zeggen dat de overheid, bij het ontwerpen van beleid, streeft naar een interactie tussen beide verwerkingsstijlen.

8.3 Wetenschappelijk belang

De wetenschappelijke relevantie van ons onderzoek kan worden geïdentificeerd op vier verschillende niveaus. Ten eerste merken wij op dat het gebruik van de componentenanalyse in

de *Ngram Viewer* van *Google Books* leidt tot significante resultaten. Dit toont aan dat deze methode effectief is in het analyseren van complexe gedragspatronen, zoals die welke we zien in de omgang met regels. Het laat tevens zien dat ook de emotionele, ervaringsgerichte beleving van regeldruk meetbaar is.

Ten tweede, het onderzoek maakt duidelijk dat er een verband is tussen percepties van onrechtvaardigheid en regeldruk. Dit is een belangrijk inzicht, omdat het laat zien dat inspanningen om regeldruk te verminderen wellicht ook aandacht dienen te besteden aan de perceptie van rechtvaardigheid.

Ten derde, de identificatie van twee verschillende benaderingen van regels, afhankelijk van iemands informatie verwerkingsvoorkeur, draagt bij aan onze kennis over hoe mensen omgaan met regels en regelgeving. Dit is een cruciale bijdrage, omdat het een beter begrip van nalevingsgedrag mogelijk maakt.

Ten vierde willen we benadrukken dat dit onderzoek de waarde aantoont van het gebruik van theorieën zoals de *Cognitive-Experiential Self-Theory* en het werk van Cropenzano om regeldruk te doorgronden. Het illustreert de manier waarop deze theoretische kaders een psychologische architectuur ontwerpen die ons kan helpen om de relatie tussen regels, rechtvaardigheid en nalevingsgedrag beter te begrijpen.

Achteraf zou onze studie omschreven kunnen worden als een *gedragsbestuurskundig* onderzoek. Het gaat binnen de gedragsbestuurskunde om (1) het toepassen van gedragsinzichten in beleid, (2) het verbeteren van probleemanalyses en (3) het ontwerpen van meer valide beleidstheorieën.[594] Dit betekent dat deze nog jonge onderzoeksdiscipline een beroep doet op het gebruik van gedragswetenschappelijke inzichten in het gehele beleidsproces. Het impliceert een meer inductieve wijze van beleid maken, waarin wordt geleerd van exploratie en experiment.[595] In ons geval gaat het om de beschrijving van de psychologische architectuur van de menselijke omgang met regels die gebruikt kan worden bij het ontwerpen en uitvoeren van wet- en regelgevingsbeleid in het algemeen en het regeldrukbeleid in het bijzonder.

[594] WRR rapport 92 2014, p. 39.
[595] WRR rapport 92 2014, p. 16.

8.4 Kanttekeningen

Wij willen twee kanttekeningen plaatsen bij de resultaten van ons onderzoek. Als eerste kanttekening willen we memoreren dat ons onderzoek een exploratief onderzoek is waarbij regeldruk en de regelomgang op deze manier voor het eerst wordt onderzocht. Hoewel de resultaten veelbelovend zijn, betekent dit niet noodzakelijkerwijs dat ze in alle omstandigheden hetzelfde zullen zijn. Dit betekent dat er meer onderzoek nodig is om de resultaten verder te bevestigen en uit te diepen. Daarom benadrukken wij dat dit onderzoek moet worden gezien als een eerste stap in het onderzoeken van de complexe psychologische processen bij de omgang met regels.

Een tweede kanttekening plaatsen wij bij de onderzoeken die wij in Hoofdstuk 5 (Enquête-1) en Hoofdstuk 6 (experiment) beschreven. Daar zagen wij dat vooral sociaal-emotionele informatie emoties genereerde (regeldruk) en dat deze emoties het normale effect van deze informatie medieerde. In het experiment zagen we dat bij hoog ervaringsgerichte respondenten juist de instrumentele informatie emoties genereerde die bij hen het normale effect van dergelijke informatie medieerde. Dit was een onverwacht resultaat dat verder onderzoek vereist.

Er is nog veel werk aan de winkel, maar wij zijn ervan overtuigd dat dit onderzoek een belangrijke bijdrage levert aan ons begrip van deze processen.

8.5 Verder onderzoek

Vervolgonderzoek zou zich op twee hoofdgebieden moeten richten.

Ten eerste is het van belang om verder te onderzoeken hoe mensen met een ervaringsgerichte voorkeur omgaan met regels. Dit is een relatief onontgonnen terrein en ons eerste onderzoek heeft al aangetoond dat er belangrijke verschillen zijn in de manier waarop ervaringsgerichte en rationeel gerichte mensen regels benaderen. We moeten deze verschillen verder uitdiepen om beter te begrijpen hoe we de naleving van regels kunnen verbeteren en de ervaring van regeldruk kunnen verminderen.

Een voor de hand liggend voorbeeld is het verder exploreren van de trend van beide regeldruk discoursen. Van Gestel en Hertogh hebben bij hun beschrijving van het begrip regeldruk in Amerika aangegeven dat de aandacht voor regeldruk sterk politiek geladen is. De trend van het instrumentele discours volgt in zijn hoogtepunten de door van Gestel en Hertogh beschreven politieke mijlpalen. Zo zien we de trend reageren op het verkiezingsprogramma van Reagan. Wij weten echter niet of het ervaringsgerichte discours eveneens politiek geladen is. Opvallend is dat wij de trend van het ervaringsgerichte discours na een min of meer constante stijging sinds 1980 een knik naar beneden zien maken in 2016, het jaar waarin Trump zijn verkiezingsslogan *America first* lanceert. Dit lijkt een appèl te doen op een ervaringsgericht verlangen.

Ten tweede is het van belang dat we ons meer richten op het vinden van oplossingen. Ons onderzoek heeft aangetoond dat mensen met verschillende voorkeuren in wezen in verschillende werelden lijken te leven, elk met hun eigen percepties en interpretaties van de werkelijkheid. Dit kan leiden tot onbegrip en zelfs vijandigheid tussen de groepen, omdat hun overleving op het spel staat. Het idee van de “Renaissance mens”, dat ooit door Epstein in een interview werd voorgesteld, is hierbij bijzonder relevant. Dit verwijst naar mensen die zowel een hoge voorkeur voor rationele verwerking hebben als een hoge voorkeur voor ervaringsgerichte verwerking. Er is toenemend bewijs dat op individueel menselijk niveau de interactie tussen ervaringsgerichte verwerking en rationele verwerking essentieel is voor optimale persoonlijke groei en creativiteit. Dus is het van belang te onderzoeken op welke wijze de overheid zich aan de “Renaissance mens” dient te spiegelen. Kan de overheid die beide verwerkingsstijlen wil laten interacteren, een brug vormen tussen de verschillende werelden en bijdragen aan het verminderen van regeldruk en het stimuleren van naleving? Dat is een vraag die toekomstig onderzoek zou moeten beantwoorden.

8.6 Slotbeschouwing

Dit onderzoekstraject was inderdaad een ware Odyssee, vol onbekende paden en verrassende ontdekkingen. Het was een exploratieve onderneming waarbij elke ontdekking nieuwe vragen opriep en ons naar nieuwe richtingen leidde. Dit heeft het onderzoek een dynamisch en on-

voorspelbaar karakter gegeven. We begonnen met een brede vraag, maar hadden geen concreet idee van waar we uiteindelijk zouden uitkomen. Achteraf gezien, met de resultaten die we hebben, is het duidelijk dat deze reis waardevol en productief was. We hebben belangrijke inzichten opgedaan in de manier waarop mensen met verschillende verwerkingsvoorkeuren omgaan met regels, en hebben aan de hand van een door ons geconstrueerde psychologische architectuur, een nieuw pad ontdekt voor toekomstig onderzoek. Het feit dat onze resultaten zo verrassend waren, benadrukt alleen maar hoe waardevol het is om open te staan voor het onbekende en bereid te zijn om te verkennen en te leren.

Het pad dat we hebben bewandeld, heeft niet alleen waardevolle kennis opgeleverd, maar ook belangrijke vragen voor toekomstig onderzoek. Zoals ik al eerder opmerkte, is het van belang om verder te onderzoeken hoe verschillende groepen mensen omgaan met regels, vooral mensen met een ervaringsgerichte voorkeur. Tegelijkertijd is het van belang om oplossingen te onderzoeken en te begrijpen op welke wijze overheden het gedrag van mensen in goede banen kan leiden. Zo is het interessant te onderzoeken in hoeverre de overheid zich kan spiegelen aan de “Renaissance mens” om regeldruk te verminderen en de naleving van regels te bevorderen.

Kortom, terwijl onze Odyssee tot een einde komt, begint er een nieuwe. De resultaten die we hebben behaald, geven goede grond voor toekomstig onderzoek. En hoewel we misschien niet precies weten waar dat onderzoek ons zal brengen, kijken we uit naar de volgende reis en de nieuwe inzichten die het ongetwijfeld zal opleveren.

Referenties

Acerbi, A., Lampos, V., Garnett, P., & Bentley R.A. (2013). The Expression of Emotions in 20th Century Books. PLoS ONE 8(3): e59030.

Actal (2013). *Merkbaar minder regeldruk*. Den Haag: ACTAL.

Adams, J. S. (1963). Towards an understanding of inequity. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 67*(5), 422-436. doi: 10.1037/h0040968.

Adviescollege Toetsing Regeldruk (ATR) (2022). Jaarverslag 2021, https://www.atr-regeldruk.nl/.

Adviescollege Toetsing Regeldruk (ATR) (2022). Werkprogramma 2022, https://www.atr-regeldruk.nl/wp-content/uploads/2021/09/255.013_Werkprogramma-2022_web.pdf.

Agosti, A., & Rellini, A. (2007). *The Italian LIWC dictionary*. LIWC.app.

Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Demerouti, E., Janssen, P. P. M., Van Der Hulst, R., & Bargh, J. A., & Chartrand, T. L. (2000). The unbearable automaticity of being. *American Psychologist, 54*(7), 462-479. doi: 10.1037/0003-066X.54.7.462.

Bal, M. & Van den Bos, K. (2017a). *From system acceptance to embracing alternative systems and system rejection: Tipping points in processes of radicalization*. Translational Issues in Psychological Science 3: 241-253.

Bal, M. & Van den Bos, K. (2017b). *Over waargenomen onrechtvaardigheid en radicalisering.* Justitiële Verkenningen 43(3): 31-43.

Bal, M. & Van den Bos, K. (2018). Ontevredenheid onder burgers: Intuïtieve en weloverwogen onrechtvaardigheidsoordelen. In de Lange, S.L. & Zuure, J.*,# WOEST: De kracht van verontwaardiging*. Amsterdam University Press p. 39-55.

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117*(3), 497-529. doi: 10.1037/0033-2909.117.3.497.

Bentley, R.A., Acerbi, A., Ormerod, P., & Lampos, V., (2014). Correction: Books average previous decade of economic misery. PLoS ONE 9(1): 10.1371/annotation/83555db1-d407-44c7-82eb-ad2ef10be7f1. https://doi.org/10.1371/annotation/83555db1-d407-44c7-82eb-ad2ef10be7f1.

Berghuis, H, Schimmel, M. & Zuurbier, J. (2017). *Begrippen, feiten en cijfers over (ervaren) regeldruk in de zorg*. Utrecht: Q-Consult zorg (*Kamerstukken II* 2016/17, 29515, nr. 401, b1).

Bies, R.J. (1993). Privacy and procedural justice in organizations. *Social Justice Research, 6*, 69-86.

Bies, R.J. (2001). Interactional (in)justice: The sacred and the profane. In J. Greenberg & R. Cropanzano (Eds.), *Advances in organizational justice* (pp. 89-118). Stanford, CA: Stanford University Press.

Bjekić, J., Lazarević, L. B., Živanović, M., & Knežević, G. (2014). Psychometric evaluation of the Serbian dictionary for automatic text analysis LIWCser. *Psihologija, 47*(1).

Blader, S. L., & Tyler, T. R. (2001). Justice and empathy: What motivates people to help others? In M. Ross & D. T. Miller (Eds.), *Thejustice motive in everyday life* (pp. 226–250). New York: Cambridge University Press.

Blader, S. L., & Tyler, T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: Linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extra-role behavior. *Journal of Applied Psychology, 94*, 445– 464. http://dx.doi.org/10.1037/a0013935.

Blesgraaf, M. (2019). Effectiviteit in aanpak van regeldruk. Nederlands Tijdschrift voor Onderwijsrecht, 31(1), 18-33.

Blesgraaf, M.E. (2022). *Regeldruk in het onderwijs. Een literatuuronderzoek naar het concept regeldruk en de aanpak ervan in het Nederlandse primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs* (diss. Rotterdam). Den Haag: Boom Juridische uitgevers

Boeije, H. & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Bokhorst, A. M. (2014). *Bronnen van legitimiteit: Over de zoektocht van de wetgever naar zeggenschap en gezag* (diss. Tilburg). Den Haag: Boom juridische Uitgevers.

Bokhorst, A.M. & Van Ommeren, F.J. (2007). Regeldruk ontrafeld, *Nederlands Juristenblad* NJB 82, nr. 12, p. 672-681.

Bornstein R. F. (2003). Psychodynamic Models of Personality. In T. Millon & J. Lerner (Eds.), *Handbook of Psychology* (Chap. 5, pp. 114-134). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Van de Bovenkamp, H. M., Stoopendaal, A., Oldenhof, L., van Bochove, M., & Bal, R. (2017). Regeldruk & regelruimte. https://www.researchgate.net/profile/Hester-Bovenkamp/publication/321826083_Regeldruk_Regelruimte/links/5a33b3eda6fdcc9b2d788bf2/Regeldruk-Regelruimte.pdf.

Van den Bos, K. (1996). *Procedural justice and conflict*. (Diss. leiden). Leiden University.

Van den Bos, K. (1999). What are we talking about when we talk about no-voice procedures? On the psychology of the fair outcome effect. J*ournal of Experimental Social Psychology*, *35*, 560–577.

Van den Bos, K. (2009). Rechtvaardigheid en onzekerheid, blz. 89-114 in W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisser.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Van den Bos, K. (2019). Waarom mensen radicaliseren: Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert. Amsterdam: Prometheus.

Van den Bosch, D.P. (2005). Een bruikbare rechtsorde voor het onderwijs. Van den Bosch, Eijlander en van Holsteijn, Symposiumbundel Vereniging voor Onderwijsrecht. Den Haag: Sdu Uitgevers, pp. 39-74.

Brysbaert, M., Keuleers, E., New, B. (2011). Assessing the usefulness of Google Book's word frequencies for psycholinguistic research on word processing. *In Frontiers in Psychology 2*(27):27, March 2011: URL: file:///F:/Literatuur/NgramGoogle/2011%20fpsyg-02-00027.pdf.

Boot, P., Zijlstra, H., & Geenen, R. (2017). The Dutch translation of the linguistic inquiry and word count (LIWC) 2007 dictionary. *Dutch Journal of Applied Linguistics 6* (1), 65-76

Budding, G., Van der Bij, J., De Bree, M., Brenninkmeijer, A., Dees, M., Van Dijk, G., Hofstra, P., Van Rijswijk, R., Van Smits, P., Veldman, W., Vos, K., Vos, R.O., Wakkerman, B., Van der Zanden, P. (2019). Rechtmatigheid: regels en bedoelingen. *Tijdschrift voor public governance audit & control, 17*(6), 4 - 8. ISSN 2211-7636.

Buiten, M.C, & Timmer, W.W. (2015). Mechanismen voor het monitoren en beheersen van regeldruk. Een analyse van de diverse dimensies van regeldruk. http://hdl.handle.net/1765/109812.

Buunk, A.P. & Pollet, T.V. (2009). Evolutionaire verklaringen van sociaal gedrag. In W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisser*, blz. 239–268. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Cacioppo, J. T., & Petty, R.E. (1982). The Need forCognition. Journal of Personality and Social Psychology 1982, Vol. 42, No. 1, 116-131.

Caminada, K., & Den Boogert, K. (2014). Discrimineren of een leefvormneutraal belastingbeleid? Vakstudie Nieuws (Bijzonder nummer Leo Stevens), jaargang 69 - 18 december 2014, pp. 50-56.

Casper, J.D., Tyler, T.R., & Fisher, B. (1988). Procedural justice in felony cases. *Law & Society Review, 22:* 483–507.

Cattell, R.B. (1966). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research* 1, 245-276.

Chaiken, S., & Trope, Y. (Eds.) (1999). *Dual-process theories in social psychology*. New York: Guilford Press.

Chebat, J.-C., & Slusarczyk, W. (2005). How emotions mediate the effects of perceived justice on loyalty in service recovery situations: an empirical study. Journal of Business Research, 58(5), 664-673.

De Cremer, D., & Tyler, T. R. (2007). The Effects of Trust in Authority and Procedural Fairness on Cooperation. *Journal of Applied Psychology, 92*, 639-649. https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.639.

Cropanzano, R. S., & Ambrose, M. L. (2001). Procedural and distributive justice are more similar than you think: A monistic perspective and a research agenda. In J. Greenberg & R. Cropanzano (Eds.), *Advances in organizational justice* (119-151). Stanford, CA: Stanford University Press.

Cropanzano, R., & Rupp, D. E. (2003). An overview of organizational justice: Implications for work motivation. In L. W. Porter, G. Bigley, & R. M. Steers (Eds.), *Motivation and work behavior* (7th Ed.). New York: McGraw-Hill Irwin.

Cropanzano, R. S., Howes, J. C., Grandey, A. A., & Toth, P. (1997). The relationship of organizational politics and support to work behaviors, attitudes, and stress. *Journal of organizational behavior, 18*(2), 159-180. doi: 10.1002/(SICI)1099-1379(199703)18:2<159::AID-JOB795>3.0.CO;2-D

Cropanzano, R. S., Byrne, Z. S., Bobocel, D., & Rupp, D. E. (2001). Moral virtues, fairness heuristics, social entities, and other denizens of organizational justice. *Journal of Vocational Behavior, 58*(2), 164-209. doi: 10.1006/jvbe.2001.1791

Cropanzano, R., Rupp, D. E., Mohler, C. J., & Schminke, M. (2001). Three roads to organizational justice. In J. Ferris (Ed.), Research in personnel and human resources management (Vol. 20, pp. 1–113). Greenwich, CT: JAI Press.

Cropanzano, R. S., Stein, J. H., & Nadisic, T. (2011). *Social justice and the experience of emotion*. New York: Routledge/Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.4324/9780203840474

Cropanzano, R. S., Massaro, S., & Becker, W. J. (2016). Deontic justice and organizational neuroscience. *Journal of Business Ethics*, 1-22. doi: 10.1007/s10551-016-3056-3.

Decety, J., & Yoder, K.J. (2017). The emerging social neuroscience of justice motivation. *Trends in Cognitive Sciences, 21*(1), 6–14. https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.10.008

Deggans, E. (2010). Geoffrey Nunberg Analyzes Obama's Use of Profanity. URL: https://www.ischool.berkeley.edu/news/2010/geoffrey-nunberg-analyzes-obamas-use-profanity.

Del Giudice, M. (2012). The Twentieth Century Reversal of Pink-Blue Gender Coding: A Scientific Urban Legend? *Archives of Sexual Behavior*, 41 (6), 1321–1323, pmid:22821170. DOI 10.1007/s10508-012-0002-z.

Deloitte (2013). Onderzoek naar lastenluwe implementatie van Europese Regelgeving. Eindrapportage, Den Haag: Den Haag 2013.

Van Dijk, G. (2018). *Game of Thrones, regels en bedoelingen*. VU.

Dijk, E. van & Zeelenberg, M. (2009). De (ir)rationaliteit van de beslisser, blz 25-46 in W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisser*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Donker van Heel, P.A., van Zutphen, F. & Zoon, C.P.A. (2004). *Regeldruk voor OCW-instellingen. Een onderzoek in de sectoren PO, BVE, OWB, WO en podiumkunsten*. Rotterdam: ECORYS-NEI, 2004. (Kamerstukken II 2004/05, 29 546, nr. 4, b1).

Dorbeck-Jung, B.R. & Oude Vrielink-van Heffen, M.J. (2006), 'Op weg naar bruikbare overheidsregulering? Over de waarde van alternatieve wetgevingsconcepten en alternatieven voor overheidsregulering', Recht der Werkelijkheid 2006-3, p. 9-18.

Dorbeck-Jung, B.R., Oude Vrielink-van Heffen, M.J. & Reussing, G.H., (2005). Open normen en regeldruk – Een onderzoek naar de kosten en oorzaken van irritaties bij open normen in de kwaliteitszorg. Enschede.

Eijlander, Ph., & Van Gestel, R.A.J. (2006). Horizonwetgeving: effectief middel in de strijd tegen toenemende regeldruk? Een onderzoek naar de functie van werkingsbeperkingen in wetgeving ter vermindering van regeldruk. Tilburg: Centrum voor wetgevingsvraagstukken 2006.

Ellis D.A., Wiseman R., Jenkins R. (2015). *Mental Representations of Weekdays*. PLoS ONE 10(8): e0134555. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0134555.

Epstein, S. (1990). Cognitive-experiential self-theory. In L. Pervin (Ed.), *Handbook of personality theory and research: Theory and research* (pp. 165-192). New York: Guilford Press.

Epstein, S. (1991). Cognitive-Experiential Self-Theory: An Integrative Theory of Personality. In R. C. Curtis (Ed.), *The Relational Self: Theoretical Convergences in Psychoanalysis and Social Psychology*. New York: Guilford Press.

Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist, 49*(8), 709-724. doi: 10.1037/0003-066X.49.8.709.

Epstein, S. (2003). Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality. In T. Millon & J. Lerner (Eds.), *Handbook of Psychology* (Chap. 7, pp. 159-184). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Epstein, S. (2014). *Cognitive-experiential theory: An integrative theory of personality*. Oxford University Press, USA.

Epstein, S., Pacini, R., Denes-Raj, V., & Heier, H. (1996). Individual differences in intuitive-experiential and analytical-rational thinking styles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 390-405.

Epstein, S., Pacini, R., Denes-Raj, V., & Heier, H. (1998). Rational-Experiential Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*.

Evans, J. S. B. T. (2007). Hypothetical thinking: Dual processes in reasoning and judgement. Hove, England: Psychology Press.

Evans, J. S. B., & Over, D. E. (2013). *Rationality and reasoning*. Psychology/Eribaum (UK) Taylor & Francis. https://doi.org/10.4324/9780203027677.

Evans, J. S. B. T., & Stanovich, K. E. (2013). Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate. *Perspectives on Psychological Science, 8*(*3*), 223–241.

Ewick, P. & Silbey, S. (1998). *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*. Chicago: University of Chicago Press.

Faddegon, K. (2009). Psychologische verschillen in keuzegedrag. In W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisser,* blz. 115-135. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang A.G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: tests for correlation and regression analyses. Behav Res Methods. 2009 Nov;41(4):1149-60. doi: 10.3758/BRM.41.4.1149. PMID: 19897823.

Fisscher, L.A.D. & Stoeten, M.J. (2019). *Ervaren regeldruk bij MKB-ondernemers: Een onderzoek naar ervaren knelpunten en mogelijkheden tot vermindering van regeldruk*. Saxion University of Applied Sciences. https://www.persistent-identifier.nl/urn:nbn:nl:hs:29-3d2d95ff-4368-47e4-94b2245fda36555d

Field, A. (2013) Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. 4th Edition, SAGE Publications Ltd., London.

Field, A. (2018) Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. 5th Edition, SAGE Publications Ltd., London.

Fisscher, L.A.D. & Stoeten, M.J. (2019). *Ervaren regeldruk bij MKB-ondernemers: Een onderzoek naar ervaren knelpunten en mogelijkheden tot vermindering van regeldruk*. Saxion University of Applied Sciences. https://www.persistent-identifier.nl/urn:nbn:nl:hs:29-3d2d95ff-4368-47e4-94b2245fda36555d

Foa, U. G., & Foa, E. B. (1974). *Societal structures of the mind*. Oxford, England: Charles C. Thomas.

Folger, R. (1994). Workplace justice and employee worth. *Social Justice Research, 7,* 225-241.

Folger, R. (1998). Fairness as a moral virtue. In M. Schminke (Ed.), *Managerial ethics: Moral management of people and processes* (pp. 13-34). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Folger, R. (2001). Fairness as deonance. In S. Gilliland, D. D. Steiner, & D. P. Skarlicki (Eds.), *Theoretical and cultural perspectives on organizational justice* (pp. 3-33). Greenwich, CT: Information Age.

Folger, R., & Cropanzano, R. (1998). Organizational justice and human resource management. Thousand Oaks, CA: Sage.

Folger, R., & Glerum, D. R. (2015). Justice and deonance: ‘‘You ought to be fair’’. In R. Cropanzano & M. A. Ambrose (Eds.), *Oxford handbook of justice in work organizations* (pp. 331–350). Oxford: Oxford University Press.

Folger, R., & Salvador, R. (2008). Is management theory too ‘‘selfish’’? *Journal of Management, 34*, 1127–1151.

Fortier, A., & Burkell, J. (2015). Influence of need for cognition and need for cognitive closure on three information behavior orientations. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology, 51*(1), 1–8. https://doi.org/10.1002/meet.2014.14505101066

Freud, S. (1965/1901). *The psychopathology of everyday life*. New York: W. W. Norton.

Fry, S. (2011, 16 oktober). Uses and abuses [uitzending]. Fry’s Planet Word. http://www.dailymotion.com/video/xqb28e_frys-planet word-3_shortfilms.

Gao, R., Hao, B., Li, H., Gao, Y., & Zhu, T. (2013). Developing simplified Chinese psychological linguistic analysis dictionary for microblog. *In International Conference on Brain and Health Informatics*, 359-368.

Garcia, R. (2001). *Federal Regulatory Reform: An Overview, CRS Issue Brief for Congress*. The Library of Congress.

Gawronski, B., & Creighton, L. A. (2013). Dual process theories. In D. E. Carlston (Ed.), Oxford library of psychology. The Oxford handbook of social cognition (pp. 282–312). Oxford University Press.

Van Gestel, R. A. J. & Hertogh, M. L. M. (2006). *Wat is regeldruk? Een verkennende internationale literatuurstudie*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Giesen, I. (2007). Alternatieve regelgeving in privaatrechtelijke verhoudingen. *Alternatieve regelgeving.* Preadvies Nederlandse Juristen Vereniging. Deventer: Kluwer, p. 67-168.

Glass, J., & Fujimoto, T. (1994). Housework, Paid Work, and Depression Among Husbands and Wives. *Journal of Health and Social Behavior, 35*(2), 179-191. doi: 10.2307/2137364.

Gordijn, E., Yzerbyt, V., Wigboldus, D., & Dumont, M. (2006). Emotional reactions to harmful intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *36*, 15–30.

Gorsuch, R. L. (1983). *Factor analysis* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Gottschalk, L. A., & Gleser, G. C. (1969). *The measurement of psychological states through the content analysis of verbal behavior*. Berkeley: University of California Press.

Greenberg, J. (1982). Countering inequity with inequity: Over-rewarding generosity and under-rewarding greed. *European Journal of Social Psychology, 12*(2), 181-185.

Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow. *Journal of Management, 16*(2), 399-432.

Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (pp. 189-212). New York: Springer.

Greenfield, P. M. (2013). The changing psychology of culture from 1800 through 2000. *Psychological science* 24:1722–1731.doi:10.1177 / 0956797613479387PMID:23925305 8.

Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Harlan, S. L., & Hackett, E. J. (1985). Federal job training programs and employment outcomes: Effects by sex and race of participants. *Population Research and Policy Review, 4*(3), 235-265. doi: 10.1007/BF00146656.

Hills T. & Adelman J.S. (2015). Recent evolution of learnability in American English from 1800 to 2000. *Cognition, 143*, pg. 87-92.

Ten Hoopen 2017. Geloofwaardig regeldrukbeleid. VNO-NCW/MKB-Nederland: https://www.atr-regeldruk.nl/column-jan-ten-hoopen-geloofwaardig-regeldrukbeleid/.

Horn, J.L. (1965). *A rationale and test for the number of factors in factor analysis*. Psychometrika. 30 (2): 179–185.

Houppermans, M. (2012). *Het Integraal Afwegingskader, afschaffen?* Digitale publicatiereeks Recht en Overheid. https://rechtenoverheid.nl/files/2013-09/Houppermans_Het%20Integraal%20Afwegingskader_afschaffen.pdf.

Van Houwelingen, P. (2011). Bezorgde en boze burgers. In P. Dekker en J. den Ridder (Red.). Stemming onbestemd (p. 112-135). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Howitt, D. & Cramer, D. (2004). Statistiek met SPSS 11 voor Windows. Pearson Education. Hillebrandt, A., & Barclay, L. J. (2013). Integrating Organizational Justice and Affect: New Insights, Challenges, and Opportunities. *Social Justice Research, 26*(4), 513-531. doi: 10.1007/s11211-013-0193-z.

Huang, C.-L., Chung, C. K., Hui, N., Lin, Y.-C., Seih, Y.-T., Lam, B. C. P., Chen, W.-C., Bond, M. H., & Pennebaker, J. W. (2012). The development of the Chinese Linguistic Inquiry and Word Count dictionary. *Chinese Journal of Psychology, 54*(2), 185–201.

Huisman, W. & Beukelman, A. (2007). *Invloeden op regelnaleving door bedrijven. Inzichten uit wetenschappelijk onderzoek.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Hutcheson, G., & Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist*. London: Sage.

ING enquête (2011). Ondernemers ervaren nog geen afname van regeldruk. ING Economisch Bureau en de Zaak. https://www.dezaak.nl/_legacy/documents/Brochure_regeldruk%2025-10-11%20(2).pdf. Laatst geraadpleegd op 1 juli 2022.

IZZ Monitor, (2019). Whitepaper Regeldruk en gezondheid van zorgmedewerkers. Stichting IZZ, Apeldoorn.

Jay, T. B. (2009). The utility and ubiquity of taboo words. *Perspectives on Psychological Science 4*, 153-161.

Jay, T.B., & Janschewitz, K. (2008). The pragmatics of swearing. *Journal of Politeness Research 4* (2008), 267-288. DOI 10.1515/JPLR.2008.013

De Jong, P.O. & Herweijer, M. (2004). *Alle regels tellen*. *De ontwikkeling van het aantal wetten, AMvB's en ministeriële regelingen in Nederland*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

De Jong, P.O. & Zijlstra, S.E (2009). *Wikken, wegen en (toch) wetgeven; een onderzoek naar de hiërarchie en omvang van wetgeving in vijf Europese landen*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

de Jonge, J. P. R. (2009). Rational and moral action*: a critical survey of rational choice theory*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow* (7th ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux.

Kahneman, D., Slovic, P. & Tversky, A. (red.) (1982) Judgment under uncertainty: Heuristics and biases, New York: Cambridge University Press.

Kahneman, D., Knetsch, J.L. & Thaler, R. (1986). Fairness as a constraint on profitseeking: entitlements in the market. Am. Econ. Rev. 76, 728–741.

Kailer, A., & Chung, C. K. (2011). *The Russian LIWC2007 dictionary.* Pennebaker Conglomerates. https://www.liwc.app

Kaiser, H.E. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 20, 141-151.

Kaiser, H.E. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39, 31-36.

Kamphuis. C. H. (2010). *Ervaring van regeldruk binnen de Enschedese uitvoeringsinstantie van de Wet werk en bijstand*. Universiteit Twente.

Kaufman, S.B. (2016). *An Ode to Seymour Epstein, Originator of Modern Dual-Process Theory (1925–2016)* - Scientific American Blog Network, https://blogs.scientificamerican.com/beautiful-minds/an-ode-to-seymour-epstein-originator-of-modern-dual-process-theory-1925-2016/, laatst geraadpleegd 12 september 2023.

Kelly, M. & Barron, A.B. (2022). *The best of both worlds: Dual systems of reasoning in animals and AI. Cognition*. 2022 Aug; 225:105118. doi: 10.1016/j.cognition.2022.105118. Epub 2022 Apr 19. PMID: 35453083.

Kenniscentrum Wetgeving en Juridische zaken (2014). Handboek Meting Regeldruk. https://www.kcbr.nl/sites/default/files/handboek_regeldruk_definitief_1_juli_2014.pdf.

Kesebir P., & Kesebir S. (2012). The cultural salience of moral character and virtue declined in twentieth century America. *The Journal of Positive Psychology*, 7(6), pg. 471–480.

Kim, J. O., & Mueller, C. W. (1978). *Introduction to factor analysis: What it is and how to do it*. Beverly Hills, CA: Sage.

Klaming, L. & Bethlehem, B. (2007). *Procedurele rechtvaardigheid, Kunnen inzichten uit onderzoek naar procedurele rechtvaardigheid bijdragen aan de verwezenlijking van de functies van het aansprakelijkheidsrecht?* TVP 2007, p. 119-127.

De Klerk, V. (1992). How taboo are taboo words for girls?. *Language in society, 21*(2), 277-289.

Klucharev, V. & Smidts, A. (2009). Zit irrationaliteit in de aard van de mens? De neurobiologie van besluitvorming. In W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisser*, blz. 213–238. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Krehbiel, P. J., & Cropanzano, R. (2000). Procedural Justice, Outcome Favorability and Emotion. *Social Justice Research, 13*(4), 339-360. doi: 10.1023/A:1007670909889.

Kruglanski, A. W., Peri, N., & Zakai, D. (1991). Interactive effects of need for closure and initial confidence on social information seeking. *Social Cognition, 9*(2), 127-148. doi:10.1521/soco.1991.9.2.127.

Kruglanski, A. W., & Fishman, S. (2009). The need for cognitive closure. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), Handbook of individual differences in social behavior (pp. 343–353).

Van Kuijk, J., Van Rens, C., Elfering, S. & Van Gennip, H. (2008). *Beleving van regeldruk in het onderwijs*. Nijmegen, ITS Radbout Universiteit Nijmegen.

Lange, S.L. de & Zuure, J. (Reds.) (2018). *#Woest: De kracht van verontwaardiging*. Amsterdam University Press.

Lau, V.P., & Wong, Y.Y. (2009). Direct and Multiplicative Effects of Ethical Dispositions and Ethical Climates on Personal Justice Norms: A Virtue Ethics Perspective. *Journal of Business Ethics 90*, 279–294. https://doi.org/10.1007/s10551-009-0042-z.

LeDoux, J.E. (2000). 'Emotion circuits in the brain', Annual Review of Neuroscience 23: 155-184.

Leventhal, G. S. (1976). The distribution of rewards and resources in groups and organizations. In L. Berkowitz & E. Walster (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 9, pp. 91-131). New York: Academic Press.

Leventhal, G. S. (1980). What should be done with equity theory? In K. Gergen, M. Greenberg, & R. H. Willis (Eds.), *Social Exchange Theory* (pp. 27-55). New York: Plenum Press.

Lin, Y., Michel, J.B., Lieberman Aiden, E., Orwant, J., Brockman, W. & Petrovet, S. (2012): "*Syntactic Annotations for the Google Books Ngram Corpus*". Proceedings of the 50th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. Jeju, Republic of Korea, pp. 169–174.

Lind, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York and London: Plenum Press.

Lind, E. A., Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (1997). Procedural context and culture: Variation in the antecedents of procedural justice judgments. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*(4), 767–780. https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.4.767

Lord, F.M. & Novick, M.R. (1968). *Statistical theories of mental test scores*. Reading, ma: Addison-Wesley.

MacCoun, R.J., & Tyler, T.R. (1988). The basis of citizen's preferences for different forms of criminal jury. *Law and Human Behavior, 12*: 333–52.

MacMahon, A. (2002). The Realm of Janus: Doorways in the Roman World. In Carr, G., Swift, E., and Weekes, J. (eds.) (2003), TRAC 2002: *Proceedings of the Twelfth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Canterbury 2002*. Oxford: Oxbow Books, P. 58–73.

Markham, W. T., Harlan, S. L., & Hackett, E. J. (1987). Promotion opportunity in organizations: Causes and consequences. *Research in Personnel and Human Resource Management, 5*, 223-287.

Meurs, P. (2014). Van regeldruk naar passende regels. Vertrouwen, Veerkracht, Verantwoordelijkheid en Vrijheid. Den Haag. Bijlage bij Kamerstukken I 2013, 33253, nr. K (25 juli en 28 juli 2014) en Kamerstukken II 2013/14, 29515, nr.352).

Michel, J.B., Shen, Y.K., Aiden, A.P., Veres, A., Gray, M.K., et al. (2011) Quantitative analysis of culture using millions of digitized books. *Science 331*: 176–182.

Mohammad S. M. (2012). From once upon a time to happily ever after: Tracking emotions in mail and books. *Decision Support Systems, 53*(4), pg. 730-741.

Morin O., & Acerbi A. (2017), Birth of the cool: a two-centuries decline in emotional expression in Anglophone fiction. *Cognition and Emotion, 31*(8): 1-13. DOI: 10.1080/02699931.2016.1260528.

Motschenbacher H. & Roivainen E. (2020). Personality traits, adjectives and gender: integrating corpus linguistic and psychological approaches. *Journal of language and discrimination*, 4 (1), pg. 16-50.

Murphy, K., & Tyler, T. (2008). Procedural justice and compliance behavior: the mediating role of emotions. *European Journal of Social Psychology, 38*(4), 652-668. doi: 10.1002/ejsp.502.

Napoli, D. J., & Hoeksema, J. (2009). The grammatical versatility of taboo terms. *Studies in Language, 33*(3), 612-643. https://doi.org/10.1075/sl.33.3.04nap.

Newman, M.L., Groom, C.J., Handelman, L.D., & Pennebaker, J.W. (2008). Gender differences in language use: An analysis of 14,000 tekst samples. *Discourse Processes*, 45, 211-46.

Noordegraaf, M. & Sterrenburg, J. (2009). 'Administratieve lasten voor publieke professionals: ficties en feiten'. In: van den Brink, G., Jansen, Th. & Kole, J. Beroepstrots, een ongekende kracht. Amsterdam: Boom, 115-128.

Noordegraaf, M., Bos, A., & Schiffelers, M. (2016). REDEN TOT ZORG?! Kritische reflectie op ongenoegens onder zorgprofessionals. Utrecht: Universiteit Utrecht. https://www.raadrvs.nl/binaries/raadrvs/documenten/publicaties/2016/10/10/reden-tot-zorg-kritische-reflectie-op-ongenoegens-onder-zorgprofessionals/Essay+Reden+tot+zorg+Kritische+reflectie+op+ongenoegens+onder+zorgprofessionals+Mirko+Noordegraaf+Aline+Bos+Marie+Jeanne+Schiffelers.pdf

Norrick, N.R. & Beers-Fägersten, K. (21-08-2012). *Swearing and linguistic impoliteness in social interaction*. Berlijn, Sociolinguistics Symposium 19.

Norris, P. & Epstein, S. (2011). An Experiential Thinking Style: Its Facets and Relations With Objective and Subjective Criterion Measures. *Journal of Personality 79*:5. Wiley Periodicals, Inc. DOI: 10.1111/j.1467-6494.2011.00718.x

O'Connor, B.P. (2000). SPSS and SAS programs for determining the number of components using parallel analysis and Velicer 's MAP test. *Behavior Research Methods, Instrumentation, and Computers*, 32, 396-402. https://people.ok.ubc.ca/brioconn/nfactors/nfactors.html.

Van Ommeren, F. J. (2012). Algemeen wetgevingsbeleid. In S. E. Zijlstra (Ed.), *Wetgeven. Handboek voor de centrale en decentrale overheid* (pp. 99-147). (Handboeken Staats- en bestuursrecht). Kluwer.

Van Ommeren, F. J., & Bokhorst, A. M. (2007). Regeldruk ontrafeld. *Nederlands Juristenblad, 12*(635), 672-681. https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/235741842/072.pdf.

Oudenhoven, J.P. van, Raad, B. de, Askevis-Leherpeux, F., Boski, P., Brunborg, G.S., Carmona, C., Barelds, D., Hill, C.T., Mlačić, B., Motti, F., Rammstedt, B. & Woods, S. (2008). Terms of abuse as expression and reinforcement of cultures. *International Journal of Intercultural Relations, 32*, 174-185.

Pacini, R., & Epstein, S. (1999). The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology, 76*(6), 972-987. doi: 10.1037/0022-3514.76.6.972

Pechenick, E.A., Danforth C.M., & Dodds, P.S., (2015). *Characterizing the Google Books Corpus: Strong Limits to Inferences of Socio-Cultural and Linguistic Evolution*. Plos One, 10 (10).

Pennebaker, J. W. (1993). Putting stress into words: Health, linguistic, and therapeutic implications. *Behaviour research and therapy*, 31(6), 539-548.

Pennebaker J.W., Francis M.E. (1996). Cognitive, emotional, and language processes in disclosure. Cogn. Emot. 10: 601–26.

Pennebaker, J.W., (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *American Psychological Society*, Vol. 8, No. 3, May 1997.

Pennebaker, J. W., & King, L. A. (1999). Linguistic styles: Language use as an individual difference. Journal of Personality and Social Psychology, 77, 1296–1312.

Pennebaker, J.W., Mayne T.J., Francis M.E. (1997). Linguistic predictors of adaptive bereavement. J. Personal. Soc. Psychol. 72: 863–71.

Pennebaker, J. W., Francis, M. E., & Booth, R. J. (2001). *Linguistic inquiry and word count: LIWC 2001*. Mahway: Lawrence Erlbaum Associates.

Pennebaker, J. W., Mehl, M.R., & Niederhoffer, K.G. (2003). Pschychological aspects of natural language use: Our words, our selves. *Annual Review of Psychology, 54*, 547-77.

Pennebaker, J. W., Booth, R. J., & Francis, M. E. (2007). *Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC)*: LIWC2007. Austin, TX: LIWC.net

Pennebaker, J.W., Chung, C.K., Ireland, M., Gonzales, A., Booth, R.J. & Framework, T.L. (2007). The Development and Psychometric Properties of LIWC2007. URL http: //www.liwc.net/LIWC2007LanguageManual.pdf.

Pennebaker, J. W. (2011). *The Secret Life of Pronouns: What Our Words Say About Us*. New York: Bloomsbury Publishing.

Pennebaker, J.W., Booth, R.J., Boyd, R. & Francis, M.E. (2015). *Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC2015 Operator's Manual*. URLhttps://s3-us-west-2.amazonaws. com/downloads.liwc.net/LIWC2015_OperatorMpdf.

Pennebaker, J.W., Boyd, R.L., Jordan, K. & Blackburn, K. (2015). *The development and psychometric properties of LIWC2015*. Austin, TX: University of Texas at Austin.

Perry, C.J., Barron, A.B. & Cheng, K. (2013). *Invertebrate learning and cognition: relating phenomena to neural substrate*. Wiley Interdiscip Rev Cogn Sci. 2013 Sep;4(5):561-582. doi: 10.1002/wcs.1248. Epub 2013 Aug 13. PMID: 26304245.

Petty, R. E. & Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer-Verlag.

Pinker, S. (2007). *The stuff of thought: Language as a window into human nature*. Penguin.

Piolat, A., Booth, R. J., Chung, C. K., Davids, M., & Pennebaker, J. W. (2011). La version française du dictionnaire pour le LIWC: modalités de construction et exemples d'utilisation. *Psychologie française, 56*(3), 145-159.

Plato (2008). Verzameld werk, deel XVII, Wetten (Nomoi), 2008, vert. Hans Warren en Mario Molegraaf. Amsterdam: Bert Bakker.

Postmes, T., Bezouw, M. van & Kutlaca, M. (2014). *Van collectief ongenoegen tot ordeverstoringen.* Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Postmes, T., Steg, L., & Keizer, K. (2009). Groepsnormen en gedrag: Sturing door sociale identiteit en dialoog. In W. L. Tiemeijer, & C. A. Thoma (Eds.), *De menselijke beslisser: Over de psychologie van keuze en gedrag* (pp. 139-162). (WRR verkenningen; Vol. 22). Amsterdam University Press.

Potters, J. & Prast, H. (2009). Gedragseconomie in de praktijk. In W. L. Tiemeijer, & C. A. Thoma (Eds.), *De menselijke beslisser: Over de psychologie van keuze en gedrag* (pp. 47-64). (WRR verkenningen; Vol. 22). Amsterdam University Press.

Ramírez-Esparza, N., Pennebaker, J. W., Garcia, & Suriá, R. (2007). La psicología del uso de las palabras: Un programa de computadora que analiza textos en español. *Revista mexicana de psicología, 24*(1).

Rapport commissie vertrouwensbenadering bedrijven (2013). *Regeldruk op maat. Een aanpak voor verlichting van de regeldruk bij betrouwbare nalevers*. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-249699.pdf.

Regiegroep Regeldruk (2008). *Meten is Weten II. Handleiding voor het definiëren en meten van administratieve lasten voor het bedrijfsleven*. Den Haag: Regiegroep Regeldruk.

Regiegroep Regeldruk (2010). Eindrapportage Regeldruk Bedrijven. Den Haag: Regiegroep Regeldruk.

Roeser, S. (2009). Intuitions, Emotions and Gut Feelings in Decisions about Risks: Towards a Different Interpretation of “Neuroethics”. *The Journal of Risk Research* (Special Issue: ‘The Philosophy of Risk’).

Roets, A., & Van Hiel, A. (2007). Separating ability from need: Clarifying the dimensional structure of the need for closure scale. Personality and Social Psychology Bulletin, 33(2), 266-280.

Roivainen, E. (2013). Frequency of the use of English personality adjectives: Implications for personality theory. Journal of Research in Personality, 47 (4), pg. 417-420.

Roivainen, E. (2015). Personality Adjectives in Twitter Tweets and in the Google Books Corpus. An Analysis of the Facet Structure of the Openness Factor of Personality. Current Psychology 34 (4), pg. 621–625.

Ruhl J.B. & Salzman, J. (2003). *Mozart and the Red Queen: The Problem of Regulatory Accretion in the Administrative State*. Georgetown Law Journal.

Sarstedt, M., & Mooi, E. (2019). A Concise Guide to Market Research: The Process, Data, and Methods Using IBM SPSS Statistics (3rd ed.). Berlin: Springer-Verlag GmbH. https://doi.org/10.1007/978-3-662-56707-4

Schuurs, U., en Schellens, P.J., 2016. Argumentatie in het centraal examen Nederlands voor HAVO en VWO. Een toelichting op de veranderingen in 2017. Levende Talen Magazine 2016/6.

Schuyt, C.J.M. (2006). *Steunberen van de samenleving. Sociologische essays*. Amsterdam: University Press. Onlineversie: https://openresearchlibrary.org/viewer/873b9e8e-d677-40f5-a962-ea54f96a9ca9/10.

Sen, A. (2009) The Idea of Justice, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Shapiro, D. L. (1993). Reconciling theoretical differences among procedural justice researchers by re-evaluating what it means to have one's views" considered": Implications for third-party managers. In R. Cropanzano (Ed.), *Justice in the workplace: Approaching fairness in human resource management* (pp. 51-78).

Sie, M. (2009). Moreel handelen. Oorzaken, sprookjes en redenen. In W. Tiemeijer, C. Thomas en H. Prast (red.) *De menselijke beslisse*r, blz. 269–292. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Sijtsma, K. (2009). Over misverstanden rond Cronbachs alfa en de wenselijkheid van alternatieven. *De Psycholoog*, 44, 561-567.

Silbey, S.S. (2005). After Legal Consciousness. Annual Review Law Social Science, 1:323–68 doi: 10.1146/annurev.lawsocsci.1.041604.115938.

Silbey, S.S. (2008). Legal consciousness. New Oxford Companion to Law, Oxford University Press.

Silver, D., Huang, A., Maddison, C. et al. (2016). Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search. *Nature 529, 484–489* (2016). https://doi.org/10.1038/nature16961.

Sluysmans, J.A.M.A. (2016). Redeloze regeldrift. *Tijdschrift voor Bouwrecht (TBR), maart 2017*, Nr. 3, TBR 2017/43.

Snoei, J. & Boog, J. (2012). *Regeldruk in beleving MKB blijvend hoog. Vijfde meting perceptie MKB over regeldruk*. Zoetermeer: Panteia.

Sobel, M. E. (1982). Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhart (Ed.), *Sociological methodology,* pp. 290-312). San Francisco: Jossey-Bass.

Stone, P. J., Dunphy, D. C., Smith, M. S., & Ogilvie, D. M. (1966). *The general inquirer: A computer approach to content analysis*. Cambridge: MIT Press.

Strack, F. & Deutsch, R. (2004). 'Reflective and impulsive determinants of social behavior'. *Personality and Social Psychology Review 8*: pp. 220-247.

Stanovich, K. E. (2011). Rationality and the reflective mind. New York, NY: Oxford University Press.

Van Sterkenburg, P. G. (2008). “We vloeken anders dan vroeger “. *Taalschrift. Tijdschrift over taal en taalbeleid, 6*.

Van Sterkenburg, P.G.J. van. (2008). Krachttermen: Scheldwoorden, vervloekingen, verwensingen, beledigingen, smeekbeden en bezweringen. Schiedam: Scriptum.

Steur, B., van Doorne, E., Zandstra, T., (2017). Maatschappelijke onbehagen en het openbaar bestuur. Ministerie van Binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties; https://kennisopenbaarbestuur.nl/rapporten-publicaties/maatschappelijk-onbehagen-en-het-openbaar-bestuur

Stevens, J.P. (2002). Applied multivariate statistics fort he social sciences (4th ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Stoter, W.S.R. & Huls, N.J.H. (2006). *Wie draagvlak zoekt, die regeldruk ontmoet! Een onderzoek naar de wijze waarop participatie van belanghebbenden in het wetgevingsproces leidt tot regeldruk*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (6th ed.). Boston, MA: Pearson.

Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 77–100). London: Academic Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of inter-group relations* (pp. 33–47). Monterey: CA: Brooks/Cole.

Tausczik, Y.R. & Pennebaker, J.W. (2010). The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of language and social psychology*, 29(1), pp. 24–54. https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=79d2494cc10a9633c42115df84bb74ed447080f6.

Terwee, C.B., Bot S.D.M., de Boer M.R., van der Windt D.A.W.M., Knol D.L., Dekker, J., Bouter, L.M., de Vet H.C.W. (2007). Quality criteria were proposed for measurement properties of health status questionnaires. *Journal of Clinical Epidemiology*. 60, 34–42.

Thaler, R.H. & C.R. Sunstein (2008). *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Hapiness.* New Haven: Yale University Press.

Thaler, R.H. (2012). *Watching behavior before writing the rules*. The New York Times (7 July 2012).

Thibaut, J. W., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates.

Trappenburg M. (2011). Waarom het allemaal niet lukt. Hoofdstuk uit: Veiligheid boven alles? Essays over oorzaken en gevolgen van de risico-regelreflex. Jan van Tol (red.), Boom Lemma, Den Haag, 2011.

Twenge, J.M., Campbell, W.K., Gentile, B. (2012a). Increases in individualistic words and phrases in American books, 1960–2008. PloSone 7.doi: 10.1371/journal.pone.0040181PMID:22808113.

Twenge, J.M., Campbell, W.K., Gentile, B. (2012b). Male and female pronoun use in us books reflects women status, 1900–2008. hSexroles 67:488–493.doi:10.1007/s11199-012-0194-7 7.

Twenge J.M., Campbell W.K., Gentile B., (2013). Changes in Pronoun Use in American Books and the Rise of Individualism, 1960-2008. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(3), pg. 406–415.

Twenge, J.M., Van Landingham H. & Campbell W.K., (2017). *The Seven Words You Can Never Say on Television: Increases in the Use of Swear Words in American Books, 1950-2008*. *SAGE Open* 7(3), DOI: 10.1177/2158244017723689.

Twinning, W., & Miers, D. (1976). *How to Do Things with Rules. A primer of interpretation.* Londen: Weidenfeld and Nicolson.

Tyler, T. R. (1990). *Why people obey the law: Procedural justice, legitimacy, and compliance*. New Haven, CT: Yale University Press. Herdruk 2006.

Tyler, T. R., & Lind, E. A. (1992). A Relational Model of Authority in Groups. *Advances in Experimental Social Psychology, 25*, 115-191.

Tyler, T. R. (1994). Psychological models of the justice motive: Antecedents of distributive and procedural justice. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(5), 850-863. doi: 10.1037/0022-3514.67.5.850.

Tyler, T. R., & Blader, S. L. (2000). *Cooperation in groups: Procedural justice, social identity and behavioral engagement*. Philadelphia: PA: Psychology Press.

Tyler, T. R., & Blader, S. L. (2003). The Group Engagement Model: Procedural Justice, Social Identity, and Cooperative Behavior. *Personality and Social Psychology Review, 7*(4), 349-361.

Tyler, T. R., & Huo, Y. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation.

Tyler, T. R., & Lind, E. A. (1992). A Relational Model of Authority in Groups. *Advances in Experimental Social Psychology, 25*, 115-191.

Tyler, T. R., Boeckmann, R.J., Smith, H.J., & Huo, Y.J. (1997). *Social Justice in a Diverse Society*. Boulder, CO: Westview.

Veenstra, A. W., de Putter, J., Warbout, M., & Peters, P. (2013). Vermindering van regeldruk in de logistieke sector bij export en import. Delft: TNO.

Verboon, P., & van Dijke, M. (2011). When do severe sanctions enhance compliance? The role of procedural fairness. *Journal of Economic Psychology, 32*(1), 120–130. https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.09.007.

Vergeer, E.J.M. (2017). Regeldruk vanuit een ander perspectief: onderzoek naar de beleving van deregulering bij ondernemers (diss. Leiden). Leiden: Meijers-reeks.

Verhoeven, N. (2018). *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Virues-Ortega, J., Pear, J.J. (2015). A History of "Behavior" and "Mind": Use of Behavioral and Cognitive Terms in the 20th Century. *Psychological Record*, 65 (1), pg. 23–30.

Voermans, W.J.M. (2008). "De Sisyphussteen van de administratieve lasten. Het Nederlandse lastenreductiebeleid van de kabinetten Balkenende", in: *D.S. Lasance, Controller en administratieve lasten: wie is aan zet?* Deventer: Kluwer.

Voermans, W.J.M. (2013). "Meten is weten: de meetbaarheid van regelgeving". *ACTAL, Merkbaar minder regeldruk*. Den Haag: ACTAL, pp. 104-120.

Voermans, W.J.M.. *Zelfstudie 2009 – 2015 Legitimiteit en Effectiviteit van Recht en Bestuur in een veellagige rechtsorde*. https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/rechtsgeleerdheid/meijers-instituut/lelg_zelfstudie compleet_internet.pdf.

Voermans, W.J.M., 2015. *Spraakverwarring over betere regelgeving* (Inbreng rondetafelgesprek commissie EU-zaken Tweede Kamer op 28 oktober 2015).

Voltaire (2001). Filosofisch woordenboek, vert. J.M. Vermeer-Pardoen. Amsterdam: Van Gennep. (Oorspronkelijke tekst 1769).

Voortgangsrapportage '*Betere regelgeving en dienstverlening voor ondernemers'*, 11 juni 2019, beschikbaar op www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/11/voortgangsrapportage-over-betere-regelgeving-endienstverlening-voor-bedrijven.

Wallenburg, I., van de Bovenkamp, H., Weggelaar-Jansen, A. M., & Bal, R. (2021). Rebellerende zorgprofessionals. *Beleid en Maatschappij, 48*(2), 138. https://pure.eur.nl/ws/portalfiles/portal/42654527/BenM_1389_0069_2021_048_002_003_Wallenburg_ea.pdf.

Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1973). New directions in equity research. Journal of Personality and Social Psychology, 25(2), 151-176. doi: 10.1037/h0033967.

Walster, E., Walster, G. W., & Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Webster, D.M., & Kruglanski, A.W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049-1062.

De Weerd, M. & Van Bergen, C.T.A. (2018). Regeldruk en de Regeldrukagenda - In het po, vo en mbo. Amsterdam: Regioplan. https://www.regioplan.nl/project/regeldruk-en-de-regeldrukagenda/.

Weintraub, W. (1989). *Verbal behavior in everyday life*. New York: Springer.

Weiss, H. M., Suckow, K., & Cropanzano, R. (1999). Effects of justice conditions on discrete emotions. *Journal of Applied Psychology, 84*(5), 786-794. doi: 10.1037/0021-9010.84.5.786.

Wereldbank (2007). R*eview of the Dutch Administrative Burden Reduction Programme.* Washington. Beschikbaar via http://www.doingbusiness.org/ > Documents > Special Reports.

Westerman, P. C. (2006). De onmogelijkheid van deregulering. *Nederlands Juristenblad*, 81(3), 132-137.

Westerman, P. C. (2012). Ruimte door regels. *Ars Aequi, okt. 2012*, jrg 61, p. 720-728.

Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (2011). De ontregelde samenleving. Den Haag, 2011.

De Wijkerslooth, J.L. (2007). De betekenis van alternatieve regelgeving in het strafrecht. *Alternatieve regelgeving.* Preadvies Nederlandse Juristen Vereniging. Deventer:

Van Wissen, L., & Boot, P. (2017). An Electronic Translation of the LIWC Dictionary into Dutch. Electronic lexicography in the 21st century: Proceedings of eLex 2017 conference pp. 703-715. Lexical Computing. {https://elex.link/elex2017/wp-content/uploads/2017/09/paper43.pdf}.

Witteman, C., van den Bercken, J., Claes, L., & Godoy, A. (2009). Assessing rational and intuitive thinking styles. *European Journal of Psychological Assessment, 25*(1), 39-47. doi: 10.1027/1015-5759.25.1.39.

Witteveen, W.J. (2007). Alternatieve regulering: de vele gezichten van de wetgever. *Alternatieve regelgeving.* Preadvies Nederlandse Juristen Vereniging. Deventer: Kluwer, p. 1-65.

Wolf, M., Horn, A.B., Mehl, M.R., Haug, S., Pennebaker, J.W. & Kordy, H. (2008). Computergestützte quantitative Textanalyse: Äquivalenz und Robustheit der deutschen Version des Linguistic Inquiry and Word Count. *Diagnostica*, 54(2), pp. 85–98.

Wood, J. M., Tataryn, D. J., & Gorsuch, R. L. (1996). Effects of under- and overextraction on principal axis factor analysis with varimax rotation. *Psychological Methods,* 1,354-365.

WRR verkenning 22 (2009). *De menselijke beslisser. Over de psychologie van keuze en gedrag*. W.L. Tiemeijer, C.A. Thomas, H.M. Prast (red.). Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.

WRR rapport 92 (2014). *Met kennis van gedrag beleid maken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

WRR rapport 97 (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR.

Xalabarder, R. (2014). Google Books and Fair Use: A Tale of Two Copyrights? 5 JIPITEC 53, para 1.

Ye S., Cai S., Chen C., Wan Q., Qian X. (2018). How have males and females been described over the past two centuries? An analysis of Big-Five personality-related adjectives in the Google English Books. *Journal of Research in Personality*, 76, pg. 6-16.

Younes N, Reips U-D (2019). *Guideline for improving the reliability of Google Ngram studies: Evidence from religious terms*. PLoS ONE 14(3): e0213554. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213554.

Van Yperen, N. W., Hagedoorn, M., Zweers, M., & Postma, S. (2000). Injustice and employees destructive responses: The mediating role of state negative affect. *Social Justice Research, 13*, 291–312.

Zijlstra, H., Van Meerveld, T., Van Middendorp, H., Pennebaker. J. W., & Geenen, R. (2004). De Nederlandse versie van de "Linguistic Inquiry and Word Count" (LIWC). Een gecomputeriseerd tekstanalyseprogramma. In Gedrag & Gezondheid 2004, 32, nr. 4, 271-281.

Zijlstra, H., Van Middendorp, H., Van Meerveld, T., & Geenen, R. (2005). Validiteit van de Nederlandse versie van de Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC). *Netherlands journal of psychology, 60*(3), 50-58.

Zwick, W. R, & Velicer, W. F. (1982). Factors influencing four rules for determining the number of components to retain. *Multivariate Behavioral Research*, 17,253-269.

Zwick, W. R, & Velicer, W. F. (1986). Comparison of five rules for determining the number of components to retain. *Psychological Bulletin*, 99, 432-442.

Kamerstukken

Kamerstukken II 2005/06, 30 605, nrs. 1-2.

Kamerstukken II 2006/07, 29 515, nr. 202.

Kamerstukken II 2009/10, 31731, 6.

Kamerstukken II 2010/11, 29 515, nr. 330.

Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212. *Modernisering van de overheid; Programmabrief "Goed geregeld, een verantwoorde vermindering van regeldruk 2012-2017".*

Kamerstukken II 2017/18, 32637, 314. Merkbaar betere regelgeving en dienstverlening 2018-2021.

Kamerstukken I 2018/19, 29 515, D. Brief van de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat aan de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 21 januari 2019.

Kamerstukken I 2008/09, 31.700 VI. Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Justitie (VI) voor het jaar 2009.

Kamerstukken II 2008/09, 31.731, nrs. 1 en 2. Vertrouwen in wetgeving. Een programma voor een integraal wetgevingsbeleid.

Kamerstukken II 2008/09, 31.841, nr. 3.

Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, pp. 1 en 2-3.

Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, p. 2.

Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, pp. 1-2.

Kamerstukken II 2012/13, 29 362, nr. 212, p. 3.

Kamerstukken II 2016/17, 29 515, nr. 415. Goed geregeld. Een verantwoorde vermindering van regeldruk 2012-2017.

Kamerstukken II 2017/18, 32637, nr. 314.

Kamerstukken II 2019/20, 32637, nr. L.

Bijlagen bij hoofdstuk 2

Lijst van tien door Blesgraaf in 2022 genoemde definities van regeldruk.

1 - Donker van Heel et al. 2004, pp. 17-18.

“De potentiele regeldruk is het geheel aan regels die door overheids(instanties) worden gesteld en mogelijk kunnen – neerslaan op een organisatie.”

“De feitelijke regeldruk zijn de kosten, die organisaties ondervinden, om te voldoen aan de informatieverplichtingen voortvloeiend uit de wet- en regelgeving. Het gaat om het verzamelen, bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie.”

“Gepercipieerde regeldruk is de irritatie die bij organisaties bestaat als gevolg van bepaalde regels die men veronderstelt te moeten naleven.”

“Administratieve lasten zijn de kosten, die het bedrijfsleven ondervindt, om te voldoen aan de informatieverplichtingen voortvloeiend uit de wet- en regelgeving van de overheid. Het gaat om het verzamelen, bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie.”

2 - De Jong & Herweijer 2004, p. 55.

“Regeldruk zou in dit verband[596] kunnen worden gedefinieerd als de last die rechtssubjecten ondervinden als gevolg van regelgeving en die voortkomt uit a. de noodzaak om kennis te hebben van de relevante regels en b. om deze regels na te leven.”

3 - Stoter & Huls 2006, p. 15[597].

“De investering en inspanning die door bedrijven en instellingen moeten worden gepleegd om inhoudelijke of informatieverplichting in wet of regelgeving na te leven.”

[596] De Jong & Herweijer brengen deze definitie in verband met de gepercipieerde regeldruk.

[597] Stoter & Huls 2006 geven hierbij (p. 18) aan: *“Gezien de doelstelling van ons onderzoek zijn we minder geïnteresseerd in de subjectieve beleving van actoren en zijn ook niet in staat om deze te meten. Wij zien ons daarom genoodzaakt het begrip regeldruk duidelijk af te bakenen tot het objectiveerbare begrip van feitelijke regeldruk.”*

4 - IJlander & Van Gestel 2006, p. 9.

“(…) een kwalitatieve benadering van (over)regulering, waarbij het om meer dan uitsluitend economische gezichtspunten gaat. Naast de kosten en baten die gepaard gaan met regelgeving gaat het bijvoorbeeld ook om de hinderbeleving van een (vermeende) overvloed aan regels.”

5 - Bokhorst & Van Ommeren 2007, p. 683.

“de investering en inspanning die burgers, bedrijven en organisaties moeten doen en de vrijheidsbeperking die ze ondergaan om zich aan de regels te houden.”

6 - Wetenschappelijk Instituut voor het CDA 2011, p. 34.

“(…) objectieve en subjectieve regeldruk. Objectieve regeldruk is goed meetbaar en gaat over administratieve of bestuurlijke lasten. Subjectieve lastendruk gaat over beleving, over de ervaren en gevoelde lastendruk en is derhalve moeilijker meetbaar.”

7 - Deloitte 2013, p.3.

“Regeldruk ontstaat door knellende wet- en regelgeving en manifesteert zich in de vorm van administratieve lasten en/of nalevingskosten. Het kan ook een gevolg zijn van een gebrekkige dienstverlening door de overheid.”

8 - Meurs 2014, p.3.

“(…) Aan de ene kant gaat het over overmatige bureaucratie, aan de andere kant gaat het om verplicht handelen die de regelgeving met zich meebrengt. (…) Een regelmatig terugkerende definitie luidt: regeldruk is de investering en inspanning die burgers, instellingen en beroepsbeoefenaren moeten verrichten en de vrijheidsbeperking die zij ondergaan om zich aan de regels te houden. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt in: Administratieve lasten (…) en (…) Nalevingskosten (…).”

9 - Berghuis, Schimmel & Zuurbier 2017, pp. 11-12[598].

“Regeldruk omvat alle kosten die burgers, professionals of bedrijven maken om te voldoen aan wet- en regelgeving van de Rijksoverheid, anders dan via financiële transacties met de Rijksoverheid. Onderscheid kan worden gemaakt in inhoudelijke nalevingskosten en administratieve lasten. Gebaseerd op: Kenniscentrum Wetgeving en Juridische zaken (2014).

[598] Blesgraaf vermeldt alleen de beschrijving van ervaren regeldruk. Wij hebben de beschrijving van regeldruk bijgevoegd.

Ervaren regeldruk is de combinatie van de daadwerkelijke regels waar ondernemers aan moeten voldoen (opgelegd door Rijksoverheid en derden) enerzijds en anderzijds de beleving die zij hierbij hebben. Ervaren regeldruk valt uiteen in drie factoren: directe- en indirecte kosten, werkbaarheid en gepercipieerd nut. Kosten: directe- en indirecte kosten. Met indirecte kosten worden onder andere het inhuren van externe adviseurs, het (gebrek aan) inlevingsvermogen van ambtenaren en papierwerk bedoeld. Werkbaarheid: begrijpen van de regels, het verloop van contact met ambtenaren en de onderlinge samenwerking tussen en binnen instanties. Dit betreft de zachte, meer subjectieve kant van regels. Werkbaarheid staat in directe relatie met kosten. Wanneer de regelgeving minder werkbaar is (ofwel: minder gemakkelijk uitvoerbaar), stijgen ook de kosten voor diegene die aan de regel moet voldoen. Bijvoorbeeld doordat het meer tijd kost om de juiste ambtenaar aan te spreken of omdat een externe adviseur moet worden ingeschakeld. Gepercipieerd nut: de opbrengsten die ondernemers verwachten door de regel, bestaande uit drie componenten: doel, effectiviteit en persoonlijke winst- en ontwikkelkansen. Gebaseerd op Vergeer (2017).”

10 - IZZ Monitor 2019, p. 2.

“Regeldruk wordt (…) omschreven als de ervaren druk die voortkomt uit de stapeling van administratie, overbodige bureaucratie en procedures die niet bijdragen aan het doel van inzicht in zorg en verantwoording over daaraan besteed geld.”

Summary

This dissertation provides an analysis of the way people interact with rules, with a specific focus on the psychological aspects of this interaction. We argue that people often call for rules if they want to safeguard all kinds of interests, but at the same time they also often complain about rules. All these complaints come together in the concept of regulatory burden[599]. Regulatory burden causes great damage to the economy, fuels distrust of the government, and contributes to social unrest. Since the 1980s, reducing regulatory burden has been one of the spearheads of government policy. However, this policy is dominated by an economic perspective that mainly concerns an instrumental approach to the regulatory burden. Regulatory burden is seen as the negative result of a cost-benefit analysis of rules. Yet, this perspective cannot sufficiently explain the experience of regulatory pressure and is therefore increasingly criticized. As a result, interest in the way in which people experience regulatory pressure is increasing.

We assume that the way people experience regulatory pressure can teach us quite substantially about how they deal with rules. To investigate this regulatory burden experience, we shift the economic perspective to a psychological perspective. Based on two important theories, Epstein's Cognitive-Experiential Self-Theory (CEST) [600] and a theory by Cropanzano[601], we design a psychological architecture of regulatory burden. We then validate this theoretical construct with four studies.

Psychological architecture of regulatory pressure

We construct a psychological architecture of regulatory pressure based on the two theories mentioned above.

(1) Epstein's theory (CEST) states that information is processed by our brain through two different, but still closely working together systems, viz. an experiential system and a rational system. However, people appear to have a preference for one of the two systems. They therefore seem to rely on one of the two systems. This preference is measurable (with the Rational-

[599] The term regulatory pressure is also used

[600] Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

[601] Cropanzano, Howes, Grandey & Toth 1997; Cropanzano & Ambrose 2001; Cropanzano et al. 2011.

Experiential Inventory (REI-40)[602]) and leads to variations in the way people interpret and respond to phenomena. We deduce from this observation that the preference observed will also apply to the way in which the persons involved deal with rules.

(2) Cropanzano's theory offers insights into justice motives, which can be divided into instrumental and social-emotional motives. We therefore investigate whether these motives also encourage people to experience regulatory pressure. If so, then there is a connection between feelings of justice and perception of regulatory burden.

We suspect that people, depending on their preference for information processing, create different representations of reality and experience and express regulatory pressure differently. They also have different motives for experiencing regulatory pressure. Extensive research based on the CEST has provided insight into the different characteristics of both systems. Based on these characteristics and Cropanzano's description of motives, it can be expected that people with different preferences will experience a regulatory burden as follows.

Experiential people will approach regulatory pressure more preconsciously, intuitively and emotionally. They are more likely to express themselves in stories that appeal to the experience and perception of regulatory pressure. Their experience of regulatory pressure is more preconscious and passive. They experience regulatory pressure more from social-emotional motives. It means that they attach importance to their bond with an authority of the group by which they feel connected and with their position within this group. Trust and having a voice are important here.

Rational people will approach regulatory pressure analytically, logically and reality-oriented and express themselves in argumentative reasoning in which they try to provide an objective picture of reality. They experience regulatory pressure more consciously and more actively from instrumental motives. This means that they weigh the advantages and disadvantages of rules against each other (cost-benefit analysis) and experience regulatory pressure if the disadvantages outweigh the advantages.

Definition of regulatory pressure

The various disciplines assume that behavior can be guided by rules. However, people do not always like it when their behavior is disrupted, and certainly not when it harms their interests.

[602] Epstein et al. 1998; Pacini & Epstein 1999; De REI-40 is beschikbaar op: https://www.researchgate.net/publication/319444554_Rational-Experiential_Inventory-40_REI-40 (geraadpleegd op 12 juni 2020).

They then experience resistance to the intervention. Cropanzano's theory shows that if people's instrumental or social-emotional interests are harmed, they experience this intervention as unjust. We suspect (based on the CEST) that regulatory pressure is also motivated by these two interests.

We therefore define regulatory pressure as follows:

> *Regulatory pressure is the resistance that is unnecessarily evoked by a behavioral intervention that threatens instrumental and social-emotional interests.*

Problem definition

Our problem definition is: *what effect does a preference for information processing have on dealing with rules?*

Research methods and research questions

We have partitioned the problem statement into six research questions, which we have answered using four different research methods.

(1) Our first study is a Trend Survey. Based on the CEST, we suspect that there is an experiential discourse on regulatory burden in the literature, but this discourse has so far gone unnoticed. Our first research question (RQ1) is therefore: *can an experiential regulatory pressure discourse be distinguished alongside a rational regulatory pressure discourse in the literature*?" Google Books' Ngram Viewer (NGV) allowed us to examine the relative use of words that represent regulatory pressure, in American literature, by year, during the period between 1919 and 2019. We have selected these regulatory burden words based on the (American) regulatory burden literature. We took into account a distinction between emotional and non-emotional regulatory pressure words, because emotion is an important distinction between the characteristics of rational and experiential processing. With an exploratory component analysis, we investigated whether these regulatory pressure words are related in terms of dimensions over the past 100 years.

(2) With a second study, a survey (Survey -1) (N = 129) we continue the research into the psychological architecture of regulatory burden and try to determine (a) what motives do people have for experiencing a regulatory burden? And (b) what consequences does experiencing regulatory pressure have for the willingness to comply? (a) Regarding motives, we suspect, based on the CEST and Cropanzano's theory, that if rules violate instrumental and/or

socio-emotional interests, these interventions are judged as unjust and perceived as a regulatory burden. To further investigate this suspicion, we formulated RQ2 as follows: *What effect does violating instrumental and/or social-emotional interests through interventions have on the perception of regulatory burden?*

(b) Regarding consequences, justice researchers have established two things: (1) that the experience of (in)justice influences the willingness to obey and (2) that emotions can mediate this effect (triangular relationship between (a) information about injustice , (b) perception of regulatory burden and (c) willingness to comply). Based on these results, we want to investigate whether the perception of regulatory pressure has the same mediating effect.

We therefore formulate RQ3 as follows. *What effect does the experience of regulatory pressure have on the willingness to comply?* We asked 129 students from The Hague University of Applied Sciences to each rate four rules based on their personal experiences in education. The questions manipulated the information about whether or not both social-emotional and instrumental interests were violated. We then tested whether the students experienced regulatory pressure under these circumstances and were willing to adhere to the rules.

(3) With a third study, an experiment (N = 342), we answer research questions 4 and 5. We focused on the same triangular relationship as described in our second study, but this time we investigated the way in which processing preference influences decision-making around the triangular relationship. The fourth and fifth research questions are therefore as follows.

(RQ4) *What role does processing preference play in the effect that violating instrumental and/or social-emotional interests through interventions has on the experience of regulatory pressure, and*

(RQ5) *What role does processing preference play in the effect that regulatory pressure has on willingness to comply?*

We conducted an experiment in which 342 students from The Hague University of Applied Sciences participated. The experiment was intended to also confirm the conclusions of the previous study (RQ2 and RQ3). This processing preference was measured with the Rational-Experiential Inventory (REI-40).

(4) To gain a more complete picture of the psychological architecture of regulatory burden, we shifted the focus with our fourth study (Survey-2) (N = 119). In previous studies

we always assumed a situation in which people experience regulatory pressure as a result of an unjust intervention (rule). In this latest study, we want to know how participants intervene justly in the situations of others. Because justice is often examined in distributional issues, we formulated the sixth research question (RQ6) as follows. *What effect does processing preference have on the motives for making a fair distribution?*

We asked our respondents to formulate a fair solution to a distribution issue and to submit it in writing. They had the freedom to explain their thought process and considerations. This gave us a wealth of textual data for us to analyze. For analyzing the text, we used Pennebaker's *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC)[603] method, which links psychological categories to word clusters. The use of different word clusters provided insight into the patterns of how people approached and solved the problem. In addition, we administered the Rational-Experiential Inventory (REI) to our respondents, which allowed us to link their information processing preferences to their use of certain categories of words, as Pennebaker describes them.

Results of our research

In response to RQ1, the trend research showed two distinctive dimensions of regulatory burden words that we could identify as a rational and an experiential (emotional) regulatory burden discourse. The discourses seem to parallel our chosen major theoretical approaches: CEST and Cropanzano's theory. It means that (1) we may distinguish the discourses into a rational and an experiential discourse and that (2) the rational discourse can be associated with instrumental interests (deregulation) and the experiential discourse with social-emotional interests (voice and trust). Also interesting is that both discourses take place in a broad cultural and political context (from Google Books).

Following RQ2, both the survey research (Survey-1) and the experimental research showed that instrumental and social-emotional information about rules had a significant effect on the perception of regulatory burden. In response to RQ4, the experiment showed that this was true for both experiential and rational people. Both motives formulated by Cropanzano therefore had a significant effect on the perception of regulatory burden. This result

[603] Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker, Booth & Francis 2007; Pennebaker, Booth, Boyd & Francis 2015.

confirms our suspicion that instrumental and social-emotional motives influence the sense of justice, as well as the perception of regulatory burden.

The analyses of Survey 1 and the experiment also show that there is a strong negative relationship between experiencing regulatory pressure and the willingness to comply. The answer to RQ3 and RQ5 is that (1) if people experience regulatory pressure, they are less willing to follow the rule (and vice versa) and that (2) this applies to both people with an experiential preference and people with a rational preference. However, both studies suggest that people with different processing preferences follow different routes through which a decision to comply is made: Rational people take a direct route between regulatory burden information (violation of instrumental and socio-emotional interests) and willingness to comply, which runs independently of the perception of regulatory burden and experiential people use an indirect route between regulatory burden information and willingness to comply. This indirect route runs via the perception of regulatory pressure, which mediates the effect that regulatory pressure information generally has on willingness to comply. All this means that if the government treats people with respect and trust, the generally beneficial effects of such treatment, especially for experiential people, can be offset by past experiences.

With our second survey study (Survey-2), we answered RQ6. The analysis showed that people with an experiential preference use insight words and social words significantly more often, from which we could infer that they intuitively (and probably unconsciously) communicated their moral beliefs in their formulations. Intuitively, they are guided by the moral norms that apply within the group with which they feel connected. This suggests that they mainly have social-emotional interests in moral decisions and communicate about them. In contrast, people with a rational preference used distant, complex words significantly more often and showed a higher use of certainty words, which may indicate a lower need for immediate decision-making (need for closure). This suggests that they are taking the time to analyze and consider the problem. They seem to have mainly instrumental interests.

The problem statement of our dissertation was: what effect does a preference for information processing (based on CEST) have on dealing with rules? The results of the studies showed that people with different information processing preferences have different motives for complaining about rules, use different discourses about their complaints and feelings of anxiety about rules, use different vocabularies for this and make decisions in different ways about whether or not to comply with rules. The research largely confirms the theoretically

designed psychological architecture of regulatory pressure. For example, experiential people seem to deal with regulatory pressure more preconsciously, intuitively and emotionally. They experience regulatory pressure more preconsciously and passively. They experience regulatory pressure more from social-emotional motives. It means that they attach importance to (1) their bond with an authority of the group with which they feel connected and to (2) their position within this group. Trust and having a voice are important here. Based on such motives, they assess incoming information, for example about the unfairness of rules or about the experience of regulatory pressure.

Rational people approach regulatory pressure more distantly, analytically and logically. They experience regulatory pressure more consciously and more actively from instrumental motives. This means that they weigh the advantages and disadvantages of rules against each other (cost-benefit analysis) and experience regulatory pressure if the disadvantages outweigh the advantages. They assess the incoming information calculatedly and take the time to weigh things up against each other.

Consequences

The research concludes that both the rational and the experiential approach are important when dealing with rules and that these approaches can have different effects on compliance with rules. This supports the idea that the government should not only act rationally when developing policy and regulations, but should also anticipate the realization that people also deal with rules more intuitively and emotionally. Emotions must be understood and acknowledged, not ignored or thwarted. Regulatory burden policy is therefore not only about the use of cost-benefit analyses and weighing assessment frameworks, but also about actually understanding the social-emotional interests involved. Regulations must be tailored to both rational considerations and the intuitive moral interests of the people affected by the rules. This is not about which processing style offers the best solutions. We have good reason to believe that the interaction between the two styles should play a major role in regulations.

Curriculum Vitae

Ritsart Anne Plantenga is geboren te ’s-Gravenhage, op 9 april 1949 te ’s-Gravenhage geboren. Hij voltooide de middelbare school op HBS-B niveau in 1972. In 1993 behaalde hij het doctoraal Nederlands recht aan de Rijksuniversiteit Leiden (Burgerlijk recht en Arbeidsrecht). In 1994 ontving hij het bewijs van didactische vaardigheden van de Universiteit Utrecht. Ritsart werd in 1992 docent rechten aan de Haagsche Hogeschool. Naast onderwijs was hij als staf-docent betrokken bij de ontwikkeling van verschillende opleidingsprogramma’s, zoals Bestuurskunde & Overheidsmanagement en Integrale Veiligheidskunde. In 2001 werd hij verantwoordelijk voor het ontwikkelen van het Juridische opleidingsprogramma HBO-Rechten. Hij is mede-ontwerper van het landelijk profiel HBO-Rechten en was voorzitter van het landelijk overleg HBO-Rechten en uit dien hoofde lid van de HBO-Raad. Vanaf 2002 was hij Hoofd HBO-Rechten opleidingen (duaal onderwijs, voltijd, deeltijd en International law) bij de Haagsche Hogeschool. In 2014 ging hij met pensioen.

Woorden van dank

Mijn onderzoek was een Odyssee, ik wist niet waar het mij zou brengen of wat ik zou ontdekken. Het was een prachtige reis met verleidingen en ontberingen die ik niet zou hebben kunnen aanvangen of voltooien zonder de bijzondere mensen die mij hierbij hebben bijgestaan en vergezeld. Zij vormen voor mij de "ziel" van de verschillende samenwerkingsverbanden die mijn reis mogelijk hebben gemaakt zoals de Haagse Hogeschool, de Universiteit Leiden en op enige afstand, de Kamer van Koophandel. Deze drie organisaties stonden aan de wieg van het "Centrum voor Regionale Kennisontwikkeling (CRK)" die mij als duale promovendus omarmden. Voor deze inspirerende omarming en het vertrouwen dat zij in mij stelden bedank ik vooral Tim van Tongeren en Adriaan in 't Groen. Het CRK is inmiddels overgegaan in het Leiden University Dual PhD Centre (DPC) en ik bedank in het bijzonder Charlotte, Johannes, Pieter, Petra en Yvonne, voor hun professionele steun en begeleiding, die voor mij als duale promovendus, onontbeerlijk is gebleken. Verder ben ik binnen deze organisatie dank verschuldigd aan "de Kopgroep", waarin stafleden en mede-promovendi een klankbord vormen voor allerlei problematiek waarmee je als promovendus te maken krijgt.

Binnen dit centrum gaat mijn bijzondere dank echter uit naar Mark Dechesne, mijn begeleider en promotor sinds het eerste uur. Zijn inspiratie, professionaliteit, kennis, intuïtie, geduld en niet aflatende steun hebben de herinnering aan mijn tijd als promovendus een gouden randje gegeven. Ook voor Jaap van den Herik, mijn tweede promotor, heb ik niets dan genegenheid. Ik dank hem in het bijzonder voor zijn aimabele en geduldige inspanningen mijn onderzoek op koers te houden en voor zijn vermogen om "gisteren" al te hebben nagekeken wat ik "vandaag" bij hem inlever. Beide promotores hebben, ieder op eigen wijze, het vermogen om op het soms onbegaanbare pad, dat een promovendus moet volgen, altijd een zonnetje te laten schijnen. Mijn derde promotor Erwin Muller ben ik zeer erkentelijk voor zijn inspanningen bij de afronding van mijn promotietraject.

Verder dank ik alle respondenten voor hun deelname aan de onderzoeken. Zonder hen had ik nu met lege handen gestaan. Bovendien bedank ik mijn familieleden, kennissen en dierbare vrienden zoals Raymond Campfens, die mij enthousiast hebben aangehoord als het onderwerp over mijn onderzoek ging. Zij hebben mij gesterkt in het gevoel dat mijn onderzoek enige urgentie had en dat ik het diende te voltooien. Twee van hen Robin en Sander dank ik

in het bijzonder omdat zij bij de verdediging van dit proefschrift mij als paranimf willen begeleiden.

Mijn liefdevolle dank gaat uit naar mijn levensgezellin, Jane, die mijn leven tot een mooi sprookje heeft gemaakt.

SIKS Dissertation Series

2016

1. Syed Saiden Abbas (RUN)[604], Recognition of Shapes by Humans and Machines
2. Michiel Christiaan Meulendijk (UU), Optimizing Medication Reviews Through Decision Support: Prescribing a Better Pill to Swallow
3. Maya Sappelli (RUN), Knowledge Work in Context: User Centered Knowledge Worker Support
4. Laurens Rietveld (VU), Publishing and Consuming Linked Data
5. Evgeny Sherkhonov (UvA), Expanded Acyclic Queries: Containment and an Application in Explaining Missing Answers
6. Michel Wilson (TUD), Robust Scheduling in an Uncertain Environment
7. Jeroen de Man (VU), Measuring and Modeling Negative Emotions for Virtual Training
8. Matje van de Camp (TU), A Link to the Past: Constructing Historical Social Networks From Unstructured Data
9. Archana Nottamkandath (VU), Trusting Crowdsourced Information on Cultural Artefacts
10. George Karafotias (VU), Parameter Control for Evolutionary Algorithms
11. Anne Schuth (UvA), Search Engines That Learn From Their Users
12. Max Knobbout (UU), Logics for Modelling and Verifying Normative Multi-Agent Systems
13. Nana Baah Gyan (VU), The Web, Speech Technologies and Rural Development in West Africa - An ICT4D Approach
14. Ravi Khadka (UU), Revisiting Legacy Software System Modernization
15. Steffen Michels (RUN), Hybrid Probabilistic Logics - Theoretical Aspects, Algorithms and Experiments
16. Guangliang Li (UvA), Socially Intelligent Autonomous Agents That Learn From Human Reward
17. Berend Weel (VU), Towards Embodied Evolution of Robot Organisms
18. Albert Merono Penuela (VU), Refining Statistical Data on the Web
19. Julia Efremova (Tu/e), Mining Social Structures From Genealogical Data
20. Daan Odijk (UvA), Context & Semantics in News & Web Search
21. Alejandro Moreno Celleri (UT), From Traditional to Interactive Playspaces: ´ Automatic Analysis of Player Behavior in the Interactive Tag Playground
22. Grace Lewis (VU), Software Architecture Strategies for Cyber-Foraging Systems
23. Fei Cai (UvA), Query Auto Completion in Information Retrieval

[604] Afkortingen: SIKS - Duch Research School for Information and Knowledge Systems; CWI – Centrum voor Wiskunde en Informatica, Amsterdam; EUR - Erasmus Universiteit Rotterdam; OU – Open Universiteit; RUN – Radboud Universiteit Nijmegen; TU – Tilburg University; TUD – Technische Universiteit Delft; TU/e – Technische universiteit Eindhoven; UL – Universiteit Leiden; UM – Universiteit Maastricht; UU – Universiteit Utrecht; UvA – Universiteit van Amsterdam; VU – Vrije Universiteit Amsterdam.

24. Brend Wanders (TU), Repurposing and Probabilistic Integration of Data; An Iterative and Data Model Independent Approach
25. Julia Kiseleva (TU/e), Using Contextual Information to Understand Searching and Browsing Behavior
26. Dilhan Thilakarathne (VU), In or Out of Control: Exploring Computational Models to Study the Role of Human Awareness and Control in Behavioural Choices, With Applications in Aviation and Energy Management Domains
27. Wen Li (TUD), Understanding Geo-Spatial Information on Social Media
28. Mingxin Zhang (TUD), Large-Scale Agent-Based Social Simulation - A Study onEpidemic Prediction and Control
29. Nicolas Honing (TUD), Peak Reduction in Decentralised Electricity Systems - ¨ Markets and Prices for Flexible Planning
30. Ruud Mattheij (TU), The Eyes Have It
31. Mohammad Khelghati (TU), Deep Web Content Monitoring
32. Eelco Vriezekolk (TU), Assessing Telecommunication Service Availability Risks for Crisis Organisations
33. Peter Bloem (UvA), Single Sample Statistics, Exercises in Learning From Just One Example
34. Dennis Schunselaar (TU/e), Configurable Process Trees: Elicitation, Analysis, and Enactment
35. Zhaochun Ren (UvA), Monitoring Social Media: Summarization, Classification and Recommendation
36. Daphne Karreman (TU), Beyond R2D2: The Design of Nonverbal Interaction Behavior Optimized for Robot-Specific Morphologies
37. Giovanni Sileno (UvA), Aligning Law and Action - A Conceptual and Computational Inquiry
38. Andrea Minuto (TU), Materials That Matter - Smart Materials Meet Art & Interaction Design
39. Merijn Bruijnes (TU), Believable Suspect Agents; Response and Interpersonal Style Selection for an Artificial Suspect
40. Christian Detweiler (TUD), Accounting for Values in Design
41. Thomas King (TUD), Governing Governance: A Formal Framework for Analysing Institutional Design and Enactment Governance
42. Spyros Martzoukos (UvA), Combinatorial and Compositional Aspects of Bilingual Aligned Corpora
43. Saskia Koldijk (RUN), Context-Aware Support for Stress Self-Management: From Theory to Practice
44. Thibault Sellam (UvA), Automatic Assistants for Database Exploration
45. Bram van de Laar (TU), Experiencing Brain-Computer Interface Control
46. Jorge Gallego Perez (TU), Robots to Make You Happy
47. Christina Weber (UL), Real-Time Foresight - Preparedness for Dynamic Innovation Networks
48. Tanja Buttler (TUD), Collecting Lessons Learned

49. Gleb Polevoy (TUD), Participation and Interaction in Projects. A Game-Theoretic Analysis
50. Yan Wang (TU), The Bridge of Dreams: Towards a Method for Operational Performance Alignment in IT-enabled Service Supply Chains

2017

1. Jan-Jaap Oerlemans (UL), Investigating Cybercrime
2. Sjoerd Timmer (UU), Designing and Understanding Forensic Bayesian Networks Using Argumentation
3. Daniel Harold Telgen (UU), Grid Manufacturing; A Cyber-Physical Approach With ¨ Autonomous Products and Reconfigurable Manufacturing Machines
4. Mrunal Gawade (CWI), Multi-Core Parallelism in a Column-Store
5. Mahdieh Shadi (UvA), Collaboration Behavior
6. Damir Vandic (EUR), Intelligent Information Systems for Web Product Search
7. Roel Bertens (UU), Insight in Information: From Abstract to Anomaly
8. Rob Konijn (VU), Detecting Interesting Differences:Data Mining in Health Insurance Data Using Outlier Detection and Subgroup Discovery
9. Dong Nguyen (TU), Text as Social and Cultural Data: A Computational Perspective on Variation in Text
10. Robby van Delden (TU), (Steering) Interactive Play Behavior
11. Florian Kunneman (RUN), Modelling Patterns of Time and Emotion in Twitter #Anticipointment
12. Sander Leemans (TU/e), Robust Process Mining With Guarantees
13. Gijs Huisman (TU), Social Touch Technology - Extending the Reach of Social Touch Through Haptic Technology
14. Shoshannah Tekofsky (TU), You Are Who You Play You Are: Modelling Player Traits From Video Game Behavior
15. Peter Berck (RUN), Memory-Based Text Correction
16. Aleksandr Chuklin (UvA), Understanding and Modeling Users of Modern Search Engines
17. Daniel Dimov (UL), Crowdsourced Online Dispute Resolution
18. Ridho Reinanda (UvA), Entity Associations for Search
19. Jeroen Vuurens (TU), Proximity of Terms, Texts and Semantic Vectors in Information Retrieval
20. Mohammadbashir Sedighi (TUD), Fostering Engagement in Knowledge Sharing: The Role of Perceived Benefits, Costs and Visibility
21. Jeroen Linssen (TU), Meta Matters in Interactive Storytelling and Serious Gaming (A Play on Worlds)
22. Sara Magliacane (VU), Logics for Causal Inference Under Uncertainty
23. David Graus (UvA), Entities of Interest — Discovery in Digital Traces
24. Chang Wang (TUD), Use of Affordances for Efficient Robot Learning
25. Veruska Zamborlini (VU), Knowledge Representation for Clinical Guidelines, With

Applications to Multimorbidity Analysis and Literature Search
26. Merel Jung (TU), Socially Intelligent Robots That Understand and Respond to Human Touch
27. Michiel Joosse (TU), Investigating Positioning and Gaze Behaviors of Social Robots: People's Preferences, Perceptions and Behaviors
28. John Klein (VU), Architecture Practices for Complex Contexts
29. Adel Alhuraibi (TU), From IT-BusinessStrategic Alignment to Performance: A Moderated Mediation Model of Social Innovation, and Enterprise Governance of IT"
30. Wilma Latuny (TU), The Power of Facial Expressions
31. Ben Ruijl (UL), Advances in Computational Methods for QFT Calculations
32. Thaer Samar (RUN), Access to and Retrievability of Content in Web Archives
33. Brigit van Loggem (OU), Towards a Design Rationale for Software Documentation: A Model of Computer-Mediated Activity
34. Maren Scheffel (OU), The Evaluation Framework for Learning Analytics
35. Martine de Vos (VU), Interpreting Natural Science Spreadsheets
36. Yuanhao Guo (UL), Shape Analysis for Phenotype Characterisation From High-Throughput Imaging
37. Alejandro Montes Garcia (TU/e), WiBAF: A Within Browser Adaptation Framework That Enables Control Over Privacy
38. Alex Kayal (TUD), Normative Social Applications
39. Sara Ahmadi (RUN), Exploiting Properties of the Human Auditory System and Compressive Sensing Methods to Increase Noise Robustness in ASR
40. Altaf Hussain Abro (VU), Steer Your Mind: Computational Exploration of Human Control in Relation to Emotions, Desires and Social Support for Applications in Human-Aware Support Systems
41. Adnan Manzoor (VU), Minding a Healthy Lifestyle: An Exploration of Mental Processes and a Smart Environment to Provide Support for a Healthy Lifestyle
42. Elena Sokolova (RUN), Causal Discovery From Mixed and Missing Data With Applications on ADHD Datasets
43. Maaike de Boer (RUN), Semantic Mapping in Video Retrieval
44. Garm Lucassen (UU), Understanding User Stories - Computational Linguistics in Agile Requirements Engineering
45. Bas Testerink (UU), Decentralized Runtime Norm Enforcement
46. Jan Schneider (OU), Sensor-Based Learning Support
47. Jie Yang (TUD), Crowd Knowledge Creation Acceleration
48. Angel Suarez (OU), Collaborative Inquiry-Based Learning

2018

1. Han van der Aa (VU), Comparing and Aligning Process Representations
2. Felix Mannhardt (TU/e), Multi-Perspective Process Mining
3. Steven Bosems (TU), Causal Models for Well-Being: Knowledge Modeling, Model-Driven Development of Context-Aware Applications, and Behavior

Prediction

4. Jordan Janeiro (TUD), Flexible Coordination Support for Diagnosis Teams in Data-Centric Engineering Tasks
5. Hugo Huurdeman (UvA), Supporting the Complex Dynamics of the Information Seeking Process
6. Dan Ionita (TU), Model-Driven Information Security Risk Assessment of Socio-Technical Systems
7. Jieting Luo (UU), A Formal Account of Opportunism in Multi-Agent Systems
8. Rick Smetsers (RUN), Advances in Model Learning for Software Systems
9. Xu Xie (TUD), Data Assimilation in Discrete Event Simulations
10. Julienka Mollee (VU), Moving Forward: Supporting Physical Activity Behavior Change Through Intelligent Technology
11. Mahdi Sargolzaei (UvA), Enabling Framework for Service-Oriented Collaborative Networks
12. Xixi Lu (TU/e), Using Behavioral Context in Process Mining
13. Seyed Amin Tabatabaei (VU), Computing a Sustainable Future
14. Bart Joosten (TU), Detecting Social Signals With Spatiotemporal Gabor Filters
15. Naser Davarzani (UM), Biomarker Discovery in Heart Failure
16. Jaebok Kim (TU), Automatic Recognition of Engagement and Emotion in a Group of Children
17. Jianpeng Zhang (TU/e), On Graph Sample Clustering
18. Henriette Nakad (UL), De Notaris en Private Rechtspraak
19. Minh Duc Pham (VU), Emergent Relational Schemas for RDF
20. Manxia Liu (RUN), Time and Bayesian Networks
21. Aad Slootmaker (OU), EMERGO: A Generic Platform for Authoring and Playing Scenario-Based Serious Games
22. Eric Fernandes de Mello Araujo (VU), Contagious: Modeling the Spread of Behaviours, Perceptions and Emotions in Social Networks
23. Kim Schouten (EUR), Semantics-Driven Aspect-Based Sentiment Analysis
24. Jered Vroon (TU), Responsive Social Positioning Behaviour for Semi-Autonomous Telepresence Robots
25. Riste Gligorov (VU), Serious Games in Audio-Visual Collections
26. Roelof Anne Jelle de Vries (TU), Theory-Based and Tailor-Made: Motivational Messages for Behavior Change Technology
27. Maikel Leemans (TU/e), Hierarchical Process Mining for Scalable Software Analysis
28. Christian Willemse (TU), Social Touch Technologies: How They Feel and How They Make You Feel
29. Yu Gu (TU), Emotion Recognition From Mandarin Speech
30. Wouter Beek (VU), The ”K” in ”Semantic Web” Stands for ”Knowledge”: Scaling Semantics to the Web

2019

1. Rob van Eijk (UL), Web Privacy Measurement in Real-Time Bidding Systems. A Graph-Based Approach to RTB System Classification
2. Emmanuelle Beauxis Aussalet (CWI, UU), Statistics and Visualizations for Assessing Class Size Uncertainty
3. Eduardo Gonzalez Lopez de Murillas (TU/e), Process Mining on Databases: Extracting Event Data From Real Life Data Sources
4. Ridho Rahmadi (RUN), Finding Stable Causal Structures From Clinical Data
5. Sebastiaan van Zelst (TU/e), Process Mining With Streaming Data
6. Chris Dijkshoorn (VU), Nichesourcing for Improving Access to Linked Cultural Heritage Datasets
7. Soude Fazeli (TUD), Recommender Systems in Social Learning Platforms
8. Frits de Nijs (TUD), Resource-Constrained Multi-Agent Markov Decision Processes
9. Fahimeh Alizadeh Moghaddam (UvA), Self-Adaptation for Energy Efficiency in Software Systems
10. Qing Chuan Ye (EUR), Multi-Objective Optimization Methods for Allocation and Prediction
11. Yue Zhao (TUD), Learning Analytics Technology to Understand Learner Behavioral Engagement in MOOCs
12. Jacqueline Heinerman (VU), Better Together
13. Guanliang Chen (TUD), MOOC Analytics: Learner Modeling and Content Generation
14. Daniel Davis (TUD), Large-Scale Learning Analytics: Modeling Learner Behavior & Improving Learning Outcomes in Massive Open Online Courses
15. Erwin Walraven (TUD), Planning Under Uncertainty in Constrained and Partially Observable Environments
16. Guangming Li (TU/e), Process Mining Based on Object-Centric Behavioral Constraint (OCBC) Models
17. Ali Hurriyetoglu (RUN), Extracting Actionable Information From Microtexts
18. Gerard Wagenaar (UU), Artefacts in Agile Team Communication
19. Vincent Koeman (TUD), Tools for Developing Cognitive Agents
20. Chide Groenouwe (UU), Fostering Technically Augmented Human Collective Intelligence
21. Cong Liu (TU/e), Software Data Analytics: Architectural Model Discovery and Design Pattern Detection
22. Martin van den Berg (VU), Improving IT Decisions With Enterprise Architecture
23. Qin Liu (TUD), Intelligent Control Systems: Learning, Interpreting, Verification
24. Anca Dumitrache (VU), Truth in Disagreement - Crowdsourcing Labeled Data for Natural Language Processing
25. Emiel van Miltenburg (VU), Pragmatic Factors in (Automatic) Image Description
26. Prince Singh (TU), An Integration Platform for Synchromodal Transport
27. Alessandra Antonaci (OU), The Gamification Design Process Applied to (Massive) Open Online Courses

28. Esther Kuindersma (UL), Cleared for Take-Off: Game-Based Learning to Prepare Airline Pilots for Critical Situations
29. Daniel Formolo (VU), Using Virtual Agents for Simulation and Training of Social Skills in Safety-Critical Circumstances
30. Vahid Yazdanpanah (TU), Multiagent Industrial Symbiosis Systems
31. Milan Jelisavcic (VU), Alive and Kicking: Baby Steps in Robotics
32. Chiara Sironi (UM), Monte-Carlo Tree Search for Artificial General Intelligence in Games
33. Anil Yaman (TU/e), Evolution of Biologically Inspired Learning in Artificial Neural Networks
34. Negar Ahmadi (TU/e), EEG Microstate and Functional Brain Network Features for Classification of Epilepsy and PNES
35. Lisa Facey-Shaw (OU), Gamification With Digital Badges in Learning Programming
36. Kevin Ackermans (OU), Designing Video-Enhanced Rubrics to Master Complex Skills
37. Jian Fang (TUD), Database Acceleration on FPGAs
38. Akos Kadar (OU), Learning Visually Grounded and Multilingual Representations

2020

1. Armon Toubman (UL), Calculated Moves: Generating Air Combat Behaviour
2. Marcos de Paula Bueno (UL), Unraveling Temporal Processes Using Probabilistic Graphical Models
3. Mostafa Deghani (UvA), Learning With Imperfect Supervision for Language Understanding
4. Maarten van Gompel (RUN), Context as Linguistic Bridges
5. Yulong Pei (TU/e), On Local and Global Structure Mining
6. Preethu Rose Anish (TU), Stimulation Architectural Thinking During Requirements Elicitation - An Approach and Tool Support
7. Wim van der Vegt (OU), Towards a Software Architecture for Reusable Game Components
8. Ali Mirsoleimani (UL), Structured Parallel Programming for Monte Carlo Tree Search
9. Myriam Traub (UU), Measuring Tool Bias and Improving Data Quality for Digital Humanities Research
10. Alifah Syamsiyah (TU/e), In-Database Preprocessing for Process Mining
11. Sepideh Mesbah (TUD), Semantic-Enhanced Training Data AugmentationMethods for Long-Tail Entity Recognition Models
12. Ward van Breda (VU), Predictive Modeling in E-Mental Health: Exploring Applicability in Personalised Depression Treatment
13. Marco Virgolin (CWI), Design and Application of Gene-Pool Optimal Mixing Evolutionary Algorithms for Genetic Programming
14. Mark Raasveldt (CWI/UL), Integrating Analytics With Relational Databases
15. Konstantinos Georgiadis (OU), Smart CAT: Machine Learning for Configurable

Assessments in Serious Games
16. Ilona Wilmont (RUN), Cognitive Aspects of Conceptual Modelling
17. Daniele Di Mitri (OU), The Multimodal Tutor: Adaptive Feedback From Multimodal Experiences
18. Georgios Methenitis (TUD), Agent Interactions & Mechanisms in Markets With Uncertainties: Electricity Markets in Renewable Energy Systems
19. Guido van Capelleveen (TU), Industrial Symbiosis Recommender Systems
20. Albert Hankel (VU), Embedding Green ICT Maturity in Organisations
21. Karine da Silva Miras de Araujo (VU), Where Is the Robot?: Life as It Could Be
22. Maryam Masoud Khamis (RUN), Understanding Complex Systems Implementation Through a Modeling Approach: The Case of E-Government in Zanzibar
23. Rianne Conijn (TU), The Keys to Writing: A Writing Analytics Approach to Studying Writing Processes Using Keystroke Logging
24. Lenin da Nobrega Medeiros (VU/RUN), How Are You Feeling, Human? Towards Emotionally Supportive Chatbots
25. Xin Du (TU/e), The Uncertainty in Exceptional Model Mining
26. Krzysztof Leszek Sadowski (UU), GAMBIT: Genetic Algorithm for Model-Based Mixed-Integer opTimization
27. Ekaterina Muravyeva (TUD), Personal Data and Informed Consent in an Educational Context
28. Bibeg Limbu (TUD), Multimodal Interaction for Deliberate Practice: Training Complex Skills With Augmented Reality
29. Ioan Gabriel Bucur (RUN), Being Bayesian About Causal Inference
30. Bob Zadok Blok (UL), Creatief, Creatieve, Creatiefst
31. Gongjin Lan (VU), Learning Better – From Baby to Better
32. Jason Rhuggenaath (TU/e), Revenue Management in Online Markets: Pricing and Online Advertising
33. Rick Gilsing (TU/e), Supporting Service-Dominant Business Model Evaluation in the Context of Business Model Innovation
34. Anna Bon (UM), Intervention or Collaboration? Redesigning Information and Communication Technologies for Development
35. Siamak Farshidi (UU), Multi-Criteria Decision-Making in Software Production

2021

1. Francisco Xavier Dos Santos Fonseca (TUD), Location-Based Games for Social Interaction in Public Space
2. Rijk Mercuur (TUD), Simulating Human Routines:Integrating Social Practice Theory in Agent-Based Models
3. Seyyed Hadi Hashemi (UvA), Modeling Users Interacting With Smart Devices
4. Ioana Jivet (OU), The Dashboard That Loved Me: Designing Adaptive Learning Analytics for Self-Regulated Learning
5. Davide Dell'Anna (UU), Data-Driven Supervision of Autonomous Systems

6. Daniel Davison (TU),"Hey Robot, What Do You Think?" How Children Learn With a Social Robot
7. Armel Lefebvre (UU), Research Data Management for Open Science
8. Nardie Fanchamps (OU), The Influence of Sense-Reason-Act Programming on Computational Thinking
9. Cristina Zaga (TU), The Design of Robothings. Non-Anthropomorphic and Non-Verbal Robots to Promote Children's Collaboration Through Play
10. Quinten Meertens (UvA), Misclassification Bias in Statistical Learning
11. Anne van Rossum (UL), Nonparametric Bayesian Methods in Robotic Vision
12. Lei Pi (UL), External Knowledge Absorption in Chinese SMEs
13. Bob R. Schadenberg (TU), Robots for Autistic Children: Understanding and Facilitating Predictability for Engagement in Learning
14. Negin Samaeemofrad (UL), Business Incubators: The Impact of Their Support
15. Onat Ege Adali (TU/e), Transformation of Value Propositions Into Resource Re-Configurations Through the Business Services Paradigm
16. Esam A. H. Ghaleb (UM), Bimodal Emotion Recognition From Audio-Visual Cues
17. Dario Dotti (UM), Human Behavior Understanding From Motion and Bodily Cues Using Deep Neural Networks
18. Remi Wieten (UU), Bridging the Gap Between Informal Sense-Making Tools and Formal Systems - Facilitating the Construction of Bayesian Networks and Argumentation Frameworks
19. Roberto Verdecchia (VU), Architectural Technical Debt: Identification and Management
20. Masoud Mansoury (TU/e), Understanding and Mitigating Multi-Sided Exposure Bias in Recommender Systems
21. Pedro Thiago Timbo Holanda (CWI), Progressive Indexes ´
22. Sihang Qiu (TUD), Conversational Crowdsourcing
23. Hugo Manuel Proença (UL), Robust Rules for Prediction and Description
24. Kaijie Zhu (TU/e), On Efficient Temporal Subgraph Query Processing
25. Eoin Martino Grua (VU), The Future of E-Health Is Mobile: Combining AI and Self-Adaptation to Create Adaptive E-Health Mobile Applications
26. Benno Kruit (CWI & VU), Reading the Grid: Extending Knowledge Bases From Human-Readable Tables
27. Jelte van Waterschoot (TU), Personalized and Personal Conversations: Designing Agents Who Want to Connect With You
28. Christoph Selig (UL), Understanding the Heterogeneity of Corporate Entrepreneurship Programs

2022

1. Judith van Stegeren (TU), Flavor Text Generation for Role-Playing Video Games
2. Paulo da Costa (TU/e), Data-Driven Prognostics and Logistics Optimisation: A Deep Learning Journey

3. Ali el Hassouni (VU), A Model a Day Keeps the Doctor Away: Reinforcement Learning for Personalized Healthcare
4. Unal Aksu (UU), A Cross-Organizational Process Mining Framework ¨
5. Shiwei Liu (TU/e), Sparse Neural Network Training With in-Time Over-Parameterization
6. Reza Refaei Afshar (TU/e), Machine Learning for Ad Publishers in Real Time Bidding
7. Sambit Praharaj (OU), Measuring the Unmeasurable? Towards Automatic Co-Located Collaboration Analytics
8. Maikel L. van Eck (TU/e), Process Mining for Smart Product Design
9. Oana Andreea Inel (VU), Understanding Events: A Diversity-Driven Human-Machine Approach
10. Felipe Moraes Gomes (TUD), Examining the Effectiveness of Collaborative Search Engines
11. Mirjam de Haas (TU), Staying Engaged in Child-Robot Interaction, a Quantitative Approach to Studying Preschoolers' Engagement With Robots and Tasks During Second-Language Tutoring
12. Guanyi Chen (UU), Computational Generation of Chinese Noun Phrases
13. Xander Wilcke (VU), Machine Learning on Multimodal Knowledge Graphs: Opportunities, Challenges, and Methods for Learning on Real-World Heterogeneous and Spatially-Oriented Knowledge
14. Michiel Overeem (UU), Evolution of Low-Code Platforms
15. Jelmer Jan Koorn (UU), Work in Process: Unearthing Meaning Using Process Mining
16. Pieter Gijsbers (TU/e), Systems for AutoML Research
17. Laura van der Lubbe (VU), Empowering Vulnerable People With Serious Games and Gamification
18. Paris Mavromoustakos Blom (TU), Player Affect Modelling and Video Game Personalisation
19. Bilge Yigit Ozkan (UU), Cybersecurity Maturity Assessment and Standardisation
20. Fakhra Jabeen (VU), Dark Side of the Digital Media - Computational Analysis of Negative Human Behaviors on Social Media
21. Seethu Mariyam Christopher (UM), Intelligent Toys for Physical and Cognitive Assessments
22. Alexandra Sierra Rativa (TU), Virtual Character Design and its potential to foster Empathy, Immersion, and Collaboration Skills in Video Games and Virtual Reality Simulations
23. Ilir Kola (TUD), Enabling Social Situation Awareness in Support Agents
24. Samaneh Heidari (UU), Agents with Social Norms and Values - A framework for agent based social simulations with social norms and personal values
25. Anna L.D. Latour (UL), Optimal decision-making under constraints and uncertainty
26. Anne Dirkson (UL), Knowledge Discovery from Patient Forums: Gaining novel medical insights from patient experiences
27. Christos Athanasiadis (UM), Emotion-aware cross-modal domain adaptation in

video sequences
28. Onuralp Ulusoy (UU), Privacy in Collaborative Systems
29. Jan Kolkmeier (TU), From Head Transform to Mind Transplant: Social Interactions in Mixed Reality
30. Dean De Leo (CWI), Analysis of Dynamic Graphs on Sparse Arrays
31. Konstantinos Traganos (TU/e), Tackling Complexity in Smart Manufacturing with Advanced Manufacturing Process Management
32. Cezara Pastrav (UU), Social simulation for socio-ecological systems
33. Brinn Hekkelman (CWI/TUD), Fair Mechanisms for Smart Grid Congestion Management
34. Nimat Ullah (VU), Mind Your Behaviour: Computational Modelling of Emotion & Desire Regulation for Behaviour Change
35. Mike E.U. Ligthart (VU), Shaping the Child-Robot Relationship: Interaction Design Patterns for a Sustainable Interaction

2023

1. Bojan Simoski (VU), Untangling the Puzzle of Digital Health Interventions
2. Mariana Rachel Dias da Silva (TU), Grounded or in flight? What our bodies can tell us about the whereabouts of our thoughts
3. Shabnam Najafian (TUD), User Modeling for Privacy-preserving Explanations in Group Recommendations
4. Gineke Wiggers (UL), The Relevance of Impact: bibliometric-enhanced legal information retrieval
5. Anton Bouter (CWI), Optimal Mixing Evolutionary Algorithms for Large-Scale Real-Valued Optimization, Including Real-World Medical Applications
6. Antonio Pereira Barata (UL), Reliable and Fair Machine Learning for Risk ´ Assessment
7. Tianjin Huang (TU/e), The Roles of Adversarial Examples on Trustworthiness of Deep Learning
8. Lu Yin (TU/e), Knowledge Elicitation using Psychometric Learning
9. Xu Wang (VU), Scientific Dataset Recommendation with Semantic Techniques
10. Dennis J.N.J. Soemers (UM), Learning State-Action Features for General Game Playing
11. Fawad Taj (VU), Towards Motivating Machines: Computational Modeling of the Mechanism of Actions for Effective Digital Health Behavior Change Applications
12. Tessel Bogaard (VU), Using Metadata to Understand Search Behavior in Digital Libraries
13. Injy Sarhan (UU), Open Information Extraction for Knowledge Representation
14. Selma Čaušević (TUD), Energy resilience through self-organization ´
15. Alvaro Henrique Chaim Correia (TU/e), Insights on Learning Tractable Probabilistic Graphical Models
16. Peter Blomsma (TU), Building Embodied Conversational Agents: Observations on human nonverbal behaviour as a resource for the development of artificial characters

17. Meike Nauta (TU), Explainable AI and Interpretable Computer Vision – From Oversight to Insight
18. Gustavo Penha (TUD), Designing and Diagnosing Models for Conversational Search and Recommendation
19. George Aalbers (TU), Digital Traces of the Mind: Using Smartphones to Capture Signals of Well-Being in Individuals
20. Arkadiy Dushatskiy (TUD), Expensive Optimization with Model-Based Evolutionary Algorithms applied to Medical Image Segmentation using Deep Learning
21. Gerrit Jan de Bruin (UL), Network Analysis Methods for Smart Inspection in the Transport Domain
22. Alireza Shojaifar (UU), Volitional Cybersecurity
23. ATheo Theunissen (UU), Documentation in Continuous Software Development
24. Agathe Balayn (TUD), Practices Towards Hazardous Failure Diagnosis in Machine Learning
25. Jurian Baas (UU), Entity Resolution on Historical Knowledge Graphs
26. Loek Tonnaer (TU/e), Linearly Symmetry-Based Disentangled Representations and their Out-of-Distribution Behaviour
27. Ghada Sokar (TU/e), Learning Continually Under Changing Data Distributions
28. Floris den Hengst (VU), Learning to Behave: Reinforcement Learning in Human Contexts
29. Tim Draws (TUD), Understanding Viewpoint Biases in Web Search Results

2024

1. Daphne Miedema (TU/e), On Learning SQL: Disentangling concepts in data systems education
2. Emile van Krieken (VU), Optimisation in Neurosymbolic Learning Systems
3. Feri Wijayanto (RUN), Automated Model Selection for Rasch and Mediation Analysis
4. Mike Huisman (UL), Understanding Deep Meta-Learning
5. Yiyong Gou (UM), Aerial Robotic Operations: Multi-environment Cooperative Inspection & Construction Crack Autonomous Repair
6. Azqa Nadeem (TUD), Understanding Adversary Behavior via XAI: Leveraging Sequence Clustering to Extract Threat Intelligence
7. Parisa Shayan (TU), Modeling User Behavior in Learning Management Systems
8. Xin Zhou (UvA), From Empowering to Motivating: Enhancing Policy Enforcement through Process Design and Incentive Implementation
9. Giso Dal (TU), Probabilistic Inference Using Partitioned Bayesian Networks
10. Cristina-Iulia Bucur (VU), Linkflows: Towards Genuine Semantic Publishing in Science
11. Mahmoud Shokrollahi-Far (TU), Computational Reliability of Quranic Grammar
12. Peide Zhu (TUD), Towards Robust Automatic Question Generation For Learning

13. Enrico Liscio (TUD), Context-Specific Value Inference via Hybrid Intelligence
14. Larissa Capobianco Shimomura (TU/e), On Graph Generating Dependencies and their Applications in Data Profiling
15. Ting Liu (VU), A Gut Feeling: Biomedical Knowledge Graphs for Interrelating the Gut Microbiome and Mental Health
16. Arthur Barbosa Camara (TUD), Designing Search-as-Learning Systems
17. Razieh Alidoosti (VU), Ethics-aware Software Architecture Design
18. Laurens P. Stoop (UU), Data Driven Understanding of Energy-Meteorological Variability and its Impact on Energy System Operations
19. Azadeh S. Mozafari Mehr (TU/e), Multi-perspective Conformance Checking: Identifying and Understanding Patterns of Anomalous Behavior
20. Ritsart Plantenga (UL), Omgang met regels